

VILNIAUS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

TAISIJA LAUKKONĖN

(PO)SOVIETINĖ RUSŲ POEZIJA LIETUVOJE:
LITERATŪRINIO ELGESIO STRATEGIJOS

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, filologija (04 H)
Lietuvių literatūra (H 5903)

Vilnius, 2012

Disertacija rengta 2008–2012 metais Lietuvių literatūros ir tautosakos institute

Mokslinė vadovė:

dr. Loreta Jakonytė-Kvedarienė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H, lietuvių literatūra – H 5903)

Konsultantė:

doc. dr. Natalija Arlauskaitė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H, rusų kalba ir literatūra – H 5905)

T U R I N Y S

ĮVADAS	4
TEORINĖ UVERTIŪRA	24
1. Metodų derinimo principas ir rėmai	24
2. Literatūros laukas	32
3. Tarptautinė literatūros erdvė	37
4. Literatūros lauko dalyvio strategija ir jos analizė	42
EMPIRINĖ AVANTIŪRA.....	49
I. Sovietmečio „Literatūrų sąjunga“ ir vietinių rusų poetų strategijos	49
1. Segmento istorija ir kolektyvinės strategijos	49
1.1. Rusų literatūros Lietuvoje tęstinumas.....	49
1.2. Sovietmečio literatūros lauko poliai	51
1.3. <i>Literatūrinė Lietuva</i> : oficialaus pasienio istorija ir periodizacija..	55
1.4. Neoficialiosios kultūros geografija ir almanachas <i>Saviesiems</i>	70
2. Individualios strategijos: pralaimėjimo siužetai.....	80
2.1 Jurij Dubasov: „nepopuliarus pilietis“	84
2.2 Jurij Grigorjev: „neaiškus kelias“	96
2.3 Michail Didusenko: „nežinomesnis už Richardą Zorge“	107
3. Apibendrinimas	123
II. Lietuvos rusų poetų strategijos posovietiniame literatūros lauke.....	126
1. Segmento struktūra ir kolektyvinės strategijos	126
1.1. Bendra posovietinio literatūros lauko charakteristika	126
1.2. Leidinys <i>Vilnius</i> : periodizacija ir strategijos	131
1.3. Interneto projektas <i>Indoeuropietiškas diktantas</i>	134
2. Individualios strategijos: sėkmės scenarijai	145
2.1 Jurij Kobrin: „rusiškas Lietuvos žemės sūnus“	146
2.2 Georgij Jefremov: „nepageidaujamas elementas“	163
2.3 Lena Eltang: „šilkverpė“	181
3. Apibendrinimas	200
IŠVADOS	204
PRIEDAI.....	212
Literatūros sąrašas.....	220

IVADAS

1. Tyrimo objektas ir objektyvuojantis subjektas

Filologui, rašančiam apie šiuolaikinę literatūrą, ne visada pavyksta išlikti išoriniu savo tyrimo objektų stebėtoju. Dažnai jis veikia ne tik mokslo, bet ir literatūros lauke: kuria literatūros apibrėžimus, dalyvauja steigiant literatūrines hierarchijas bei pats išbando jėgas rašydamas ar versdamas. Tokiam daugiau ar mažiau įsitraukusiam tyrėjui visada naudinga save *objektyvuoti*, t. y. įsisąmoninti ir atskleisti savo žiūros tašką¹. Todėl manau, kad svarbu prisipažinti, jog disertacijai pasirinktos temos atžvilgiu esu dvigubai suinteresuotas asmuo.

Studijuodama magistrantūroje sulaukiau pasiūlymo išspausdinti keletą eilėraščių Estijoje rengiamame Baltijos rusų rašytojų almanache. Po kurio laiko šio almanacho redaktorius pakvietė dalyvauti viename iš „Baltic Ring“ renginių, kuris buvo skirtas aptarti Europos mažųjų literatūrų problemoms. Turėjau parengti pranešimą apie šiuolaikinę rusų poeziją Lietuvoje, kurios atstove buvau laikoma. Tačiau tik rinkdama medžiagą šiam pranešimui sužinojau, kad Vilniuje leidžiamas literatūros almanachas rusų kalba, kad tarp Lietuvos rašytojų sąjungos narių yra rusų autorių.

Ilgainiui vis dažniau tekdavo atstovauti Lietuvos rusų rašytojams, kurių nepažinojau, ir tai skatino domėtis erdve, kurioje veikia, neturėdama jokio supratimo apie tai, kur (šalia ko) iš tikrųjų esu. Vėliau kilo ir *struktūrinių spragų nuojauta* – (nu)matymas to, ko šioje erdvėje nėra, bet galėtų būti: pavyzdžiui, visiškai nėra visiems prieinamų vadovų po šią teritoriją. Tuo pat metu pradėti skaityti prancūzų sociologo Pierre'o Bourdieu darbai apie literatūros lauką padėjo įvardyti šią nuojautą bei suteikė drąsos pabandyti sukonstruoti atitinkamą tyrimo objektą.

¹ Pierre Bourdieu, *The Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field*, transl. Susan Emanuel, Stanford: Stanford University Press, 1996, p. 206.

Taigi disertacijos **tyrimo objektas** – sovietmečio ir posovietmečio rusų poezija Lietuvoje. Šį literatūros lauko segmentą aktualizavo politiniai ir sociokultūriniai pokyčiai: suirus Sovietų Sąjungai, posovietinėse nepriklausomose valstybėse pradėjo steigtis *naujoji rusų mažuma*². Jos „naujumą“ lėmė kelios aplinkybės. Rusakalbė bendruomenė Lietuvos teritorijoje gyvena nuo seno, tačiau jos kaip tautinės mažumos egzistavimas nepriklausomoje lietuvių valstybėje, nepaisant tarpukario laikotarpio, yra naujas reiškiny, neturintis kultūrinės refleksijos istorijos. Rusų kultūros išsaugojimo patosas, kuris buvo svarbus šios diasporos savivokos dėmuo už Sovietų Sąjungos ribų, neteko visuotino aktualumo, nes nebėra politinių kliūčių repatrijuoti arba tiesiog nuotoliniu būdu dalyvauti kultūriniame istorinės tėvynės gyvenime. Kitokio pobūdžio kultūrinė misija, kuri gali būti diasporos savivokos pamatas, – akcentuoti tarpkultūrinę padėtį, pabrėžiant jos reikšmę gimtajai kultūrai. Tačiau istoriniai tokios misijos precedentai rusų kultūroje – tai mokymasis iš prestižinėmis laikytų Vakarų kultūrų arba egzotiškų Rytų, Šiaurės, Pietų kraštų pažinimas. Klasikinėje rusų literatūroje Baltijos etnosų vaizdiniai dažnai buvo kuriami naudojant egzotinių sukeistinimą³. Sovietmečiu Baltijos respublikos buvo vakarinis Sąjungos pakraštys, tad ir Vakarų prestižo tarpininkas. Tačiau posovietiniame pasaulyje „be uždangų“ šių tautinių valstybių kultūra nebeatrodo nei labai egzotiška, nei labai vakarietiška. Unikalaus tarpkultūrinio dialogo kelias galėtų būti pagrindas kurti kultūrinę ir literatūrinę naujosios rusų diasporos tapatybę – ir vietinė rusakalbė literatūra tampa savotiška šio proceso laboratorija.

Posovietinė rusų diaspora nauja ne tik sovietmečio rusų emigracijos, bet ir kitų tradicinių išeivių atžvilgiu, nes virsmas nuo kalbos ir kultūros požiūriu vyraujančios bendruomenės prie mažumos statuso įvyko *nekeičiant gyvenamosios vietos*. Kitas aspektas, skiriantis rusų mažumą nuo daugelio pokolonijinio pasaulio mažumų (bet suartinantis su Lietuvos lenkų mažuma), –

² Jeff Chinn, Robert Kaiser, *Russians as the New Minority: Ethnicity and Nationalism in the Soviet Successor States*, Boulder, CO: Westview Press, 1996.

³ Pavyzdžiui, Pavelas Lavrinecas, „Lietuvis rusų literatūroje: Su lokena ant pečių“, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2008, Nr. 3, p. 107–112.

tai tam tikros kultūrinės ambicijos ir pretenzijos, grindžiamos istorine atmintimi. Posovietinės tautinės valstybės (Lietuva, Latvija, Estija), viena vertus, nebuvo suinteresuotos remti kultūrinio naujosios rusų mažumos prestižo, nes visuomenės sąmonėje „rusiškumas“ ilgai siejosi su „sovietišku“; kita vertus – Europos Sąjungos kontekste dėmesys kultūrinėms mažumoms pasirodė esantis privalomas šiuolaikinės valstybės bruožas.

Tokiomis aplinkybėmis, veikiant įvairioms jėgoms ir jų kuriamoms įtampoms, formavosi naujosios rusų mažumos savivoka. Šis procesas buvo reflektuojamas ir literatūroje, tačiau vietinių rusakalbių kūryba turi ne tik socialinės reikšmės. Pastarojo dešimtmečio literatūriniai įvykiai – pavyzdžiui, „Rusiškosios premijos“ (2005), skiriamos užsienyje gyvenantiems rusų autoriams, steigimas bei naujos premijos „NOS“ (2009) įteikimas rusų rašytojai iš Lietuvos Lenai Eltang – rodo, kad iš užsienio rusakalbių rašytojų tikimasi ir naujos literatūros, ypatingų kalbinių ir egzistencinių atradimų, kuriems sąlygas tarsi sudaro tarpkultūrinė padėtis.

Disertacijos objektą apibrėžiančio žodžio „rusų“ turinys gali atrodyti akivaizdus, tačiau iš tiesų jis problemiškas. Šiame tyrime tautybės klausimas nebus svarstomas, bet verta paminėti, kad Lietuvos rusakalbių gyventojų tapatybės tyrimai⁴ rodo, jog rusų mažumai save priskiria toli gražu ne tik „etniniai“ rusai; kita vertus, nemaža dalis tų, kurie laiko save kitų mažumų (žydų, lenkų, baltarusių) atstovais, rusų kalbą ir rusų kultūrą laiko „gimtąja“⁵. Kalbant apie (po)sovietmetį, perskyra tarp rusakalbių rusų rašytojų ir rusakalbių žydų, baltarusių ir kitokios kilmės rašytojų nėra tokia reikšminga,

⁴ Viena iš tokių tyrimų teko dalyvauti. 2011 m. kovo–birželio mėnesiais, bendradarbiaujant Kaliningrado universitetui ir Lietuvos socialinių tyrimų institutui, buvo vykdomas projektas, siekiantis ištirti rusų tapatybės pokyčius Lietuvoje ir Kaliningrado srityje. Savo svarstymuose remiuosi šiame projekte kartu su kitais tyrėjais parengta ekspertinių interviu ataskaita.

⁵ Pavyzdžiui, rašytojas Vitalijus Asovskis gimė Kaliningrade, dalį vaikystės praleido Rygoje, mokyklą ir universitetą baigė Vilniuje, jo gimtoji ir kūrybos kalba – rusų, bet anketoje pažymėdamas tautybę jis renkasi baltarusių (iš pagarbos tėvams, kurie yra baltarusių kilmės). Padėtį jis pats reflektuoja šitaip: „Kaip žmogus, kuris visada buvo gana skeptiškai nusiteikęs tarybinės valdžios atžvilgiu, turiu pripažinti, kad arčiausiai mano tautybės įvardijimo yra žodis ‘sovietinis’“. (Iš pokalbio, įrašyto vykdant projektą, – žr. ankstesnę išnašą.)

kokia ji galėjo būti XX a. pradžioje. Taigi „rusų poezija“ disertacijoje vadinama „rusakalbė poezija“.

2. Tyrimo problema ir nagrinėjimo rakursas

Pagrindinė tyrimo **problema** – kaip steigėsi bei formavosi sovietmečio ir posovietmečio rusų literatūra Lietuvoje, kokios jėgos (politinės, ekonominės, tarpkultūrinės) struktūravo šį literatūros lauko segmentą, kaip keitėsi dalyvių strategijos, jų santykiai su šiuolaikiniu lietuvių, rusų bei tarptautiniu literatūros lauku.

Pasirinktas problemos **nagrinėjimo rakursas** – sociologizuotas požiūris į literatūrą, kuris atrodo produktyvus, nes: suvokia literatūros pasaulį kaip neatsiejamą socialinės erdvės dalį, kur susiduria įvairūs interesai; leidžia pradėti tyrimą nekeliant estetinės vertės klausimo arba atidedant jį ateičiai ir tyrinėti įvairių literatūros apibrėžimų konkurenciją; sistemiškai susieti literatūrinės kasdienybės faktus su autoriaus padėtimi literatūros lauke bei jo kūrybos bruožais.

Literatūros lauke veikiančios jėgos atpažįstamos iš kuo įvairiausių socialinių institutų (sąjungų, grupių, leidinių, premijų ir t. t.), kuriuos skiria turimo kapitalo formos ir dydis. Rašytojų strategijų ir trajektorijų literatūros lauke tyrimas leidžia pamatyti, kaip šios jėgos veikia, nes jos daro įtaką dalyvių pasirinkimams.

Dalyje literatūrologų darbų „literatūrinė strategija“ suvokiama tik kaip *tekstinė* strategija. Todėl disertacijos pavadinime aiškumo dėlei šis terminas patikslintas – *literatūrinio elgesio strategijos*, nes nagrinėjamos ne tik tekstinės, bet ir užtekstinės literatūros lauko dalyvių taktikos. Sinonimiškai disertacijoje vartojami visi trys variantai: „literatūrinė strategija“, „rašytojo strategija“, „literatūrinio elgesio strategija“.

3. Tikslai ir uždaviniai

Pagrindiniai disertacijos **tikslai**: a) ištirti skirtingų kartų ir literatūrinio likimo poetų strategijas bei nustatyti, kokios jėgos darė įtaką jų pasirinkimams, kaip jų literatūros lauke užimta padėtis siejasi su reiškiamą kūrybos samprata; b) nagrinėjant individualias ir kolektyvines dalyvių strategijas, atskleisti Lietuvos rusų literatūros kaip literatūros lauko segmento struktūrą, galimybių erdvės specifiką bei pokyčių dinamiką sovietmečiu ir posovietmečiu. Papildomas **uždavinys** – išbandyti metodologinę prieigą, kuri padėtų: a) apibrėžti poetinio teksto skaitymo vietą analizuojant rašytojo strategiją ir padėtį literatūros lauke; b) sukurti universalų modelį tarpkultūrinio pobūdžio literatūros reiškiniams tirti.

4. Tyrimo imtis

Disertacijoje nagrinėjamos literatūrinės Lietuvoje gyvenusių (gyvenančių) rusų poetų strategijos. Šį apibrėžimą atitinkančių autorių gana daug, tačiau juos galima padalyti į dvi grupes: a) dvikalbiai autoriai, kuriems pagrindinė kūrybos kalba dažniausiai yra lietuvių, o rusų – savotiškas „bandomasis poligonas“ (pavyzdžiui, Rolandas Rastauskas, Erika Drungytė); b) autoriai, kuriems pagrindinė (ir paprastai vienintelė) kūrybos kalba yra rusų. Dėmesio centre yra būtent antroji rašytojų grupė, nes pirmosios atveju išsamaus svarstymo reikalautų literatūrinės ir kalbinės dvikalbystės problema, liekanti šio tyrimo periferijoje.

Vis dėlto taip atskyrus lieka klausimų: ką reiškia „rašytojai, gyvenantys Lietuvoje“? Kiek laiko jie turėtų čia išgyventi, kad juos būtų galima priskirti Lietuvos rusų literatūrai? Kaip pastebi Pavelas Lavrinecas, skirtingos tyrinėtojų strategijos ir teorinės nuostatos brėžia nesutampančias sąvokos „Lietuvos rusų literatūra“ perspektyvas⁶. Jis skiria faktografinį, sociologinį,

⁶ Павел Лавринец, „Русская литература Литвы в 1918–1940 гг.: Объем понятия“, in: *Русские в Литве (1918–1940): определение проблемы*, red. Asija Kovtun, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2001, p. 62–77.

istorinį požiūrį į šią problemą: faktografiniuose darbuose stengiamasi kuo išsamiau aprašyti įvairias vietinio literatūros gyvenimo formas; sociologinis požiūris Lietuvos rusų literatūrą dažniausiai laiko tam tikra socialinės grupės (rusų mažumos) veikla; literatūros istorijai paprastai labiausia rūpi kūrybiniai atskirų autorių, iš esmės susijusių su Lietuva, likimai, rusų literatūros Lietuvoje raida ir tęstinumas. Pierre'o Bourdieu literatūros lauko sociologija, pasirinkta teoriniu šios disertacijos pamatu, leidžia (ir net įpareigoja) visas šias perspektyvas sujungti, į tyrimo akiratį įtraukti įvairius literatūros lauko dalyvius, kurių padėtį lauke reflektuojant Lietuva svarbi kaip geografinė, politinė ar kultūrinė erdvė. Jei buvimas Lietuvoje darė įtaką rašytojo padėčiai literatūros lauke, vadinasi, jį galima priskirti prie Lietuvos rusų literatūros, nesvarbu, ar čia gyvenama nuo gimimo, ar kelerius metus.

Iš visų literatūros rūšių būtent poezija disertacijoje analizuojama dėl kelių priežasčių. Pirma, poezija tradiciškai yra arčiau autonominio literatūros lauko poliaus, todėl daroma prielaida, jog būtent čia stipriau reiškiasi įvairių literatūros apibrėžimų konfliktai ir konkurencija. Antra, didžioji dauguma Lietuvos rusų rašytojų yra poetai – tik poetai arba poetai ir vertėjai, poetai ir prozininkai (kodėl taip yra, svarstoma išvados). Kitokios literatūrinės praktikos (proza, vertimai, kritika ir kt.) lieka tyrimo pakraštyje, jos aptariamos tik konkrečių autorių literatūrinių strategijų kontekste.

5. Tyrimo medžiaga ir šaltiniai

Tyrimo medžiaga tampa visi prieinami šaltiniai, galintys suteikti informacijos apie dalyvių veiklą literatūros lauke bei šios veiklos keliamus efektus, – nuo dokumentų, kūrinių, publikacijų periodikoje iki asmeninių pokalbių. Jokio šaltinio faktais nepasitikima beatodairiškai, kiekvieną kartą stengiamasi atsižvelgti į konkrečios komunikacinės situacijos aplinkybes: vienokias sovietmečio publikacijų ir dokumentacijos atveju, kitokias – posovietmečiu, dar kitokias – bendraujant asmeniškai. Įvairios interpretacijos laikomos lygiavertėmis (rašytojų literatūrinių trajektorijų pateikimas žodynuose ir

kritikoje, anoniminiai „literatūriniai gandai“, pačių autorių autorefleksija), nes kiekviena yra iškalbinga aiškinantis literatūros lauko būklę ir padėčių santykius.

6. Disertacijos struktūra

Disertaciją sudaro penkios dalys: „Įvadas“, „Teorinė uvertiūra“, „Empirinė avantiūra“, „Išvados“, „Priedai“. „Įvade“ pristatomas tyrimo objektas, problema, teorinis nagrinėjimo rakursas, tikslai, imtis, medžiaga ir šaltiniai; aprašoma disertacijos struktūra; pateikiama literatūros apžvalga, ginamieji teiginiai, konferencijų ir publikacijų, kuriose buvo pateiktos disertacijos prieigos ir išvados, sąrašas. „Teorinėje uvertiūroje“, kuri yra tam tikras įvado tęsinys, aptariamos metodologinės prieigos ir analizės įrankynas. Pagrindinė disertacijos dalis „Empirinė avantiūra“ susideda iš dviejų skyrių: „Sovietmečio ‘Literatūrų sąjunga’ ir vietinių rusų poetų strategijos“ bei „Lietuvos rusų poetų strategijos posovietiniame literatūros lauke“. Pirmajame skyriuje glaustai apžvelgiama rusų literatūros Lietuvoje istorija bei detaliau aptariamas sovietmetis, kuris dar nebuvo tyrinėtas rusų rašytojų literatūrinių strategijų aspektu. Antrajame pagrindinės dalies skyriuje nagrinėjamos rusakalbių Lietuvos dalyvių strategijos posovietiniame literatūros lauke. „Išvadose“ išryškinami pagrindiniai tyrimo atradimai bei nubrėžiamos tolesnių tyrimų perspektyvos. „Prieduose“ pateikiami disertacijoje analizuojami ar minimi svarbesni didesnės apimties tekstai, kurie nėra laisvai prieinami (saviplauka, retos knygos, internetas).

7. Literatūros apžvalga ir temos ištirtumo laipsnis

Iki šiol tyrinėtojų dėmesio sovietmečio ir posovietmečio Lietuvos rusų literatūra nesulaukė. Viena iš spėtinų priežasčių – nedidelis laiko nuotolis. Apie šiuolaikinius reiškinius paprastai rašoma daugiau kritikos nei akademinų darbų. Tačiau tokio laikotarpio pasirinkimas nuodugnesniam tyrimui turi ir

privalumų: galima kalbėtis su literatūros lauko dalyviais, o tai itin praverčia, kai tyrimo medžiaga būna ne tik grožiniai tekstai, bet ir literatūrinė kasdienybė.

Antroji, ir daug svarbesnė, priežastis: periferinė šio literatūros lauko segmento padėtis lemia, kad jo nemato nei Rusijos literatūros centrai, nei dabartinė Lietuvos literatūra. Pavyzdžiui, 2001 m. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto išleistoje *Lietuvių literatūros enciklopedijoje* Lietuvos rusų literatūrai yra skirtas apžvalginis straipsnis, tačiau iš visų jame minimų rašytojų atskirai pristatomas tik poetas Jurijus Kobrinas. Galima numanyti, kodėl nepristatyti sovietinės Lietuvos rusų literatūros korifėjai (Konstantinas Vorobjovas, Pavelas Gelbachas, Georgijus Metelskis), bet stebina, kad nėra kitų, ne mažiau už Kobriną vertinamų poetų (Michailo Didusenko, Viktoro Čiubarovo) ir vertėjų (Georgijaus Jefremovo, Dalijos Epšteinaitės-Kyjv). Visa tai skatina susimąstyti apie minėtų rašytojų strategijas, gyvenimo trajektorijas ir literatūrinės reputacijas. Pavyzdžiui, sovietmečio Lietuvoje Kobrinas gan ilgai buvo vienintelis oficialus jaunos rusakalbės literatūros atstovas – taigi vienintelis, įtraukiamas į to meto žinytus⁷. Jo vienatvę 2001 m. enciklopedijoje galima vertinti kaip naują hierarchijų dëlionę: viena vertus, neįtraukti sovietinės Lietuvos rusų literatūros klasikai, kita vertus – naujų autorių, kurių simbolinis kapitalas kaupėsi neoficialiai, irgi neatsirado.

Baigiantis paskutiniajam XX a. dešimtmečiui Lietuvoje pastebimai išaugo dėmesys mažumų kultūroms – tarp jų ir rusų: pavyzdžiui, skiriamas finansavimas Lietuvos rusų literatūros vadovėliui ir chrestomatijai⁸. Tačiau, kaip rodo minėtoji LLTI išleista enciklopedija, į Lietuvos literatūros istoriją mažumų literatūros įtraukiamos nenuosekliai (užsakytas apžvalginis straipsnis

⁷ Žr., pavyzdžiui, bibliografinį žinyną: *Писатели Советской Литвы*, red. V. Kononov, Vilnius: Vaga, 1978. Be Kobrino (g. 1943), į žinyną įtraukti sovietiniai Lietuvos rusų rašytojai „karo kartos“ atstovai, gimę 1911–1919 m. (Pavelas Gelbachas, Konstantinas Vorobjovas, Igoris Kašnickis, Georgijus Metelskis, Anatolijus Rybočkinas), išimtis – dvikalbis rašytojas Grigorijus Kanovičius (g. 1929) bei vertėja Dalija Epšteinaitė-Kyjv (g. 1937).

⁸ *Русская литература в Литве: XIV–XX вв. Хрестоматия*, сост. П. Ивинский, Б. Мационене, Б. Мержвинская, Р. Сидеравичюс, П. Лавринец, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998; Павел Лавринец, *Русская литература Литвы (XIX – первая половина XX века)*. Учебно-методическое пособие, Vilnius: Vilniaus universitetas, 1999.

apie Lietuvos rusų literatūrą, bet jai atstovaujančių rašytojų, sulaukusių atskirų straipsnių, vardai atspindi pasenusias hierarchijas).

Rusijoje domėjimasis literatūrinėmis užsienyje gyvenančių rusų rašytojų praktikomis pastebimas po 2000 m. Atsiranda projektų, bandančių konceptualizuoti posovietinės rusų literatūros reiškinių ir steigti hierarchijas: pavyzdžiui, antologija *Išlaisvintas Ulisas. Šiuolaikinė rusų poezija už Rusijos ribų*⁹; tarptautinis poezijos festivalis „Kijevo laurai“; leidinys *Interpoezija*, kuris įrašo rusų poeziją į tarpkultūrinį kontekstą¹⁰; 2005 m. įsteigiama „Rusiškoji premija“¹¹, skiriama užsienyje gyvenantiems rusų autoriams ir t. t. Didžiausią postūmį rusų literatūrą Rusijoje ir už jos ribų suvokti kaip *vientisą* reiškinių suteikė internetas, elektroninių ir laisvai prieinamų leidinių, svetainių galimybė. Pradedamas įvairiai brėžti ir struktūruoti užsienio rusų literatūros žemėlapis. Vienas ambicingesnių internetinių užmojų – *Naujasis Rusijos literatūrinis žemėlapis* (www.litkarta.ru), siekiantis „atkurti literatūrinės rusų erdvės vientisumą“ ir padaryti visuotinai prieinamą „informaciją apie maksimaliai įmanomą regioninių literatūros centrų, autorių, leidinių, renginių kieki“¹².

Simptomiška, kad Lietuva šiame žemėlapyje pristatyta itin kukliai: jai atstovauja 3 rašytojai (Lena Eltang, Georgijus Jefremovas, Michailas Didusenko), tuo tarpu Estijai – 11, Latvijai – 17¹³. Gali pasirodyti, kad autorių skaičius proporcingas rusakalbių gyventojų šiose šalyse kiekiui, tačiau taip nėra: Suomijoje rusų mažuma apie 4 kartus mažesnė nei Lietuvoje, bet žemėlapyje jai atstovauja 4 rašytojai. Žemėlapis neperteikia išsamaus ir objektyvaus segmento vaizdo, tačiau leidžia suvokti, kaip Lietuvos rusų

⁹ *Освобожденный Улисс. Современная русская поэзия за пределами России*, сост. Д. Кузьмин, Москва: Новое литературное обозрение, 2004.

¹⁰ „Интерпoeзия: международный журнал поэзии“, *Журнальный зал* (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/interpoezia/>; žiūrėta 2012 09 17).

¹¹ *Русская премия* (prieiga internetu: <http://www.russpremia.ru/>; žiūrėta 2012 09 17). Įdomu, kad į premijos finalą po du kartus buvo patekę rašytojai iš Estijos (Jelena Skulskaja, Andrej Ivanov) ir Latvijos (Sergej Morejno, Sergej Timofejev), bet nei vieno iš Lietuvos.

¹² „О проекте“, *Новая литературная карта России* (prieiga internetu: <http://www.litkarta.ru/about/>; žiūrėta 2012 09 17).

¹³ „Литва“, *Новая литературная карта России* (prieiga internetu: <http://www.litkarta.ru/world/lithuania/>; žiūrėta 2012 09 17).

literatūra atrodo žiūrint iš tam tikro literatūros lauko taško. Antai kitas rusų literatūros lauko dalyvis žurnalas *Дружба народов* (Tautų draugystė), ateinantis iš sovietmečio ir tęsiantis savo tradicijas¹⁴, kaip Lietuvos rusų poezijos lyderius pristato kiek kitus autorius: Jurijų Kobriną, Vitalijų Asovskį ir Georgijų Jefremovą (šiuo atveju svarbu, kad jie visi yra ir vertėjai iš lietuvių kalbos, debiutavę sovietmečiu). Visai kitoks poetų būrys šį segmentą reprezentuoja rusakalbiuose kaimyninių valstybių leidiniuose, renginiuose bei internete (Clandestinus, Vladimiras Tableris, Marina Umurzakova, Irina Masterman, Sergejus Smirnovas, Ilana Esse ir kt.). Dar kitaip ši tarpliteratūrinė erdvė atrodo Lietuvos rašytojų sąjungai (jos nereguliariai ir nekryptingai atnaujinamos interneto svetainės duomenimis tebėra gyvas poetas Viktoras Čiubarovas¹⁵, emigravęs po Nepriklausomybės atkūrimo). Tokie pavyzdžiai, kurių seką galima tęsti ilgai, rodo, kokia daugiasluoksnė yra šiuolaikinė literatūros erdvė: norint aprėpti visumą, būtina atsižvelgti į kuo daugiau konkuruojančių žiūros taškų.

Nors sovietmečio bei šiuolaikinė Lietuvos rusų literatūra dar netyrinėta, ji visgi turi istoriją, kurios neaplenkė mokslininkų dėmesys. Ikisovietinė rusų literatūra ir kultūra Lietuvoje bei jos ryšiai su lietuviškuoju, lenkiškuoju ir kitais segmentais jau kelis dešimtmečius tyrinėjami Pavelo Ivinskio, Pavelo Lavrineco, Giedriaus Viliūno ir kitų darbuose. Nemaža mokslininkų nagrinėjo literatūrinius lietuvių–rusų ryšius bei su jais susijusią tarpkultūrinės komunikacijos problematiką: Vida Kovarskienė¹⁶, Asija Kovtun¹⁷, Vytautas

¹⁴ „Vienintelis Rusijoje grožinės literatūros ir visuomeninis politinis kas mėnesį leidžiamas žurnalas, aprėpiantis ir palaikantis vientisą kultūrinę erdvę, per daugelį dešimtmečių sukurta įvairių šalių, kurios buvo Sovietų Sąjungos narės, meno ir kultūros veikėjų pastangomis“ (*Журнальный зал*, prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/druzhba/>; žiūrėta 2012 09 17).

¹⁵ *Lietuvos rašytojų sąjunga* (prieiga internetu: <http://www.rasytojai.lt/lt/rasytojai/51-rasytojai/esami-nariai/ch/103-cubarovas-viktoras>; žiūrėta 2012 09 17).

¹⁶ Pavyzdžiui, Вида Коварскене, „А. П. Чехов в литовском литературоведении и критике“, *Literatūra*, 1991, Nr. 33(2), p. 12–27.

¹⁷ Pavyzdžiui, Асия Ковтун, „Миколас Банявичюс о русской литературе“, *Балтийский Архив*, 2003 (prieiga internetu: http://www.russianresources.lt/archive/Banevich/Ban_7.html, žiūrėta 2012 09 17); Idem, „Традиции культурного диалога в преподавании русской литературы в Литве“, in: *Русистика и современность. Материалы VII международной научно-практической конференции, 17-18 сентября 2004 г.* 2, Санкт-Петербург: РГПУ им. А.И. Герцена, 2005, p. 222–227.

Kubilius, Birutė Masionienė¹⁸, Natalija Melnikova¹⁹, Birutė Meržvinskytė²⁰, Galina Michailova²¹, Kristina Sakalavičiūtė²², Rimantas Sideravičiaus²³, Marina Romanenkova²⁴, Ingrida Vasilevičiūtė²⁵, Inga Vidugirytė²⁶ ir kt. Šiuose darbuose daugiausia svarstomi paskiri kontaktai, dažnai tęsiant sovietmečio „literatūrinių ryšių“²⁷ tyrimo tradiciją, besiremiančią istoriografiniu metodu ir neprobleminančią metodologinių dalykų. Vertimai bei kiti tarpkultūrinės komunikacijos aspektai nagrinėjami konkrečių autorių bendra(darbia)vimo kontekste, jų sistemiškai nesiejant su lietuvių–rusų literatūriniu pasieniu bei jo istorija. Išimtis – Pavelo Lavrineco darbai, kuriuose nuosekliai ir produktyviai analizuojama Lietuvos rusų literatūra. Pagrindinės Lavrineco tyrimų kryptys: Vilniaus rusų literatūrinis gyvenimas²⁸, tarpkultūrinės rašytojų strategijos²⁹,

¹⁸ Pavyzdžiui, Бируте Масионене, „Творчество Ф. М. Достоевского в контексте литовской культуры XX века“, *Literatūra*, 1992, Nr. 33(2), p. 22–29.

¹⁹ Pavyzdžiui, Наталия Мельникова, „Александр Блок и Литва. Поэма Александра Блока ‘Соловьиный сад’ в переводе на литовский язык“, *Literatūra*, 1992, Nr. 33(2), p. 41–50.

²⁰ Pavyzdžiui, Бируте Мержвинскитė, „Литовская тематика в творческом наследии Вяч. Иванова“, *Литература*, 1990, Nr. 32(2), p. 19–28; Idem, „Юргис Балтрушайтис и Константин Бальмонт (Из истории русского символизма)“, *Literatūra*, 1991, Nr. 33(2), p. 3–11; Idem, „Юргис Балтрушайтис и Андрей Белый. Формы жизнетворчества в символизме“, *Literatūra*, 1992, Nr. 33(2), p. 30–40.

²¹ Pavyzdžiui, Галина Михайлова, „‘Переводить стихи – вещь трудная, мои – особенно’. Владимир Маяковский по-литовски“, *Literatūra*, 1992, Nr. 33(2), p. 61–72.

²² Pavyzdžiui, Kristina Sakalavičiūtė, „Konstantino Balmonto ir Vinco Krėvės literatūriniai ryšiai“, *Žmogus ir žodis*, 2006, Nr. 2(8), p. 41–48; Idem, *Konstantinas Balmontas ir Lietuva. Poezijos vertimų studijos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.

²³ Pavyzdžiui, Римантас Сидеравичюс, *Пушкин и Литва*, Vilnius: Petro ofsetas, 1999; Idem, *А. С. Пушкин в литовском литературоведении*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1999.

²⁴ Pavyzdžiui, Марина Романenkova, „‘Европейское’ и ‘национальное’ в эмигрантском романе: ‘Жизнь Арсеньева’ Ивана Бунина и ‘Ушедшие не возвращаются’ Марюса Катилишкиса“, *Literatūra*, 2004, Nr. 46(2), p. 1–14; Idem, „Онегинская строфа Юргиса Балтрушайтиса как феномен межкультурной коммуникации“, *Žmogus ir žodis*, 2005, Nr. 2(7), p. 45–50.

²⁵ Pavyzdžiui, Ingrida Vasilevičiūtė, „Skaitytojo vaizdinys Jurgio Baltrušaičio poezijoje“ [lyginami rusiški ir lietuviški Baltrušaičio rinkiniai – TL], *Žmogus ir žodis*, 2005, Nr. 2(7), p. 51–55; Idem, „Jurgio Baltrušaičio poezija kaip (ne)galimas literatūros daugiatautiškumo tyrinėjimo objektas“, *Respectus Philologicus*, 2007, Nr. 11(16), p. 91–96.

²⁶ Pavyzdžiui, Инга Видугирите, „Константин Бальмонт и Людас Гира. Из истории русско–литовских литературных связей“, *Literatūra*, 1994, Nr. 36(2), p. 46–57; Idem, *Balmonto Lietuva: kultūrų dialogo interpretacija*, Kaunas: Santara, 2005.

²⁷ Žr., pavyzdžiui, *Literatūra ir kalba 18: Literatūriniai ryšiai*, red. K. Korsakas, Vilnius: Vaga, 1985.

²⁸ Павел Лавринец, „Жагаристы и русская литературная среда“, *Literatūra*, 2010, Nr. 52(2), p. 102–112; Idem, „К истории Виленского содружества поэтов“, *Literatūra*, 2008, Nr. 50(1), p. 63–76.

Vilniaus tekstas ir Lietuvos topas rusų literatūroje³⁰. Interpretuodamas rašytojų biografijos ir kūrybos faktus plačiame sociokultūriniame kontekste, mokslininkas pasitelkia tiek semiotikos, tiek literatūros sociologijos įrankius, tačiau šias teorijas daugiausia pritraukia medžiagai struktūruoti, nereflektuodamas galimybių pagal naują medžiagą atnaujinti pačias teorijas. Lavrineco darbai svarbūs disertacijai, nes juose aptariamos aktualios metodologinės problemos (pavyzdžiui, „Lietuvos rusų literatūros“ sąvoka) bei tyrinėjamos rašytojų strategijos literatūros laukų pasienyje, akcentuojant simbolinio kapitalo konvertacijas, susijusias su tarpininko padėtimi (vertimai, „kitos“ literatūros apžvalgos, geografiniai motyvai ir pan.).

Įvairiakalbių Lietuvos literatūrų bendrabūvis nagrinėtas ne tik susitelkiant į vieną konkretų literatūrinį pasienį (šiuo atveju – lietuvių–rusų), bet apimant ir daugiau segmentų. Iš naujesnių tokio pobūdžio tyrimų reikšminga Mindaugo Kvietkausko monografija *Vilniaus literatūrų kontrapunktai. Ankstyvasis modernizmas*³¹, kurioje ne tik surinkta ir sisteminta nauja medžiaga³², bet ir aptartos „daugiakultūriškumo“ tyrinėjimo metodologinės prielaidos bei problemos. Priimdamas „ir tradicines komparatyvistikos, ir postkolonijinių studijų pozicijas kaip svarbias, tačiau dalines“, pamatinėmis mokslininkas laiko „hermeneutines lyginimo nuostatas“: „Vilniaus tekstai atliepia vienas kitą (be abejo, nesutapdami) dėl to, kad yra

²⁹ Павел Лавринец, „Статус русского эмигрантского писателя и ‘лимитрофная’ литература“, in: *Блоковский сборник 17: Русский модернизм и литература XX века*, Тарту: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2006, p. 175–194; Idem, *Евгений Шкляр: жизненный путь скитальца*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008; Idem, „Статус писателя в диалоге культур: казус Алексиса Раннита“, in: *Блоковский сборник 18: Россия и Эстония в XX веке: диалог культур*, Тарту: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2010, p. 137–151.

³⁰ Павел Лавринец, „‘Вильнюс’ Евгения Рейна и ‘Вильнюсский текст’ русской поэзии“, *Literatūra*, 1997, Nr. 37(2), p. 103–112; Idem, „Rusiškas Vilniaus tekstas“, in: *Naujasis Vilniaus perskaitymas: didieji Lietuvos pasakojimai ir daugiakultūrinis miesto paveldas*, sud. A. Bumblauskas, Š. Liekis, G. Potašenko, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 258–277.

³¹ Mindaugas Kvietkauskas, *Vilniaus literatūrų kontrapunktai. Ankstyvasis modernizmas / 1904–1915*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007.

³² Būtent šiais tikslais apsiriboja dauguma tyrimų, besiorientuojančių į daugiakultūriškumą, pavyzdžiui: Giedrius Viliūnas, *Literatūrinis gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940)*, Vilnius: Alma littera, 1998.

dalijęsi gyvenimo tame pačiame mieste ir laike patirtimi“³³. Taigi Kvietkausko monografijoje tyrimo objektas apibrėžiamas geografiškai – toks metodologinis apsisprendimas paprastai siejamas su *genius loci* arba *Zeitgeist* sampratomis ir, Bourdieu požiūriu, yra rizikingas:

Nusprendus preparuoti ir konstruoti dalyką geografinės (Bazelis, Berlynas, Paryžius ar Viena) arba politinės vienovės pagrindu, kyla pavojus sugrįžti prie vienovės apibrėžimo per *Zeitgeist*. Dėl to be žodžių numanoma, kad vienos „intelektinės bendruomenės“ nariai turi tam tikrų bendrų problemų, susijusių su bendra situacija (pavyzdžiui, regimybės ir tikrovės santykių kvestionavimas), ir kad nariai „daro įtaką vienas kitam“. [...] Pagrindinis klausimas tad yra sužinoti, ar chronologinio vienalaikiškumo socialiniai efektai, arba net erdvinė vienovė, [...] yra pakankamai stiprūs, kad virš ir už įvairių laukų autonomijos nulemtų bendrą problematiką, suvokiamą ne kaip *Zeitgeist* arba dvasinio ar gyvenimo būdo bendruomenė, bet greičiau kaip galimybių erdvė, užimamų padėčių sistema, kurios atžvilgiu kiekviena turi būti apibrėžta.³⁴

Vis dėlto tarpkultūrinio pobūdžio tyrimuose, kai nebelieka kalbinės vienovės ir jos nubrėžiamų (bei paprastai nekvestionuojamų) ribų, objekto konstravimas geografiniu pagrindu atrodo neišvengiamas. Kvietkauskas siekia rasti sąsajas ir paraleles literatūrose, kurios iki tol tyrinėtos pagal atskiras tautines tradicijas, todėl geografija jo tyrime yra ne tik objekto apibrėžimo pagrindas, bet ir konstravimo motyvacija (pasitvirtina prielaida, kad tarp įvairiakalbių Vilniaus literatūrų esama paralelių – arba kontrapunktų).

Šioje disertacijoje Lietuvos rusų literatūra taip pat yra geografiškai apibrėžtas lauko segmentas, tačiau nekeliami tikslo įrodyti, kad šiuo pagrindu gretinami autoriai būtinai turi likimo ir kūrybos paralelių, – atvirkščiai, siekiama atskleisti galimybių erdvės įvairovę, analizuojant kuo labiau vienas nuo kito nutolusius taškus literatūros lauke. Kvietkauskas randa įvairių

³³ Mindaugas Kvietkauskas, *op. cit.*, p. 28.

³⁴ Pierre Bourdieu, *op. cit.*, p. 199–200.

literatūrinių tradicijų sąsajų, nulemtų bendros miesto erdvės, tuo tarpu šiuolaikinės Lietuvos rusų literatūros atžvilgiu korektiškiau būtų sakyti, kad tarp vienos literatūrinės (kalbos prasme) tradicijos tęsėjų pasirinkimų esama daugiau skirtumų nei panašumų: nors geografiškai (dažnai ir politiškai) jie priklauso vienai erdvei, socialinės jų trajektorijos, kultūrinės patirtys ir padėtys literatūros lauke labai skiriasi. Tiriant strategijas siekiama išsiaiškinti, ar jiems atsiverianti galimybių erdvė turi bendrų bruožų.

Šiuolaikinių Lietuvos mokslininkų tyrimai daugiausia dėmesio skiria daugiakultūriškumo problematikai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje³⁵ bei tarpukario Lietuvoje. Tuo tarpu analizuojant Rusijos imperiją ir sovietmetį vyrauja ne tarpkultūrinis, bet nacionalinis naratyvas. Turint omenyje, kad Rusijoje gan populiarūs tarptautinės Sovietų Sąjungos politikos tyrimai³⁶, peršasi „pokolonijinė“ išvada, kad ir daugiakultūriškumo naratyvai visada konstruojami iš dominuojančiųjų perspektyvos.

Tarpkultūriniai reiškiniai Vakaruose įvairiapusiškai teorizuojami bei išsamiai nagrinėjami³⁷, o posovietinėse valstybėse dar primena specifinę sovietinę retoriką. Sovietmečiu daug kalbėta ir rašyta apie „tautų draugystę“, tarp jų ir literatūrinę, kuri buvo instituciškai visokeriopai skatinama, mezgama dirbtinai. Šiandienos skaitytojui gana komiškai skamba tokie pasažai:

³⁵ Pavyzdžiui, Grigorijus Potašenko, „Istorijos kultūra šiuolaikinėje Lietuvoje: daugiakultūriškumo samprata visuomenėje ir LDK tyrimuose“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir tautiniai naratyvai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 275–299.

³⁶ Pavyzdžiui, žurnalas *Ab Imperio* kaip „naujos imperinės istorijos ir posovietinės erdvės nacionalizmo tyrinėjimų“ projektas (prieiga internetu: <http://abimperio.net/index.html>; žiūrėta 2012 09 17).

³⁷ Pavyzdžiui, Gayatri Chakravorty Spivak, Sneja Gunew, „Questions of multiculturalism“, in: *The Cultural Studies Reader*, New York: Routledge, 1994, p. 193–202; Farah Jasmine Griffin, „Thirty Years of Black American Literature and Literary Studies: a review“, *Journal of Black Studies*, 2004, Nr. 2(35), p. 165–174; A. Robert Lee, *Multicultural American literature: comparative Black, Native, Latino/a and Asian American fictions*, Edinburgh: University Press of Mississippi, 2003; Steven Tötösy de Zepetnek; Asma Sayed; Domenic A. Beneventi, „Selected Bibliography of Work on Canadian Ethnic Minority Writing“, CLCWeb: Comparative Literature and Culture (Library), 2011 (prieiga internetu: <http://docs.lib.purdue.edu/clcweblibrary/canadianethnicbibliography>; žiūrėta 2012 09 17).

Prieš kelerius metus už tolimojo Šiaurės rato buvo įkurtas Petro Cvirkos vardo literatūros būrelis. Būrelio nariai – pradedantieji rašytojai čiukčiai – rodo didelį susidomėjimą nuostabaus lietuvių prozininko kūryba, mokosi iš jo literatūrinio meistriškumo. Skaitytojų konferencijoje, skirtoje aptarti romaną *Žemė maitintoja*, elnių veisėjai ir medžiotojai – tautos, iki revoliucijos neturėjusios savojo rašto, atstovai – susijaudinę ir dėkingi kalbėjo apie menininką, kuris savo talentingomis knygomis padėjo jiems pažinti ir pamilti Nemano krašto žmones, atskleidė lietuvių darbininkų paieškų ir siekių dosnumą.³⁸

Neabejotinai būta asmeninio palankumo ir literatūrinių mainų ne iš pareigos, o nuoširdžiai domintis, – ir vis dėlto dauguma tokių kontaktų siekė ideologinio pelno. Sovietmetis sukūrė reiškinių, turinčių pasekmių šiandienai, bet beveik neparūpino pavyzdžių, kaip šiuos reiškinius objektyvuoti ir neideologizuotai (sovietine prasme) moksliskai reflektuoti: jų interpretavimo įrankynas kuriamas tik dabar. Užsienio mokslininkų patirtis iš karto siūlo gana platų įvairių požiūrių pasirinkimą – nuo komparatyvistikos iki pokolonializmo ir totalinio vertimo teorijos. Kalbėdami apie etninės mažumos literatūrą daugelis mokslininkų sutinka, kad parankiausias yra sisteminis ir empirinis požiūris³⁹. Tokia prieiga, kurios būtinumas akivaizdus, vis dėlto gana dažnai neleidžia gretinti išvadų, formuluojamų labai skirtinguose sociokultūriniuose kontekstuose: kiek prasminga analizuojant Lietuvos mažumų literatūrą reiškinius orientuotis į, pavyzdžiui, Kanados tarpkultūriškumo tyrimų patirtį?

Bourdieu literatūros sociologijai, kuria remiasi disertacijos tyrimas, taip pat būdingas sisteminis ir empirinis užmojis, tačiau ji siekia rasti bendrą socialinį pagrindą, tvirtą rėmą empiriniams tyrimams. Literatūros lauko teorija neatmeta kitokių metodų bei perspektyvų (pokolonializmo, komparatyvistikos,

³⁸ Игорь Кашницкий, „Единая, многонациональная“, *Литва литературная*, 1967, p. 3.

³⁹ Steven Tötösy de Zepetnek, „Literary Theory, Ethnic Minority Writing, and the Systemic and Empirical Approach“, *Canadian Ethnic Studies* 28: *Literary Theory and Ethnic Minority Writing*, 1996, Nr. 3, p. 100–106; Tina Campt, „The Crowded Space of Diaspora: Intercultural Address and the Tensions of Diasporic Relation“, *Radical History Review*, 2002, Nr. 83, p. 94–113.

literatūros kūrinio analizės metodų ir t. t.), nors ir kvestionuoja jų pakankamumą sau. Manau, kad literatūros lauko sociologija yra neišvengiama lyginamųjų ir pokolonijinių literatūros tyrimų dalis, nes be jos vargiai įmanoma korektiškai argumentuoti literatūrų gretinimą. Bourdieu teorija padeda sociokultūriniu aspektu interpretuoti ir imanentinio teksto skaitymo rezultatus.

8. Darbo naujumas, aktualumas ir reikšmė

Darbo **naujumą** sąlygoja trys dėmenys: a) renkama, analizuojama ir sisteminama medžiaga, su kuria dar nebuvo dirbta; b) nei Lietuvos, nei Rusijos, nei kitų užsienio šalių mokslininkų darbuose dar nebuvo sistemiškai tirta sovietmečio ir posovietmečio Lietuvos rusų literatūra, t. y. nebuvo konstruotas toks tyrimo objektas; c) Lietuvos literatūrologijoje nauju gali būti laikomas ir metodo-objekto derinys – Bourdieu literatūros lauko teorijos taikymas tiriant XX a. antrosios pusės literatūros laukų pasienio reiškinius bei sociokritiškai skaitant poeziją.

Darbo **aktualumas** ir **reikšmė** sietini su tarpdalykiniu ir tarpkultūriniu jo pobūdžiu. Metodologinė disertacijos orientacija – siekis suderinti tekstų analizę ir platesnę sociokultūrinę jų interpretaciją – numano ir jos skaitymą sovietmečio literatūros ir kultūros istorijos bei šiuolaikinės Lietuvos mažumų kultūrinio gyvenimo formų tyrimų kontekste. Lietuvos literatūrologai, ypač senosios literatūros tyrinėtojai, dažnai pabrėžia, kad norint geriau suvokti lietuvių literatūros istoriją, reikėtų po ranka turėti Lietuvos literatūrų istoriją. Tarpkultūrinių ir tarpliteratūrinių reiškinių tyrimas, juolab istoriškai motyvuotas, išplečia savivokos galimybes. Tad ir ši disertacija prisideda plėtojant savivokos galimybių erdvę ir rašant Lietuvos literatūrų istoriją.

Rusijos ir pasaulio rusistikos bei sovietologijos kontekste darbo aktualumą lemia tai, kad, viena vertus, įsibėgėja literatūrinės SSRS politikos tyrimai tarpkultūriškumo aspektu, ši disertacija suteikia pamato gretinti sovietmečio Lietuvą su kitomis tautinėmis respublikomis (tai išryškintų ir

lietuvių literatūros lauko struktūros istorinę specifiką). Kita vertus, disertaciją aktualizuoja ir ypatingas šiuolaikinio Vakarų pasaulio dėmesys tarpkultūriniais reiškiniams, skatinantis posovietinės užsienio rusų literatūros tyrimus.

9. *Ginamieji teiginiai*

1. Lietuvos rusų literatūra yra literatūros lauko segmentas, kurio struktūros bei galimybių erdvės ypatumus sąlygoja trejopo jo statuso paradoksai: a) rusų literatūros lauke tai geografiškai ir istoriškai periferinis segmentas; b) lietuvių literatūros laukui tai geografiškai ir istoriškai artimas kitakalbis segmentas; c) šį periferinį segmentą išskyrus geografiniu pagrindu paaiškėja, kad jis įgyja svaresnę reikšmę abiem nacionaliniams laukams, kai aktualizuojamas dalyvių strategijose kaip tarpkultūrinės literatūros erdvės dalis.
2. Apibrėžtesnė šio segmento struktūra susiformavo sovietmečiu, kai jam darė įtaką tos pačios išcentrinės jėgos, kurios veikė ir kitų tautinių SSRS respublikų rusakalbius segmentus (veikėjų galimybių erdvė buvo susiaurinta iki veikimo konkrečiame literatūriniame pasienyje); literatūrinių strategijų įvairovė tuo metu atitiko sovietmečio rusų literatūros lauko poliarizaciją, tačiau periodizacijos ypatumai atskleidžia šio segmento specifiką, sietiną su lietuvių literatūros lauko funkcionavimu.
3. Sovietmečiu segmentui oficialiai priskirtas literatūrinio tarpininko vaidmuo numanė vienakryptiškumą: vietiniai rusų rašytojai atstovavo lietuvių literatūrai rusų literatūros lauke (vertimai, kritika), tačiau Lietuvoje nebuvo suvokiami kaip „didžiosios“ rusų literatūros atstovai, nes kontaktas su metropolija buvo mezgamas tiesiogiai ir tik centras turėjo legitimavimo teisę; posovietmečiu sociokultūrinis segmento vaidmuo nėra griežtai

apibrėžtas, priklausomai nuo dalyvių padėties formuojasi skirtingos, dažnai tarpusavyje konfliktuojančios savivokos.

4. Segmentą veikiančių jėgų posovietinė konfigūracija daugiasluoksnė: tebeveikia dalis sovietmečiu susiformavusių dalyvių, kurių išsidėstymas išsaugo buvusią pagrindinę priešpriešą tarp oficialiojo ir neoficialiojo polių, bet atsiranda ir naujų veiksmų: ekonominių (rinkos dėsniai), technologinių (internetas), politinių (mažumų politika), kurie skatina naujų dalyvių ir strategijų radimąsi bei modifikuoja istoriškai susiklosčiusius padėčių santykius.
5. Segmento dalyvių kolektyvinės strategijos bemaž neišvengiamai turi mažumos ar diasporos tapatybės požymių: viena vertus, tai lemia finansavimo šaltiniai ar kitokia grupėms bei leidiniams reikalinga materialinė bazė; kita vertus, Lietuvos, kitaip nei Latvijos ar Estijos, rusų literatūra neįtvirtino kolektyvinės tapatybės, kuri būtų galėjusi konkuruoti su dominuojančia provincine savivoka. Individualūs segmento dalyviai sukuria ir kitokių, dažnai unikalių, lokalinių tapatybių.
6. Sovietmečio ir posovietmečio Lietuvos rusų poetų strategijų ir padėčių repertuaras labai platus: poetas-karys Jurijus Dubasovas, prarastasis poetas Jurijus Grigorjevas, „prakeiktasis“ poetas Michailas Didusenko, „nuoširdusis“ poetas Jurijus Kobrinas, kuklusis poetas Georgijus Jefremovas, poetė ir profesionali rašytoja Lena Eltang. Konfliktai tarp skirtingų padėčių šiam lauko segmentui suteikia dinamikos ir leidžia rašyti savarankišką jo istoriją, turinčią vidinę logiką, nors Lietuvos rusų literatūra neegzistuoja nei kaip literatūrinė tradicija, nei kaip polaukis, nepriklausomas nuo išorinių legitimavimo mechanizmų.
7. Skirtingų kartų Lietuvos rusų poetų strategijų analizė parodė, kad kūrybinei rašytojo koncepcijai ir literatūrinei strategijai didžiausią reikšmę turi

padėčių ir jėgų konfigūracija jo debiuto (t. y. sąmoningo įžengimo į lauką) metu, jei tik jo padėties lauke neištinka radikalūs pokyčiai, prie kurių priskirtini: a) neeilinė sėkmė (paskelbimas gyvuoju klasiku, tautos šaukliu, žvaigžde ir pan.); b) išskirtinė nesėkmė (viešas pasmerkimas ar tylus lauko ignoravimas, tremtis ir pan.); c) dideli struktūriniai lauko pokyčiai, kurie paskatina visiškai persvarstyti literatūrinės hierarchijas.

10. Tyrimo rezultatų aprobavimas

Svarbiausios disertacijos tyrimo problemos, prieigos, išvados pristatytos Lietuvos ir tarptautinėse konferencijose bei straipsniuose, kurie publikuoti recenzuojamuose mokslo leidiniuose.

Moksliniai straipsniai:

1. „Lenos Eltang eilėraščio ‘Vasarotoja’ semiotinė analizė“, *Literatūra*, 2009, Nr. 51(2), p. 107–113.
2. „Новая искренность советской поэтессы: ‘Последние стихи’ Елены Ширман“, *Literatūra*, 2010, Nr. 52(2), p. 80–93.
3. „Kitakalbiai eilėraščių slenksčiai: Lenos Eltang literatūrinės strategijos link“, *Colloquia*, 2011, Nr. 26, p. 99–117.
4. „Tarp Glavlito Scilės ir užmaršties Haribdės: poeto Jurijaus Dubasovo karinė strategija“, *Colloquia*, 2011, Nr. 27, p. 97–110.
5. „Baltic Russian literature: writing from nowhere?“, *Baltic Worlds*, 2012, Nr. 2, p. 24–26.

Pranešimai tarptautinėse konferencijose:

1. „Russian Authors in Post-Communist Lithuania: the strategies of literary behavior“, 2009 12 10–11, *East-West (Re)Negotiations: Popular Culture as a Means of Collective Memory*, Tampere, Suomija.
2. „Новая искренность советской поэтессы: ‘Последние стихи’ Елены Ширман“, 2010 05 24, *Современная русская литература:*

стратегии письма и чтения, Vilniaus universitetas / Uniwersytet Jagielloński, Vilnius.

3. „Poetic Strategies on the Borderland of Literary Fields: the case of Russian authors in Lithuania“, 2011 05 19–20, *Dislocating Literature: Transnational Literature and the Directions of Literary Studies in the Baltic Sea Region*, Stokholmas, Švedija.
4. „Literature as Everyday Life of Soviet Intelligentsia“, 2011 12 1–2, *Soviet Individuals and Personalities*, Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas / Lietuvos istorijos institutas, Vilnius.
5. „(Пост)советская русская поэзия в Литве: писательские стратегии и трансформации литературного пограничья“, 2012 02 16–18, *XIII Международная конференция молодых филологов*, Talinas, Estija.

Pranešimai Lietuvos konferencijose ir viešos paskaitos:

1. „Literatūros lauko ribos“, 2009 09 24, *Doktorantų agora: metodologiniai mainai*, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
2. „Kitakalbiai eilėraščių slenksčiai Lenos Eltang poezijoje“, 2010 03 18–19, *Moterų rašymas*, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
3. „Literatūros lauko koncepcija kaip įrankis konstruoti tyrimo objektą“, 2010 10 28–29, Lietuvos doktorantų konferencija *Šiaurės Europos ir baltų kalbų tyrimų metodikos*, Vilnius.
4. „Tryntravizmas ir neoficialioji literatūrinė buitis vėlyvojo sovietmečio Lietuvoje“, 2011 09 26, *Sovietmečio seminaras*, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
5. „Tryntravizmas ir neoficialioji vėlyvojo sovietmečio kultūra Lietuvoje“, 2011 10 11, *Rusijos studijų seminaras*, Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas.
6. „Indoeuropietiškas diktantas kaip kolektyvinė strategija ir hipertekstinio skaitymo labirintas“, 2012 05 18, *Doktorantų agora: teksto analizės labirintai*, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

TEORINĖ UVERTIŪRA: literatūros laukas, tarpkultūrinė erdvė ir rašytojo strategija

1. Metodų derinimo principas ir rėmai

Pierre'o Bourdieu literatūros lauko sociologija yra pagrindinė teorinė disertacijos tyrimo atrama. Visuotinis jos užmojis (nors praktiškai sunkiai įgyvendinamas individualiame tyrime) patraukia tuo, jog leidžia jungti įvairiausius metodus:

Lauko teorija iš tikrųjų skatina atsisakyti tiek glaudžių individualios biografijos ir kūrinio (arba socialinės klasės, kuriai priklauso autorius, ir jo kūrinio) sąsajų, tiek vidinės paskirų kūrinių analizės, ir net intertekstinės analizės, t. y. sąsajų kūrinių visybėje, nustatymo. Nes visa tai reikia daryti sykiu.¹

Bandymai pagrįsti būtinybę analizuoti literatūros kūrinį iš socialinės perspektyvos ir tokios analizės įrankių paieškos Bourdieu literatūros sociologiją suartino su prancūzų sociokritika, kuri siekė atskleisti, „kas šioje keistoje konfigūracijoje [t. y. grožiniame kūrinyje – *TL*] yra istoriška, socialu, ideologiška, kultūriška“². Besiformuojančiai sociokritikai XX a. 7-uoju dešimtmėčiu rūpėjo atsiskirti nuo tradicinės prancūzų literatūros sociologijos, siejamos su Robert'o Escarpit vardu³, tad buvo teigiama, kad „greta literatūros sociologijos, kuriai rūpi *ištakos* (rašytinio teksto kūrimo sąlygos), ir recepcijos bei vartojimo sociologijos, kuriai rūpi *pasekmės* (kokie tekstai skaitomi, kaip jie paplinta, kaip jie aiškinami, kaip jie prigyja – kultūroje, mokykloje ar kitur), sociokritika [...] patį tekstą traktuoja kaip vietą, kurioje reiškiasi ir išsipildo

¹ Пьер Бурдьё, „Поле интеллектуальной деятельности как особый мир“, in: Пьер Бурдьё, *Начала*, перевод Н. А. Шматко, Москва: Socio-Logos, 1994, p. 218.

² Pierre Barbéris, „Sociokritika“, in: Daniel Bergez, Pierre Barbéris, Pierre-Marc de Biasi, Marcelle Marini, Gisèle Valency, *Literatūros analizės kritinių metodų pagrindai*, vertė Jūratė Skersytė ir kt., Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 133.

³ Robert Escarpit, *Sociologie de la littérature*, Paris: Presses Universitaires de France, 1958.

tam tikras socialumas“⁴. Nors sociokritika laikoma literatūros mokslo, o Bourdieu literatūros lauko teorija – sociologijos atšaka, abi prieigos peržengė savo disciplinos ribas ir skirtingomis priemonėmis bandė spręsti panašias problemas: kaip suderinti imanentinę kūrinio analizę su interpretacija platesniame sociokultūriniame kontekste, kaip kūrinio struktūros koreliuoja su socialinės erdvės struktūromis ir pan. Chrestomatiniai literatūros kūrinio sociologijos darbai (György Lukács, Lucien Goldmann) ir pats Bourdieu neišvengiamai patenka į sociokritikos bibliografijas, o tvirtas pozicijas – greta kitų metodų – užėmusi sociokritika⁵ nebepasitenkina grožinio teksto analize ir pretenduoja tapti socialinio diskurso skaitymo metodu⁶ bei vis dažniau susiliečia su tradicine literatūros sociologija, nagrinėjančia literatūros institutų, autorių reputacijų ar kūrinių vartojimo problemas. Nors disertacija daugiau remiasi Bourdieu nei sociokritikų darbais, pagal sprendžiamų problemų pobūdį ji galėtų būti priskirta tiek literatūros sociologijai, tiek sociokritikai.

Nors pagrindiniai Bourdieu veikalai į lietuvių kalbą vis dar neišversti⁷, jo darbai apie socialinius laukus jau įėjo į mokslinę apyvartą. 2005 m. pasirodė net dvi monografijos Bourdieu idėjomis atnaujinančios lietuvių literatūros ir

⁴ Pierre Barbéris, *op. cit.*, p. 133.

⁵ Žr. sociokritinės patirties refleksijas: Edmond Cros, *Theory and Practice of Sociocriticism*, trans. Jerome Schwartz, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1988; Michel Biron, „Sociocriticism“, in: *Encyclopedia of Contemporary Literary Theory: approaches, scholars, terms*, ed. Irena R. Makaryk, Toronto / Buffalo / London: University of Toronto Press, 1993, p. 189–193; Клод Дюше, „1995 год. Результаты ревизии“, *Новое литературное обозрение*, 1995, Nr. 13, p. 130–132.

⁶ Marc Angenot, „What can Literature Do? From Literary Sociocriticism to a Critique of Social Discourse“, trans. Robert F. Barsky, *The Yale Journal of Criticism*, 2004, Nr. 2(17), p. 217–231.

⁷ Lietuvių kalba prieinami Bourdieu tekstai: Pierre Bourdieu, „O kas gi sukūrė kūrėjus?“, vertė Karolina Jakaitė, *Šiaurės Atėnai*, 1999 08 07, Nr. 30(471), p. 1, 10; Idem, „Kas gi sukūrė menininkus?“, vertė Odeta Žukauskienė, *Metai*, 2000, Nr. 7, p. 123–129; Pierre Bourdieu, Loïc J. D. Wacquant, *Įvadas į refleksyviąją sociologiją*, vertė Vilija Poviliūnienė, Vilnius: Baltos lankos, 2003; Idem, „Apie meno sociologiją“, vertė Žilvinė Gaižutytė, in: *Estetikos ir meno filosofijos teritorijų kaita*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006, p. 544–554; Idem, „Kultūros produkcijos laukas“, vertė Loreta Jakonytė, in: *XX amžiaus literatūros teorijos: chrestomatija aukštųjų mokyklų studentams*, I, sud. Aušra Jurgutienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 273–327.

meno sociologijos tradicijas: Loretos Jakonytės *Rašytojo socialumas*⁸ ir Žilvinės Gaižutytės-Filipavičienės *Pierre'as Bourdieu ir socialiniai meno žaidimai*⁹. Pastaroji knyga svarbi tuo, kad Bourdieu darbus panardina į biografinį ir prancūzų meno sociologijos kontekstą, o tai leidžia pastebėti vidinę sąvokų raidos logiką bei įsivaizduojamus oponentus. Jakonytė Bourdieu mokslinį projektą išsamiai pristatė filologams aktualiu aspektu, aptarė santykį su lietuvių ir pasaulio literatūros sociologijos tradicijomis bei pritaikė naujai empirinei medžiagai – pirmojo posovietinės nepriklausomybės dešimtmečio rašytojų savivokai. Abi monografijos tiesiogiai ir netiesiogiai kelia svarbų klausimą – ar Bourdieu meninio lauko teorija, kurią jis plėtojo nagrinėdamas XIX–XX a. pradžios Paryžių, taikytina (po)sovietinei socialinei tikrovei, – ir teigiamai į ją atsako. Bourdieu teoriniai įrankiai sėkmingai taikomi posovietinio literatūros lauko analizei ir kitose šalyse¹⁰.

Kadangi teoriniai ir praktiniai prancūzų sociologo tyrimų aspektai jau dešimtmetį reflektuojami Lietuvos sociologų, politologų, menotyrininkų, filologų darbuose¹¹, šioje disertacijoje neaptariama Bourdieu darbų visuma ir teorinių jo minčių plėtotės logika. Detaliau nagrinėjamos tik disertacijos tyrimui svarbios sąvokos – literatūros laukas, simbolinis kapitalas, dalyvis, strategija, galimybių erdvė.

⁸ Loreta Jakonytė, *Rašytojo socialumas. Lietuvių rašytojų savivoka XX amžiaus 10-ajame dešimtmetyje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005; taip pat žr. recenziją: Marijus Šidlauskas, „Rašytojo socialumo briaunos“, *Knygų aidai*, 2006, Nr. 4, p. 11–15.

⁹ Žilvinė Gaižutytė-Filipavičienė, *Pierre'as Bourdieu ir socialiniai meno žaidimai*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005.

¹⁰ Pavyzdžiui, Михаил Берг, *Литературократия. Проблема присвоения и перераспределения власти в литературе*, Москва: Новое литературное обозрение, 2000.

¹¹ Pavyzdžiui: Odeta Žukauskienė, „Modernios prancūzų meno sociologijos metodologinės metamorfozės (P. Francastelis ir P. Bourdieu)“, *Humanistica*, 2000, Nr. 2(8), p. 73–78; Skaidra Trilupaitytė, „Meninė produkcija ir socialinė erdvė Pierre'o Bourdieu meninio lauko teorijoje“, *Menotyra*, 2000, Nr. 1(18), p. 26–29; Ingrida Gečienė, „The notion of power in the theories of Bourdieu, Foucault ir Baudrillard“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2002, Nr. 2, p. 116–124; Irmina Matonytė, „Socialinis kapitalas: nuo mokslinių tyrimo perspektyvų prie empirinių pastebėjimų. Gero valdymo klausimas“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2004, Nr. 1, p. 22–37; Loreta Jakonytė, „Pierre'o Bourdieu literatūros sociologija“, *Literatūra*, 2005, Nr. 47(1), p. 57–72; Vida Česnuitytė, „Matrimonialinės elgsenos strategijos šiandieninėje Lietuvoje: atspindys žiniasklaidoje“, *Socialinis darbas*, 2008, Nr. 7(2), p. 35–43.

Posovietinėje humanitarikoje Bourdieu koncepcija turi ir šalininkų, ir priešininkų. Pavyzdžiui, tarp rusų mokslininkų esama aktyvių jo darbų propaguotojų: tai byloja profesionaliai parengta ir nuolat atnaujinama interneto svetainė „Sociologinė Pierre’o Bourdieu erdvė“¹², kurioje prieinami daugumos prancūzų sociologo veikalų vertimai į rusų kalbą, užsienio bei rusų tyrėjų straipsniai aktualiomis temomis. Literatūrologijos atnaujinimu besirūpinantys intelektualai taip pat nėra abejingi Bourdieu išvalgoms: rusų literatūros mokslo priešakyje esantis žurnalas *Новое литературное обозрение* (Naujoji literatūrinė apžvalga) publikavo prancūzų mokslininkui skirtus straipsnių ciklus „Kultūros laukų sociologija“ (2000, Nr. 45) bei „Po Bourdieu: teorijos politika ir refleksijos praktika“ (2003, Nr. 60), kuriuose pristatė ir aiškinosi lauko sampratą.

Kaip rodo Aleksandras Bikbovas, kultūros laukų teorija dažniausiai kaltinama redukuotumu, nes Bourdieu darbai skaitomi redukuotai: filologai paprastai nepažįsta specifinių sociologinių tyrimų procedūrų, kurios nesiriboja tekstų studijomis, bet atlieka ir kitų nematomų paruošiamųjų darbų; o įtariai į Bourdieu žiūrintys sociologai nelinkę kvestionuoti nusistovėjusios mokslinės tvarkos ir pan.¹³ Nuodugni Bourdieu kritika niekada neabejoja jo darbų reikšme. Pavyzdžiui, Michelis de Certeau pagrįstai teigia, kad Bourdieu tekstai žavingi analizei ir agresyvūs teorijai¹⁴. Nepaisant prancūzų sociologo deklaruoto pasipriešinimo „didžiosios teorijos“ kūrimui¹⁵, kaip tik tokią, pretenduojančią apimti visą socialinį pasaulį, lauko teoriją jis ir sukūrė, o mokslininko refleksijos laipsnis neduoda pagrindo manyti, kad pats to nežinojo. Taigi Bourdieu *atitrūkimo* įspūdis, anot de Certeau, tėra *sugrįžimo*, patvirtinančio profesinį racionalumą, prielaida, tėra tekstinė strategija¹⁶. Tačiau tai

¹² *Социологическое пространство Пьера Бурдьё* (prieiga internetu: <http://bourdieu.name/>; žiūrėta 2012 09 17).

¹³ Александр Бикбов, „Социоанализ культуры: внутренние принципы и внешняя критика“, *Новое литературное обозрение*, 2003, Nr. 60, p. 38–53.

¹⁴ Michel de Certeau, *The Practice of Everyday Life*, Berkley, Los Angeles: University of California Press, 1984, p. 59.

¹⁵ Pierre Bourdieu, *The Rules of Art*, p. 177.

¹⁶ Michel de Certeau, *op. cit.*, p. 60.

nesumenkina tokio metodologinio judesio ir juolab jį lydinčios analizės teorinės bei praktinės vertės.

Pradiniai bandymai pasitelkti literatūros lauko teoriją disertacijos objektui – Lietuvos rusų poezijai – išryškino kelias problemas, nepakankamai ar visai neaptartas Bourdieu darbuose. Pirmoji susijusi su poetinio kūrinio statusu tiriant literatūros lauką ir rašytojo strategiją, o antroji – su tarpkultūriniu literatūros lauko funkcionavimu. Šios problemos paskatino praplėsti disertacijai svarbių teorinių atramų ratą.

Atrodytų, sociokritika, deklaravusi dėmesį grožiniam tekstui, turėtų teoriškai ir praktiškai padėti įtraukti poetinį tekstą į literatūros lauko tyrimą. Tačiau konceptualiuosius savo įrankius ji tobulino analizuodama romaną¹⁷, ir nors kiek vėliau dalis sociokritikų susidomėjo poezijos socialumu, jų darbuose vis dėlto labiausiai akcentuotos socialinės poezijos funkcijos¹⁸, o paties poetinio kūrinio skaitymo vieta tokiame tyrime liko teoriškai neapibrėžta. Beje, sovietinė kritika taip pat deklaravo dėmesį poezijos socialumo problemoms¹⁹, tačiau, net ir suformulavusi įdomius klausimus („literatūros ir visuomeninio gyvenimo, meno ir politikos santykiai“²⁰), teoriniu požiūriu ji neįkvėpė tolesniems tokio pobūdžio tyrimams. Kita vertus, sociologizuojančiai sovietinei kritikai oponavę rusų formalistai ir vėliau struktūralistai, žengdami nuo kūrinio į kontekstą, atvėrė žymiai daugiau perspektyvų sociokultūriniais literatūros tyrimams. Tokios formalistų įvestos sąvokos kaip „literatūros faktas“²¹ ir „literatūrinė buitis“²² padeda teoriškai užčiuopti paslankią ribą tarp

¹⁷ Pavyzdžiui, Pierre Barbéris, *René, un nouveau roman*, Paris: Larousse, 1972; Jacques Leenhard, *Lecture politique du roman „La Jalousie“ d’Alain Robbe-Grillet*, Paris: Éditions de Minuit, 1973; Geneviève Mouillaud, *Stendhal „Le Rouge et le noir“, le roman possible*, Paris: Larousse, 1973 ir kt.

¹⁸ Pavyzdžiui, Pierre Popovic, *La Contradiction du poème. Poésie et discours social au Québec de 1948 à 1953*, Candiac: Les Éditions Balzac, 1992; François Dumont, *Usages de la poésie. Le discours des poètes québécois sur la fonction de la poésie*, Québec: Les Presses de l’Université Laval, 1993; taip pat žr. Jacques’o Pelletier recenziją „La fonction sociale de la poésie“, *Voix et Images*, 1993, Nr. 1(55), p. 188–197.

¹⁹ Pavyzdžiui, Juozas Stepšys, *Poezijos socialumas*, Vilnius: Vaga, 1986.

²⁰ *Ibid.*, p. 5.

²¹ Юрий Тынянов, „Литературный факт“, in: Юрий Тынянов, *Поэтика. История литературы. Кино*, Москва: Наука, 1977, p. 255–270.

viešojo gyvenimo nušviestų ir privačiojo gyvenimo šešėlyje likusių literatūros proceso ir literatūros istorijos įvykių. Boriso Eichenbaumo „literatūrinės buities“ idėją Sergejus Zenkinas net pavadino vienu iš pačiam Bourdieu nepažįstamų jo teorijos precedentų²³.

Atlikęs Gustave'o Flaubert'o romano *Jausmų ugdymas* analizę, Bourdieu įtikino, jog literatūros lauko teorija gali būti grožinio kūrinio analizės įrankis, bet kaip ją efektyviai pasinaudoti nagrinėjant poeziją? Savo darbuose Bourdieu tiesiogiai į šį klausimą neatsako, o netiesiogiai jo parašytas „paslaptingas“ komentaras Guillaume'o Apollinaire'o eilėraščiui²⁴ tarsi byloja, kad poezija nepasiduoda Bourdieu praktikuojamam sociologiniam skaitymui. Kita vertus, galima manyti, kad Bourdieu tiesiog nekėlė sau tokios užduoties. Tuomet, atskleidus jo literatūros kūrinio analizės logiką, galima būtų svarstyti ir įmanomus būdus taikyti ją poezijai.

Socialinę erdvę, kurioje Flaubert'as veikia kaip rašytojas, Bourdieu gretina su romane per veikėjų santykius atsiskleidžiančia socialine terpe, sąmoningai ar nesąmoningai pavaizduota rašytojo. Begalinės šių dviejų socialinių erdvių – „objektyvios“ ir „įsivaizduojamos“ – paralelės leidžia kalbėti apie jų simetriją kaip svarbų Flaubert'o kūrybos principą; o skirtumai tarp jų liudija rašytojo socialinės išmonės kryptį, kurią galima interpretuoti įvairiai: psichoanalitine, egzistencine, ideologine ar kokia kita prasme. Tokia logika besiremiančią analizę grindžia prielaida, kad rašytojo padėtis socialinėje erdvėje veikia kūrėjo vaizduotę ir palieka pėdsaką jo kūryboje. Rašytojo padėtis literatūros lauke, kuri daugeliu atžvilgių sąlygoja jo kūrybos sampratą ir savivoką, irgi reiškiasi pačiuose kūrinuose.

Analogiškai galime teigti, kad bet kokio poeto kūryboje esama jo padėties literatūros lauke apraiškų. Šias apraiškas nelengva atpažinti pavieniame atsitiktinai paimtame eilėraštyje, tačiau tai įmanoma atsižvelgus į

²² Борис Эйхенбаум, „Литературный быт“, in: Борис Эйхенбаум, *Мой современник. Маршрут в бессмертие*, Москва: Аграф, 2001, p. 49–59.

²³ Сергей Зенкин, „Теория писательства и письмо теории, или Филология после Бурдье“, *Новое литературное обозрение*, 2003, Nr. 60, p. 31.

²⁴ Jérôme David, „On an Enigmatic Text by Pierre Bourdieu“, *Paragraph*, 2012, Nr. 35, p. 115–130.

eilėraščio vietą rašytojo kūrybos visumoje (atitinkamai būtų sudėtinga rasti homologiją tarp kelių romano sakinių ir socialinės tikrovės fragmento, bet tik tarp visumų, kurių dalys jie yra).

Neatsitiktinai būtent kūrybos visumoje išryškėjantis *pasaulio modelis* tapo teoriniu tilteliu, kuriuo garsus rusų poezijos tyrinėtojas Aleksandras Žolkovskis sujungė imanentinę kūrinio analizę ir sociokultūrinę jo interpretaciją. „Poetiniu pasauliu“ Žolkovskis vadina „invariantinių motyvų sistemą, charakterizuojančią vieno autoriaus tekstus“²⁵. Pradėjęs nuo semiotinių poetinio pasaulio modelių tyrimų, Žolkovskis galiausiai priėjo prie *strategijos* sampratos, kuri, jo požiūriu, yra „apibendrinantis invariantas“, bendra kuriamo gyvenimo siužeto [жизнетворчество] ir intertekstinio diskurso tema²⁶.

Taip skirtingais keliais einantys tyrinėtojai prieina prie panašių sprendimų, siekdami teoriškai ir praktiškai suderinti literatūros kūrinio kaip savarankiško pasaulio analizę ir sociokultūrinę jo interpretaciją, o tai leidžia derinti teorinius jų instrumentus viename tyrime. Disertacijoje nagrinėjant poetinius tekstus, remiamasi formalistų, Bourdieu bei Žolkovskio tyrimų logika ir analizės įrankiais. Konkretūs analizės žingsniai detaliau aptariami skyriuje „Dalyvio strategija“.

Antroji problema, neteoretizuota Bourdieu, bet aktuali disertacijos tyrimui, – tai literatūros pasaulio tarpkultūriškumas. Teoriškai ir praktiškai ši problema gvildenama prancūzų tyrinėtojos Pascale Casanovos studijoje *Pasaulio literatūros respublika*²⁷. Tarp savo teorinių įkvėpėjų Casanova mini Bourdieu ir Fernandą Braudelį.

Tyrinėtoja teigia, kad žmogaus „literatūrinė sąmonė“ didžiaja dalimi yra nacionalinė – kaip ir jo naudojami literatūros analizės bei vertinimo

²⁵ Александр Жолковский, „Инварианты Пушкина“, *Труды по знаковым системам* 11: *Семиотика текста*, Тарту: Тартуский государственный университет, 1979, p. 3.

²⁶ Idem, *Избранные статьи о русской поэзии: инварианты, структуры, стратегии, интертексты*, Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 2005, p. 8.

²⁷ Pascale Casanova, *The World Republic of Letters*, trans. M. B. DeBevoise, Cambridge, London: Harvard University Press, 2007.

įrankiai; beveik visur pasaulyje literatūros tyrimai organizuoti ir klasifikuoti nacionaliniu principu. Štai kodėl, anot Casanovos, „mes esame akli tam tikriems transnacionaliniams fenomenams, kurie leido per pastaruosius keturis šimtmečius palaipsniui atsirasti specifiniam literatūros pasauliui“²⁸. Tyrinėtojos tikslas – iš naujo atrasti tarptautinę literatūros lygmenį, tarpkultūrinę literatūros erdvę, kurią ji metaforiškai pavadina „Pasaulio literatūros respublika“. Ši „valstybė“, kuri galbūt yra ne tiek respublika, kiek imperija, „turi savo sostines, provincijas ir pasienius, o kalbos joje tampa galios įrankiais [*instruments of power*]“²⁹.

Casanova aprašo, kaip steigėsi tarptautinė Vakarų pasaulio literatūros erdvė, besiremianti bendru antikinės literatūros kanonu. Skirtingos kalbos, o vėliau jomis kuriamos nacionalinės literatūros, konkuravo dėl teisės būti tikraisiais antikos pasiekimų paveldėtojais, naujosios pasaulinio masto klasikos kūrėjais. Ilgainiui „Pasaulio literatūros respublikos“ sostine tapo Paryžius, kur kūrėsi ne tik prancūzų rašytojų reputacijos.

Casanovos studijoje analizuojama medžiaga bei pritraukiami pavyzdžiai iš skirtingų laikų ir kultūrų, tačiau tarptautinės tarybinės literatūros projektas, kuriam pagal analogiją galėtų būti pritaikyta „Literatūrų sąjungos“ metafora, neaptariamas. Taip pat atskirai nekalbama nei apie rusų, nei apie lietuvių literatūros laukų padėtį pasaulinės literatūros sistemoje. Galima numanyti, kad ši padėtis yra periferinė, jei nesulaukia atskiro aptarimo, nors tam lemiamos reikšmės galėjo turėti ir pačios tyrėjos padėtis: jos žvilgsnis natūraliai krypta į geriausiai pažįstamas teritorijas. Šiuo atveju svarbiausia, kad Casanovos siūlomas metodas pretenduoja į universalumą ir į pasaulinio literatūros lauko istoriją leidžia įtraukti naujus segmentus. Tyrėja net prisipažįsta pageidaujanti, jog jos darbas taptų kritiniu įrankiu, tarnaujančiu nematomoms literatūros pasaulio periferijoms³⁰. Pasitelkus Casanovos siūlomą požiūrį, tarybinių literatūrų sąjunga taip pat galėtų būti aptarta kaip konkuruojančių nacionalinių

²⁸ *Ibid.*, p. xi.

²⁹ *Ibid.*, p. 4.

³⁰ *Ibid.*, p. 355.

tradicijų, kalbų ir literatūrų erdvė, kurią savo ruožtu su tarptautine literatūros erdve siejo galios santykiai (pavyzdžiui, per Nobelio premiją). Jei tokia sovietmečio literatūros lauko istorija būtų parašyta, būtų galima tiksliau apibrėžti ir lietuvių–rusų literatūrinio dialogo specifiką sovietmečiu ir posovietmečiu. Kol tai nepadaryta, į šių dviejų literatūros laukų santykius tenka žvelgti kaip į atskirą fenomeną, bandant apibrėžti jo vietą tarptautinėje literatūros erdvėje per netiesiogines nuorodas į užimamą padėtį (pavyzdžiui, savojo provincialumo, marginalumo refleksijos byloja apie užimamą simboliškai pavaldžią padėtį). Casanovos aprašyta tarptautinės literatūros erdvės struktūra ir jos santykis su tiriamu literatūros lauko segmentu detaliau nagrinėjami atskirame disertacijos skyriuje „Tarptautinė literatūros erdvė“, nes prieš tai būtina aptarti pamatinį teorinį konstruktą – *literatūros lauką*.

2. Literatūros laukas

Literatūros laukas Bourdieu teorijoje yra vienas iš socialinių mikrokosmų, atskirų ir bent iš dalies savarankiškų erdvių, kuriose pasirodo tam tikros veiklos produktai³¹, šiuo atveju – literatūros kūriniai ir rašytojai. Kaip parodo Bourdieu, rašytojais ne gimstama, o tampama, ir šis tapsmas vyksta ne tik tekstinėje, bet ir socialinėje plotmėje. Literatūros lauko samprata įpareigoja net ir susitelkiant į vieno rašytojo ar kūrinio analizę iš akių nepamesti socialinių santykių sistemos, kuri padeda korektiškai įprasminti autoriaus padėtį lauke, jos santykį su lauko istorija ir dabartimi.

Laukų būna pačių įvairiausių (pavyzdžiui, mokslo, politikos, sporto), tačiau visi jie susiję homologijos santykiu: anot Bourdieu, įmanoma sukurti tokį abstraktų conceptualų modelį, kuris būtų pagrindas įvairiems laukams lyginti ir gretinti. Šiuo tikslu teorinė Bourdieu kuriama metakalba remiasi ekonominėmis sąvokomis – *kapitalas*, *gamintojas*, *interesas* ir kt., kurios dažniausia įprasminamos iš naujo ar vartojamos metaforiškai. Pavyzdžiui, „kapitalo“ sąvoką Bourdieu išplečia ir teigia, kad jis gali funkcionuoti trimis

³¹ Pierre Bourdieu, *op. cit.*, p. 181.

pagrindiniais pavidalais: *ekonominis kapitalas*, tiesiogiai konvertuojamas į pinigus ir institucionalizuojamas nuosavybės teisėmis; *kultūrinis kapitalas*, kuris tam tikromis sąlygomis gali būti paverstas ekonominiu ir institucionalizuotas išsilavinimo kvalifikacijų forma; *socialinis kapitalas*, t. y. socialiniai ryšiai, kurie irgi gali būti konvertuoti į kitas kapitalo formas ir institucionalizuoti, pavyzdžiui, aristokrato titulu³². Kai turimas kapitalas įgauna simbolinį pavidalą, jis vadinamas *simboliniu*. Simbolinis kapitalas taip pat gali būti konvertuojamas ir institucionalizuotas, pavyzdžiui, kaip prekinis ženklas: dizainerio ar menininko vardas, įgavęs savarankišką svorį ir autoritetą, „prisegtas“ prie bet kokio daikto, padaro jį brangesnį. Kalbant apie literatūros lauką dar vartotina ir *literatūrinio kapitalo* sąvoka – tai specifinis simbolinis kapitalas, sukauptas literatūros lauke. Jį verta atskirti nuo simbolinio kapitalo, kaupiamo kituose laukuose, nes skirtinga jų prigimtis dažnai tampa pagrindu ginčams. Pavyzdžiui, popkultūros ar politikos garsenybė gali įžengti į literatūros lauką, turėdama tam tikrą simbolinį kapitalą, bet tas kapitalas nebūtinai leidžiasi konvertuojamas į literatūrinį simbolinį kapitalą. Specifinio simbolinio kapitalo cirkuliacija pašaliniam stebėtojui atskleidžia pamatinio lauko *illusio*, t. y. jį grindžiančio ir apibrėžiančio tikėjimo, prigimtį. Pamatinis literatūros lauko įsitikinimas: literatūra yra tai, į ką verta investuoti (pinigus, laiką ir t. t.); jis jungia tokius skirtingus lauko dalyvius kaip rašytojai, leidėjai, filologai. Atsakymų į klausimą „Kas yra literatūra ir kodėl verta į ją investuoti?“ įvairovė suteikia laukui sinchroninės ir diachroninės dinamikos.

Kaip aiškina Loïcas Wacquant'as, laukas yra objektyvių istorinių santykių tarp tam tikromis galios (kapitalo) formomis besiremiančių padėčių sistema³³. Pagrindinė literatūros lauko istorijos „kryptis“, anot Bourdieu, yra kova dėl nepriklausomybės nuo galios lauko, kuris yra savotiškas „metalaukas“: „[g]alios laukas – tai jėgos santykių tarp dalyvių arba institucijų,

³² Пьер Бурдьё, „Формы капитала“, пер. М. С. Добряковой, *Экономическая социология*, 2005, Nr. 3, p. 60.

³³ Pierre Bourdieu, Loïc J. D. Wacquant, *Įvadas į refleksyviąją sociologiją*, p. 37.

turinčių kapitalo, kuris yra būtinas norint užimti dominuojančias padėtis įvairiuose laukuose (ypač ekonominiame arba kultūriniame), erdvė“³⁴.

Tai, kad literatūros laukas yra sykiu savarankiškas ir pavaldus, matyti iš dviejų jame veikiančių hierarchizavimo principų. Pirmas yra *heteronominis* – kai derinamasi prie tų, kurie valdo ekonomiškai ir politiškai; kitas – *autonominis*: jo gynėjai linkę „laikinoje nesėkmėje įžvelgti išrinktumo ženklą, o sėkmėje – kompromisą su laikmečiu“³⁵. Šiedu hierarchizavimo principai atitinkamai kuria du literatūros lauko polius, kurių santykiai įtempti: ribotos produkcijos polaukis (elitinė literatūra), kuriame vartotojai yra kiti gamintojai, t. y. konkurentai, ir plačios skalės produkcijos polaukis (populiarioji literatūra), kuris yra simboliškai diskriminuojamas ir diskredituojamas³⁶.

Kadangi literatūros laukas mažai kodifikuotas, karjeros etapai jame nėra tokie aiškūs ir apibrėžti kaip, pavyzdžiui, mokslo lauke. Tačiau jam, kaip ir kitiems laukams, būdinga konkurencinė įtampa: užimantys valdančias padėtis siekia jas išsaugoti, kiti stengiasi paveikti lauką (sukelti jame struktūrinius pokyčius), kad atsirastų naujų padėčių arba atsilaivintų senos. Konkursų rašytojo pozicijai užimti neskelbiami, tačiau kūrėjas visada susiduria su būtinybe įrodyti, kad jis atlieka tokį darbą, kurio niekas kitas atlikti negeba. Konkurencinė kova literatūros lauke vyksta dėl monopolijos į teisėtą kultūrinės gamybos būdą ir pasireiškia konfliktais dėl apibrėžimų. Taigi norint iširti literatūros lauke konkuruojančių literatūros apibrėžimų bei juos remiančių padėčių santykius, kuriančius lauko dinamiką ir „apnuoginančius“ jo struktūrą, ypatingą dėmesį reikėtų skirti viešiesiems ginčams dėl „tikrosios literatūros“ ir „tikrojo rašytojo“ bei individualioms kovoms su literatūriniais autoritetais (klasika ar pripažintais amžininkais).

Ieškodamas „trečiojo kelio“ tarp struktūralistinio subjekto, kuris yra struktūros įkaitas, ir genialaus kūrėjo, egzistuojančio tarsi anapus visuomenės, sampratų, Bourdieu įveda *dalyvio* (pranc. *acteur*) sąvoką. Dalyvio padėtis nėra

³⁴ Pierre Bourdieu, *The Rules of Art*, p. 215.

³⁵ *Ibid.*, p. 216.

³⁶ *Ibid.*, p. 216–217.

nei visiškai determinuota socialinės erdvės struktūrų, nei nepriklausoma nuo lauke veikiančių jėgų. Žaisdamas pagal atskleistas bei slaptas lauko taisykles, jas įvaldęs, jis gali keisti padėtį lauke ir net, susidarius palankioms aplinkybėms, skatinti pokyčius lauko struktūroje. Dalyvis priklauso nuo lauko jėgų ir taisyklių, bet sykiu išradingai kuria savo strategijas. Pavyzdžiui, spausdinami sovietmečio rašytojai turėjo paklusti cenzūrai, bet „išrado“ ezopinę kalbą.

Terminas *dalyvis* į lietuvių kalbą gali būti verčiamas kaip „veikėjas“, „agentas“ (kaip anglų ir rusų vertimuose), „aktorius“, tačiau šioje disertacijoje pasirenkamas neutraliausias variantas. Žodis „veikėjas“ (romano veikėjas-personažas, istorinis veikėjas) numano *asmenį*, tuo tarpu literatūros lauko dalyviai – tai ir įstaigos, leidiniai, autorių grupės. Žodžiai „agentas“ ir „aktorius“ lietuvių kalboje taip pat turi stiprių ir precizišką vartoseną apsunkinančių konotacijų.

Bourdieu literatūros lauko teorija, jau tapusi bendrąja daugelio filologų darbų vieta, dabar atrodo tokia sava ir savaime aiški, kad jos alternatyvos pasimeta; atitrūkdama nuo oponentų, ji praranda apibrėžtumą ir konkretumą. Todėl svarbu akcentuoti, kad į socialinių mokslų apyvartą „lauko“ sąvoką siūlė įvesti ne tik Bourdieu: reikšmingi yra Kurto Lewino darbai, be abejo, pažįstami Bourdieu (neatsitiktinai pastarojo knygos skyriaus „Metodo klausimai“ epigrafas iš Lewino: „Tyrimas yra menas atlikti kitą žingsnį“³⁷). Lauko sąvoką Lewinas plėtojo pirmiausia taikydamas ją psichologijoje – tačiau, jo pasekėjų požiūriu, „[g]alima kalbėti apie lauką, kuriame egzistuoja grupė ar institucija, visiškai ta pačia prasme kaip ir apie individualią gyvenimo erdvę individualiojoje psichologijoje“³⁸.

Kurdamas lauko teoriją, Bourdieu pasitelkia „nuostabiai blaivinančią“ ekonomikos terminiją, o Lewinas buvo įsitikinęs, kad „susijusių faktų grupę galima tinkamai traktuoti konceptualiai tik remiantis matematine erdvės sąvoka

³⁷ „Forschung is die Kunst, den nächsten Schritt zu tun“ (*ibid.*, p. 177).

³⁸ Kurt Lewin, *Lauko teorija socialiniuose moksluose: rinktiniai teoriniai straipsniai*, vertė U. Lembutytė, Vilnius: Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorija, 2007, p. 11.

ir dinaminėmis įtampomis bei jėgoms sąvokomis“. Nors Bourdieu nebuvo užsibrėžęs tikslo „matematizuoti“, kaip Lewinas, savo metodą, visgi ir jam nepavyksta išvengti *erdvės, jėgos, trajektorijos* sąvokų. Tačiau gretinti Bourdieu ir Lewino teorijas leidžia ne tik (ir ne tiek) tai. Labiausia jas suartina „sąryšinis mąstymas“. Kai kurie Lewino suformuluoti psichologinio lauko dėsniai skatina panašia linkme svarstyti ir apie literatūros lauką. Pavyzdžiui, Lewinas aprašo marginalinį žmogų kaip asmenį, „kuris yra dviejų grupių A ir B sandūroje. Jis nepriklauso nė vienai iš jų, arba bent nėra įsitikinęs savo priklausomybe“³⁹. Taip galėtų būti apibūdintas ir literatūrinio pasienio rašytojas. Kitas pavyzdys būtų Lewino aprašytas „elgesio nepastovumas“ nestruktūruotoje srityje, būdingas daugumos literatūros lauko naujokų elgesiui:

Psichologiškai nepažįstamą situaciją galima pateikti kaip kognityviai nestruktūruotą sritį. Ši lauko aiškumo stoka yra viena svarbiausių priežasčių, dėl ko nepažįstamoje aplinkoje pasireiškia „elgesio nepastovumas“.⁴⁰

Buvimas nestruktūruotoje aplinkoje skatina nepastovų elgesį, nes neaišku, ar tam tikras veiksmas priartins, ar nutolins tikslą.⁴¹

Lewinas tyrė vaikų elgesį, nes jie menkai reflektuoja savo veiksmus ir leidžia lengviau atpažinti juos veikiančias jėgas. Kaip psichologiškai naivūs paprastai būna vaikai, taip dažnai socialiai naivūs būna literatūros lauko naujokai – juos veikiančios jėgos neretai akivaizdžios. Konsekruojantis literatūros mokslas naivius kūrėjus dažniausiai ignoruoja, tačiau be jų vargu ar įmanoma išsamiai aprašyti lauko struktūrą. Kaip teigia Bourdieu, vienas iš lauko kaip santykių sistemos tyrimo tikslų – „surinkti vienas kitam priešinamus apibrėžimus, kartu su jų socialinės vartosenos miglotumu, bei atrasti būdus jų socialiniam pamatui aprašyti“⁴².

³⁹ *Ibid.*, p. 157.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 151.

⁴¹ *Ibid.*, p. 267.

⁴² Pierre Bourdieu, *op. cit.*, p. 225.

Svarbu pabrėžti, kad disertacijai rūpi ne tiek „socialiniai pamatai“, grindžiantys tam tikras padėtis literatūros lauke, kiek šių padėčių santykis su skirtingai manifestuojamais literatūros apibrėžimais, t. y. rašytojo vietos literatūros lauke santykis su diskursinėmis jo praktikomis. Dėmesio centre yra literatūros lauko struktūros, tyrinėjamos per rašytojų strategijas, o ne strategijų santykis su rašytojų *habitus* ir socialinės erdvės struktūromis, nors, be abejo, visi šitie dalykai susiję.

Lewino ir Bourdieu lauko teorijas reikšmingai skiria tyrimo objekto apibrėžimo būdas. Lewinui laukas yra socialinė erdvė *aplink* individą arba grupę, t. y. šis laukas turi aiškų centrą, kurio atžvilgiu tyrinėjama visų kitų *jo santykių* visuma. Bourdieu teorijoje laukas yra „objektyvių santykių visuma“, kur vyksta kova dėl centro pozicijos, nes ši paslanki. Tačiau kai Bourdieu besiremiančio mokslininko tyrimo objektu tampa vienas autorius, savavališkai pasirenkamas lauko taškas, iš kurio tyrėjas pradeda skintis kelią po socialinę erdvę, – ir priartėja prie *lauko aplink* požiūrio. Šioje disertacijoje literatūros lauką siekiama tirti kaip „objektyvių santykių visumą“, todėl strategijų analizei renkamasi maksimaliai vienas nuo kito nutolusius dalyvius.

3. Tarptautinė literatūros erdvė

Literatūros laukas yra socialinė erdvė, kurios ribos nesutampa su geografine: braižant literatūros žemėlapius, kalbinis kriterijus svarbesnis už geopolitinį. Tačiau, kaip pastebi Bourdieu, socialinės ir fizinės erdvės santykis sudėtingas: jos veikia viena kitą – socialinės erdvės kategorijos tampa geografinės stratifikacijos pagrindu, o geografija savo ruožtu primeta tam tikras klasifikacijas⁴³. Pavyzdžiui, sunku vienareikšmiškai nuspręsti, ar objektyvus Lietuvos rusų literatūros egzistavimas skatina jos tyrimus, ar tyrėjo sąmonėje egzistuojanti kategorija padidina Lietuvos rusų literatūros radimosi tikimybę.

⁴³ Пьер Бурдьё, „Физическое и социальное пространства: проникновение и присвоение“, пер. Н. А. Шматко, in: Пьер Бурдьё, *Социология политики*, Москва: Socio-Logos, 1993, p. 35–52.

Galbūt tiksliau sakyti, kad geopolitinės, literatūrinės ir kalbinės aplinkybės skatina Lietuvos rusų literatūros buvimą galimybių erdvėje, o tai jau leidžia tirti objektyvios socialinės tikrovės santykį su šia kategorija.

Taigi skirtingų literatūros laukų susitikimas ir persiklojimas įvyksta ne tiek geografiniame pasienyje, kiek savotiškoje zonoje, kuri kartais vadinama „tarpkultūrine erdve“⁴⁴. Tarpkultūrinę erdvę Aileen Pearson-Evans ir Angela Leahy apibrėžia kaip „vietą, kur konvencinės normos ir vertės nebelaikomos savaime suprantamu dalyku, kur esama galimybių, ir dažnai būtinybės, mesti iššūkį nenagrinėtoms prielaidoms ir egzistuojančioms struktūroms“⁴⁵. Pateikdamos iš esmės turiningą apibrėžimą, tyrinėtojos šiek tiek mitologizuoja tarpkultūrinę erdvę, laikydamos ją *duotybe*, o ne *galimybe*:

„Tarpkultūrinių erdvių“ prigimtis – leisti susitikti skirtingiems interpretavimo ir buvimo pasaulyje būdams. Tokiose vietose skirtumas tampa norma, mažumos ir autsaideriai atsiranda dėmesio centre ir kvestionuoja *status quo*, daugumos vertes bei įsitikinimus.⁴⁶

Toliau disertacijoje *tarpkultūrine erdve* vadinamas konkrečių nacionalinių laukų pasienis, jų susitikimo zona. Pažymėtina, kad tarpkultūrinės lietuvių–rusų erdvės egzistavimas institucionalizuotas: pavyzdžiui, 2006 m. įsteigta Jurgio Baltrušaičio premija, kurios pirmuoju laureatu tapo Georgijus Jefremovas.

Sistemišką požiūrį į tarpkultūrinius literatūros reiškinius pasiūlo Casanova minėtoje knygoje *Pasaulio literatūros respublika*. Prancūzų tyrinėtoja rodo, kad pasaulinę literatūros terpę sudaro nelygiaverčiai nacionaliniai literatūros laukai. Istoriskai nacionalinės literatūros formavosi neatskiriamai nuo nacionalinių valstybių, ir jau tame etape jos sykiu buvo ir tarpnacionalinės, nes „nacionalinis vientisumas neegzistuoja savyje ir iš

⁴⁴ Aileen Pearson-Evans; Angela Leahy, „Introduction“, in: *Intercultural spaces: Language, Culture, Identity*, ed. Aileen Pearson-Evans, Angela Leahy, New York: Peter Lang, 2007, p. xv–xvi.

⁴⁵ *Ibid.*, p. xv–xvi.

⁴⁶ *Ibid.*, p. xv–xvi.

savęs“⁴⁷. Nacionalinė valstybė iš prigimties yra tarptautinė, mat jos tapatybė kuriasi vien per santykį su kitomis valstybėmis. Atitinkamai ir nacionalinė literatūra steigiasi kovodama su kitomis literatūromis bei sekdamą jų pavyzdžiu. Nacionalinės literatūros vientisumą pirmiausia garantuoja bendras kanonas.

Laikui bėgant kai kurioms literatūroms pavyko išsilaisvinti iš politinio bei nacionalinio patronažo, jose įsisteigė nepriklausomas literatūros poliūs. Būtent nuo to istorinio momento Bourdieu kalba apie literatūros lauką, atmesdamas klausimą apie istorines šio socialinio darinio ištakas. Tuo tarpu Casanovai atrodo svarbu nustatyti, iš kur kyla nacionalinių literatūros tradicijų nelygiavertiškumas. Atlikusi lyginamąją pagrindinių Europos literatūros istorijų analizę, ji vardija pagrindinius kriterijus, pagal kuriuos galėtų būti nustatyta simbolinio nacionalinės literatūros tradicijos kapitalo apimtis:

- kalbos ir literatūros tradicijos senumas;
- literatūros tradicijos reikšmė pasauliui (kiek kūrinių įeina į visuotinį kanoną);
- profesionalios literatūrinės aplinkos mastas (iš literatūros gyvenančių rašytojų ir leidyklų kiekis ir t. t.);
- kalbos prestižas – t. y. ją mokančių kitakalbių kiekis;
- vertimų kiekis ir pan.

Pagal šiuos kriterijus akivaizdu, kad ir lietuvių, ir rusų literatūros laukai pasaulio literatūros respublikoje užima periferines padėtis. Rusų literatūros padėtis geresnė dėl į pasaulinį kanoną įtrauktų kūrinių, didesnės literatūrinės rinkos ir pan. Taip pat akivaizdu, kad periferinis šių dviejų literatūros pasaulio periferijų segmentas – Lietuvos rusų literatūra – turi mažai galimybių būti sureikšminamas. Jei toks sureikšminimas įvyktų iš vidaus (t. y. nebūtų paskatintas pasaulio literatūros centrų – kaip, pavyzdžiui, Josifo Brodskio ir Tomo Venclovos draugystės atveju), jis liudytų reikšmingą savivokos pokytį.

⁴⁷ Pascale Casanova, *op. cit.*, p. 36.

Pavyzdžiui, toks savivokos pokytis rusų literatūros lauke įvyko sovietmečiu: sovietinės literatūros projektas buvo nukreiptas į naujojo tarptautinės literatūros centro – Maskvos – radimąsi. Šiuo atveju nesvarbu, kad tarptautinio literatūros centro įsikūrimas tam tikroje valstybėje pirmiausia didina simbolinį nacionalinės literatūros kapitalą (dėmesį į tai atkreipia ir Casanova, svarstydamą apie Paryžių): kur kas svarbiau, kad tai daroma pagal tą patį modelį, pagal kurį kūrėsi ir kiti pasaulinės literatūros centrai – be minėtojo Paryžiaus, pavyzdžiui, Niujorkas ir Londonas, literatūrinės duris atvėrę dalyviams iš buvusių kolonijų.

Kalbant apie pokolonijinį pasaulį, svarbi Casanovos pastaba, jog tarpnacionalinės literatūros kovos negali būti tapatinamos su politine ir ekonomine globalizacija, numananti vieno modelio tapsmą visuotiniu. Anot tyrėjos, literatūros pasaulyje pati tarptautinė konkurencija apibrėžia ir vienija visumą, tuo pat metu žymėdama jos ribas⁴⁸.

Pasaulinę literatūros erdvę Casanova suvokia kaip literatūros (meta)lauką, kuriam, kaip ir Bourdieu aprašytam nacionaliniam literatūros laukui būdinga dviejų polių – autonominio ir heteronominio – priešprieša:

Pasaulio literatūros erdvė dabar organizuojama opozicijos principu tarp, viena vertus, autonomiško poliaus, sudaryto iš literatūros išteklių labiausiai apdovantų erdvių, kuris tampa pavyzdžiu ir šaltiniu rašytojams, pretenduojantiems į nepriklausomą poziciją naujai susiformavusiose erdvėse (Paryžius galiausiai iškilo kaip „denacionalizuota“ visuotinė sostinė ir buvo nustatytas specifinis literatūros laiko matas), ir, kita vertus, heteronomiško poliaus, sudaryto iš palyginti skurdžių literatūros erdvių ankstyvosiose raidos stadijose, kurios yra priklausomos nuo politinės – paprastai nacionalinės – valdžios.⁴⁹

Casanova rodo, kad literatūros autonomijos idėja glaudžiai susijusi su tarptautiniu literatūros matmeniu. Nacionaliniams laukams būdinga įtampa tarp

⁴⁸ *Ibid.*, p. 40.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 108.

nacionalinio ir tarptautinio pripažinimo dažnai reiškiasi skirtingais literatūros ir rašytojo vaidmens apibrėžimais: vieni dažnai vainikuojami kaip „tautos dainiai“, kiti kaip „estetai“. Kartais tarptautinis pripažinimas sutampa su nacionaliniu, kartais jam prieštarauja ir tada rašytojus ignoruoja nacionalinės literatūros laukas, tačiau paprastai anksčiau ar vėliau jie įtraukiami į nacionalinį kanoną, nes tarptautinis jų pripažinimas didina simbolinį pačios nacionalinės tradicijos kapitalą.

Pagrindinis metodologinis Casanovos pasiūlymas: keisti požiūrio tašką ir kiekvieną rašytoją matyti ne nacionaliniame literatūros lauke, o tarptautinėje literatūros erdvėje. Pagal šią perspektyvą, tokios praktikos kaip vertimas (ar kitokio pobūdžio tarpkultūrinis tarpininkavimas), kurios nacionalinio literatūros lauko požiūriu yra periferinės, įgyja svaresnės reikšmės kaip tarpkultūrinio simbolinio kapitalo kūrimo ir konvertavimo bei pasaulinės literatūros erdvės vienijimo priemonės⁵⁰. Neatsitiktinai tarpkultūrinė erdvė, kaip rodo, pavyzdžiui, Lavrinecas, itin palanki literatūrinėms mistifikacijoms, kurios dažnai naudojasi tarpkultūrinės simbolinio kapitalo konvertacijos galimybe⁵¹.

Kaip jau minėta, „Lietuvos rusų literatūra“ – tai literatūros lauko segmentas, išskirtas geografiniu pagrindu. Tačiau pastarojo pagrindo nepakanka, kad ji taptų savarankišku literatūros polaukiu, – tam turėtų egzistuoti šią erdvę aprūpinanti ir sau pakankama literatūros infrastruktūra, kuri leistų iš vidaus formuoti legitimias hierarchijas. Praktinėje disertacijos dalyje rodoma, kad tokia struktūra nesusikūrė, tačiau kultūrinėje sąmonėje Lietuvos rusų literatūra potencialiai egzistuoja ne tik kaip geografinė vienovė: labai skirtingas padėtis užimantys lauko dalyviai anksčiau ar vėliau susiduria su būtinybe apibrėžti savo santykį su šia kategorija. Numanomas jos turinys – specifinės rusų literatūros egzistavimas, kurios ypatumus sąlygoja geopolitinė jos padėtis.

⁵⁰ *Ibid.*, p. 100, 154.

⁵¹ Pavyzdžiui, Павел Лавринцев, „Статус писателя в диалоге культур: казус Алексиса Ранита“, p. 137–151.

Lietuvos rusų literatūra kaip geografiniu pagrindu išskirtas lauko segmentas tik iš dalies sutampa su lietuvių–rusų literatūros laukų pasieniu. Pavyzdžiui, teoriškai rusų rašytojas, niekada negyvenęs Lietuvoje, gali išmokti lietuvių kalbą, versti lietuvių literatūrą ir tokiu būdu veikti tarpkultūrinėje lietuvių–rusų teritorijoje, tačiau jis nepriklausytų Lietuvos rusų literatūrai. Kita vertus, Lietuvoje gyvenantis rusų rašytojas teoriškai gali nemokėti lietuvių kalbos, bet laikyti save (ar būti laikomas) būtent vietinės rusų literatūros atstovu – tokiu atveju jis priklausytų Lietuvos rusų literatūrai, bet ne kultūriniam pasieniui. Be abejo, geopolitinio ir kalbinio segmento apibrėžimo konfliktas sudaro palankias sąlygas įgyti tam tikrų kompetencijų (pavyzdžiui, išmokti kitą kalbą, gilintis į kitą kultūrą), kurios savo ruožtu reikalingos, kad rašytojas galėtų veikti tarpkultūrinėje arenoje. Todėl šiam segmentui tarpkultūrinio dialogo erdvė egzistuoja kaip gana ryški galimybė. Ir vis dėlto gyvenimas geografiškai palankioje vietoje savaime negarantuoja tarpkultūrinės padėties, nes, visų pirma, dalyvio požiūrio taškas gali neleisti jam šios galimybės pamatyti arba gali nepakakti kompetencijų ja pasinaudoti.

Lietuvos rusų literatūros padėtis tarptautinės literatūros erdvės atžvilgiu kiek anksčiau jau buvo apibrėžta kaip dviguba periferija, tačiau tarpkultūrinės padėties galimybė, kuri aktualizuoja kitus pripažinimo kriterijus, atveria kitą kelią į pasaulio literatūros respubliką – aplenkiant nacionalinės literatūros legitimacinį centrą. Analizuojant skirtingų segmento dalyvių strategijas ir padėtis atsiskleidžia galimybių erdvės įvairovė bei specifinės jėgos, veikiančios tarpkultūrinėje erdvėje.

4. Literatūros lauko dalyvio strategija ir jos analizė

Bourdieu teorijoje dalyvio strategija nėra apgalvotų veiksmų seka, sąmoningai nukreipta į aiškų tikslą. Pačia bendriausia prasme dalyvio strategija – tai įvairiausi jo veiksmai, orientuoti į lauką. Šioje strategijoje susitinka lauko struktūros prievarta ir improvizacinė dalyvio laisvė:

Strategijos samprata – tai būdas atitrūkti nuo objektyvistinio požiūrio ir veiklos be veikėjo, kuriuos numano struktūralizmas (pasitelkdamas, pavyzdžiui, sąmonės sąvoką). Tačiau galima nepritarti strategijos kaip sąmoningos programos produkto suvokimui, sykiu nepaverčiant jos sąmoningo ir racionalaus išskaičiavimo rezultatu. Ji yra praktinio jausmo, žaidimo jausmo produktas, ypatingo socialinio žaidimo, istoriškai sąlygoto, kuris įsisavinamas nuo vaikystės dalyvaujant socialinėje veikloje [...]. Tai numano nuolatinį išradingumą, būtiną adaptacijai prie begalės įvairių situacijų, niekad netapačių. Šito negali parūpinti mechaniškas paklusnumas eksplikuotai, kodifikuotai taisyklei (kai tokios esama). [...] Nėra nieko laisvesnio ir sykiu labiau priverstinio nei gero žaidėjo veiksmas. Jis visiškai natūraliai atsiranda toje vietoje, kur nukris kamuolys, tarsi kamuolys jį valdytų – tačiau taip jis valdo kamuolį. [...] Žaidimo prievarta ir reikalavimai, nors ir nekodifikuoti taisyklių pavidalu, primetami tiems (ir tik tiems), kurie, turėdami žaidimo pojūtį, t. y. žaidimui imanentišką būtinybės pojūtį, pasiruošę jas suvokti ir įgyvendinti.⁵²

Dalyvio strategija priklauso nuo to, kaip įsivaizduojamas laukas ir paties dalyvio padėtis jame, bei nuo patiriamos lauko socialinės tikrovės, kurią sudaro objektyvių galios santykių visuma.

Michailas Bergas konkretizuoja, kad „strategiją sudaro situacijos įvertinimas, jos struktūrinimas ir (sąmoningas ar sąmoningas) kitų žingsnių eiliškumo pasirinkimas“⁵³. Dalyvio strategijos tikslas, anot Bergo, – pasisavinti ir perdalyti socialines vertybes, įteisinti konkrečią praktiką, padidinti jos simbolinį kapitalą ir visuomeninį statusą⁵⁴. Tačiau toks tikslas veikiau būdingas kolektyvinėms strategijoms, o pavienio autoriaus pagrindinis tikslas ir į jį orientuota strategija – tai savęs kaip rašytojo sukūrimas. Bet kurio literatūros lauko dalyvio veikla visada remiasi tam tikru literatūros apibrėžimu (ir taip jį palaiko) bei rašytojo (kritiko, redaktoriaus, leidėjo) vaidmens vizija – tai, kad šitie apibrėžimai yra skirtingi, kaip tik ir tampa pagrindu definicijų

⁵² Пьер Бурдьё, „От правила к стратегиям“, in: Пьер Бурдьё, *Начала*, p. 99–100.

⁵³ Михаил Берг, *op. cit.*, p. 7.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 7–9.

konfliktams. Kūrinio poetika tokiam tyrimui suvokiama kaip sudedamoji rašytojo strategijos dalis. Visgi tai nereiškia, kad į grožinį kūrinį imama žvelgti kaip į bet kokią kitą tekstą, manifestuojantį rašytojo poziciją (pavyzdžiui, interviu ar autobiografiją). Grožinio teksto specifika literatūros lauko tyrimo kontekste ta, jog net visai išsisukinėdamas nuo tiesioginio formulavimo, kas yra literatūra (poezija), nepateikdamas jos formulės, jis vis tiek, tęsiant matematinę metaforą, pagal šią formulę atlieka skaičiavimus. Investuodamas į tam tikrą literatūros apibrėžimą, autorius jau kažkaip pozicionuojasi literatūros lauke, nes egzistuoja tradicija, lauko istorija, kurioje tam tikra poetika bei poetinė „poza“ siejamos su tam tikra padėtimi.

Pagal lauką atliekamas funkcijas skiriami du pagrindiniai dalyvių tipai: individai ir institutai. Nors kalbant apie rašytojus, jų grupes bei leidinius, vartojamas tas pat žodis „strategija“, vis dėlto skirtingo tipo dalyvių strategijos reikalauja skirtingų analizės procedūrų.

Institutams dažniausiai būdingos kolektyvinės strategijos, o individams – individualios, tačiau nebūtinai: pavyzdžiui, galima įsivaizduoti leidinį, kurį rengia vienas žmogus, naudodamasis skirtingais slapyvardžiais. Taip pat būna ir vadinamųjų autorių-projektų, kai už vieno vardo – keli biologiniai individai. Formalusis kriterijus, kurio pagrindu kolektyviniai dalyviai atskiriami nuo individualių, – tai pavadinimas ar vardas. Tiriant kolektyvinę strategiją pirmiausia nagrinėjamas būtent formalusis lygmuo (deklaracijos, dokumentai, leidinio atveju – paratekstuose pateikiama informacija).

Kalbant apie rašytojų grupes, formaliajame lygmenyje skiriami keli jų tipai: a) profesinė organizacija (pavyzdžiui, Rašytojų sąjunga): tokia organizacija turi tam tikrą autoritetą, paskelbimo profesionaliu kūrėju įgaliojimus; b) literatūrinė grupė (tie, kurie turi aiškią estetinę programą, pavyzdžiui, rusų futuristai, akmeistai); c) literatūrinis sambūris (kur renkasi įvairių estetinių pažiūrų, amžiaus, meninio lygio žmonės, turėdami kitokių tikslų nei aukščiau minėtieji).

Kolektyviniai dalyviai savo tikslus paprastai formuluoja aiškiau nei individualūs, tačiau už suvokiamų ir deklaruojamų tikslų dažnai slypi

sudėtingesnis strategijų ir taktikų raizginys. Pavyzdžiui, literatūrinis žurnalas ar almanachas gali turėti aiškiai nusakytą programą, tuo tarpu ne visi jame publikuojami autoriai būtinai šiai programai pritaria. Kartais leidiniuose būna prierašų – „redakcija neatsako už straipsnio autoriaus nuomonę ar pažiūras“, bet dar neteko matyti prierašo „straipsnio autorius nebūtinai pritaria redakcijos politikai“ – o juk tai daugelio sovietmečiu (gal ir ne tik sovietmečiu) publikuotų autorių jausena. Leidinio strategija deklaracijų lygmenyje gali skirtis nuo netiesiogiai manifestuojamos (per spausdinamą medžiagą, ignoruojamus rašytojus ir t. t.). Taigi antrasis kolektyvinės strategijos tyrimo lygmuo – netiesioginės padėties manifestacijos.

Kolektyvinės strategijos veikia kaip savotiška literatūros lauko prizmė, kurioje „lūžta“ individualios strategijos, neatsisakydamos savų tikslų, bet rasdamos sąlytį su kitų dalyvių tikslais. Tai trečiasis kolektyvinių strategijų tyrimo lygmuo: kokius individualius dalyvius jos jungia ir kaip derinami individualūs ir kolektyviniai tikslai.

Kolektyvinės strategijos dažniausiai leidžia aiškiau nustatyti atstumą tarp padėčių, todėl empirinėje disertacijos dalyje jomis pradedama segmento tam tikru laikotarpiu analizė.

Rašytojo strategijos tyrime taip pat galima išskirti kelis etapus. Pirmiausia rekonstruojama literatūrinė trajektorija (kartai bendri bei individualūs veiksniai, iš įvairių interpretacijų išskylantys kaip svarbūs rašytojo karjerai ar likimui). Trajektorija, susidedanti iš laiko tiesėje tiksliai lokalizuojamų taškų, leidžia suvokti, kokie etapai buvo svarbūs rašytojo karjeroje, ar jis tapo klasiku, ar liko nežinomas ir pan. Greta tyrinėjama rašytojo autoreprezentacija, savivoka, kūrybos samprata, asmeninės hierarchijos ir pretenzijos į tam tikrą vietą literatūros panteone ar istorijoje. Toliau nagrinėjama kūryba, paratekstinės taktikos, metatekstai, konceptualiosios kūrybos metaforos, stengiamasi suvokti, koks pasaulio modelis iškyla kūryboje, kokia jame rašytojo vieta, kokio pobūdžio autorefleksija. Paratekstinės taktikos leidžia spręsti apie kūrybos pateikimo būdus, bendravimo su skaitytojais stilių. Dar tolesnis žingsnis, išanalizavus

literatūrinę trajektoriją, autoreprezentaciją, kūrybą, jos paratekstus: pasirinkimų ir užimtų padėčių sekoje išvelgti tam tikrą logiką, orientyrus, literatūros lauko suvokimo specifiką, vengiant šią logiką suvesti į išskaičiavimus, vienareikšmiškus priežastinius ryšius arba nuoseklų judėjimą iš vieno trajektorijos taško į kitą (galutinis taškas niekada nežinomas, nes jis yra įsivaizduojamoje kultūros ateityje), t. y. stengiantis iš akiračio nepamesti galimybių erdvės, kuri atsiveria dalyviui konkrečiu laiko momentu (nes tik tokiu atveju įmanoma adekvačiai suvokti jo pasirinkimus ir jo padėties pokyčius. Kadangi disertacijai svarbus ir literatūros segmento santykis su tarpkultūriniu pasieniu bei jo tapatybė, tyčia kreipiamas dėmesys į geografinius pozicionavimo literatūrinėje erdvėje aspektus bei kultūrinio tarpininkavimo praktikų vietą dalyvio strategijoje.

Analizuojant poeziją, disertacijoje remiamasi prielaida, kad ne visi teksto elementai bei sluoksniai vienodai reikšmingi autoriaus strategijai: ypatingas vaidmuo tenka paratekstiniams ir metatekstiniams elementams.

Paratekstais Gérard'as Genette'as pavadino tokius tekstą lydinčius elementus kaip autoriaus vardas, pavadinimas, įvadas, iliustracijos, dedikacijos ir kt. Dėl paratekstų tekstas tampa knyga, įgauna pavidalą, kurį pirmiausia pamato publika. Paratekstas, pasak Genette'o, yra veikiau *slenkstis* nei riba ar siena; tai neapibrėžta zona tarp vidaus ir išorės, heterogeniška įvairių praktikų ir diskursų erdvė⁵⁵. Vienas pagrindinių sociokritikos teoretikų Claude'as Duchet irgi akcentavo paratekstų svarbą: „aplink tekstą – netvirta tarpinė zona, kurioje sprendžiamas jo likimas, nusakomos jo komunikacijos sąlygos ir kur susipina dviejų rūšių kodai: *socialinis kodas* reklamos pavidalu ir produktyviai reguliatyvūs paties teksto kodai“⁵⁶.

Poezijos rinkinyje vieni paratekstai svarbūs knygos mastu ir sietini su visais eilėraščiais (pavyzdžiui, autoriaus vardas) arba jų dalimi (pavyzdžiui,

⁵⁵ Gérard Genette, *Paratexts: Thresholds of Interpretation*, trans. Jane E. Lewin, Cambridge: Cambridge University Press, 2001, p. 1–15.

⁵⁶ Клод Дюше, „К теории социокритики, или вариации вокруг одного зачина“, пер. Сергей Зенкин, *Новое литературное обозрение*, 1995, Nr. 13, p. 120–129. (Originalus straipsnis išspausdintas *Littérature*, 1971, Nr. 1.)

knygos dalių pavadinimai), kiti skirti atskiram eilėraščiui į rinkinio visumą įjungti (pavyzdžiui, eilėraščių pavadinimų rodyklė). Tačiau yra ir tokių, kurie tampa neatsiejama teksto dalimi, – epigrafi, dedikacijos, parašymo data, vieta ir pan. Dauguma eilėraščių paratekštų fakultatyvūs, o žymėtas jų buvimas laikomas itin reikšmingu autoriaus literatūrinei strategijai.

Be paratekštų, analizuojant grožinius tekstus, susitelkiama į metaeilėraščius, kuriančius poeto figūras, reflektuojančius jo santykį su tradicija, tarpkultūrinę padėtį ar su ja susijusias praktikas (vertimas); dėmesys taip pat kreipiamas į įvairias tekstines anomalijas – demonstratyvų ir slaptą citavimą, kitakalbius intarpus, vardus. Teksto analizė remiasi formalistine- (post)struktūralistine tradicija, t. y., viena vertus, visi teksto elementai suvokiami kaip neatskiriamos imanentiškos teksto struktūros dalys, kurioje jiems atitenka konkreti funkcija; kita vertus, pripažįstama, kad teksto imanentiškumas – tai tik skaitymo, interpretavimo prielaida, o ne teksto ypatybė, kuri gali būti įrodyta. Todėl analizė vadovaujasi ir kitokia prielaida – kad paratekstas dažniausiai yra socialiai sąmoningesnio autoriaus nei teksto autorius veiklos zona. Poezijoje paratekštų galima atsisakyti, tai yra „minimalizuoti“ socialinio veikėjo įsibrovimą: tai irgi tam tikra strategija, nes siekis „minimalizuoti paratekštą“ tai jau „priemonė su minuso ženklu“.

Galiausia rašytojo strategijos analizė ne mažiau, o gal ir daugiau kalba ne apie patį autorių kaip individualų kūrėją, kiek apie lauko būklę bei jo dinamiką tam tikru laikotarpiu. Kiekviena strategija gali būti įrašyta į panašių strategijų seką, kurioje būtų šiuolaikiniai analogai ir istoriniai precedentai, bet sykiu bet kuri strategija (ar ji būtų klasiko, ar grafomano) yra tokia pat unikali kaip ir dalyvio *habitus* – jo biologinių, socialinių, geografinių ir kitokių dispozicijų visuma.

Konkrečios strategijos analizės siužetas priklauso nuo to, kokio pobūdžio medžiaga prieinama tyrėjui. Vienais atvejais rašytojų savivoka ir savikūra užfiksuota daugeliu būdų (autobiografijose, interviu, asmeniniame tinklalapyje), kitais – tik kūryboje ir kitų atsiminimuose. Analizuojant tiek individualias, tiek kolektyvines strategijas svarbi literatūrinė buitis, kuri ne

visada prieinama tyrėjui, – todėl analizės nepretenduoja į išsamumą, bet siekia užčiuopti svarbiausius strategijų bruožus.

Disertacijoje nagrinėjamos kolektyvinės ir individualios strategijos laikomos reprezentatyviausiomis ir geriausiai atskleidžiančiomis Lietuvos rusų literatūros kaip literatūros lauko segmento struktūrą bei dinamiką sovietmečiu ir posovietmečiu. Pirmiausia aptariamos kolektyvinės (svarbiausių leidinių ir grupių), nes jos ryškiausiai žymi konfliktuojančius lauko polius bei dažnai teikia pagrindą segmento periodizacijai. Vėliau aptariamos individualios strategijos, kurios atskleidžia literatūros lauke veikiančias jėgas bei leidžia kalbėti ne tik apie institucionalizuotą lauko struktūrą, bet ir apie galimybių erdvę – potencialiai egzistuojančias padėtis.

EMPIRINĖ AVANTIŪRA

I. Sovietmečio „Literatūrų sąjunga“ ir vietinių rusų poetų strategijos

1. Segmento istorija ir kolektyvinės strategijos

1.1. Rusų literatūros Lietuvoje tęstinumas

1998 m. išleista chrestomatija *Rusų literatūra Lietuvoje: XIV–XX a.*¹ bei iš karto po jos pasirodęs vadovėlis *Lietuvos rusų literatūra: XIX a.–XX a. pirmoji pusė*² yra bene pirmieji bandymai į rusakalbę raštiją Lietuvoje pažvelgti kaip į tęstinį reiškinį. Chrestomatijos kuriamas istorinis naratyvas prasideda nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikų, kai senąją rusėnų (gudų) kalbą vartojo valstybės kanceliarija. Chrestomatijoje pateikiamos Lietuvos rusų literatūros periodizacijos pagrindu tampa politinis aspektas – skiriami penki laikotarpiai: LDK; Lietuva Rusijos imperijos sudėtyje; 1918–1940 m. Lietuvos Respublika; 1940–1990 m. Lietuvos TSR; nuo 1990 m. – Lietuvos Respublika. Vadovėlis nagrinėja laikotarpį, apimančią rusų literatūros „aukso“ ir „sidabro“ amžius, tarsi iškelia jį kaip savotišką rusų literatūros Lietuvoje viršūnę.

Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, problemiški visi trys chrestomatijos pavadinimo žodžiai: rusėnų kalba laikytina ir Lietuvos baltarusių literatūros pradžia; žodis „literatūra“ reiškia labai skirtingus dalykus kalbant apie viduramžius ir XIX amžių; per šimtmečius keitėsi Lietuvos teritorija bei valstybinis statusas. Neapibrėžus šių trijų kategorijų galima nukeliauti ir iki indoeuropiečių prokalbės (geografiškai Lietuva egzistavo ir tada, literatūros sampratą galima išplėsti iki bet kokių žodinių naratyvų, rusus – iki visų slavų protėvių), tačiau toks išplėtimas būtų akivaizdus istorijos mitologinimas.

¹ *Русская литература в Литве.*

² Павел Лавринцев, *Русская литература Литвы.*

Vietinės rusakalbės literatūros ir kultūros istorijos rašymas³, pabrėžiant jos senumą, garbingą praeitį ir reikšmę lietuvių kultūrai, vyksta lygiagrečiai su kitais „naujosios rusų mažumos“ savivokos kūrimosi procesais. Dėl istorinio naratyvo rusų literatūros Lietuvoje tęstinumas tarsi tampa duotybe, tačiau disertacijoje nagrinėjama problema skatina kelti klausimą: kiek šis tęstinumas, grindžiamas geokalbiniu pagrindu, gali būti laikomas literatūrine tradicija – tiek tekstų, tiek institutų prasme?

Pasak Lavrineco, rusų literatūrinio gyvenimo formos ir periodiniai leidiniai, įsteigti XX a. pradžioje, senuoju pavidalu egzistuoti Vilniuje nebegalėjo prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, Kaune – įžengus Raudonajai Armijai (1940 m. birželis). Ankstesnių autorių kūriniai dėl ideologinių priežasčių, nepatikimumo ar represijų dingo iš Lietuvos rusų periodikos puslapių⁴. Be to, „vietinę literatūrinę produkciją išstūmė perspaudimai iš Maskvos, Leningrado, Raudonosios armijos laikraščių – tuo reiškėsi sovietinei santvarkai būdingi vienodinimas ir centralizacija“⁵. Karo pabaigoje į Lietuvą iš metropolijos buvo siunčiami žurnalistai, turėję steigti rusakalbių leidinių redakcijas, burti karo metais Lietuvoje atsidūrusius rusų rašytojus⁶. Sovietinė literatūros infrastruktūra kūrėsi „tuščioje vietoje“, kurią iš dalies sąlygojo karas, iš dalies – pati sovietų valdžia, išstremdama, priversdama emigruoti arba tylėti kultūros veikėjus. Lietuvių rašytojų negalėta staiga pakeisti naujais *sovietiniais lietuvių rašytojais*, nes nebuvo iš kur jiems atsirasti. Kitaip su vietine rusakalbe literatūra: iš metropolijos buvo tiesiog atsiųsta daugiau ar mažiau patikimų žmonių (taip į Lietuvą atvyko rašytojai Pavelas Gelbachas, Georgijus Metelskis).

³ Pavyzdžiui: Григорий Поташенко, *Староверие в Литве: вторая половина XVII – начало XIX вв.: исследования, документы и материалы*, Vilnius: Aidai, 2006; Русские в истории и культуре Литвы: историко-биографические очерки, сост. Инесса Маковская, Андрей Фомин, Vilnius: Vaga, 2008.

⁴ Павел Лавриненц, *op. cit.*, p. 159. Vienintelė išimtis, Lavrineco duomenimis, yra P. Kacnelsonas. Vilniaus laikraštyje *Новая жизнь* (nuo 1941 m. vasario – *Красное знамя*) buvo spausdinami jo ideologiškai korektiški eilėraščiai.

⁵ Idem, „К истории Виленского содружества поэтов“, p. 75–76.

⁶ Apie tai pasakojama Pavelo Gelbacho knygoje: Павел Гельбах, *Срочно в набор. Записки старого журналиста*, Vilnius: Mintis, 1984.

Taigi vietinė rusų literatūra, gyvavusi Rusijos imperijos laikotarpiu ir tarpukariu, sovietmečiu pradėjo steigtis iš naujo, tad apie jos tęstinumą galima kalbėti tik posovietmečio, bet ne „priešsovietmečio“, požiūriu. Iš sovietmečio literatūros lauko infrastruktūros paveldėta nemaža institutų kartu su nariais – visų pirma tai Rašytojų sąjunga ir periodiniai jos leidiniai (pavyzdžiui, disertacijai labai svarbus žurnalas almanachas *Литва литературная / Вильнюс*). Tiriant šiuolaikinį literatūros lauką būtina išsamiai aprašyti sovietmečio lauko struktūrą. Kitaip būtų sudėtinga suvokti kai kuriuos dabartinius konfliktus ir pastebėti rašytojų strategijų bei literatūros lauko pokyčius iširus Sovietų Sąjungai.

1.2. Sovietmečio literatūros lauko poliai

Sovietmečio rusų literatūros lauko struktūra paprastai aprašoma pagal trikampį: oficialioji (cenzūruota) literatūra, savilaida (pogrindžio, neoficialioji, necenzūruota literatūrinė produkcija), emigracijos literatūra. Kiekvienas iš šių trijų sovietmečio rusų literatūros polaukių turėjo savo institutus, estetinius prioritetus, santykių su kitais polaukiais ir kitomis tautinėmis literatūromis politiką, tad, suskliaudus vidinius konfliktus, paradoksus ir prieštaravimus, gali būti aprašytas kaip tam tikras kultūrinis projektas. Pirmiausia šitaip aprašyta oficialioji literatūra, susiaurinta iki *socrealizmo*⁷, kuris buvo tam palankus: suplanuotas ir įgyvendintas, jis visaip skelbė savo teoriją ir tikslus.

Kaip rašė Andrejus Siniavskis, nepaisant stiliaus ir turinio įvairovės, kiekviename socrealizmo kūrinyje yra „[t]ikslo tiesiogine ar perkeltine prasme suvokimas“: „[t]ai arba panegirika komunizmui ir viskam, kas su juo susiję, arba jo gausių priešų satyrinis vaizdavimas arba, pagaliau, visokie gyvenimo

⁷ Žr., pavyzdžiui: Андрей Синявский [Абрам Терц], „Что такое социалистический реализм?“, in: *Антология самиздата*, сост. Марк Барбакадзе (prieiga internetu: <http://antology.igrunov.ru/authors/synyavsky/1059651903.html>; žiūrėta 2012 09 17); Евгений Добренко, *Метафора власти: литература сталинской эпохи в историческом освещении*, München: Verlag Otto Sagner, 1993; Katerina Clark, *The Soviet Novel: history as ritual*, Chicago, London: The University of Chicago Press, 1981; Владимир Паперный, *Культура Два*, Москва: Новое литературное обозрение, 2007 (apie socrealizmo architektūrą).

‘jo revoliucinėje raidoje’, t.y. vėlgi komunizmo link, aprašymai“⁸. Socrealizmas siekė atnaujinti ir savaip įprasminti literatūros tradiciją. Bent jau pradiniu etapu jis turėjo aiškią programą, žanrų hierarchiją ir privalomų bruožų katalogą ir dėl to laikomas klasicistiniu savo esme, „didžiuoju stiliumi“. Vėlyvuoju sovietmečiu socrealizmo turinį bandyta atnaujinti, kad jam būtų galima priskirti ir rašytojų novatorių kūrinius.

Emigracijos bei pogrindžio literatūros sudėtinga apibrėžti pagal tai, kokios jos yra: jų repertuarus sudaro plati laikysenų ir poetikų paletė. Veikia jos yra tai, kas *nėra* oficialioji literatūra: būtent priešinimasis oficialiajai literatūros politikai ir socrealizmo estetinei monopolijai sukėlė labai skirtingiems rašytojams bendrumo jausmą. Kita vertus, socrealizmas kaip kultūrinis projektas neapėmė visos oficialiosios (spausdinamos ir cenzūruojamos) literatūros, net ir ankstyvuoju sovietmečiu: rašytojas galėjo iš pradžių būti išspausdintas, o paskui pasmerktas kaip netinkamas. Tad riba tarp oficialiojo ir neoficialiojo literatūros diskursų turėtų būti brėžiama ne per autorius, bet per institutus bei kūrinius: tie patys rašytojai kartais spausdinosi tiek oficialiai, tiek savilaidoje ir / arba užsienyje, pavyzdžiui: Glebas Gorbovskis, Aleksandras Kušneris, Viktoras Sosnora, Andrejus Bitovas.

Neoficialiosios literatūros kaip kultūrinio projekto⁹ vektorius nukreiptas ne į ateitį (kaip socrealizmo), bet į praeitį. Tik po kelių dešimtmečių praktikos, susiformavus ją centralizuojantiems institutams, neoficialioji literatūra galėjo save objektyvuoti, bandyti aprėpti ir įprasminti savo įvairovę, reikšmę kultūrai ir vietą istorijoje. Simptomiškas Jelenos Ignatovos straipsnis „Kas mes?“¹⁰, pasirodęs savilaida 1983 m., kuriame ji samprotauja apie kultūrinę savo literatūrinės kartos misiją, socialinę ir etinę (ne tik estetinę) atsakomybę, kuri, anot jos, būdinga brandžiam menininkui. Ignatova priekaištavo pogrindžio

⁸ Андрей Синявский [Абрам Терц], *op. cit.*

⁹ Apie neoficialiąją literatūrą žr., pavyzdžiui: Станислав Савицкий, *Андеграунд: История и мифы ленинградской неофициальной литературы*, Москва: Новое литературное обозрение, 2002; Ann Komaromi, „The Unofficial Field of Late Soviet Culture“, *Slavic Review*, 2007, Nr. 4(66), p. 605–629.

¹⁰ Елена Игнатова, „Кто мы? Ленинградский андеграунд семидесятых“, *Интерпоэзия*, 2010, Nr. 3 (prieiga internetu <http://magazines.russ.ru/interpoezia/2010/3/ig11.html>; žiūrėta 2012 09 17).

rašytojams, kurie, sulaukę trisdešimties, tebebuvo „maištaujuantys genijai“, ir nuvainikavo kadaise savo pačios ir daugelio kitų rašytojų padarytą nonkonformistinį pasirinkimą: ji teigė, kad 7 dešimtmečiu pasirinkti oficialaus literato karjerą reikėjo didesnės drąsos ir socialinio brandumo, nors daugumai gabių rašytojų tai ir buvo pražūtingas pasirinkimas. Greičiausiai Ignatova turėjo omenyje tai, jog oficialaus rašytojo statusas numanė nuolatinį literatūrinį darbą – nors ir apmokamą, bet sykiu susijusį su rizika ir atsakomybe. Neoficialaus rašytojo veikla taip pat buvo rizikinga, be to, ir ekonomiškai nepelninga, bet vis dėlto simboliškai apdovanojama. Ignatova konstatavo, kad pagrindžio literatūra, neturėdama galimybės (o gal vengdama) kritiškai pažvelgti į save iš šalies, degraduoja.

Išeivijos bei neoficialiosios literatūros polaukiai prisiėmė misiją tęsti ir saugoti socrealizmo nutrauktą rusų literatūros tradiciją, tačiau dėl skirtingų sąlygų, kuriomis egzistavo šios dvi literatūros, reikšmingai skyrėsi ir jų savivoka. Emigravęs rašytojas gana greit susiduria su būtinybe naujomis aplinkybėmis įprasminti savo literatūrinę būtį. Pirmajai ir antrajai rusų emigracijos bangoms buvo priimtinesnės kolektyvinės strategijos ir kultūros išsaugojimo patosas. Trečiajai (vėlyvojo sovietmečio) emigracijai būdingos individualios strategijos, tačiau bendrąjį vardiklį įmanoma rasti: užsienis jiems buvo galimybė apie sovietinę tikrovę rašyti neberizikuojant laisve bei spausdinti kūrinius, kurie dėl savo raiškos ar idėjų niekada nebūtų galėję pasirodyti metropolijoje. Nepaisant kontaktų tarp išeivijos ir savilaidos, perspausdinimų ir simbolinio palaikymo, tarp šių dviejų kultūrinių projektų būta reikšmingos įtampos. Emigracija neretai būdavo suvokiama kaip išdavystė, o emigrantai, kuriems atsiverdavo galimybė į gimtąją literatūrą pažvelgti iš šalies, t. y. iš kito kultūrinio konteksto, pretendavo atstovauti objektyviam požiūrio taškui; be to, jie apeliavo ir į specifinę, pasilikusiems nepažįstamą tėvynės praradimo patirtį.

Aptarus tris sovietmečio literatūras kaip kultūrinius projektus, svarbu grįžti prie fakto, kad kiekviena iš jų viduje turėjo savų konfliktų, paradoksų ir prieštaravimų, tad teorinis jų aiškumas praktiškai tėra retrospektyvi iliuzija.

Konkrečių dalyvių trajektorijų analizė rodo, kad jie buvo veikiami įvairių jėgų (polių), o jų strategijos visada yra unikalaus socialinio laviravimo ir retorinių manevrų pavyzdžiai, kurie netelpa į kurio nors vieno kultūrinio projekto rėmus.

Lietuvos rusų literatūra sovietmečiu buvo itin prieštaringas lauko segmentas, nes jam darė įtaką ne tik trisluoksnės sovietmečio rusų literatūros lauko struktūros įtampos, bet ir persiklojančių tautinių laukų paradoksai. Sovietmečio lietuvių literatūros lauke instituciškai išsiskyrė du poliai: oficialusis ir emigracijos. Lietuvos savilaida, siejama su disidentų judėjimu, krikščionių leidiniais, nesukūrė alternatyvios literatūros erdvės: apie modernėjimo procesus pačioje sovietinėje lietuvių literatūroje kritika dažniausiai kalba kaip apie alternatyvą socrealizmui¹¹. Nors oficialiosios sovietmečio literatūros centralizacija ir numanė nacionalinių laukų pavaldumą rusų literatūros laukui, tačiau kitos kalbos nulemta dalinė jų autonomija veikė kaip prizmė, kurioje savaip lūžo centro nurodymai. Vietinė rusakalbė literatūra centro programoje irgi turėjo savo misiją – būti tarpininke, versti lietuvių autorius į rusų kalbą. Čia iš dalies sutapo centro ir lietuvių literatūros interesai, todėl šio literatūros lauko segmento dalyviams buvo sudėtinga užimti kitas – ne tarpines – padėtis. Kita vertus, tarpininko padėtis turėjo ir privalumų. Dauguma nespausdinamų rusų autorių buvo „išstumti“ į vaikų literatūrą, vertimą, scenarijų rašymą, o neužsakytus kūrinius galėjo publikuoti tik savilaida. Lietuvos rusakalbiai rašytojai vis dėlto turėjo galimybę greta vertimų spausdinti ir savo kūrybą.

Siekiant išsiaiškinti, kaip Lietuvos rusakalbė literatūra funkcionavo sovietmečiu, disertacijoje pasitelkiamos trys perspektyvos: leidinio *Литва литературная* (Literatūrinė Lietuva) istorijos ir strategijų analizė leidžia spręsti apie oficialiąją literatūrinę politiką šio segmento atžvilgiu; neoficialiųjų Vilniaus rašytojų kolektyvinių strategijų bei jų ryšių su metropolijos pagrindine literatūra nagrinėjimas tampa pagrindu kalbėti apie literatūros lauko polių kuriamas įtampas ir jų įtaką nagrinėjamam segmentui; galiausia, trijų

¹¹ Pavyzdžiui: Rimantas Kmita, *Ištrūkimas iš fabriko. Modernėjanti lietuvių poezija XX amžiaus 7–9 dešimtmečiais*, Vilnius: Lietuvių literatūris ir tautosakos institutas, 2009.

skirtingų kartų poetų trajektorijų, interpretuojamų kaip „pralaimėjimo siužetai“, tyrimas atskleidžia konkrečias dalyvių patiriamas institucines sankcijas ir rodo jų išradingumą kuriant literatūrines strategijas.

1.3. Literatūrinė Lietuva: oficialaus pasienio istorija ir periodizacija

Pasibaigus Antrajam pasauliniui karui, pradeda formotis oficialūs literatūrinio lietuvių–rusų pasienio institutai. 1947 m. kovo 20 d. prie LSSR rašytojų sąjungos buvo įsteigta „pradedančiųjų rusų rašytojų sekcija“¹². Ji turėjo 11 narių, kurių dauguma dirbo rusakalbių leidinių redakcijose. Sekretoriumi išrinktas Igoris Kašnickis, pavaduotoju – Vladimiras Ustinovas (abu dirbo dienraštyje *Советская Литва*).

1949 m. *Literatūroje ir mene* pasirodė kito sekcijos nario, dienraščio *Советская Литва* redaktoriaus Pavelo Gelbacho straipsnis „Keletas pastabų apie rusų pradedančiųjų rašytojų sekciją“:

Ne pirmuosius metus prie Lietuvos Tarybinių Rašytojų Sąjungos gyvuoja rusų pradedančių rašytojų sekcija. Toje sekcijoje susibūrė rusų literatai, kurie gyvena ir dirba mūsų respublikoje. Tai įvairaus amžiaus, gyvenimo patirties, tarnybinės padėties, literatūrinio meistriškumo žmonės. Bet visus juos jungia vienas bendras bruožas – noras savo kūrinuose apdainuoti pasiaukojantį lietuvių tautos darbą Socialistinės Tėvynės labui. [...]

Sekcijoje vyrauja poetai. [...]

Pastaruoju metu pagyvėjo rusų rašytojų ryšiai su skaitytojais. Su pasisekimu įvyko sekcijos narių surengti vakarai Vilniaus karininkų namuose ir PSCT klube. Tą sekcijos narių aktyvumą nulėmė Lietuvos Tarybinių Rašytojų Sąjungos Valdybos nutarimas išleisti literatūros almanachą rusų kalba.

Almanacho paruošimas iškėlė reikalavimą rusų skaitytoją supažindinti su geriausiais lietuvių autorių kūriniais. Ir čia atsidūrėme tokioje padėtyje, kad

¹² *Literatūra 1940–1960: Dokumentų rinkinys*, sud. Jonas Vosylius, Vilnius: Academia, 1992, p. 121.

sekcijos nariai beveik neverčia lietuvių rašytojų kūrinių į rusų kalbą. Tiesa, nemažą aktyvumą parodė poetai Kašnickis, Metelskis, Ustinovas: pluoštą lietuvių poetų eilėraščių jau išvertė į rusų kalbą. Bet prozininkai iki šiol neįstengė išversti nė vieno lietuvių rašytojų apsakymo, nė vienos apysakos.¹³

Šis straipsnis rodo, kad pagrindinė rusakalbams Lietuvos rašytojams keliami uždutis buvo versti lietuvių rašytojų kūrybą. Leidinys turėjo tapti ne tiek vietinių rusų, kiek lietuvių rašytojų tribūna. Verta atkreipti dėmesį, kad sekcijoje vyrauja būtent poetai ir kad jie pirmieji ėmėsi vertimo (apimties veiksnys turbūt buvo lemiamas). Nors, kaip matyti iš Gelbacho straipsnio, leidinys planuotas anksčiau, vis dėlto jis pasirodo tik po Stalino mirties – 1954 m., tipišku pavadinimu *Советская Литва*.

Per visą sovietmetį šis LSSR Rašytojų sąjungos leistas almanachas, vėliau žurnalas, buvo vienas svarbiausių literatūrinio lietuvių–rusų pasienio periodinių leidinių. Ilgainiui keitėsi jo pavadinimas, periodiškumas, redaktorių kolegija, tačiau pagrindinė užduotis išliko ta pati – pristatyti lietuvių literatūrą rusų kalba. Kitose Sovietų Sąjungos respublikose buvo leista analogiškų leidinių (pavyzdžiui, *Литературная Армения*, *Даугава* Latvijoje). Žemiau pateikiama lentelė rodo pagrindinius leidinio istorijos etapus:

Pavadinimas	Leidinio tipas, periodiškumas	Metai	Vyr. redaktorius
<i>Советская Литва</i>	kasmetinis almanachas	1954–1956	Pavelas Gelbakas
		1957–1965	Igoris Kašnickis
		1966–1978	
<i>Литва литературная</i>	dvimėnesinis žurnalas	1978–1986	Vytautas Radaitis
	mėnesinis žurnalas	1987	
		1988–1989	Evaldas Matviekas
<i>Вильнюс</i>	dvimėnesinis žurnalas	1989–1994	
		1995–1999	
	kasmetinis almanachas	2000	
		2003–2004	Eugenijus Ališanka

¹³ Povilas Gelbakas, „Keletas pastabų apie rusų pradedančiųjų rašytojų sekciją“, *Literatūra ir menas*, 1949 01 09, Nr. 2(120), p. 3.

	kaspusmetinis almanachas	2005–2011	
--	-----------------------------	-----------	--

1 lentelė. Leidinio *Литва литературная* istorijos etapai

Šiame skyriuje aptariamas laikotarpis iki 1987 m., kai prasidėjo reikšmingi žurnalo strategijos pokyčiai (tolesnė žurnalo istorija nagrinėjama posovietmečiui skirtame skyriuje). Svarbiausi leidinio strategijos poslinkiai, lydimi pavadinimo, periodiškumo, redaktorių kaitos, visada buvo susiję su bendrąja laikotarpio atmosfera, sąlygota politinių įvykių ir konkrečių sprendimų kultūros srityje. Todėl almanacho-žurnalo istorijos „lūžio“ taškus galima pagrįstai laikyti sovietmečio Lietuvos rusų literatūros bei literatūrinio pasienio periodizacijos pagrindu.

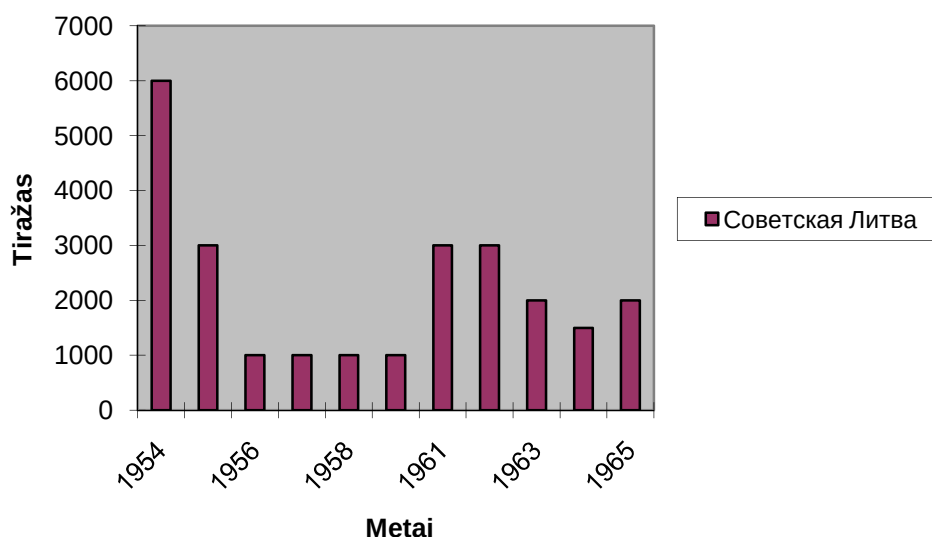
Pirmajame almanacho numeryje išryškėja skirtumas tarp pasienio literatūrinės politikos ir praktikos: kiekybiškai vyrauja originali rusakalbių autorių kūryba. Spausdinami Teofilio Tilvyčio, Eduardo Mieželaičio, Algimanto Baltakio poezijos vertimai, atlikti Levo Ozerovo, A. Klenovo, Aleksandro Didusenko; Aleksandro Gudaičio-Guzevičiaus (vertė L. Levinienė, N. Panšina) bei Jono Šimkaus (J. Medvedev) proza. Skaitytojai taip pat galėjo susipažinti su Pavelo Gelbako, Georgijaus Metelskio, Jurijaus Overko, Sergejaus Dumanskio, Konstantino Vorobjovo proza; Igorio Kašnickio komedija; Vladimiro Ustinovo, Aleksandro Didusenko, Grigorijaus Kanovičiaus, Marijos Sadovskajos, Anatolijaus Jugovo poezija; I. [Josifo] Kotliaro eilėraščiais vaikams, A. Čistiakovo pasakėčiomis. Be grožinių kūrinių, pirmojo numerio rubrikoje „Knygų apžvalga“ spausdinamos lietuvių rašytojų kūrybos recenzijos, parašytos rusakalbių leidinio autorių: Gelbakas apie Petrą Cvirką, Kanovičius apie Vytautą Montvilą, Ustinovas apie Valeriją Valsiūnienę, Overko apie Joną Avyžių.

Įvardiniame redakcijos žodyje pagrindinis almanacho tikslas formuluojamas panašiai kaip ir Gelbako straipsnyje, o fakto, kad spausdinama daugiau originalios rusų autorių kūrybos nei vertimų, nereflektuojama:

Leisdama literatūrinį meninį almanachą rusų kalba „Sovietinė Lietuva“, Lietuvos SSR Tarybinių rašytojų sąjunga turėjo tikslą padėti rusų skaitytojams susipažinti su naujais lietuvių rašytojų kūriniais ir suteikti galimybę rusų kalba rašantiems autoriams savo kūrinius pateikti visuomenės teismui. Ne visi eilėraščiai, apsakymai, publikuojami pirmajame almanacho tome, priklauso profesionalių rašytojų plunksnai. Daugumai rusų autorių, įtrauktų dalyvauti almanache, tai – spaudos debiutas. Literatūrinę veiklą jie derina su darbu Lietuvos gamyklose ir įstaigose.¹⁴

Pirmąjį almanacho numerį recenzuodamas laikraščio *Советская Литва* puslapiuose, Vladimiras Šmerlingas (slapyvardžiu V. Šmeliov) primena, kad „broliškose respublikose tokie almanachai jau seniai leidžiami“¹⁵. Kritikas pritaria leidinio koncepcijai ir teigia, kad esama pagrindo (geri ar perspektyvūs rašytojai ir vertėjai) periodiškai leisti almanachą rusų kalba, bet priekaištuoja dėl silpnesnių tekstų, ypač poetinių, redagavimo trūkumų bei kuklaus lietuvių poezijos vertimo skaičiaus.

Palyginti su vėlesniais, debiutinio almanacho numerio tiražas labai didelis – galbūt dėl to, kad skaitytojas dar nebuvo labai aiškus:

1 schema. Leidinio *Советская Литва* tiražas 1954–1965 m.

¹⁴ [Redakcijos žodis], *Советская Литва*, 1954, Nr. 1, p. 3.

¹⁵ В. Шмелев [Владимир Шмерлинг], „Книга первая“, *Советская Литва*, 1954 08 31 (prieiga internetu: <http://vlshmerling.narod.ru/ar/0096.htm>; žiūrėta 2012 09 17).

Iš schemos taip pat matyti, kad 1961 m. pakito almanacho strategija. Ne tik padidėjo tiražas, bet ir pasikeitė formatas. Leidinys, iki tol atrodęs kaip knyga, įgyja daugiau periodinio leidinio bruožų: platesni puslapiai, žurnalinė rubrikacija (kolonėlės), daug nuotraukų per visą puslapį, atsiranda nuotrauka ir viršelyje. Iki 1961 m. didžiąją publikacijų dalį sudarė rusų rašytojų kūriniai, bet ši tendencija ima keistis. Žemiau pateikiama lentelė rodo rusų autorių ir vertimų iš lietuvių kalbos santykio dinamiką (skaičiuoti tik grožinių kūrinių autoriai):

Metai	Autorių kiekis	1954	1955	1956	1957	1958	1959–1960	1961	1962	1963	1964	1965
		ru	lt	ru	lt	ru	lt	ru	lt	ru	lt	ru
	ru	13	5	10	6	12	6	8	5	4	4	(2) ¹⁶
	lt	13	5	10	6	12	6	8	5	4	4	>10

2 lentelė. Rusų ir lietuvių autorių santykis almanache *Советская Литва*

Atlydžio pradžią Lietuvos rusakalbės literatūros segmente, be almanacho, ženklino ir kiti literatūriniai įvykiai. Apie 1956 m. žmonių lietuvių–rusų grožinio vertimo kursui Maskvos literatūros institute rinkti į Lietuvą atvyko Levas Ozerovas¹⁷. Pasak Jurijaus Grigorjevo, konkurso būdu atrinkti šeši žmonės: Leonidas Milis¹⁸, Feliksas Dektoras¹⁹, Dalija Epšteinaitė,

¹⁶ Du vietiniai rusų autoriai ir keturi Leningrado „svečiai“.

¹⁷ Лев Адольфович Озеров [Гольдберг] (1914, Kijevas – 1996, Maskva). Pseudonimai – Лев Берг, Л. Корнев. Poetas, vertėjas iš ukrainiečių, lietuvių, žydų, armėnų ir kt. kalbų. Vertė K. Borutos, A. Venclovos, E. Mieželaičio, K. Korsako, V. Montvilos, Butkų Juzės, V. Reimerio, T. Tilvyčio ir kitų kūrybą. Lietuvių kalba Ozerovo poezija pasirodė 1975 m: *Dar ne vakaras. Lyrika*, Vilnius: Vaga. Sovietmečiu buvo lietuvių literatūros „kuratorius“.

¹⁸ Леонид Соломонович Миль (1938, Kaunas – 1992, Izraelis?). 1961 m. baigė Maskvos literatūrinį institutą, vertė P. Širvio, A. Venclovos, E. Mieželaičio kūrybą. Vėliau – legendinį armėnų autorių Grigorą Narekacij.

¹⁹ Феликс Адольфович Дектор (1930, Minskas). Vilniuje mokėsi mokykloje ir universitete. Vėliau įstojo į literatūros institutą. Vertė A. Bieliausko, J. Marcinkevičiaus, J. Požeros kūrybą. Išgarsėjo išvertęs M. Sluckio ir I. Mero kūrinius. Nuo 1976 m. gyvena Izraelyje.

M. Grybauskaitė, Juozas Čepaitis ir pats Grigorjevas²⁰. Greičiausiai suvokta, kad vien raginimo versti nepakaks – būtina imtis profesionalių vertėjų rengimo priemonių. Dalija Epšteinaitė-Kyjv 1985 m. rašė: „Dėsningas ir norimas buvo stojimas į Maskvos M. Gorkio literatūros institutą, į naujai įsteigtą meninio vertimo skyrių, kurį baigusi mūsų grupė tapo pirmąja diplomuotų grožinės literatūros vertėjų laida pasaulyje, suteikusi mūsų amatui literatūrinės kūrybos teises“²¹. Taigi 1961 m. almanacho strategijos pokyčiai tapo įmanomi dar ir dėl to, kad studijas baigė pirmoji profesionalių grožinės kūrybos vertėjų iš lietuvių kalbos laida.

Nors 7-ojo dešimtmečio vidurio ir pabaigos įvykiai sovietmečio rusų literatūros periodizacijoje žymi atlydžio pabaigą (1964 – Brodskio teismas, 1965–1966 – Andrejaus Siniavskio ir Julijaus Danielio procesas, 1968 – įvykiai Prahoje), vis dėlto Lietuvos rusų literatūros segmente būtent 1966–1968 m. pažymėti gana netikėtų (vertinant retrospektyviai) literatūrinių įvykių: pirmąsias knygas išleidžia net trys poetai: Jurijus Kobrinas (1966)²², Jurijus Dubasovas (1966)²³ ir Jurijus Grigorjevas (1968)²⁴, o almanachas *Советская Литва* 1966 m. keičia pavadinimą į *Литва литературная*. Šis faktas, patvirtinantis tyrinėtojų išvadas (padarytas remiantis kitokia medžiaga), kad „ideologinė kontrolė Lietuvoje ypač sustiprėjo ne 1968 m., o 1972 m., kai Kaune susidegino Romas Kalanta“²⁵, leidžia tvirtinti, jog didesnių pasekmių Lietuvos rusų literatūrai kartais turėjo ne tie įvykiai, kurie buvo laikomi reikšmingais Maskvoje ir Peterburge, bet svarbūs respublikos mastu. Bronius Genzelis irgi įsitikinęs, jog „sovietmečio periodizacija, išreiškianti Rusijoje

²⁰ Pasakojo Jurijus Grigorjevas. Jo literatūrinės strategijos analizei skirtas vienas iš tolesnių disertacijos poskyrių.

²¹ *Tarybinių lietuvių rašytojų autobiografijos* 2, sud. Aldona Mickienė, Vilnius: Vaga, 1989, p. 346.

²² Юрий Кобрин, *Очереди за небом*, Vilnius: Vaga, 1966.

²³ Юрий Дубасов, *Западный фронт*, Вильнюс: Вильнюсский гарнизонный Дом офицеров Советской армии, 1966; Idem, *От Волги до Эльбы*, Вильнюс: Вильнюсский гарнизонный Дом офицеров Советской армии, 1966.

²⁴ Юрий Григорьев, *Август*, Vilnius: Vaga, 1968.

²⁵ *Baltic Memory: Processes of Modernisation in Lithuanian, Latvian and Estonian Literature of the Soviet Period*, ed. Elena Baliutytė, Donata Mitaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 232; taip pat žr. Rimantas Kmita, *op. cit.*, p. 61.

vykusius procesus, nevisiškai sutampa su Lietuvos padėtimi. Rusijoje pagrindiniu laisvėjimo laikotarpiu reikėtų laikyti 'chruščiovmetį', o Lietuvoje su panašiomis liberalizacijos apraiškomis buvo nuosekliai kovojama²⁶.

Pasikeitus almanacho pavadinimui, nesikeitė nei leidinio formatas, nei periodiškumas, nei redaktorius. Tačiau prasminė slinktis nuo „sovietinės“ prie „literatūrinės“ savaimė reikšminga kaip atlydžio ženklas (verta paminėti, kad iki tol almanacho pavadinimas dubliavosi su kasdien leidžiamu laikraščiu *Советская Литва*). Dėl pavadinime esančios inversijos (*Литва литературная* vietoje *Литературная Литва*) almanachas išsiskiria iš kitose respublikose leidžiamų analogiškų leidinių, plg.: *Литературная Грузия*, *Литературная Эстония*, *Литературный Киргизстан* ir t. t.

Nors almanacho pasirodymas nauju pavadinimu pačiame leidinyje niekaip nereflektuotas, apie oficialiąją progą vis dėlto galima spręsti iš įžanginio Juozo Macevičiaus straipsnio „Pasididžiavimas ir atsakomybė“²⁷. Tai odė Komunistų partijai, kuri per 25 metus „neatpažįstamai pakeitė“ Lietuvą: pasak autoriaus, ši tapo pramonine žemės ūkį vystančia respublika, o jos kultūra ir mokslas suklestėjo. Po ekskurso į grandiozinius kito penkmečio darbus ir jų rezultatus pereinama prie kultūrinių užduočių: gludinti meistrystę, nuolat rūpintis idėjiniu ir meniniu kūrinių lygmeniu, tenkinti augančius sovietinių žmonių poreikius, prisiimti atsakomybę už jaunosios kartos auklėjimą komunizmo idealų dvasia, apsaugoti jaunimą nuo priešingų socialistinei ideologijai ir visuomenei įtakų. Kaip proletarinio poeto etalonas minimas Julius Janonis. Paskutiniame straipsnio sakinyje autorius žada, kad „Tarybinės Lietuvos rašytojai ir menininkai garbingai atliks savo pareigas – sukurs kūrinių, kurie tęs geriausias revoliucines tradicijas, šlovins nemirtingus sovietinės tautos žygdarbius“. Taigi sovietinė retorika nesikeičia, bet pavadinimui epitetas „sovietinė“ nebeatrodo būtinas – ir tai žymi viešai nereflektuojamas permainas.

²⁶ „Man marksizmas rūpėjo kaip istorinis fenomenas“, Bronių Genzelį kalbina Aurimas Švedas, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2009, Nr. 3–4, p. 108–113.

²⁷ Юозас Мацявичюс, „Гордость и ответственность“, *Литва литературная*, 1966, p. 3–6.

1966 m. numeryje publikuoti Salomėjos Nėries (skelbtas jos eilėraščių vertimo konkursas), Eduardo Mieželaičio (vertė Bella Zaleskaja, Juriј Levitanskij), Alfonso Maldonio (vertė Juriј Grigorjev, Arkadiј Rolnik), Giršas Ošerovičiaus (iš žydų kalbos vertė Jelena Blaginina, Arsenij Tarkovskij, Grigorij Kanovič), Albino Bernoto (vertė Juriј Grigorjev, Georgij Gerasimov), Juditos Vaičiūnaitės (vertė Aleksandr Revič), Nikolajaus Artiomovo, Anatolijaus Rybočkino, Galinos Novickajos eilėraščiai; Konstantino Vorobjovo, Alfonso Bieliausko, Igorio Kašnickio, Jono Mikelinsko, Eugenijaus Ignatavičiaus, L. Kolesnikovo, Albino Morkaus proza. Iš tvarkos, kuria rašytojai pasirodo almanacho puslapiuose, aiškėja savita jų hierarchija: pradžioje lietuvių rašytojai, tada vietiniai rusų (vėliau jie bus publikuojami ir kitokia tvarka). Reikšminga, kad pasirodo to laikotarpio lietuvių literatūros atnaujintojų, oponavusių oficialiai linijai, kūrinių (Vaičiūnaitės, Mikelinsko), kuriuos verčia daugiausia jauni vertėjai, dar neturintys simbolinio kapitalo.

1967 m. numeris taip pat turi įžanginį straipsnį – „Vieninga, daugiatautė“²⁸, kur skaitytojui primenami esminiai socialistinio realizmo principai, naujojo tipo menininkui būdingi (privalomi) bruožai ir laikysena, deklaruojama „amžina lietuvių literatūros giminystė su visa didžiąja socialistinės valstybės literatūra“. Tolesni almanacho numeriai (išskyrus 1976 m.²⁹) tokių įžanginių straipsnių neturi ir prasideda eilėraščiais, daugelis kurių visgi panašėja į socrealizmo šūkių iliustracijas. Pažymėtina, kad aistringi įžanginiai manifestai, kuriuose prisiekama socrealizmo principams, pasirodo būtent 1966–1967 m. tomuose, kuriuose spausdinama ir mažiau ideologiškai angažuotų autorių kūryba. Galbūt taip, ryškinant ideologinę gaidą, buvo bandoma užgožti dalies autorių pabrėžtinai lyrinius, asmeniiskus motyvus – taigi įžanginiai manifestai periodikoje atliko analogišką politinio perkūnsargio funkciją kaip ir įvadiniai tekstai kai kurių rašytojų knygose.

²⁸ Игорь Кашницкий, „Единая, многонациональная“, *Литва литературная*, 1967, p. 3–7.

²⁹ Пятрас Браженас, „Как хлеб насущный...“, *Литва литературная*, 1977 (už 1976 metus), p. 3–5.

Žemiau pateikiamas grafikas rodo, kad didžiausias almanacho *Литва литературная* tiražas buvo 1970, 1974 ir 1975 m., švenčiant didelius sovietinius jubiliejus: 1970 – Lenino metai, 1974 – Lietuvos išlaisvinimo iš hitlerinės okupacijos 30-metis, 1975 – pergalės prieš fašistinę Vokietiją 30-metis.

2 schema. Almanacho *Литва литературная* tiražas 1966–1977 m.

Almanache publikuota labai daug nuotraukų (apie 50 kiekviename numeryje); žymiai mažiau – bet pasitaiko – graviūrų ir paveikslų. Nuotraukose daugiausia rašytojų, menininkų ar kitokių sovietinių įžymybių portretai, gamtos vaizdai, Vilniaus architektūra, naujų rajonų bei pramoninių kompleksų statyba, šventės ir renginiai; kiek mažiau nuotraukų, kurių ideologinis pranešimas ne toks akivaizdus. Nuolatinės rubrikos: „Proza“, „Poezija“, „Publicistika“, „Kronika“. Kartais atsirasdavo pažintinių skyrių apie Lietuvą: „Mano kraštas“, „Lietuva šiandien“, „Iš Lietuvos kultūros istorijos“. Akcentuojami rusų ir lietuvių literatūrų ryšiai: „K. Balmontas ir Lietuva“, „Maksimas Gorkis ir lietuvių literatūra“ ir pan. Bendrasis almanacho skaitytojui adresuojamas pranešimas galėtų būti suformuluotas taip: tarp SSRS

respublikų yra Lietuva, ji turi savo sovietinę literatūrą ir istoriją, su ja nuo seno būta literatūrinių ryšių.

Rubrika „Literatūros mokslas ir kritika“ atsirado 1971 m., nors ir ankstesniuose numeriuose galima aptikti kritinių straipsnių ir apžvalgų³⁰. Pagrindiniai kritikos žanrai: rašytojų (kūrybos) portretai, atskirų kūrinių analizės, apžvalgos. Pirmieji du žanrai dažniausiai susilieja. Vienos apžvalgos skirtos aptarti literatūrinei situacijai (dažniausiai prozoje ar dramaturgijoje), kitos – vertimams. Atskirai nagrinėta Juozo Grušo, Jono Avyžiaus, Eduardo Mieželaičio, Juozo Paukštelio, Vytauto Bubnio, Antano Venclovos, Mykolo Sluckio kūryba – taip šiems autoriams suteikiama ypatinga vieta sovietinės lietuvių literatūros olimpe. Kritikoje socrealizmo nuostatų nuosekliausiai laikomasi Alfonso Bieliausko straipsniuose „Rožės ant postamento“ (1973) ir „Literatūra ir darbo žmogus“ (1974).

Naujas etapas leidinio istorijoje prasidėjo 1978 m., kai almanachas *Литва литературная* tapo žurnalu, leidžiamu 6 kartus per metus. Ta proga leidinio puslapiuose pasirodo pirmoji tiesioginė jo autorefleksija³¹. Alfonsas Maldonis pažada, kad „[n]uo šiol mūsų rašytojai turės nuolatinę tribūną – literatūrinį žurnalą rusų kalba.“ Žodis „mūsų“ šiame tekste numano lietuvių, ne Lietuvos, rašytojus. „Tik sovietinės realybės sąlygomis, – rašo Maldonis, – vadovaudamasi socialistinio realizmo metodu, partiškumo ir liaudiškumo principais, lietuvių literatūra sugebėjo išeiti į tokį vaisingą ir daug žadantį kūrybos kelią“. Teigiama, kad socializmo sąlygomis literatūra peržengia nacionalinį ribotumą, o lemiamos įtakos čia turėjo rusų kalba, nes būtent iš jos į daugelį kitų kalbų verčiami lietuvių rašytojų kūriniai. Toliau straipsnio autorius apžvelgia lietuvių literatūros kūrinių vertimų į rusų kalbą istoriją, skaitytojų dėmesiui siūlo trumpą ekskursą į lietuvių literatūros ir raštijos istoriją, mini klasikus ir sovietinės lietuvių literatūros „kanoninius“ autorius. Paskelbiama, kad žurnalas siekia tapti ne tik vizitine lietuvių literatūros kortele,

³⁰ Pavyzdžiui: Юозас Стяпшис, „Поэтическая лениниана Литвы“, *Литва литературная*, 1970, p. 104–107.

³¹ Альфонсас Малдонис, „Крупинка янтаря и шар планеты“, *Литва литературная*, 1978, Nr. 1, p. 3–8.

bet ir jos metraščiu. Tai reiškia, kad žurnalo tikslas nuo šiol – ne tik informuoti apie sovietinės lietuvių literatūros pasiekimus, bet leisti skaitytojui stebėti kaip ji plėtojasi bei pati save suvokia. Stengiamasi kuo arčiau priartėti prie lietuvių literatūros proceso, pristatyti tai, kas vyksta čia ir dabar, o sykiu tikimasi kritinės reakcijos iš rusų skaitytojo.

Kitoks leidinio formatas leidžia rasti naujoms rubrikoms: „Lituanistikos laukuose“, „Knygos“ (prie minėtų kritinių žanrų prisideda recenzija), išleistų knygų bibliografijos. Žurnalas tampa kokybiškesnis – tiek vertimo, tiek redagavimo požiūriu: šalia kritinių straipsnių jau figūruoja vertėjų vardai, šaltiniai; plečiamas vertėjų ratas ir rūpinamasi jų kompetencija.

Padažnėjęs žurnalo leidimas suaktyvino ir vietinę rusų literatūrą. Pradėta spausdinti daugiau pradedančiųjų rašytojų kūrinių (nors nusistovėjęs originalios kūrybos ir vertimų santykis nepakito), taip pat tarp recenzuojamų leidinių atsirado rusų rašytojų knygų; tiesa, dažniausiai jie recenzuodavo vieni kitus, apie lietuvių literatūros įtaką vietinei rusų literatūrai nebuvo kalbama – nors tokios būta. Pavyzdžiui, Vasilijus Pachomovas, publikavęs eilėraščius periodikoje, almanacho puslapiuose debiutavo originaliais verlibrais³², kurie tuometinėje cenzūruojamoje rusų literatūroje nebuvo įprasti. Pachomovas greičiausiai baigė lietuvių mokyklą ir nuo studijų laikų buvo pažįstamas su Sigitu Geda, kuriam, pasak pastarojo, buvo perdavęs savo eilėraščių knygos rankraštį *Срезы*:

Žmonės. Vasilijus Pachomovas

Užrašiau kelis žodžius todėl, kad šįryt (ar vakar) iš suverstos knygų kupetos išniro jo rankraštis rusų k. „Srezy“ (nuopjovos, nuokarpos). Sykiu studijavom, gyvenom bendrabuty. Buvo kilęs iš Sartų apylinkių rusų sentikių. Šviesbruvis, mėlynakis. Studijavo rusų kalbą ir literatūrą, rašė l. trumpus,

³² Василий Пахомов, [Стихи], *Литва литературная*, 1972, p. 136.

suglaustus ar suspaustus eilėraščius. Spausdinosi „Taryb. studente“³³ (daugelis ten pradėjo).

Jo tėvai ir seneliai gyveno tose giriose, kur kitados būta ir A. Drazdausko, ir A. Vienažindžio. Po sukilimų aukštaičiai buvo tremiami į Samaros kraštą, o į čia – sentikiai iš Rusijos šiaurės...

Po daugelio metų vienuolyno koridoriuje (kur prieš karą patyrė regėjimų vienuolė Faustina) išniro prieš mane džiūsna vyriškis:

– Nepažįsti?

– Ne...

– Aš Vasilijus, Pachomovas... Noriu, kad perskaitytum rankraštį.

Įteikė man segtuvą ir – vėl nuniro. Kaži ar begyvas?

(Aš visuomet žinojau, kad siekti tobulybės – pražūtingas įprotis; J. I.)³⁴

Šis epizodas iškalbingai parodo, kad, nepaisant bendrų kultūrinių erdvių (universiteto laikraščio, almanacho), dauguma literatūrinių kontaktų tarp lietuvių ir vietinių rusų rašytojų sovietmečiu priklausė literatūrinės buities, o ne reflektuojamų literatūros faktų sričiai.

Tais pačiais žurnalo *Литва литературная* (iki tol tai buvo almanachas) gimimo metais rusų kalba pasirodo bibliografinis žodynas *Писатели Советской Литвы*³⁵, kuriame fiksuojami profesionalaus literato statusą pelniusių rusakalbių autorių vardai: Konstantinas Vorobjovas (g. 1919), Pavelas Gelbakas (g. 1914), Grigorijus Kanovičius (g. 1929), Igoris Kašnickis (g. 1919), Jurijus Kobrinas (g. 1943), Georgijus Metelskis (g. 1911), Anatolijus Rybočkinas (g. 1916), Dalija Epšteinaitė-Kyjv (g. 1937). Dauguma jų – prozininkai (Epšteinaitė-Kyjv – prozos vertėja), karo poezijai atstovauja Rybočkinas, atlydžio poezijai – Kobrinas.

³³ Žr.: „Литературная страничка“, *Tarybinis studentas*, 1964 11 19, Nr. 35–36(504–505), p. 4; „Время. Творчество. Счастье“, *Tarybinis studentas*, 1964 12 31, Nr. 41(510), p. 6. Pažymėtina, kad laikraštis *Tarybinis studentas* tuomet buvo dvikalbis leidinys, spausdinęs ir lietuvių, ir rusų kalba rašančių studentų kūrybą.

³⁴ Sigitas Geda, „Dainos, kurių išmokė motina“ [2007], *Šiaurės Atėnai*, 2010 02 26, Nr. 8(978), p. 5.

³⁵ *Писатели Советской Литвы*, ред. В. Коновалов, Vilnius: Vaga, 1978.

Taip pat 1978 m. startuoja serija „Pirmoji knyga“ rusų kalba, kurioje ne dažniau nei kartą per metus debiutuodavo (pradžioje po vieną, o nuo 1989 iki 1991 – po du) vietiniai rusakalbiai autoriai. Šioje serijoje pasirodė Vasilijaus Baranovskio, Grigorijaus Ozerovo, Michailo Dvinskio, Viktoro Čiubarovo, Ivano Gažimono, Ernesto Stefanovičiaus, Aleksandro Sokolovskio, Vitalijaus Asovskio, Michailo Didusenko, Rinos Zilberman, Viktoro Timonino, Tamaros Jablonskajos, Aleksandro Veleckio (Pavelo Lavrinco ir Vladimiro Korobovo pseudonimas), Sergejaus Lavrovo knygos³⁶. Iš šių debiutinių knygų tik dvi parašytos proza. Viena vertus, tai galima aiškinti pradedančių rašytojų polinkiu rašyti poeziją (matyt, tam turi įtakos iš tradicijos ateinantis poeto – tautos dainiaus, šauklio, dvasinio vedlio, pranašo ir t. t. – prestižas). Kita vertus, kadangi šie poetai, kitaip nei pirmoji Lietuvos sovietinių rusų rašytojų karta, netapo prozininkais, galima spėti, kad jie turėjo kitus prioritetus ir orientyrus (atlydis, kuris vėl aktualizavo poeziją, sutapo su daugumos jų vaikyste).

Ilgainiui pradeda ryškėti skirtumas tarp bendros žurnalo politikos ir atskirų žurnalo autorių pozicijų: nors socrealistinis patosas įžanginių straipsnių ir neišnyksta, jis nebėra būtinas kritinių straipsnių autoriams.

Kitas esminis žurnalo strategijos pokytis įvyko 1987 m. Prasidėjus Atgimimui, *Литва литературная* imta leisti kas mėnesį. Šia proga vyriausiasis redaktorius Vytautas Radaitis aptarė žurnalo istoriją ir pasiekimus:

Peržvelgiant per aštuonerius metus išėjusius 50 „L. L.“ numerių, galima įsitikinti, kad žurnalas pirmasis kitakalbių skaitytojų dėmesiui pasiūlė virtinę naujų šiuolaikinių kūrinių [...]. Skambėjo čia ir jaunų rašytojų balsai. Dažnai

³⁶ Василий Барановский, *Утренний возок: повесть и рассказы*, Vilnius: Vaga, 1978; Григорий Озеров, *Такие вот мгновения: рассказы*, Vilnius: Vaga, 1979; Михаил Двинский, *Букет крапивы: сатирические и пародийные стихи*, Vilnius: Vaga, 1980; Виктор Чубаров, *Встречное движение: стихи*, Vilnius: Vaga, 1981; Иван Гажимон, *Тихое цветение: стихи*, Vilnius: Vaga, 1982; Эрнест Стефанович, *Высокая форсировка: стихи*, Vilnius: Vaga, 1983; Александр Соколовский, *Искрящееся дерево: стихи*, Vilnius: Vaga, 1986; Виталий Асовский, *Воздушная тропа: стихотворения*, Vilnius: Vaga, 1987; Михаил Дидусенко, *Междуречье: стихи*, Vilnius: Vaga, 1988; Рина Зильберман, *Голубая нить: стихи*, Vilnius: Vaga, 1989; Виктор Тимонин, *На краю ночи: стихи*, Тамара Яблонская, *Вечные предметы: стихи*, Vilnius: Vaga, 1990; Александр Велецкий, *Книга перемен: стихи*, Сергей Лавров, *Срок быстротечный: стихи*, Vilnius: Vaga, 1991.

būtent publikacija „L. L.“ tartum paruošdavo dirvą brandžiausių kūrinių pasirodymui centriniuose literatūriniuose leidiniuose, o kartais tapdavo savotiška rekomendacija užsienio leidėjams. „Literatūrinė Lietuva“ skaitytojams pateikdavo naujų klasikos vertimų, ir, kaip atrodo, nemaža prisidėjo prie bendrojo meninio vertimo lygio augimo. Negalima nutylėti ir „L. L.“ siekio nuolat informuoti apie kultūrinius respublikos gyvenimo įvykius, nušviesti lituanistikos ir baltistikos klausimus, platinti vaizduojamąjį lietuvių meną.³⁷

Kalbama tik apie lietuvių autorius, o rusų rašytojai, debiutavę almanache ir vėliau sulaukę pripažinimo (pavyzdžiui, Konstantinas Vorobjovas) neminimi. Lietuvių literatūros sklaida bei aptarimas sąjunginės ir pasaulio literatūros kontekste tampa pagrindiniais ir vieninteliais leidinio tikslais. „Seniai praėjo tie laikai, kai lietuvių literatūra turėjo tenkintis savo etninio regiono horizontais – dabar ji sulaukė tarptautinio pripažinimo“, – teigia Radaitis. Redaktorius konstatuoja, kad žurnalas buvo informuojamojo platinamojo pobūdžio, o ne kritinio analitinio – ir tai norima ištaisyti leidžiant jį dar dažniau. Naujomis aplinkybėmis atsiranda naujų užduočių, ir žurnalas pretenduoja jau ne vien pristatinti, kas padaryta ir teigiamai įvertinta, bet ir savo kritinėmis jėgomis struktūruoti literatūrinį procesą, teikti pagrįstus vertinimus. „Deja, šia diena, – konstatuoja Radaitis, – Lietuvos kritikos „įnašas į esminių daugiatautinės sovietinės literatūros problemų sprendimą nereikšmingas“³⁸. Jis nuogaustauja, kad „respublikinė spauda – ir ne tik literatūrinė – pakankamai lėtai atsilaisvina nuo atgyvenusių stereotipų, labai atsargiai paliečia skausmingas problemas, kukliai mezga atvirą pokalbį su skaitytoju. Šitoks ‘lietuviškas’ lėtumas mūsų laikais nepateisinamas...“³⁹

Pirmajame atnaujinto leidinio numeryje spausdinamos Miežielaičio „Miniatiūros“ (vertė Georgijus Jefremovas), Bieliausko romanas *Vilniaus*

³⁷ Витаутас Радайтис, „Вступая в новый этап“, *Литва литературная*, 1987, Nr. 1(52), p. 3–4.

³⁸ *Ibid.*, p. 7.

³⁹ *Ibid.*, p. 8.

kalneliai (vertė Dalija Kyjv), Roberto Keturakio eilėraščiai (vertė Marina Kudimova) ir Grigorijaus Ozerovo apsakymas „Pamoka“ (vietinio autoriaus originalūs tekstai). Rusų autorių kūriniai nuolat pasirodo žurnalo puslapiuose, tačiau jie nėra recenzuojami ir reflektuojami iš šalies.

1987 m. prasidedantis naujas etapas žurnalo istorijoje tęsis iki 1994 m., todėl bus aptariamas kitame disertacijos skyriuje. Atlikta žurnalo istorijos apžvalga siūlo tokią sovietmečio Lietuvos rusų literatūros ir literatūrinio pasienio periodizaciją:

- I. 1947–1953. Sovietinės Lietuvos rusų literatūros įsisteigimas ir literatūrinio pasienio politikos formavimasis.
- II. 1954–1965. Literatūrinio pasienio politikos institucionalizavimas (almanachas, grožinio vertimo specialybė), esamos padėties įvertinimas: trūksta vertėjų, profesionalių rašytojų ir t. t. Vietinei rusų literatūrai atstovauja ne Lietuvoje gimę ir ne Lietuvos kultūrinėje erdvėje simbolinį kapitalą kaupę rašytojai.
- III. 1966–1977. Debiutuoja nauja rašytojų (daugiausia poetų) ir vertėjų karta, didžioji dauguma gimė Lietuvoje arba laiko Lietuvą savo tėvyne. Profesionaliai vietinei rusų literatūrai daugiausia atstovauja karo kartos prozininkai.
- IV. 1978–1986. Formuojasi profesionali sovietmečio Lietuvos rusų poezija. Plečiasi galimybių erdvė: almanachas *Литва Литературная* tampa žurnalu, kasmet serijoje „Pirmoji knyga“ debiutuoja po vieną rusų autorių.

Oficiali literatūrinė politika Lietuvos rusų literatūros atžvilgiu per sovietmetį nepatyrė reikšmingų pokyčių. Nei centro valdžios, nei Lietuvos kultūros veikėjų akyse šis segmentas neįgijo savarankiško svorio ir viešai atliko vienakrypčio tarpininkavimo vaidmenį: jo dalyviai vertė lietuvių rašytojus į rusų kalbą, reflektavo vertimo klausimus, recenzavo lietuvių rašytojų ir vietinių rusų rašytojų knygas, bet neatstovavo rusų literatūrai

Lietuvoje. Vis dėlto atskirų dalyvių interesai nevisiškai sutapo su oficialiąja segmento politika ir jų veikla turėjo savo logiką ir pasekmes: sovietmečio pabaigoje susikūrė profesionali vietinė rusų poezija, kuri buvo bepradedanti reflektuoti savo padėtį ir kurti lokalinę tapatybę, tačiau Pertvarkos ir Atgimimo metų įvykiai nukreipė visuomenės ir literatūros lauko dalyvių dėmesį kita vaga. Pavyzdžiui, 1989 m. žurnalo *Литва литературная* numeryje, prieš pat jam pakeičiant pavadinimą, buvo anonisuotas Lazario Šereševskio straipsnis „Šiuolaikinė rusų poezija Lietuvoje“, kuris taip ir nepasirodė. Kad šis straipsnis (kaip ir jo nepasirodymas) yra neatsitiktinis ir laikytinas neįvykusios Lietuvos rusų poezijos savivokos simptomu, patvirtina kitas, matyt, kiek anksčiau parengtas, bet irgi neišspausdintas poeto Valerijaus Izegovo straipsnis „Sąžiningas žmogus stagnacijos laikais. [Pastabos]⁴⁰ apie jaunąją rusų poeziją Lietuvoje“, išlikęs Vitalijaus Asovskio asmeniniame archyve⁴¹.

Lietuvoje, kiek žinoma, nebuvo savilaidinės literatūrinės periodikos rusų kalba, tačiau būta kolektyvinių strategijų, oponuojančių oficialiai literatūros politikai.

1.4. Neoficialiosios kultūros geografija ir almanachas *Saviesiems*

Neoficialiosios, kaip ir oficialiosios, rusų literatūros veikėjai būrėsi aplink du istoriškai labai skirtingus kultūros centrus – Maskvą ir Leningradą-Peterburgą. Nuolatinė jų įtampa savaip reiškėsi sovietmečiu:

Vietinė partinė valdžia Leningrade buvo itin stropi ir konservatyvi, tad laisvumo „šiaurės sostinėje“ visada buvo žymiai mažiau nei Maskvoje. Neatsitiktinai dešimtmečius truko kultūros veikėjų migracija iš Leningrado į Maskvą, kur kūrėjai galėjo tikėtis sėkmingesnio likimo kultūroje. [...] Prieštaravimas tarp Peterburgo kaip istorinio imperijos sostinės įvaizdžio,

⁴⁰ Pirmojo rankraščio puslapio kraštas nuplėštas.

⁴¹ Валерий Изегов, „Честный человек во времена застоя. [Заметки] о молодой русской поэзии в Литве“ (mašinėraštis) [nedatuotas, 16 numeruotų p.; Vitalijaus Asovskio asmeninis archyvas].

kuris egzistavo išsilavinusių gyventojų sąmonėje, ir provincialaus sovietinio Leningrado tapo papildomu impulsu laisvosios kultūros plėtrai ir užtikrino jos savitumą.⁴²

Būtent literatūros centrų gyvenimas paprastai domina neoficialiosios literatūros tyrinėtojus, o apie periferinius segmentus žinoma nedaug, nors pripažįstama, kad neoficialiosios erdvės geografija yra žymiai platesnė⁴³. Anot Tomo Venclovos, „Sovietų sąjungoje Vilnius, kaip Talinas ir iš dalies Tbilisis, atliko decentralizuojančio miesto vaidmenį. Jis, ypač po 1956 m., buvo Vakarų bei Lenkijos liberalizuojančios įtakos kanalas“⁴⁴. Būtent čia buvo grojamas geriausias Sąjungos džiazas – Viačeslavo Ganelino, Vladimiro Tarasovo ir Vladimiro Čekasino trio⁴⁵. Iš visų sovietmečio kontaktų tarp neoficialiųjų Rusijos ir Lietuvos rašytojų bei jų vizitų į kultūros paviršių dėl gana akivaizdžių priežasčių (tarptautinis pripažinimas, abipusis poetinis dialogas) iškilo Tomo Venclovos ir Josifo Brodskio draugystė. Brodskio vizitai į Lietuvą, „turistiniai“ jo maršrutai detaliam aprašyti ir jau sulaukė atskiros knygos⁴⁶.

Literatūrinis Brodskio ir Venclovos dialogas savotiškai monopolizavo neoficialaus kultūrinio lietuvių–rusų pasienio įvaizdį. Vilniaus miesto istorijos ir architektūros svarba Venclovai bei vilnietiški Brodskio įspūdžiai, užfiksuoti „Lietuviškajame divertismente“, retrospektyviai Vilnių tarsi padaro tam tikru kultūrinio turizmo centru, patraukliu rusų rašytojams nonkonformistams. Tačiau daugeliui neoficialiųjų rusų poetų Lietuva buvo ne tiek miestų šalis,

⁴² Вячеслав Долинин, Дмитрий Северюхин, *Преодоление немоты: Ленинградский самиздат в контексте независимого культурного движения 1953–1991*, Санкт-Петербург: Издательство им. Новикова, 2003, p. 5.

⁴³ Žr., pavyzdžiui: Константин Кузьминский, „От составителя“, *Антология новейшей русской поэзии „У Голубой лагуны“* 1 (prieiga internetu: <http://kkk-bluelagoon.nm.ru/tom1/prev.htm#1>; žiūrėta 2012 09 17).

⁴⁴ Tomas Venclova, „Vilnius/Wilno/Vilna: the Myth of Division and the Myth of Connection“, *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: junctures and disjunctures in the 19th and 20th centuries* 2, John Benjamins Publishing Company: Amsterdam, Philadelphia, 2006, p. 26.

⁴⁵ Владимир Тарасов, *Трио*, Vilnius: Baltos lankos, 1998; Владимир Тарасов, *Трио*, Москва: Новое литературное обозрение, 2004.

⁴⁶ Яков Клоц, *Иосиф Бродский в Литве*, Санкт-Петербург: Perlov Design Center, 2010.

kiek nuo neramaus centro palaimingai nutolęs pastoralinių peizažų kraštas. Natalija Trauberg, beveik dešimtmetį gyvenusi Vilniuje, kiek kitaip nei Venclova aiškino simbolinę Lietuvos padėtį:

Lietuva tuomet buvo ne tiek kvaziužsienis (tokia veikiau buvo Lenkija, kur dar sugebėk patekti), kiek šiaurės Tauridė [...] šventosios salos, kur medus, vynas ir pienas ir t. t. [...] Lietuviai tuomet mėgo įrodinėti, kad kaip tik jie ir yra graikai [...], ir tai buvo panašu į tiesą, jei graikus suvoktume mandelštamiškai, o ne cvetajevišškai. [...]

Laiškuose Tomui Venclovai, už nepereinamos sienos, lyginau ją su Kitežu ir Laputa. Iš tikrųjų slaptas mažos užgrobtos šalies gyvenimas, kuri, kaip ir daugelis šalių, save vadina Marijos žeme, buvo panašus ir į nuskendusį rojų, ir į nemalonią skraidančią salą.⁴⁷

Kai kurios sovietų imperijos provincijos, tokios kaip Baltijos respublikos, Kaukazas, Krymas, tapdavo atostogų bei malonios, savavališkos tremties vieta rusų kultūros veikėjams. Garsi Brodskio eilutė „Если выпало в империи родиться, / лучше жить в глухой провинции у моря“⁴⁸ (Jei jau teko imperijoje gimti, / geriau gyvent gilioj provincijoje prie jūros) pabrėžia žemės ir vandens ribos svarbą. Sovietmečiu ne mažiau svarbi atrodo ir galimybė patirti kultūrinį kalbinį paribį. Abu šitie aspektai „gilioje provincijoje“ atveria simbolines erdves.

Ne visiems Lietuvoje atostogaujantiems rūpėjo pajūris ir Vilniaus architektūra. Pavyzdžiui, poetas Aleksandras Soprovskis (1953–1990) 1978 m. laiške kitam poetui Sergejui Gandlevskiui, kuris tų metų lapkritį ir gruodį praleido lietuvių vienkiemyje Liškiavoje prie Druskininkų pas senyvą kaimietę Antosę Večkienę, rašė:

Padori Liškiava jau, ko gero, tave pertvarkė, o aš vis apie degtinę ir vyną!

⁴⁷ Наталия Трауберг, *Сама жизнь*, Санкт-Петербург: Издательство Ивана Лимбаха, 2008, p. 221.

⁴⁸ Иосиф Бродский, „Письма римскому другу“, in: Иосиф Бродский, *Часть речи. Стихотворения 1972–1976*, сост. В. Марамзин, Л. Лосев, Ann Arbor: Ardis, 1977, p. 12.

Taigi laiškas mano vadinasi „Ruduo“. Atsisveikindamas sveikinu tave su pastaraisiais broliškos Rumunijos pasisekimais bei siunčiu karštus linkėjimus kovojančioms Lietuvos gentims. Ir nepamiršk, kad Rusija nuo Lietuvos atsitvertų užtvaramis, kad nei viena siela nepereitų pas mus iš Lenkijos; kad kiškis neatskristų iš Krokuvos! Eikš⁴⁹

Komentuodamas šį laišką, Gandlevskis pabrėžia, kad prieš jį šiame vienkiemyje jau spėjo apsilankyti jo ir Soprovskio bendri pažįstami – poetai iš Leningrado Vladimiras Hananas, Jelena Ignatova ir Vitalijus Dmitrijevas. Šių poetų kūryboje vizitai į Lietuvą taip pat paliko pėdsaką.

Jelenos Ignatovos poezijoje kuriamas Lietuvos kaip „gimtosios svetimos šalies“ (*родная чужбина*) įvaizdis. Keliuose jos ciklo „Giminės“ eilėraščiuose minima Lietuva ir pasitelkiama istorinė analogija: savo padėtį lyrinis subjektas lygina su kunigaikščio Andrejaus Kurbskio padėtimi. Kurbskis pagarsėjo konfliktu su Ivanu Rūsčiuoju. Istorinis Kurbskio vaidmuo vertinamas nevienareikšmiškai: vieni jį laiko savanaudžiu ir bailiu, kiti – išsilavinusiu, savarankiškai mąstančiu, kone pirmuoju disidentu. Būtent pastarąją linkmę Kurbskio istoriją interpretuoja Tomas Venclova:

Kunigaikštis Kurbskis, visų rusų ir ne vien rusų disidentų bei emigrantų protėvis, neturėjo laimės, ir nieko čia nepadarysi. Jo laiškai Ivanui buvo bergždžios pastangos. Jie nieko nepakeitė ir nieko negalėjo pakeisti Ivano Rusijoje. [...] Jis priešinosi visuotinai priimtoms savo metu nuomonėms, o čia ir yra rašymo prasmė.⁵⁰

⁴⁹ Сергей Гандлевский, „Безумных лет угасшее веселье“ (О письмах А. Сопровского ко мне), *Петр Образцов. Персональный сайт*, 2009 04 09 (prieiga internetu: http://www.grazhdane.ru/friends/sergejj_gandlevskijj/1239/; žiūrėta 2012 09 17).

⁵⁰ Tomas Venclova, „Bergždžios pastangos: kunigaikščio Andrejaus Kurbskio istorija“, *Vilties formos: eseistika ir publicistika*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1991, p. 393.

Venclovai Kurbskis pirmiausia svarbus kaip pirmasis rašytojas-disidentas, tuo tarpu Ignatovos eilėraščiuose pabrėžiamas pasirinkimo, už kurio slypi išdavystės-laisvės ambivalentiškumas, momentas.

Vladimiro Hanano poezijoje itin daug lietuviškų realių (pavyzdžiui, eilėraščiuose „Be skausmo“, „Mėnulis su namu nėra pažįstamas...“, „Buvo uždrausta šalis Lietuva...“, „Jeruzalės kaime...“, „Bronzos amžius“ ir kt.⁵¹). Lietuvai, kaip Lenkijai ir Čekijai, anot Hanano, būdingas „jautrus slaviškumas“ (*чуткое славянство*), svetingumas, Lietuvoje atrandamas „laimingas sugebėjimas iš lapo skaityti miškų tylą“, „pamirštama, kas yra tuštuma“ ir naujai „brėžiami žodžiai“.

Atsiminimų fragmentuose Hananas užsimena, kad Vilniuje lankėsi ir poetas Vladimiras Erlis – svarbi avangardinio Leningrado figūra, kuri dar pasirodys šioje disertacijoje⁵²:

Kai su Erliu buvom Vilniuje, Vitalijus Asovskis nuvedė mus į kažkokį mokslo tiriamąjį institutą, kur tyliai fukcionavo mažai kam mieste žinomas „Akademknygos“ filialas. Ant staliukų krūvelėmis gulėjo rečiausi Leningrade „litpaminklai“. Prie išėjimo, susilenkęs nuo nupirktų knygų svorio Erlis pasakė: „Maždaug taip įsivaizdavau rojų.“⁵³

Įdomu, kad neoficialieji Maskvos ir Leningrado rašytojai į Lietuvą bėgdavo „įkvėpti oro“, tuo tarpu neoficialieji Vilniaus rašytojai to paties oro dažnai bėgdavo į Maskvą ar Leningradą. Vietos erdvėje pakeitimas, ko gero, visais laikais svarbus rašytojams (ir ne tik jiems) kaip psichologinės ir

⁵¹ Владимир Ханан, *Однодневный гость. Стихотворения и поэмы*, Иерусалим: Библиотека Матвея Черного, 2001, p. 13, 14, 29, 30, 42–43.

⁵² Vladimiras Erlis – poetas, prozininkas, neoficialiosios Leningrado literatūros atstovas, neoavangardinės literatūrinės grupės *Helenukai* (1964–1970) lyderis, tekstologas: parengė spaudai daugelio neoficialiosios literatūros rašytojų kūrinius, archyvines medžiagas, bibliografijas; kritikos bei atsiminimų straipsnių autorius.

⁵³ Владимир Ханан, *Вверх по лестнице, ведущей на подоконник*, Иерусалим, Москва: Даат, Знание, 2006, p. 215.

socialinės deautonomizacijos galimybė⁵⁴. Sovietmečiu toks žingsnis turėjo ir papildomų implikacijų, nes leido kuriam laikui atsikratyti KGB dėmesio.

Neoficialiųjų rusų kultūros veikėjų (daugiausia poetų) vaizduotėje Lietuva dažniausiai iškyla kaip savotiška utopinė erdvė – utopinė pagal abi šio žodžio etimologijos versijas: tai palaiminga šalis ir sykiu erdvė, kuri neegzistuoja. Todėl net nekeista, kad ši erdvė nėra tyrinėta ir apie nuolatinius utopijos gyventojus nedaug kas težinoma. Prie tokių ne(be)žinomų reiškinių galima priskirti sovietinio Vilniaus rusakalbius literatus nonkonformistus.

1999 m. išėjo knyga *Lietuvos jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui ir jo slopinimas*, kurioje, remiantis KGB archyvo dokumentais, pateikta informacija apie įvairias neformalias grupes ir organizacijas. Greta tokių sambūrių kaip Nepriklausomos Lietuvos atkūrėjai, Lietuvos pozityvistų solidarumas, Lietuvos išvadavimo komitetas ir kt., figūravo paslaptinga Tryntravistų grupė⁵⁵, į kurią, KGB duomenimis, įėjo keturi asmenys: Jevgenijus Andriuškevičius, Arkadijus Rolnikas, Sergejus Rapoportas, Leonidas Dobrovolskis. 1964 m. KGB dokumente apie tryntravistus pasakyta:

Šių metų gegužės mėnesį atskleista vadinamoji „tryntravistų“ grupė. [...] Susirinkę privačiuose butuose ir kavinėse Vilniaus mieste, jie aptarinėjo pačių parašytus abstrakčiai siurrealistinius prozinius ir poetinius kūrinius, kurie savo turiniu buvo akivaizdžiai ideologiškai ydingi.⁵⁶

Posakis *трын-трава* (pažodžiui verčiamas *dzin-žolė*) nurodo į tokį santykį, kai reiškinys laikomas nereikšmingu, menku, nesvarbiu, nevertu dėmesio, kai „viskas vis vien“. Tokia prasme šį posakį vartojo dar rusų literatūros klasikai. Sovietmečio kinematografe buvo bent du filmai, kurie

⁵⁴ Už formuluotę ir mintį, kuriai visiškai pritariu, dėkoju Daliai Satkauskytei.

⁵⁵ Juozapas Romualdas Bagušauskas, *Lietuvos jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui ir jo slopinimas*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1999, p. 382.

⁵⁶ Справка „О враждебных и других идеологически вредных явлениях среди молодежи“ на 11 листах, Nr. 2/2-3619, 1964 12 31. LYA, f. K-1, ap. 3, b. 627, l. 337. (Už dokumento kopiją dėkoju Sergejui Rapoportui.)

galėjo jį aktualizuoti – tai meilės tragikomedija „Трын-трава“ ir komedija „Бриллиантовая рука“ (Briliantinė ranka), kur Nikulino personažas dainuoja vėliau tapusią labai populiaria dainelę „apie kiškius“: „а нам все равно, косим трын-траву“ (o mums vis vien, pjaunam *dzin-žolę*). Abu filmai išėjo vėliau, nei „tryntravistai“ užfiksuoti KGB dokumente, taigi greičiausiai tai buvo tiesiog pakankamai populiarius posakis.

Pasivadindami „tryntravistais“, grupės nariai išreiškė ironišką abejingumą – tačiau kam: literatūrai, santvarkai, savo pačių likimui? Tai nebuvo literatūrinis sambūris su konkrečia estetine programa ar sąmoninga kultūrine misija. Nors būtent taip jį pristato dokumentas, įvardydamas ir tryntravistų kūrybos pobūdį: abstrakčiai siurrealistinė. Iš tikrųjų šis dokumentas puikiai iliustruoja, kaip pokštas tampa istorija. 2001 m. išspausdintame savilaidos almanache *Для своих* (Saviesiems), kurį sudarė Sergejus Rapoportas, publikuotas „Tryntravizmo manifestas“, iš kurio galima susidaryti įspūdį apie literatūrinės sambūrio programos rimtumą:

§1. Jėgų nėra...

§2. O gyventi tai reikia

§3. Nužudyti laiką (pistoletu) gyvenimu

Aiškinimai:

Prie §2: o blakės tai kandžioja

Aiškinimas prie §2 aiškinimo:

O vis dėlto mes genialūs!!!⁵⁷

Rapoporto parengtas almanachas turėjo funkcionuoti būtent kaip savilaidos leidinys. Išspausdintas spausdintuvu 49 egzempliorių tiražu (visi skirti konkretiems žmonėms), jis buvo adresuotas siauram skaitytojų ratui. Tačiau beveik iš karto nuostata „tik saviems“ buvo pažeista, nes Lietuvos rusų

⁵⁷ Plg. su parodiniu, bet visgi turinčiu daugiau literatūrinių ambicijų, Vladimiro Erlio parašytu Helenuktų manifestu (1966): Владимир Эрль, „Вступительная статейка Хеленуктов“, in: Владимир Эрль, *Книга хеленуктизм: стихи, драматедии, полемика*, Санкт-Петербург: Издательство „Призма-15“, 1993. Psl. numeracijos nėra, žr. priedus knygos gale: „Приложения“.

periodikoje pasirodė Felikso Fichmano, vieno iš almanacho autorių, atsiliepimas apie leidinį su pažadu artimiausiu metu ką nors perspausdinti laikraštyje. Tiesa, almanacho sudarytojas šiai minčiai nepritarė, todėl spaudoje taip niekas ir nepasirodė.

Almanachą sudaro 211 A4 formato puslapių su piešiniais (Dmitrijaus Kazarinskio, Valentinos Pazilovos-Fominos) ir nuotraukomis (žmonių portretai ir Vilniaus vaizdai). 28 almanacho autoriai išdėstyti abėcėlės tvarka, beveik visi „paslėpti“ po vardais, inicialais ir pravardėmis: *Алик* (Alikas Šulmanas), *Анри* (Anri Ketegatas), *Аркадий* (Arkadijus Rolnikas), *Арон* (Aronas Berzonas), *Боб* (Slavomiras Andriuškevičius), *В. П.* (Valentina Pavlovna Fomina), *Владимир* (Vladimiras Goldbergas), *Галя* (Galina Balčiūnienė), *Данал* (?), *Дума* (Dmitrijus Gladovičius), *Доб* (Leonidas Kazimirovičius Dobrovolskis), *Жора* (Georgijus Bogdanovičius), *Изя* (Izia Neigauzas), *Илья* (Ilja Gordonas), *Коп* (Kopelevas), *Лежнин В.* (Vladimiras Ležninas), *Лена* (Jelena Rybina), *Лёня* (Leonidas Milis), *Максо* (Borisas Maksimovas), *Миша* (Michailas Landmanas), *Мутя* (Dmitrijus Kazarinskis), *Надя* (Nadežda Bursina), *Нина* (Nina Pranckus), *Пан* (Sergejus Rapoportas), *Р. В.* (Roza Vladimirovna Glinterščik), *Саша* (Aleksandras Freidbergas), *Света* (Svetlana Dombrovskaja), *Таня* (Tatjana Maceinienė), *Феля* (Feliksas Fichmanas), *Ю. Г.* (Jurijus Grigorjevas). Didžioji dauguma kūrinių rusų kalba, bet yra keletas lenkiškų tekstų. Žanrinio požiūriu tai poezija, trumpoji proza, ištraukos iš dienoraščių, laiškų, memuariniai tekstai, kai kurie parašyti specialiai šiam almanachui. Pasak sudarytojo, dauguma tekstų sukurti 7–8 dešimtmečiais, bet yra ir vėlesnių, perteikiančių tuometinę atmosferą.

Nors pratarinėje Rapoportas visaip pabrėžia siaurą, labai konkretų almanacho adresatą, vis dėlto pats tekstas, jo sakymo būdas leidžia įtarti, kad omenyje turimas ir pašalinis skaitytojas; pavyzdžiui, įvardiniame sakinyje sambūris pristatomas lyg ir iš šalies: „Šešiasdešimtaisiais Vilniuje sėbravo tokia apsvaigusi jauna gaujelė, ir šis svaigulys buvo tarsi kilęs iš ateities, bet – paaiškėjo – jokios ateities ir nereikėjo, tai buvo jaunystė kartą ir visam laikui“. Vietomis pratarinėje aiškinami dalykai, kurie savųjų ratui turėtų būti pažįstami:

„Mūsų būrys buvo sulipdytas iš skirtingų žmonių, visus juos jungė stilius – aišku, bohemiskas“. Rapoportas, būdamas kultūros sociologas⁵⁸, pateikia savąją „tryntravistų“ literatūrinio elgesio interpretaciją:

Šie tekstai buvo rašomi kaip tuometinio mūsų buities stiliaus dalis – sau, saviesiems, tariamai literatūrai, neturėjusiai nieko bendra su ofialiaja; jokio poreikio turėti anoniminių adresatą, kaip nepretenduoja į juos ir šis rinkinys; o saviems nereikia jokių paaiškinimų ar pasiteisinimų. Pasirodo, visiems mūsų tekstams ir kitiems meniniams poelgiams ir nestigo kokybės mato, nes jie buvo tiesiog gyvenimo dokumentai-faktai, ir nėra šiandien prasmės jų vertinti vėlyvomis akimis ir, tarkime, „gerinti“.⁵⁹

Almanacho įvade, o iš dalies ir kitose sociokultūrinėse Rapoporto esė, manifestuojama kūrybos samprata – gyvos literatūrinės buities bei kasdienio gyvenimo pranašumas prieš kanonizuotus literatūros faktus ir siekį išsikovoti vardą kultūroje. Toks požiūris susiformavo 7 dešimtmečiu, kai daugeliui kultūros veikėjų atrodė, jog vienintelė įmanoma sąžininga žmogiškoji pozicija – likti nepriklausomam nuo sovietinių simbolinio legitimavimo institutų, o tai savaime užkirsdavo kelią bet kokiam bandymui padaryti karjerą. Tryntravistams atstovaujančio Rapoporto padėtis literatūros lauke ir požiūrio taškas reikšmingai skyrėsi tiek nuo disidentų požiūrio, tiek nuo „grynosios literatūros“ interesus atstovaujančių dalyvių padėties.

Posovietmečiu pirmiausia būtent disidentai sulaukė visuomenės pripažinimo ir pagarbos. Ilgainiui rusų literatūros lauke pradėjo ryškėti priešprieša tarp disidentų, kurių veikla turėjo pasaulinį atgarsį, ir nesuinteresuotų jokia politine veikla (nei sovietine, nei antisovietine) kūrėjų, kurie galėjo pretenduoti tik į siauro skaitytojų rato (ekspertų ir kitų kūrėjų)

⁵⁸ Kelis dešimtmečius Sergejus Rapoportas dirbo Filosofijos, sociologijos ir teisės institute. Jo moksliniuose straipsniuose, kuriems būdinga kultūrinė autorefleksija ir autoironija, dažnai analizuojama vietinė medžiaga. Bene stambiausias iš publikuotų Rapoporto darbų yra knyga *Vilniaus snobai (VII–VIII dešimtmetis)*, išleista 1994 m. (iš rusų kalbos vertė Rita Kubilienė). Rusų kalba atskira knyga nepasirodė, bet originalo tekstas pavadinimu „Inteligentų pozos“ išėjo žurnalo *Vilnius* 1997 m. pirmuosiuose numeriuose.

⁵⁹ Visą pratarmę žr. „Prieduose“.

pripažinimą. Rašytojų disidentų simbolinį kapitalą buvo bandoma diskvalifikuoti tuo pagrindu, kad jo prigimtis ne literatūrinė, o politinė⁶⁰. Tačiau už viso to slypėjo pamatinis literatūros lauko dinamiką sąlygojantis mechanizmas: jau pripažintų ir dar nepripažintų dalyvių varžybos. Geriausiai tai iliustruoja literatūrinis Brodskio likimas – nepripažinti ar mažiau žinomi, bet turintys literatūrinių ambicijų kūrėjai skirtingai kvestionuoja Brodskio simbolinį kapitalą ir užimtą postą⁶¹.

Rapoporto interpretacijose išryškėjanti kolektyvinė tryntravistų strategija parodo, kad esama įtampų ne tik tarp jų ir disidentų padėčių, bet kad nuosekliems nonkonformistams nepriimtinos ir specifiškai literatūrinės ambicijos, nes tai yra ta pati kova dėl vardo kultūroje – tik kitomis priemonėmis. Įžanginiame almanacho žodyje Rapoportas tryntravistams pranašauja nuskendimą kasdienybės chaose, užmarštį ir nebūtį kultūroje. Tačiau pats almanacho pasirodymo faktas atskleidžia tam tikrą strategijos paradoksą: bandoma likti tobulo nesuinteresuotumo padėtyje ir sykiu šią padėtį skelbti. Kadangi skelbti ką nors įmanoma tik toje pačioje kultūros arenoje, kur vyksta simbolinės kovos tarp kitų padėčių, tryntravistai, oponuodami kitiems, ir patys į jas įsivelia.

Lietuvos rusų literatūros segmento požiūriu tryntravistai atstovavo kultūros pagrindžiui, jos rezervui. Atsisakymas dalyvauti tiek politinėse, tiek literatūrinėse kovose nulėmė tryntravistų užmarštį – rusakalbis bohemiškas Vilnius lieka *terra incognita* neoficialiosios sovietmečio rusų literatūros specialistams, nors čia nuolat lankėsi neoficialūs metropolijos rašytojai, posovietmečiu tapę pakankamai įtakingais literatūrinio proceso dalyviais.

⁶⁰ Panašų priekaištą Aidas Marčėnas adresavo Tomui Venclovai: „Man labiau patiktų, kad literatūrmenis išspausdintų kokį vieną kitą naują T. Venclovos eilėraštį (jei tokių atsirastų), nors ir Cz. Miłoszas, ir Brodskis vien už eilėraščių vargu ar būtų tapę laureatais“ (Aidas Marčėnas, *Būtieji kartiniai: apžvalgos, įžvalgos, peržvalgos*, Vilnius: Apostrofa, 2008, p. 26).

⁶¹ Keli pavyzdžiai: Виктор Кривулин, „Леонид Аронзон – соперник Иосифа Бродского“, *REFLECT... КВАДРУСЕРИИ*, 2004, Nr. 17(24) (prieiga internetu: <http://polutona.ru/?show=reflect&id=106>; žiūrėta 2012 09 17); Константин Кузьминский, Данас Березницкас, *Литовский дивертизмент, или три поэмы антисемитизма*, 2002 (prieiga internetu: http://kkk-bluelagoon.ru/Litovskij-Divertisment_web_version.pdf; žiūrėta 2012 09 17). Šiame disertacijos skyriuje analizuojama poeto Michailo Didusenکو strategija taip pat polemizuoja su Brodskio padėtimi literatūros lauke.

Tai, kas retrospektyviai dalyvių įprasminama kaip savo valia užimta padėtis (pavyzdžiui, Rapoporto išsakytas kultūrinės užmaršties siekis), po sinchroninės trajektorijų analizės dažnai atskleidžia lauko struktūrų prievartą, kuriai tirti skirti tolesni poskyriai.

2. Individualios strategijos: pralaimėjimo siužetai

„Pralaimėjimo siužeto“ sampratą disertacija skolinasi iš to paties pavadinimo Boriso Dubino straipsnio, kuriame nagrinėjama sėkmės idėja visuomenėje ir literatūroje. Jis teigia, kad sociologui sėkmės kategorija fiksuoja ypatingą pasiekimą svarbioje visuomenės gyvenimo sferoje. Šis pasiekimas turi būti pakankamai akivaizdus ir pripažintas autoritetingų visuomenės instancijų, grupių, figūrų, sankcionuotas ir simboliškai apdovanotas, t. y. paskelbtas kaip visuotinio dėmesio bei mėgdžiojimo vertas pavyzdys⁶².

Mažiau akivaizdus, anot Dubino, yra kitas šios problemos dėmuo: pats pripažinimo siekis irgi turėtų būti legitimuotas visuomenės. Literatūros lauke sėkmės kategorija ambivalentiška: *siekti* pripažinimo „tikram“ menininkui nepadoru, o *pasiekti* jį, norint tapti profesionalu, būtina. Pasak Bourdieu, įgyvendinti šią „charizmatišką ekonomiką“ dažnai padeda laiko nuotolis, kuris atskiria „pastangas“ nuo „atlygio“. Pavyzdžiui, skurdžiai gyvenusio menininko palikuonys gali pasipelnyti iš jo po mirties išgarsėjusio vardo. Kitas pavyzdys: jei rašytojas per metus parašo ir išleidžia du romanus, iš skaitytojų ir kritikų gali sulaukti priekaištų, jog siekia ne meninio tobulumo, o pinigų. Užtat kai prie kūrinio dirbama kelerius metus, skaitytojui paprastai lengviau patikėti, kad kūrėjas aukoja savo gerovę menui, net jei vėliau kūriniai gerai perkami.

Gana dažnai laikui atitenka ir objektyviausio estetinio arbitro vaidmuo. Michailas Gasparovas atkreipė dėmesį į tai, kad mažiau nei prieš du šimtus metų baroko literatūra buvo užmarštyje, o dabar Europa ja didžiuojasi; dar

⁶² Борис Дубин, *Слово – письмо – литература: очерки по социологии современной культуры*, Москва: Новое литературное обозрение, 2001, p. 262.

daugiau – bet kokiam antikinės literatūros fragmentui kultūra yra dėkinga vien už tai, kad jis išliko, ir niekam neateina į galvą klausti: ar tai geras eilėraštis?⁶³

Kitas sėkmės ambivalentiškumo literatūros lauke aspektas, irgi susijęs su laiko kategorija, – tai, kad savo visuomeninį fiasko rašytojas visada gali interpretuoti kaip išrinktumo ženklą ir dirbti vardan pomirtinės šlovės. Tikimybė „būti prikeltam“, atrodytų, neleidžia jokios strategijos laikyti visiškai nesėkminga, t. y. tokia ji gali būti laikoma tik konkrečiu laikotarpiu. Tad „pralaimėjimo siužetais“ disertacijoje vadinamos tokios rašytojų trajektorijos, kai žmogus arba miršta, nesulaukęs pripažinimo bei interpretuodamas savo padėtį kaip marginalią, arba nusišalina nuo dalyvavimo literatūros lauke, patyręs nesėkmę.

Dubinas akcentuoja norminantį sėkmės vaidmenį visuomenėje: vienkartinio pripažinimo aktas visada yra visos sistemos darbas – taip ji reprodukuojasi, net jei patys dalyviai šito „nemato“. Sistema pasiekia juos konkrečių patiriamų sankcijų forma: nuo skatinimo iki ostrakizmo⁶⁴. Rašytojo sociologija dažniausiai užsiima būtent sėkmės scenarijų analize⁶⁵, tačiau „pralaimėjimo siužetai“ taip pat yra iškalbingi literatūros lauko jėgų veikimo pavyzdžiai.

Oficialus pripažinimas sovietmečiu numanė standartizuotą literatūrinę trajektoriją: literatūriniai mokymai, debiutas respublikinėje spaudoje, debiutinė knyga, narystė Rašytojų sąjungoje, jei gyvenama kitoje respublikoje – vertimai ir t. t. Tuo tarpu nesėkmės siužetai būdavo įvairesni ir savitesni, nes dalyviai, norėdami išlikti lauke, buvo priversti ieškoti aplinkkelių. Susiformavus neoficialiajai erdvei, pradėjo kauptis alternatyvus literatūrinis kapitalas. Rašytojo, orientuoto į neoficialųjį pripažinimą, pasirinkimo galimybes apribojo tam tikro elgesio kodeksas. Pagrindinė užduotis – išlaikyti atstumą nuo sovietinės ideologijos bei gebėti tai parodyti bendraminčiams. Priemonės

⁶³ Михаил Гаспаров, „К статье Михаила Берга ‘Гамбургский счет’“, *Новое литературное обозрение*, 1998, Nr. 34, p. 110.

⁶⁴ Борис Дубин, *op. cit.*, p. 263.

⁶⁵ Žr., pavyzdžiui, straipsnių ciklą „Literatūrinės sėkmės sociologija“: „Социология литературного успеха“, *Новое литературное обозрение*, 1998, Nr. 34, p. 109–124.

galėjo būti kuo įvairiausios – nuo atviro disidentavimo iki ezopinės kalbos ar bohemiško valkatavimo.

Literatūros lauko struktūrą sudaro ne tik atvirai konfliktuojantys poliai, kurie pritraukia daugiausia dalyvių, bet ir mažiau apibrėžta rašytojų masė, kurią dėl vienu ar kitu priežasčių ignoruoja abu poliai ir / arba ji pati juos ignoruoja. Kadangi kova dėl vyraujančios padėties literatūros lauke matoma kaip nuolatinis konfliktas dėl tikrosios literatūros ir tikrojo kūrėjo apibrėžimo, galima sakyti, kad pravardė *grafomanas* yra pagrindinis kovinis ginklas, kurį naudoja suinteresuotieji apsaugoti dramblio kaulo, ar kitokios medžiagos⁶⁶, bokštą.

Apžvelgdama grafomanijos sampratą kilnę bei žodžio vartojimo istoriją rusų literatūroje, Svetlana Boim pastebi, kad „pati grafomanijos sąvoka ir jos kritika turi reikšmės tik toje visuomenėje, kur literatūra yra ne privatus, o visuomeninis kultinis reikalas“⁶⁷. Anot tyrėjos, „aukso amžiaus“ rusų literatūra ir grafomanijos fenomenas turi tas pačias šaknis – neatsitiktinai XIX–XX a. klasikų kūryboje, nuo Fiodoro Dostojevskio iki Iljos Ilfo ir Jevgenijaus Petrovo, yra tiek daug grafomanų portretų. Porevoliucinėje Rusijoje mėgėjiška kūryba įgavo iki tol neregėtą mastą: „jei virėja, pasak Lenino, gali vadovauti valstybei, tuomet, be abejo, bet kuris sovietinis žmogus gali būti rašytoju“⁶⁸. Literatūrocentrinė sovietmečio visuomenė buvo palanki visiems, norintiems jaustis rašytojais, nes „jei tave išspausdins, tu pateksi į oficialių genijų kategoriją, jei ne, tai cenzūros dėka galėsi visą gyvenimą laikyti save nepripažintu genijumi ir reikštis siaurame rate“⁶⁹. Iš tokių sistemos nepripažintų genijų ir jų „siaurų ratų“ formavosi savarankiškas neoficialiosios sovietmečio kultūros fenomenas, kuris iškėlė savus literatūrinės vertės kriterijus. Nonkonformistinė literatūra, iš viešosios erdvės išstumta į

⁶⁶ Turiu omenyje Johno Fowleso apsakymą „Juodmedžio bokštas“ (*The Ebony Tower*).

⁶⁷ Светлана Бойм, *Общие места: мифология повседневной жизни*, Москва: Новое литературное обозрение, 2002, p. 221 (III dalis: Grafomanija: bendrų vietų literatūra, p. 217–264).

⁶⁸ *Ibid.*, p. 237.

⁶⁹ Андрей Синявский [Абрам Терц], „Графоманы“, in: *Фантастические повести*, Paris, New York: Interlanguage Literary Associates, 1967.

kasdienybės teritoriją, itin domėjosi grafomanu kaip literatūros ir literatūros istorijos personažu bei naudojosi juo kaip kūrybine kauke⁷⁰, tačiau riba tarp grafomano nonkonformisto ir mėgėjo, siekiančio oficialaus pripažinimo, buvo aiškiai suvokiama.

Tolesniuose poskyriuose analizuojamos trijų poetų – Jurijaus Dubasovo, Jurijaus Grigorjevo ir Michailo Didusenko – trajektorijos, skirtos parodyti, kaip veikė sovietmečio literatūros lauko „vartų saugojimo“ (*gatekeeping*) mechanizmai, kokias strategijas kūrė rašytojai, bandę realizuoti per oficialiuosius bei neoficialiuosius institutus. Poetai atstovauja skirtingoms kartoms, tad leidžia aprėpti kone visą sovietmetį, o ir matyti nesėkmės scenarijų skirtumus pagal laikotarpį. Neatsitiktinai tarp analizuojamų sovietmečio autorių nėra nei vienos moters. Per sovietmetį (iki Atlydžio metų) atskira knyga nedebiotuoja nei viena rašytoja, nors periodikoje retkartėmis pasirodydavo moterų tekstų. Tik 1989 m. serijoje „Pirmoji knyga“ išleistas Rinos Zilberman eilėraščių rinkinys⁷¹, o kitais metais toje pačioje serijoje išėjo Tamaros Jablonskajos poezija⁷².

Nors, kaip jau minėta, literatūrinė (ne)sėkmė yra nepastovi kategorija, vis dėlto šių sovietmečiu debiutavusių ir susiformavusių autorių trajektorijos jiems esant gyviems jų pačių buvo interpretuojamos kaip nepripažinimas (poskyrių paantraštėms pasirinktos citatos su dalelyte „ne“ šį aspektą pabrėžia). Šie poetai dingsta iš Lietuvos rusakalbės literatūros arenos atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, todėl aptariami šiame, o ne kitame disertacijos skyriuje.

⁷⁰ Žr., pavyzdžiui, Александр Жолковский, „Графоманство как прием (Лебядкин, Хлебников, Лимонов и другие)“, in: Александр Жолковский, *Блуждающие сны и другие работы*, Москва: Наука, 1994, p. 54–68.

⁷¹ Рина Зильберман, *Голубая нить: стихи*, Vilnius: Vaga, 1989.

⁷² Виктор Тимонин, *На краю ночи: Стихи*; Тамара Яблонская, *Вечные предметы: Стихи*, Vilnius: Vaga, 1990.

2.1 Jurij Dubasov: „nepopuliarus pilietis“⁷³

Jurijaus Dubasovo (1910–2000) literatūrinė strategija, netilpusi nei į socrealizmo, nei į pagrindžio kultūrinio projekto rėmus, į sovietmečio literatūros lauką leidžia pažvelgti iš kitokios nei įprasta perspektyvos. Pagrindine šio lauko įtampa paprastai laikoma opozicija tarp oficialiojo ir neoficialiojo polių, tačiau Dubasovo atvejis skatina aktualizuoti priešpriešą tarp profesionalaus rašytojo ir kūrėjo mėgėjo.

1966 m. Vilniaus garnizono Sovietų armijos Karininkų namai išleido Dubasovo eilėraščių rinkinius *Западный фронт* (Vakarų frontas) ir *От Волги до Эльбы* (nuo Volgos iki Elbės)⁷⁴. Išspausdinti autoriaus lėšomis nedideliu 500 egzempliorių tiražu, jie išsilenkė Glavlito, t. y. perėjo tik karinę cenzūrą⁷⁵. Tokiu būdu į spaudą prasprūdo kūrinių, išsiskiriančių bendrame sovietinės literatūrinės produkcijos sraute. Nors tiražai liko pas autorių ir knygos buvo dovanojamos asmeniškai, rinkinys *От Волги до Эльбы* sulaukė recenzijos centrinėje spaudoje: satyriniame laikraštyje *Крокодил* 1967 m. pasirodė Boriso Jegorovo straipsnis apie Dubasovo poeziją pavadinimu „Mažas, tai yra Klein...“⁷⁶. „Poetų šalį“ aprašęs kaip kovos dėl pirmojo poeto titulo vietą, Dubasovui Jegorovas pašaipiai suteikia nugalėtojo laurus:

Kartkartėmis poetų šalyje kyla siaubingos peštynės. Pasigirsta šaltųjų ginklų džeržgėjimas, suskamba bauginantys karingi balsai. Priežastis sukryžiuoti kardus būna vienas aštriai konfliktiškas, neišsprendžiamas klausimas: „Kas pas mus poetas numeris vienas?“

⁷³ Eilutė iš Dubasovo eilėraščių „Памяти погибшего экипажа при взлете космического корабля ‘Челленджер’ 28. I. 1986“ („Я из Советского Союза, / Непопулярный гражданин...“), in: Юрий Дубасов, *Москва–Берлин. Фронтовые и послевоенные стихи 1941–1988 годов*, Вильнюс: Периодика, 1989, p. 39.

⁷⁴ Idem, *Западный фронт*, Вильнюс: Вильнюсский гарнизонный Дом офицеров Советской армии, 1966; Idem, *От Волги до Эльбы*, Вильнюс: Вильнюсский гарнизонный Дом офицеров Советской армии, 1966.

⁷⁵ Knygų spausdinimo aplinkybės Dubasovas aprašo vėlesnėje kūryboje bei laiškuose Vladimirui Erliui.

⁷⁶ Борис Егоров, „Малый, то есть Кляйн...“, *Крокодил*, 1967, Nr. 13, p. 8.

Aprimkite, aršūs ginčininkai. [...] Klausimas išspręstas. Numeris vienas suteikiamas Jurijui Dubasovui.

Straipsnyje cituojami recenzento požiūriu komiški Dubasovo eilėraščių fragmentai, o jų autorius ne be pagrindo palyginamas su garsiais Ilfo ir Petrovo grafomais Vasisualijumi Lochankinu iš romano *Золотой теленок* (Aukso veršis) bei Nikiforu Liapisu-Trubeckojumi iš romano *Двенадцать стульев* (Dvylika kėdžių). Metamas akmenėlis ir į knygos leidėjo darželį: nuogaštaujama, kad „staiga sonetų ir madrigalų leidimu gali užsiimti apskričių farmacijos valdybos, socialinė rūpyba bei rajoninės areštinės“. Galiausia Dubasovo literatūrinė strategija interpretuojama kaip pretenzija į klasiko postą. Įkalčiai: į Ivaną Turgenevą eilėraštyje kreipiamasi „tu“; knygos pratarinėje poetas lyginamas su Levu Tolstojumi, nes irgi „mėgsta tiesą“; knyga išleista išskirtinės kokybės – „puikus lederinas, aukštos rūšies popierius, rašytojo portretas per visą puslapį“.

Siekdamas įrodyti, kad Dubasovas yra nevykęs poetas su didelėmis pretenzijomis, Jegorovas atkreipia dėmesį į rašytojo portretą, bet nepastebi kai kurių kitų paratekstinių rinkinio ypatumų – pavyzdžiui, to, kad abiejų 1966 m. išleistų knygų viršeliuose yra tik pavadinimas, tačiau nėra nei autoriaus vardo, nei informacijos apie jį, o iš minėtos pratarinės nesužinotume net Dubasovo gimimo datos, jau nekalbant apie sovietmečio matais „juokingą“ tiražą. Įdomu, kad pratarinės autorius – tituluotas sovietinis poetas Aleksandras Prokofjevas, kuris 1946 m. gavo Stalino premiją už poemą karo tema, o 6–7 dešimtmečiais dirbo RSFSR Rašytojų sąjungos Leningrado skyriaus atsakinguoju sekretoriumi. Prokofjevo pavardė neregistruojama recenzijoje, nors cituojama iš jo pratarinės – matyt, iš jo negalima buvo viešai šaipytis.

Panaši paratekstinė taktika įgyvendinama ir 1989 m. knygos viršelyje: nėra autoriaus vardo, duomenų apie jį, o nuasmenintas pavadinimas primena daugelio kitų tekstų karo tema antraštes. Taigi Dubasovo literatūrinė strategija prašosi kitokios, nei pateikia Jegorovas, interpretacijos.

Istorija išsaugojo ne tik oficialiosios, bet ir neoficialiosios rusų literatūros atstovų anuometinės recepcijos pėdsakų. Vladimiras Erlis, laikraštyje perskaitęs pajuokiamą recenziją, parašė Dubasovui laišką, prašydamas atsiųsti knygą⁷⁷. Šis faktas skatina susimąstyti apie paradoksalią sovietinės antireklamos vaidmenį – ji padėdavo neoficialiosios kultūros veikėjams sužinoti apie poziciškai jiems artimus kūrėjus. Tačiau dviejų poetų susirašinėjimas išryškina ir padėčių skirtumus. Į Dubasovo kūrybą bei asmenį Erlis žiūri ironiškai, o Dubasovas laiškuose yra rimtas ir nuoširdus. Ironija, kaip ir satyrinio laikraščio recenzijos atveju, byloja apie prisiimtą valdančiojo padėtį – skirtumas tik toks, kad pašaipi satyriniame laikraštyje skelbiamos recenzijos potekstė akivaizdi, o apie Erlio „pokštą“ Dubasovas taip ir nesužinojo.

Savo laiškus Erlis pradžioje pasirašinėjo *Vladimiras Ivanovičius Gorbunovas* (čia tikrasis jo vardas, Erlis – kūrybinis pseudonimas) ir vėliau paprašė atsiųsti dar vieną knygos egzempliorių išgalvotam *Dmitrijui Borisovičiui Makrinovui*⁷⁸. Tačiau iš Dubasovo atsakymo paaiškėjo, kad jis laukė paties Dmitrijaus Borisovičiaus laiško, kad galėtų išsiųsti šiam knygą. Galiausiai Erlis parašė Dubasovui, kad Gorbunovas, jo „fronto draugas“, „mirė“ ir, pasirašydamas *Dmitrijaus Borisovičiaus Makrinovo* vardu, paprašė atsiųsti knygą, kuri „primins jam brangų draugą“. Laiške Dmitrijui Borisovičiui Dubasovas aprašo, kokio atsako sulaukė jo rinkinys:

Kažkoks rašeiva, perskaitęs *Krokodilą*, šitaip sužūlėjo, kad išreiškė savo neapykantos žmonėms kupiną norą, užsiminęs apie savižudybę kaip atpildą už rinkinio išleidimą [...]. Šitaip jį užkabino šis leidinys! Aišku, jam vadovavo pavydas, kad štai aš sugebėjau išsispausdinti, o jis – ne. Greičiausiai tai

⁷⁷ Jų susirašinėjimas publikuotas: Владимир Эрль, „Ю. А. Дубасов – поэт“, *Митин журнал*, 1985, Nr. 3 (prieiga internetu: <http://kolonna.mitin.com/archive.php?address=http://kolonna.mitin.com/archive/mj03/dubasov.shtml>; žiūrėta 2012 09 17).

⁷⁸ Makrinovas kaip Erlio pseudonimas ir jo *alter ego* figūruoja ne tik susirašinėjime su Dubasovu, bet ir, pavyzdžiui, absurdistinėje Leonido Aronzono miniatiūroje: „Apie savo pseudonimo mirtį Gorbunovas sužinojo iš litfondo skelbimo. Atsisveikinti atėjo visas poetinis elitas. Kas tris minutes nusišaudavo Dm. Makrinovas. [...]“ (Леонид Аронзон, *Собрание произведений* 2, Санкт-Петербург: Издательство Ивана Лимбаха, 2006, p. 103).

nenormalus žmogus ir iš anksto nusistatęs prieš viską, kas rusiška, nes jį įsiutino net mano rusiški vardas ir pavardė. Ar ne dėl to taip sudėtinga, net neįmanoma spausdintis! O juk mano knygutės (jų dvi) išėjo visuomeniniais pagrindais, komunistiniais, t. y. be honoraro. O už rinkinį „Nuo Volgos iki Elbės“ aš net pats, iš savo kišenės, apmokėjau tipografijos sąskaitą, tuo tarpu šio rinkinio „kritikos“ autorius mano dėka uždirbo 200 rublių. Be kita ko, kiekvieno rinkinio tiražas menkas – 500 egzempliorių. Kiekviena knygelė, nors ir paženklinta tam tikra kaina, mitine, simboline, buvo ne parduodama, o dovanojama pažįstamiems, draugams; beje, kažkas stengėsi nusiųsti ją ir nedraugams, kad suniekintų ir knygelę, ir jos autorių. Tačiau yra „skaitytojai“ ir skaitytojai. Daugelis atsiliepė taip šiltai, kad siela šviesėja ir džiaugiasi. Tarp tokių brangių skaitytojų – ir garsūs maršalai G. K. Žukovas, K. K. Rokosovskis, S. M. Budionas, N. N. Voronovas, ir paprasti, nežinomi, bet geri žmonės: leningradietė Aleksandra Ivanovna Kostromitina, aspirantė iš Minsko Suchover, Čkanikova ir Michailova ir kiti. Ir labai gaila, kad Jūsų draugas taip ir neparašė savo minčių apie knygą. Ateitų laikas, jų geranoriški žodžiai įeitų į visą atsiliepimų rinkinį; tarp kitų – ir velionio Vladimiro Ivanovičiaus žodžiai. Todėl reikia skubėti padaryti gerą darbą ir pasakyti gerų žodžių. Dėl knygos Jums – dabar Jūs patys suprantate, kokia tai bibliografinė retenybė. [...] Dėl Jūsų pasistengsiu ją rasti. Bet Jūs pasirūpinkite antruoju rinkinio leidimu, jei, Jūsų akimis, jis to vertas. Jau paruošiau tam knygą (sutrumpinau ir papildžiau). Jeigu Jūs disponuojate draugyste su Leningrado Karininkų namų viršininku bei su Karinės mokslinės draugijos viršininku arba kitais įtakingais žmonėmis, tai įgyvendinkite šią mintį jų padedamas. Juk tai nieko jiems nekainuos, nes ir šį kartą aš pasiruošęs pats apmokėti tipografinės išlaidas. Galbūt Jūs pažįstate Prokofjevą arba Dudincevą? Nors pirmasis ir pateikė atsiliepimą-pratarmę „Vakarų frontui“, bet apie jam išsiųstą egzempliorių neparašė nė žodžio, bent iš mandagumo. O Dudincevas neatrašo jau į antrą laišką. Štai kokia pas mus „literatūrinė tradicija“.

Nors Dubasovo kūriniai ir buvo išspausdinti (ir taip prisišliejo prie oficialiosios literatūros korpuso), jie vis dėlto išvengė literatūrinės cenzūros (tai leidžia juos priskirti necenzūruotai literatūrinei produkcijai). Su

neoficialiąja kultūra Dubasovą suartina dar ir tai, kad jo knygos nepateko į knygynus ir cirkuliavo daugiausia kaip savilaidos leidiniai – iš rankų į rankas. Kita vertus: privalomuosius knygų egzempliorius gavo centrinė Lietuvos biblioteka, teoriškai jos buvo visiems prieinamos. Turint omenyje, kad neoficialiosios kultūros simbolinis kapitalas kaupėsi ignoruojant oficialiuosius pripažinimo institutus, nepaisant visų Dubasovo patirtų sankcijų, jo padėti suartinusių su kultūrine opozicija, būti savu „nonkonformistinės“ kultūros veikėjų akyse jis negalėjo, nes jo literatūrinis elgesys neatitiko neoficialaus rašytojo elgesio kodekso.

Susirašinėjimo su Dubasovu ir kelių jo eilėraščių publikacijos preambulėje Erlis rašė: „Galbūt, mielas skaitytojau, pacituotos atkarpos ir žemiau publikuojami eilėraščiai pasirodys tau kiek vienodi ir užsitęsę, bet – įsiskaityk atidžiau, ir pasistenk pajusti jų *charme discret*“. Apibūdinimas „kuklus žavesys“ nurodo į garsųjį Luiso Buñuelio filmą „Kuklus buržuazijos žavesys“ (*Le Charme discret de la bourgeoisie*, 1972) ir primena Erlio domėjimąsi avangardiniu menu bei eksperimentinį jo kūrybos pobūdį. Jo dėmesį Dubasovo eilėraščiams veikiausiai sužadino būtent asmeninės literatūrinės paieškos. Nuoroda į Buñuelio filmą provokuoja Erlio aliuzijoje ieškoti ir socialinės potekstės. Dubasovas Erliui turėjo atrodyti kaip eilinis sovietinis inteligentas, literatūros kulto, susiaurinto iki valdžios legitimuotų klasikų, tarnas⁷⁹. Kaip buržuazijos atstovai Buñuelio filme rituališkai ruošiasi ištaigingai pavakarieniauti, bet niekaip negali, nes jiems nuolat trukdo siurrealistinės aplinkybės, taip ir Dubasovas, ištikimas literatūros kulto tarnautojas, negali tapti rašytoju dėl ne visai jam aiškių priežasčių. Jei Buñuelio personažai būtų galėję save objektyvuoti, jie būtų supratę, kad pavalgyti jiems trukdo ne kas kita kaip filmo kūrėjas, nesislepiantis už jokių kitų jėgų, išskyrus technines kino kūrybos priemones. Analogiškai ir Dubasovas negali tapti rašytoju, be kita ko, ir dėl to, kad pats Erlis neleidžia

⁷⁹ Plačiau apie inteligentijos ir jos kaip pagrindinės „literatūrinės ideologijos“ skleidėjo vaidmenį žr.: Лев Гудков, Борис Дубин, *Интеллигенция: Заметки о литературно-политических иллюзиях*, Санкт-Петербург: Издательство Ивана Лимбаха, 2009.

jam to padaryti: Dubasovas jam, kaip grafomanas „tikrajai literatūrai“, reikalingas tik kaip objektas, bet ne subjektas. Todėl jis perspausdino keletą Dubasovo eilėraščių (apsupdamas savo parateksteis, turinčiais padidinti istorinę ir kultūrinę publikacijos vertę), bet nesirūpino retos knygos perleidimu.

Taigi oficialiosios literatūrinės instancijos Dubasovo nepripažino rimtu rašytoju, o pakankamai žymus neoficialiosios kultūros atstovas Vladimiras Erlis juo domėjosi labai savotiškai. Sprendžiant iš paties Dubasovo išsaugotų atsiliepimų, jo kūrybos gerbėjai daugiausia buvo karininkai ir „paprasti skaitytojai“. Trečiasis, ir paskutinis, Dubasovo eilėraščių rinkinys *Москва–Берлин* (Maskva–Berlynas) išėjo tik Atgimimo laikais paties Dubasovo lėšomis, nors jis ir buvo parengęs dvi knygas *Годы летят* (Metai bėga) ir *По Волге* (Volgos upe), kurios taip ir nepasirodė, nepaisant to, kad jau buvo surinktos bei paruoštos spausdinti. Pasak autoriaus, jas sustabdė įsakymas „iš viršaus“⁸⁰. Dubasovo eilėraščių ilgai nespausdino greičiausia ne dėl ideologinio nepatikimumo ar „rusiškos pavardės“ (žr. laišką Erliui), kaip jis pats buvo linkęs aiškinti, o dėl akivaizdaus neprofesionalumo.

Dubasovo kūrybos koncepcija formavosi karo metais, kai buvo aktualizuoti specifiniai taikomieji literatūros aspektai: palaikyti karius, optimistiškai juos nuteikti, įamžinti žygdarbius ir pan. Karo metų literatūra neatskirama nuo kasdienybės, poezija itin priartėja prie buities. Siekiant kuo didesnio tikslumo, tikroviškumo, joje atsiranda atsitiktinių žmonių vardų, toponimų ir kitokių „nemotyvuotų“ detalių. Karo metais buvo naudojama literatūra (ne visada sąmoningai) ir kaip specifine medija, kuri gali išsaugoti ir perteikti individualaus gyvenimo ženklus: laiškas, dienoraštis gali pasimesti, o eilėraščio forma įgalina jį tiražuoti – spausdinti, perrašyti, įsiminti, t. y. jis turi daugiau galimybių išlikti ir pasiekti adresatą⁸¹. Daug kas, tarp jų ir, pavyzdžiui, Borisas Pasternakas, rašė, kad karo laikotarpis (nepaisant visų sunkumų ir

⁸⁰ Žr. apie tai eilėraštį „Пранасу Прановичу Мишутису“ (Юрий Дубасов, *Москва–Берлин*, p. 23), kuris yra savotiška padėka pirmąsias knygas leidusiam kariniam cenzoriui Pranui Mišučiui. Glavlitas, pasak poeto, „rodė špygas“.

⁸¹ Apie komunikacines karo poezijos ypatybes bei jos vingiuotą kultūrinį likimą jau teko rašyti straipsnyje: Таисия Лаукконен, „Новая искренность советской поэтессы: ‘Последние стихи’ Елены Ширман“, *Literatūra*, 2010, Nr. 52(2), p. 80–93.

netekčių) daugeliui grąžino prarastą laisvės ir bendruomeniškumo pojūtį. Ir nors pokaris šias nuotaikas iš karto siekė užgniaužti (literatūros lauke, pavyzdžiui, simptomiškas 1946 m. nutarimas dėl žurnalų *Звезда* ir *Ленинград*), karo metai tapo ne tik pagrindiniu gyvenimo įvykiu tiems, kas išgyveno, bet ir „laisvo oro“ šaltiniu vėlesniais kultūros periodais.

Išvardyti karo metų poezijos ypatumai svarbūs Dubasovo literatūrinei strategijai suvokti. Eilėraščiuose jis „stato paminklus“ tiems, kurie žuvo (pavyzdžiui, eilėraštis „Aldonos šarfas“⁸²), ir tiems, kurie gyvena. Vienas iš tokių paminklų gyviems yra eilėraštis „Pidantai“, išreiškiantis ir Dubasovo kūrybos sampratą (greta originalo pateikiamas pažodinis vertimas⁸³):

ПИДАНТЫ

Нельзя нам в землю зарывать таланты,
Пока других людей не назовем,
Супругов по фамилии Пиданты,
Что есть на фотографии вдвоем.
Они мне это фото подарили,
Когда в Заверче у родных гостили.

И помню я Пидантов доброхотство,
И благодарен им за хлеб-соль.
Их адрес: Вроцлавское воеводство,
Повят Еленя Гура (Хиршберг, что ль?),
Село Хойнасты, улица Агнешки,
Дом 49.
Это не насмешки

Сказать стихами с точностью аптеки

PIDANTAI

Nevalia mums užkasti į žemę talentų,
Kol neišvardysime kitų žmonių,
Sutuoktinių pavarde Pidantai,
Kur dviese yra nuotraukoje.
Jie man padovanojo šią nuotrauką,
Kai svečiavosi Zaverčėje pas gimines.

Atsimenu Pidantų geranoriškumą,
Ir esu dėkingas už duoną ir druską.
Jų adresas: Vroclavo vaivadija,
Pavietas Jelenia Gura (Hiršbergas, regis),
Hojnasty kaimas, Agneškos gatvė,
Namas 49.
Tai ne patyčios

Eilėmis pasakyti tiksliai kaip vaistinėje

⁸² Юрий Дубасов, *op. cit.*, p. 221.

⁸³ Čia ir toliau eilėraščių vertimai mano ir Rimos Bertašavičiūtės; kitais atvejais vertėjas nurodomas – TL.

Подробности, которые нужны,	Detales, kurios reikalingos
Быть может, будут в настоящем веке	Galbūt bus šiame amžiuje
Для собирателей всей старины.	Visos senovės rinkėjams.
Вы знаете, что этот собиратель	Jūs žinote, kad šis rinkėjas
Не кто иной, как автор, наш мечтатель.	Ne kas kita kaip autorius, mūsų svajotojas.

Когда придет минута, или хвиля,	Kai ateis minutė, arba „hvilia“,
Когда найдет, как говорится, стих,	Kai užeis, kaip sakoma, eilės,
Я напишу Зыгмунту и Цециле,	Aš parašysiu Zygmuntui ir Cecilei,
И буду ждать ответа я от них.	Ir lauksiu iš jų atsakymo.
Когда б не пограничные барьеры,	Jei ne pasienio barjerai,
Я пассажирские бы принял меры.	Imčiausi keleivinių priemonių.

1958 г., Вильнюс

1958 m., Vilnius

Atrodytų, Dubasovas vadovaujasi pagrindinėmis socrealizmo nuostatomis: stengiasi tikroviškai vaizduoti gyvenimą, paprastus žmones, garbina karo herojus, nepasisako prieš komunistinę valdžią, mini tik chrestomatinius literatūros klasikus. Tačiau daro visa tai pernelyg tiesmukai. Nuoseklus jo realizmas, kuris nėra naivus (žr. sakinį „Tai ne patyčios“), naikina socrealizmo reikalaujamo tipiskumo bei idealo vaizdavimo galimybę. Kūrinio visumos nemotyvuotos perteklinės buitinės detalės, kurios būtų įprastos tikrovės efekto siekiančiame romane, eilėraščio skaitytojui kelia nuostabą, kurios įprasminimas ir įvertinimas priklauso nuo paties skaitytojo žiūros taško: Jegorovas, taikydamas visuomenėje įsitvirtinusių meninės vertės kriterijus, viešai tyčiojasi iš Dubasovo nesugebėjimo rašyti „gerus“ eilėraščius; Erlis slapta juokiasi iš jo naivumo, bet, kadangi pats yra kūrėjas novatorius, ieškantis būdų atnaujinti literatūros tradiciją, žavisi nesąmoningu Dubasovo eilėraščių absurdiškumu.

Taigi Dubasovo santykis su sovietine literatūros sistema paradoksalus. „Tikrąjį menininką“ ši sistema žaloja, nes siekia ideologiškai išnaudoti jo talentą ir įgūdžius, – o Dubasovas netilpo į įsivaizduoto literatūriškumo rėmus,

todėl ir išnaudoti jį buvo sunku. Dar daugiau – atsižvelgiant į jo turėtą labai aiškią kūrybos koncepciją, galima netgi sakyti, kad tai jis bandė išnaudoti sistemą, ieškojo joje spragų ir aplinkkelių savo tikslui pasiekti.

Rašytojų cecho sankcijos būtų galėjusios palaužti kūrėją, siekiantį literatūrinio profesionalumo, tuo tarpu literatūrinę Dubasovo strategiją grindė tokia kūrybos samprata, pagal kurią grožinio teksto kokybė nėra vienintelė aplinkybė, pateisianti kultūrinį kūrinio perdavimą kitoms kartoms. Jo eilėraščiai prašosi būti vertinami kaip literatūriniai epochos dokumentai. Beveik visi pirmųjų rinkinių eilėraščiai susiję su karo įvykiais, per tuos metus aplankytomis vietomis, sutiktais žmonėmis. Šalia eilėraščių kartais spausdinamos žmonių, apie kuriuos rašoma, nuotraukos – pavyzdžiui, poetą žavinčių moterų. Šis faktas irgi buvo ironiškai paminėtas Jegorovo, ir už to slypi tam tikra kultūrinė norma: istorijai gali rūpėti tik pripažinto genijaus privatus gyvenimas ir mūzos.

Vėlesni eilėraščiai, parašyti po 1966 m., yra Dubasovui svarbių visuomeninių ir asmeninių įvykių metraštis: atsiliepimai apie sovietiniam piliečiui aktualias pasaulio naujienas (pavyzdžiui, skrydžiai į kosmosą, turistų iš Sovietų Sąjungos išgelbėta japonė); perskaitytas knygas (pavyzdžiui, maršalo Georgijaus Žukovo, aktorės Liudmilos Gurčenko memuarai); sutiktų gražių žmonių, dažniausia moterų, įamžinimas; karvedžių, menininkų portretai; globalūs filosofiniai pamąstymai.

Aiškiai įsivaizduodamas savo poetinę misiją, Dubasovas nereflektuoja formalių eilėraščių ypatybių, neproblemina poeto vaidmens. Tai tarsi turėtų padaryti jį įprastu epigonu. Tačiau Dubasovo eilėraščiai skiriasi nuo daugelio literatūros lauko naujokų tekstų. Tikėdami poezijos ir įkvėpimo galia, jie dažniausiai atsiduria literatūrinių šablonų spąstuose ir prisiima kokį nors kultūros sankcionuotą (pavyzdžiui, poeto-pranašo) vaidmenį. Jų neišsąmoninti literatūriniai „filtrai“ dažnai neleidžia jokiems tikrovės pėdsakams prasprūsti į

kūrinį⁸⁴. Tuo tarpu Dubasovas nesąmoningai įveikia literatūrinį banalumą, eilėraščių subuitindamas iki absurdo.

Iš vėlesnių eilėraščių vienas absurdiškiausių skirtas Jadvygai Antonovnai Sadovskai⁸⁵. Jame autorius aprašo, kaip sutiko troleibuse moterį, panašią į Puškiną, ir nusprendė jai apie tai pasakyti, kad ji pati bei jos giminės galėtų tuo pasidžiaugti. Išorinio moters panašumo į Puškiną konstatavimą komplimentu gali laikyti tik tas, kam literatūros klasika yra nekvestionuojama vertybė, o pats Puškinas – beveik šventa būtybė, nes kiekviena jo išvaizdos, buities, kūrybos dalelė apdovanota jo simbolinio kapitalo visuma. Eilėraščio išnašoje nurodomas tikslus moters adresas ir telefonas – matyt, kad skaitytojas galėtų asmeniškai įsitikinti panašumu. Kuo daugiau detalių pateikia Dubasovas, siekdamas būti ištikimas tikrovei, tuo labiau panašėja į rašytojo parodiją.

Rusų literatūros klasikai, kiti žymūs kūrėjai, gan dažnai figūruojantys Dubasovo eilėraščiuose, yra ne savojo talento matavimo vienetai, bet absoliuti nekvestionuojama vertybė. Kita vertus, tarp bet kurių dviejų žmonių Dubasovo pasaulio modelyje gali būti padėtas „dvasinės“ lygybės ženklas. Pavyzdžiui, du paskutiniai posmai iš eilėraščio „К портреты космонавта Нейла Армстронга“ (Kosmonauto Neilo Armstrongo portretui):

Ты на „победе“, он на „додже“
Доставлен был на космодром;
Но человек – один и тот же,
И главное все дело в том,

Tu „pobieda“, jis „dodžu“
Buvo nugabentas į kosmodromą;
Bet žmogus – tas pats,
Ir svarbiausias reikalas tas,

Что две страны и две системы,
А одинаковый восторг,
Что в сущности похожи все мы,
Как на Гагарина Армстронг.

Kad dvi šalys ir dvi sistemos,
O džiaugsmas vienodas,
Kad iš esmės visi mes panašūs,
Kaip Armstrongas į Gagariną.

⁸⁴ Plačiau žr., pavyzdžiui, Светлана Бойм, *op. cit.*, p. 239.

⁸⁵ „Увидел Пушкина черты“, in: Юрий Дубасов, *Москва–Берлин*, p. 233.

Dubasovo lyrinis subjektas dažniausiai lygina save su personažais (Don Kichotu, nuskurdusiu aristokratu iš *Vyšnių sodo*), o tai labai svarbu, turint omenyje, jog naiviam kūrėjui neleidžiama būti kultūros subjektu – tik objektu. Dubasovo savivoka ir paratekstinė taktika byloja apie susitaikymą su simboliškai pavaldžia padėtimi: jis nesijaučia galįs tiesiogiai išreikšti pretenzijų į *atpažįstamą vardą* (tad ir viršeliuose jo nėra), sutinka spausdinti knygas „kareivio teisėmis“, nuolat kartoja, kad nesavanaudiškai siekia įamžinti kitus; priekaištai sovietinės literatūros klasikams pasirodo tik jo laiškuose, bet ne poezijoje.

Literatūrinė tradicija įgalina poetą kalbėti apie kūrybą kaip *paminklą sau* (Horacijus, Aleksandras Puškinas, Josifas Brodskis ir kt.). Tokia žiūra būdinga meno autonomijos šalininkams. Poezijos kaip paminklo *kitam* suvokimas irgi turi precedentų kultūros istorijoje – pavyzdžiui, klasicistų odės, šlovinančios monarchus, arba sovietinių poetų eilėraščiai apie komunizmo herojus. Tuo tarpu atsitiktinių žmonių įamžinimas poezijoje nėra įprastas dalykas. XIX–XX a. pradžios rusų literatūroje tokių eilėraščių būta, bet jie likdavo literatūrinėje buityje. Karo metų poezija sankcionavo poetinių paminklų kitiems (tad ir sau) sukūrimą. Jos raginimas imtis kūrybos kaip ginklo buvo adresuotas visiems – ir Dubasovas buvo vienas atsišaukusių, kuris ir pasibaigus karui vadovavosi tais pačiais kūrybos principais.

Lietuvos rusų literatūros segmente Dubasovas nebuvo vienintelis, pateikęs save kaip karo poetą. Po karo Lietuvoje apsigyveno ir eilėraščius karo tema spausdino, pavyzdžiui, Anatolijus Rybočkinas⁸⁶ (1916, Petrogradas – 1974, Vilnius) ir Nikolajus Artiomasovas. Pažymėtina, kad Dubasovas nepateko ir tarp visuomenei pristatytų karo poetų mėgėjų: 1969 metų almanacho *Литва литературная* rubrikoje „Karo metų eilės“ publikuoti gydytojo Michailo Zako ir vyriausiojo leitenanto inžinieriaus Rostislavo Poberežskio eilėraščiai. Įžanginį žodį Zako publikacijai parašė Justinas Marcinkevičius: „Kaip niekad

⁸⁶ Anatolijus Rybočkinas kūrybą spausdino nuo 1945 m., dauguma eilėraščių karo tema. Vilniuje gyveno nuo 1964 m. Išleido mažiausiai 7 eilėraščių rinkinius (1952, 1956, 1961, 1963, 1964, 1958, 1963).

neišblunkančią fotografiją, noriu šiandien pristatyti skaitytojui Michailo Zako jaunystės eilėraščius“. Tokios publikacijos netiesiogiai parėmė Dubasovo kūrybos koncepciją, leido jam tikėtis, kad jo eilėraščiai gali būti išspausdinti – jei ne kaip poeto, tai kaip kario.

Prisiimtas poeto metraštininko vaidmuo Dubasovui leido (kūryboje ir laikysenoje) sovietiniam inteligentui būdingą literatūros kultą suderinti su šiuolaikiškai atrodančia, nors ir įsišaknijusia karo metų literatūroje, „kasdienio žmogaus“ istorinės vertės filosofija.

Grafomano titulas paprastai suteikiamas už literatūrinį naivumą ne tik tekstinėje bet ir elgesio plotmėje. Anot Svetlanos Boim, grafomanas kvestionuoja aukštosios literatūros prestižą, pažeisdamas ne tik estetines normas, bet ir elgesio etiketą⁸⁷. (Greičiausiai ne tiek kvestionuoja grafomanas, kiek jaučiasi kviestionuojama pati aukštoji literatūra.) Dubasovas buvo pažeidęs tiek oficialiosios (spausdino grožines knygas *karinėje* leidykloje), tiek neoficialiosios (siekę visuomenės pripažinimo) literatūros normas. Kita vertus, galima sakyti, kad jo literatūrinis elgesys nebuvo apribotas šių dviejų lauko polių legitimuotų strategijų – todėl jam pavyko išnaudoti kitokias lauko siūlomas galimybes.

Jei iš tikrųjų, kaip rašė Gasparovas, pagrindinis ir svarbiausias literatūrinės sėkmės kriterijus yra „išlikti amžiams“⁸⁸, – kas galėtų laikyti Dubasovo nepripažinimą galutiniu? Išleidęs knygas savo lėšomis, jis pasirūpino, kad jo poetiniai liudijimai turėtų kuo daugiau galimybių pasiekti būsimąsias kartas, – ir šia prasme jo literatūrinė strategija gali būti laikoma sėkminga. Joks literatūrinis nepripažinimas ant Dubasovo kapo, esančio Vilniaus Šv. Jefrosinijos kapinėse, nesutrukdė užrašyti: „Poetas Ignatijus Dubasovas“⁸⁹, o ant šalia esančio jo motinos kapo – „sūnaus poezijos herojė“.

⁸⁷ Светлана Бойм, *op. cit.*, p. 222.

⁸⁸ Михаил Гаспаров, „К статье М. Берга Гамбургский счет“, *Новое литературное обозрение*, 1998, Nr. 34, p. 110–111.

⁸⁹ Kaip pilietis *Ignatijus* Dubasovas tapo poetu *Jurijumi* Dubasovu, taip ir nepavyko išsiaiškinti.

2.2 Jurij Grigorjev: „neaiškus kelias“⁹⁰

Poetas Jurijaus Grigorjevas (g. 1937), kaip ir Dubasovas, pirmąją poezijos rinkinį išleido atlydžio pabaigoje, tačiau, būdamas kitos kartos atstovas (pats rašytojas save vadina „šestidesiatniku“⁹¹), jis rėmėsi kitokia kūrybos ir poeto vaidmens samprata. Kitokio pobūdžio ir Grigorjevo pralaimėjimo siužetas: nepaisant oficialių publikacijų bei neoficialaus pripažinimo rašytojas profesionalas nustoja būti aktyvus literatūros lauko dalyvis.

Grigorjevas buvo vienas iš šešių kandidatų, atrinktų studijuoti grožinį vertimą Maskvos literatūriniame institute. Baigęs studijas 1962 m. (su metų pertrauka dėl sveikatos problemų) ir grįžęs į Lietuvą, jis vertė lietuvių poeziją į rusų kalbą. Nuo 1965 m. jo vertimai buvo spausdinami almanache *Советская Литва / Литва литературная*. Jis yra vertęs J. Kėkšto (1965), A. Jonyno (1970, 1973), A. Maldonio (1966, 1968, 1974), J. Degutytės (1968, 1975), A. Bernoto (1969), J. Macevičiaus (1971), J. Vaičiūnaitės (1974), V. Giedros (1975), P. Širvio (1976), K. Korsako (1979/5), O. Loikos (iš baltarusių k., 1979/4) ir kitų poeziją. Tarp šių vertimų – tiek tendencingi, smarkiai ideologizuoti, tiek labiau modernistiniai eilėraščiai, tad greičiausiai Grigorjevas vertė tai, ką jam siūlė redakcija, nesureikšmindamas tarpininko vaidmens kaip galimybės manifestuoti literatūrinę strategiją, kuriai, kaip matysime toliau, būdingas kritiškas santykis su sovietine literatūros politika.

1966 m. žurnale *Знамя* rubrikoje „Jaunųjų poetų eilėraščiai“ pasirodė viena pirmųjų Grigorjevo publikacijų – eilėraštis „Дом дорожного мастера“ (Kelio meistro namai)⁹². Kitais metais jo eilėraščiai pirmą kartą publikuoti almanache *Литва литературная*⁹³, o 1968 m., jau pačioje atlydžio pabaigoje, pasirodė debiutinis eilėraščių rinkinys *Авзуст* (Rugpjūtis). Paklaustas, kodėl

⁹⁰ Eilutė iš Grigorjevo eilėraščio „О рыбе“ („И непонятен путь – вверх? вниз? вперед?“): Юрий Григорьев, *Авзуст*, Vilnius: Vaga, 1968, p. 80.

⁹¹ Apeliuoju į asmeninius pokalbius su Grigorjevu; kitais atvejais šaltiniai nurodomi.

⁹² Idem, „Дом дорожного мастера“ (Стихи молодых поэтов), *Знамя*, 1966, Nr. 6, p. 159.

⁹³ Idem, „Песня о вересковом меде“, „Жатва“, *Литва литературная*, 1967, p. 66–67.

rinkiniui buvo suteiktas būtent toks pavadinimas, rašytojas atsakė, jog greičiausiai dėl to, kad knyga pasirodė rugpjūtį, mėgstamiausią autoriaus mėnesį. Tačiau knygoje žymima, kad pasirašyta spaudai ji buvo 1968 09 10, taigi išėjo rugsėjį, o rugpjūtį, kaip atsimena Jurijus Kobrinas, pasirodė jos signalinis egzempliorius. Šios paratekstinės detalės tampa svarbios, nes šiandieniniai skaitytojai rinkinio pavadinimą retrospektyviai dažnai sieja su 1968 m. Prahos įvykiais. Papildomų argumentų asociacijos teisėtumui pagrįsti galima rasti tiek pačiuose eilėraščiuose (jų paratekstinės sąsajos su politinėmis aktualijomis aptariamos toliau), tiek autoriaus biografijoje – jis viešai piktinosi Prahos įvykiais ir buvo suimtas.

Nors pats Grigorjevas yra sakęs, kad knygos pavadinimo nuoroda į Prahos įvykius atsitiktinė, vis dėlto ši galimybė pavadinimą tiesiogiai sieti su svarbiais politiniais įvykiais tampa šiandieninės knygos recepcijos horizontu. Laiko distancija leido įprasminti ir kitokias paratekstines, medžiagines knygos savybes: „eilėraščių ir poligrafijos kokybė tokia, kad kur kas natūraliau tituliname lape atrodytų miestas už Sovietų Sąjungos ribų, o tai, be abejo, verčia atidžiau įsižiūrėti į tai, kas dėjos poetiniame Vilniuje 7 dešimtmečio pabaigoje“, prieš kelerius metus rašė tyrinėtojas Aleksandras Sobolevas⁹⁴.

Grigorjevas ir vėliau vietinėje periodikoje publikavo vertimus, eilėraščius⁹⁵, rengė spaudai antrąją knygą, kuriai nebuvo lemta pasirodyti – išėjo tik jo eilėraščių knyga vaikams⁹⁶. Literatūrinė Grigorjevo biografija gana tipiška jo kartos poetui nonkonformistui: viešas debiutas spaudoje (arba skaitymuose) atlydžio metais, kritiškas nusiteikimas sovietinės valdžios atžvilgiu ir galiausia užkirstas kelias į spaudą.

Nors iš apklaustų Grigorjevo kolegų ne kartą teko girdėti, kad Grigorjevas „pasitraukė iš literatūros“ (vieni teigia, kad dėl religinių motyvų,

⁹⁴ Lucas_v_leiden [Aleksandro Sobolevo tinklaraštinis pseudonimas], „Новые сведения о поэте Григорьеве“ (prieiga internetu: <http://lucas-v-leyden.livejournal.com/136711.html>; žiūrėta 2012 09 17).

⁹⁵ Pavyzdžiui, Юрий Григорьев, „В деревне Барейкишес“, „Желание“, *Литва литературная*, 1971, p. 93; Idem, „Чардаш-1848“, „Шуточные стихи“, *Литва литературная*, 1974, p. 57–58.

⁹⁶ Idem, *Кошкина азбука*, Вильнюс: Вага, 1976.

kiti – kad jis laiką poeziją jaunystės užsiėmimu), vis dėlto pats autorius pasakojo kiek kitokią poetinio kelio pabaigos versiją. Pasak jo, kai jam sukako 37, poezija natūraliai išseko.

Vis dėlto žinoma keletas vėlesnių Grigorjevo kūrinių. Vieno iš jų – poemos „Прекрасная идёт“ (Nuostabioji eina – šitaip, kaip aiškina autorius pratarinėje, verčiamas Nefertitės vardas) – (ne)publikavimo istorija gana įdomi.

Poema (greičiausiai parašyta 8 dešimtmečiu) buvo aptariama Grigorijaus Kanovičiaus literatūriniame ratelyje. Anot Grigorjevo, Isaakas Fridbergas pavadino ją „špyga kišenėje“, tokiomis laikė ir kitus Grigorjevo eilėraščius (vadinasi, taikė jiems „ezopinių“ skaitymą). Grigorjevas „gynėsi“, kad tai poema apie Senovės Egiptą (taigi slėpėsi už „tiesioginių“ reikšmių). Vėliau, jau Pertvarkos-Atgimimo metais, šią poemą Grigorjevas siūlė žurnalui *Литва литературная*, tačiau, pasak autoriaus, redakcija ją atmetė argumentuodama, kad ji per daug erotiškai atvira. Grigorjevo manymu, „gimdanti moteris – tai ne pornografija“. Galiausia poema publikuota 2001 m. savilaidos almanache *Для своих* ir turėjo turėti autoriaus preambulę, nupasakojančią poemos likimą, tačiau poemą Rapoportas išspausdino be šios įžangos, adresuotos platesniam skaitytojų ratui, nei numatė savilaidos almanacho sumanymas. Ši preambulė pabrėžė literatūrinių interesų susidūrimą, kuris nesiderino su Rapoporto skelbiamu nesuinteresuotumu.

Šiandieninį tyrinėtojų dėmesį Grigorjevo kūrybai ir asmenybei iš dalies paskatino memuarinė Sergejaus Maksudovo (Aleksandro Babionyševo) apybraiža „Komandiruotė į Norenskąją“, publikuota žurnale *Новое литературное обозрение* 2000 m. (Nr. 45, skirtas Brodskiui):

Aš nerašiau eilėraščių. Bet buvau pažįstamas su keletu neoficialių Maskvos poetų – sąlyginai juos vadinsiu „Landmano rateliu“. Michailas Landmanas, gimęs 1932 m., žydas iš Vilniaus, atvažiavo į Maskvą 1955 m. stoti į Literatūrinį institutą. Jo nepriėmė, jis dirbo statybose, uždarbavo vertimais ir recenzijomis, lankė Svetlovo poetinį seminarą ir, svarbiausia, mylėjo, mokėjo

atmintinai ir su malonumu skaitė daugybę eilėraščių. Jo balsu atsiminiau pusantros dešimtys man patikusių eilėraščių. Tarp jų nedidelę poemą „Gulbių lizdas“ ir du [kažkokio] Grigorjevo eilėraščius. Šio žmogaus niekad nemačiau, nieko apie jį nežinau ir nemačiau jo publikuotų eilėraščių. Tačiau jau beveik keturiasdešimt metų esu savanoris jo kūrybos propaguotojas. Perskaičiau jo eilėraščius Brodskiui ir apie tai pasakojau, nes vieno iš jų siužetas, tikėtina, susijęs su kai kuriais vėlesniosios jo lyrikos motyvais. Eilėraštis vadinasi „Ovidijaus laiškas Cezariui“.

Prieš kelerius metus leidėjas Viktoras Kudriavcevas neminimo žmogaus asmeniniame archyve aptiko Grigorjevo savilaidos rinkinį⁹⁷, kurį sudarė 7 tekstai, tarp jų – „Ovidijaus laiškas Augustui“. Šitą ir keletą kitų rinkinio eilėraščių savo tinklaraštyje publikavo tyrinėtojas Aleksandras Sobolevas. Tekstai sulaukė nemažo atgarsio. Grigorjevo eilėraščiuose šiandieniniai skaitytojai noriai randa paralelių su anuomete Brodskio poetika ir vėlesnės, brandžiosios jo poezijos temomis. Pagrindinis klausimas, kurį kėlė diskusijos iniciatorius Sobolevas – tai klausimas apie literatūrinės (ne)sėkmės paslaptis: „labai gali būti, kad netolimoje praeityje literatūrinėje aplinkoje buvo poetas su tokiu galingu talentu (ir dar didesniais pažadais), o mes apie jį nič-nie-ko nežinome! Šimtai gyvų liudytojų, samizdato kultūra, jau pakankamai susiformavusi ir t. t. Kaip taip gali būti?“

Grigorjevas į šį klausimą suformulavo savo atsakymą. Paklaustas, ką manęs apie jo 7 dešimtmečio poetikos lyginimą su ankstyvučiu Brodskiu, Grigorjevas – nors toks palyginimas jam ir buvo malonus – atsakė: „skirtingas talento mastas“. Be to, labai svarbu (aplinkybės svarbą pabrėžė jis pats) „poezijoje reikia eiti iki galo“. Veikiausiai turima omenyje nusekli ir drąsi Brodskio poetinė laikysena, neieškanti, bet ir nevengianti tiesioginių konfliktų su valdžia. Grigorjevas prisipažino, kad „eiti iki galo“ nebuvo pasiruošęs, o Brodskis ryžosi, „gavo per galvą“, bet „nuėjo“. „Nors turėjau savo pretenzijų sovietinei santvarkai, vis dėlto rinkausi per daug neišsišokti“, – sakė

⁹⁷ Grigorjevas tvirtina, kad pats tokio rinkinio nesudarė.

Grigorjevas, akcentuodamas literatūrinio elgesio aspektą, kuris literatūrinei karjerai yra ne mažiau svarbus, o gal net svarbesnis už talento duotybę.

Grigorjevo paratekstai ir kontekstai. Svarbus rinkinio *Азысм* motyvas-metafora, ryškinamas paratekstinėmis priemonėmis (pavadinimas, įžanginiai eilėraščiai), – „pjūtis“ (*жамба*). Sovietmečio meniniame diskurse šis įvaizdis turėjo didelį ideologinį krūvį. Pavyzdžiui, toks buvo vieno iš kultinių sovietmečio kūrinių, 1951 m. gavusio Stalino premiją, pavadinimas. Galinos Nikolajevos romano *Pjūtis* pagrindu po metų pasirodė filmas „Vasilijaus Bortnikovo sugrįžimas“.

Grigorjevo rinkinyje šis motyvas daugiaprasmis. Eilėraščiuose akcentuojama tiek metų laiko (rugpjūtis), t. y. derliaus, gyvenimo pilnatvės, sunkaus darbo reikšmė, slypinti už šio įvaizdžio, tiek biblinės motyvo konotacijos – pjūtis kaip atpildo, paskutiniojo teismo metafora. Pavyzdžiui, įvadinio rinkinio eilėraščio „Iš kito kranto“ pabaiga:

Струилось от дальней хаты
По нашим глазам случайным
Великое время Жатвы,
Грядущий разгон комбайнов.

Nuo tolimos pirkios sroveno
Per atsitiktines mūsų akis
Didysis Pjūties metas,
Artėjantis kombainų įsibėgėjimas.

Не то, чтоб, мол, – в сроки сжатые, –
И это будет, но после,
А то, что живет у каждого, –
Глубиннейшее беспокойство,

Ne tai kad, esą, per trumpą laiką, –
Ir šitai bus, bet vėliau,
O tai, kad gyvena kiekviename, –
Giliausia nerimastis,

Волнение пришедших сроков,
Когда возвращенье зреет –
На собственный, на хороший –
Оставленный дальний берег!

Atėjusio laiko jaudulys,
Kai noksta sugrįžimas –
Į nuosavą, į gerą –
Paliktą tolimą krantą!

И наша
подходит жатва!

Ir mūsų
artėja pjūtis!

И век
перешел за полдень!

Ir amžius
dienovidį peržengė!

Так думали мы когда-то,
Так дышится мне сегодня.⁹⁸

Taip kadaise galvojome,
Šituo šiandien alsuoju.

Pjūtis taip pat minima antrajame rinkinio eilėraštyje „Daina apie viržių medų“, adresuotame Lietuvai („Nemeluoju, jei nešu į dainą / Tu, Lietuva, man ir namai, ir krantas...“) bei eilėraštyje „Leningradui“, kurio ištrauką irgi verta pacituoti, nes čia, kitaip nei „Dainos...“ atveju, pjūtis vėl įgauna metafizinę dimensiją:

[...]
С прекрасной жаждой входим. А
пройдешь
За сто волнений, тридцать листопадов
—
Чу, дышит мудрость зреющего сада!
А в остальном – угадываешь ложь.

[...]
Su nuostabiu troškulių įeiname. O praeisi
Už šimto jaudulių, trisdešimties lapkričių
—
Girdi, alsuoja nokstančio sodo išmintis!
O visame kitame – atspėjį melą.

Еще шуты бездомные рядят
Свое бесплодье в рок и в
безысходность –
Пусть треплются. Но Тайную Свободу
Нам в августе нашептывает сад.
[...]

Benamiai juokdariai dar rengia
Savo nevaisingumą lemtimi ir
neišvengiamybe –
Lai plepa. Bet Slaptąją Laisvę
Rugpjūtį mums prišnibžda sodas.
[...]

...За всем цветением добра и зла
Осталось – головы склонить пред
жатвой
И наплывать во льды, в лета, в глаза

...Už viso gėrio ir blogio žydėjimo
Teliko: nulenkti galvą prieš pjūtį
Ir užplūsti ledus, metus, akis
Taip, kaip ateiname į pasaulį – su

⁹⁸ Юрий Григорьев, *Август*, p. 8.

Так, как приходим в мир – с
прекрасной жаждой.⁹⁹

nuostabiu troškuliu.

Pjūtis prašosi būti interpretuojama kaip įvaizdis, įkūnijantis autoriaus nuojautas, susijusias su bendra laikotarpio atmosfera: „Ir mūsų artėja pjūtis! Ir amžius dienovidį peržengė!“ Bet vis dėlto į knygos pavadinimą iškeliamas ne „pjūtis“, o „rugpjūtis“ – mėnuo. Šitaip pavadinime susijungia vidinė (teminė eilėraščių rinkinio dominantė) ir išorinė (rinkinio atidavimo spausdinti, arba mėgstamas autoriaus mėnuo) funkcijos. Kaip jau minėta, retrospektyviai šis pavadinimas įgauna istorinių konotacijų – perskaitomas kaip nuoroda į Prahos įvykius. Formaliai pavadinimas yra neutralus – tik vienas žodis, nurodantis į metų laiką, mėnesį. Kai yra skaitomas greta kitų 1966–1968 m. Vilniuje išleistų vietinių rusų poetų rinkinių, poetinis pavadinimo kuklumas ir emocinis neišraiškingumas prašosi būti įprasmintas kaip priemone su minuso ženklu: Kobrino *Очереди за небом* (pavadinimas pabrėžtinai poetiškas), Dubasovo *Западный фронт, От Волги до Эльбы* (aiški nuoroda į karo metų geografiją). Tačiau ši iš pirmo žvilgsnio neišraiškinga pavadinimo forma suteikia jam daugiaprasmiškumo potencialą.

Rinkinio *Август* struktūra – keturios dalys: I. Eilėraščiai apie burę; II. Praeities pėdsakai; III. Kryžkelė; IV. Po visko (poema). Pasak autoriaus, šioje knygoje turėjo būti dar vienas skyrius, turėjęs vadintis „1905 metų romansai“, bet jo nepraleido cenzūra.

Rinkinyje yra tik viena dedikacija, kuri sudaro asmeninio kreipinio įspūdį: „посвещается Андрею“ (skiriama Andrejui). Tai trečiojo rinkinio eilėraščio „Burė“¹⁰⁰ paantraštė. Šis tekstas atkreipia į save dėmesį ne tik dedikacija, bet ir tuo, kad skyriaus pavadinime burė akivaizdžiai iškeliamas kaip pirmosios knygos dalies įvaizdis-dominantė, tuo tarpu pasirodo ji tik viename eilėraštyje – ir tai skatina atidžiau į ją išsižiūrėti.

⁹⁹ *Ibid.*, p. 24–25.

¹⁰⁰ *Ibid.*, p. 11–12.

„Burėje“ piešiamas gana abstraktus ir nelabai aiškus paveikslas. Retorinis adresatas yra „Tėvynės žemė“, „dirvos ir miškai“, virš kurių staiga pasimato burė, nors laukuose nėra „nei upės, nei vėjo“. Ši burė siejama su „kažkuo baltai apsirengusiu“, važiuojančiu vežimu; vėliau lyriniam subjektui atrodo, kad burė pririšta prie stulpo, išskylančio virš laukų. O už jos „neaiškus sniego žuvėdros pėdsakas“. Subjektas pats tapatinasi su mišku ir lauku, „rugiais prieš darbymetį“ ir prisipažįsta, kad jam „iki skausmo“ brangi Tėvynės burė. Tuomet retorinis adresatas pasikeičia, „tu“ kreipiamasi jau nebe į Tėvynę, bet į burę, ir baigiasi eilėraštis taip: „Vėjo keiktas, vėtros plautas, / Purvinas nuo lietaus, / Lyg vinim prie dangaus prikaltas, / Slyski, plauki! // Šiurkščiai brezentu sutrauktas / Su burstiebiu, / Šviesa mano drąši, burė balta / Mėlynam danguje.“¹⁰¹

Paklaustas, kam adresuotas šis eilėraštis, Grigorjevas atsakė – Andrejui Siniavskiui. Garsi Siniavskio ir Julijaus Danielio byla 1965–1966 m. buvo rusų inteligentijos dėmesio centre, o jų nuteisimas tremčiai ir darbams bei draudimas viešai minėti jų vardus daug kam kartu su Prahos įvykiais žymėjo atlydžio pabaigą. Taigi dedikacijos išskleidimas įgalina skaitytoją „ezopiškai“ skaityti iš pirmo žvilgsnio abstraktų ir tradicinį (plg. Michailo Lermontovo „Baltuoja burė vienišoji...“) eilėraštį. Pažymėtina, kad šiandieniniam skaitytojui, net gerai pažįstančiam kultūrinį kontekstą, šis eilėraštis vis dėlto pateikia per maža nuorodų į konkretų įvykį, kad šis būtų atpažintas be autoriaus komentaro. Matyt, dėl tos pačios priežasties ši „špyga kišenėje“ (jei autorių laikysime patikimu šaltiniu) galėjo aplenkti cenzūrą.

Kadangi Grigorjevo paratekstuose asmeninių nežinomų veikėjų vardų pasitaiko gana retai, verta paminėti ir kitą išimtinį atvejį. Tai eilėraštis „Olga“ taip pat iš pirmosios knygos dalies (kiti pavadinimuose minimi vardai iš karto atpažįstami kaip istoriniai-mitiniai, o ne „nuosavi“ personažai: Galilėjus, Seneka, Euridikė). Eilėraštis turi paantraštę „Vilniaus dailininkai“, kuri leidžia įtarti, kad būta ciklo, bet kitokių ciklo pėdsakų nėra. Grigorjevas pasakojo, kad

¹⁰¹ *Ibid.*, p. 11.

eilėraštis skirtas jo kaimynei dailininkei, kuri buvo suimta saugumo 1947 m. ir išprotėjo.

ОЛЬГА

(„Вильнюсские художники“)

Вначале

Сапоги стучали.

С тех пор одно осталось:

Неслышно, воровски

Невидимые пальцы

Исследуют мозги.

Проснешься и глядишься

В окно и в зеркала:

Кто, кто ворует мысли?

Кто смотрит из окна?

Потом пойдешь за хлебом.

Глаза от луж ослепнут.

А солнце желтым псом –

Бежит и брызжет следом

И вьется колесом.

И так легко и просто

Покажется творить

И пляшущее солнце

В искусстве повторить!

Быть может, так и надо:

Упасть и увидеть,

Что Феб не сводит взгляда

OLGA

(„Vilniaus dailininkai“)

Pradžioje

Stuksėjo auliniai.

Nuo tol teliko viena:

Negirdimai, vogčiomis

Nematomi pirštai

Tyrinėja smegenis.

Atsibusi ir žiūrėsi į save

Į langą ir veidrodžius:

Kas, kas vagia mintis?

Kas žiūri pro langą?

Tada išeisi duonos.

Akys apaks nuo balų.

Ir saulė geltonu šuniu –

Bėga ir purškia iš paskos

Ir sukas ratu.

Ir taip paprasta ir lengva

Pasirodys kurti

Ir šokančią saulę

Mene atkartoti!

Galbūt taip ir reikia:

Nukristi ir pamatyti,

Kad Febas neatitraukia akių

С планетных передряг.

Nuo planetos nemalonumų.

Ведь что-то греет, дышит,

Juk kažkas šildo, alsuoja,

Купается в огне,

Maudosi ugnyje,

Шагает по ледышкам

Žengia per lūžtančių

Ломающихся дней,

Dienų ledukus,

Так вольно переходит

Taip laisvai pereina

В весну, в качанье лип,

Į pavasarį, liepų ošimą,

В их тени, в свет и в холод –

Jų šešėlius, šviesą ir šaltį –

В любую ткань земли!¹⁰²

Į bet kokią žemės medžiagą!

Neskaitant pradžios, kuri tropais „užkoduoja“ dailininkę ištikusią nelaimę, eilėraštis tęsiamas ir pasibaigia optimistine gaida. Šiam perėjimui įvykti leidžia mastelio pokytis – iš individualaus likimo lygmens persijungiama į planetinį, o beprotystė pasirodo esanti palanki kūrybai. Ir vėlgi: konkrečių aplinkybių nežinojimas bei netiesioginis jų nupasakojimas eilėraštyje leidžia ir kitaip jį interpretuoti, pavyzdžiui, aulinius batus laikyti metafora, o ne metonimija – t. y. abstrakčiu grėsmės ženklu, o ne nuoroda į saugumo įpročius. Kita vertus, viena prasmė nepanaikina kitos, ir būtent ši dviprasmybė Grigorjevo atveju svarbi.

Daugiau asmeninių vardų ir dedikacijų rinkinio paratekstuose nėra. Antrojo knygos skyriaus „Praeities pėdsakai“ eilėraščiai turi epigrafus (cituojama iš Aleksandro Puškino, Gilgamešo epo, Gajaus Svetonijaus Trankvilo) bei intertekstines paantraštes (Uvertiūra „Viliui Teliui“). Kaip ir pirmosios dalies dedikacijos, epigrafi gali būti laikomi ezopinių skaitymą aktualizuojančiomis žymėmis. Cituojamos seniai parašytų tekstų atkarpos tarsi turėtų tapti papildomais įrodymais, jog eilėraščiuose kalbama apie praeitį, tačiau pačių eilėraščių sąsajos su sovietinėmis aktualijomis (leksika, situacijos,

¹⁰² *Ibid.*, p. 27–28.

problemos) akivaizdžios: pavyzdžiui, eilėraščiai „Viduramžiai“¹⁰³, „Gaisras“¹⁰⁴, „Meno esmė“ (žr. Priedą Nr. 2).

Tad galima teigti, kad Grigorjevo paratekstai byloja apie tokį atrankos principą, kurio metu, viena vertus, siekiama, duoti ženklą ezopinį skaitymą taikančiam skaitytojui, kad jis eina teisingu keliu, kita vertus – ženklai išlaiko daugiaprasmiškumą, tad, esant būtinybei, autorius gali apeliuoti į tekstines, o ne kontekstines žodžių reikšmes.

Grigorjevo literatūrinė strategija. Grigorjevo tekstinei ir paratekstei taktikai būdinga ezopinė kalba, kurią sovietmečiu dažniausiai naudojo rašytojai, linkę ieškoti „vidurio kelio“ – tarp kraštutinių sovietinių ir nonkonformistinių kūrėjų padėčių. Šis vidurio kelias ambivalentiškas tuo požiūriu, kad, viena vertus, numano tiek oficialaus, tiek neoficialaus simbolinio kapitalo kaupimąsi, bet kita vertus (kaip rodo Grigorjevo užmarštis) – kai rašytojas nustoja nuolat reikštis lauke kūrybinėmis ir kitokiomis (elgesio) priemonėmis, jo vardas nekaupia simbolinio kapitalo, o kūryba lieka palaidota praeityje kaip vienkartinis literatūros faktas, kurį gali atrasti arba ne literatūros istorikai. Tikėtina, kad ir pats rašytojo vardas gali būti daugiau ar mažiau palankus simbolinio kapitalo kaupimuisi. Retas ar egzotiškas vardas dažnai kelia didesnę atpažinimo efektą, o Grigorjevo literatūriniame likime šia prasme yra itin išraiškingas epizodas: ant archyve rasto savilaidos rinkinio buvo užrašyta tik pavardė *Grigorjevas*, ir autoriaus paieškos užtruko, nes literatų Grigorjevų buvo nemažai.

Ankstyvojoje Grigorjevo poezijoje ryški polemika su socialine santvarka, kuri išradingai koduojama meninėmis priemonėmis, – tačiau kritinės refleksijos, galėjusios įtvirtinti autoriaus reputaciją, pirmoji ir vienintelė jo knyga nesulaukė. Giliai įsisavinęs nerašytą profesionalaus rašytojo elgesio kodeksą, Grigorjevas negalėjo, kaip Dubasovas, imtis savo knygos platinimo.

¹⁰³ „Да если б каждый пахарь был начальник!“... „Без палки и пшеница не росла б!“ (Jei kiekvienas artojas būtų viršininkas!... Be lazdos ir kviečiai neaugtų!) (eilėraštis „Средневековье“, *ibid.*, p. 48).

¹⁰⁴ „Выходит, религия – опиум, а храм ее – ни при чем?“ (Vadinasi, religija – opiumas, o jos šventykla – pati sau?) (eilėraštis „Пожар“, *ibid.*, p. 56).

Literatūrinis jo elgesys, pasibaigus atlydžiui (matyt, po to, kai jis susilaukė saugumo dėmesio), nebebuvo labai išraiškingas. Almanacho *Saviesiems* rengimo istorija, papasakota Rapoporto, atskleidė dar vieną Grigorjevo literatūrinės strategijos aspektą: save jis suvokė kaip profesionalų literatūros lauko dalyvį, ir tai trukdė jam tapatintis su dažnai mėgėjiška neoficialia literatūrine erdve. Nors Grigorjevas daug vertė ir buvo linkęs kurti lokalinę tapatybę („tu, Lietuva, man ir namai, ir krantas), jo kaip vertėjo savivoka arba nebuvo labai stipri, arba tiesiog liko neišreikšta (kitaip nei, pavyzdžiui, Georgijaus Jefremovo atveju, kurio literatūrinė strategija analizuojama kitame disertacijos skyriuje). Visi šitie veiksniai turėjo įtakos dabartinei Grigorjevo padėčiai literatūros lauke, kurią galima būtų pavadinti „istoriniu rezervu“.

2.3 Michail Didusenko: „nežinomesnis už Richardą Zorge“¹⁰⁵

Michailas Didusenko (1951–2003) priklauso kartai, kuri debiutavo ir formavosi vadinamaisiais stagnacijos metais. Jų savivokos, kūrybos sampratos ir strategijos ašis nebebuvo nei karo metų, nei atlydžio atmosfera. Didusenko gimė ir užaugo Vilniuje, tad jam, kaip ir daugeliui kitų jo kartos rusų inteligentijos atstovų, Lietuva jau buvo ne vien likimo skirti namai, bet ir gimtinė. Literatūrinės strategijos atžvilgiu tai dažniausia reiškia, kad: a) lyginant su atvykusiais iš didžiųjų Rusijos miestų, debiutantas neturi socialinio (ryšių), o dažnai ir kultūrinio bei simbolinio „sostinių“ gyventojų kapitalo; b) lyginant su atvykusiais iš Rusijos provincijos miestų, kalbinė bei tautinė regiono specifika debiutantui yra artimesnė ir geriau pažįstama, tad turi didesnės įtakos tapatybei.

Didusenko kurį laiką studijavo Vilniaus pedagoginiame institute, bet, kaip ir daugelis jo kartos poetų, mokslų nebaigė. Dirbo elektriku, sargu, žurnalistu rajoniniuose ir respublikiniuose laikraščiuose (*Komjaunimo tiesos*

¹⁰⁵ „Я неизвестней, чем Рихард Зорге“ – eilutė iš Didusenko eilėraščio „Как йог, я спал на доске с гвоздями“, kuris bus cituojamas vėliau.

redakcijoje¹⁰⁶). Kaip poetas debiutavo 1973 m. Lietuvos respublikinėje spaudoje. Ergali Geras¹⁰⁷, su Didusenko susipažinęs ir susidraugavęs 9 dešimtmečio pradžioje, rašė:

Jaunystėje jis buvo aukštas, lieknas, trapus, nuostabiai grojo gitara ir labai patiko moterims. Už sudėjimo ir būdo aristokratiškumą jį pravardžiuodavo: „Mišen’ka – grafas Višenka [Vyšniukas]“. Kurį laiką „grafas“ dainavo Vilniaus Rusų dramos teatre savo dainas ir buvo laikomas žvaigžde, tačiau iš teatro išvartytas už besaikį net teatro mastais girtuokliavimą, išvažiavo į Maskvą, po to į Peterburgą.¹⁰⁸

Didusenko romansai buvo labai populiarūs, daug kas juos mokėjo atmintinai (pavyzdžiui, Grigorjevas, Asovskis bei Lietuvos rusų dramos teatro aktorius, režisierius, rašytojas Jurijus Šuckis). Verta paminėti vieną epizodą, susijusį tiek su Didusenko kūrybos populiarumu, tiek su *samizdato* kultūros funkcionavimo ypatumais. Kurį laiką Vilniuje gyveno žurnalistas Nikolajus Kopčėnovas (g. apie 1954 m.), rašęs eiles, publikavęsis laikraščiuose *Komjaunimo tiesa*, *Draugystė*, pažįstamas su kitais Vilniaus rusakalbiais poetais (taip pat ir poetu Sergejumi Smirnovu, kuris ir papasakojo šią istoriją). Matyt, atkūrus Nepriklausomybę Kopčėnovas išsikraustė į Minską, nes ten 1997 m. išleista pirmoji jo eilėraščių knyga¹⁰⁹.

Apie šią knygą gal ir nebūtų verta kalbėti, jei joje nebūtų plagijuojami neoficialiųjų rusų poetų eilėraščiai. Tokių yra bent du. Vienas – netiksliai,

¹⁰⁶ Asovskis atsimena, kad redakcijoje Didusenko buvo pasikabinęs ant sienos kažkokį Dubasovo eilėraštį.

¹⁰⁷ Ergali Ger (Эргали Гер) – prozininkas, vertėjas, eseistas. Gimė 1954 m. Maskvoje, kurį laiką gyveno Vilniuje (mokėsi mokykloje), 1982 m. baigė M. Gorkio literatūrinį institutą, 1982–1988 m. dirbo *Литва литературная* redakcijoje. Šiame leidinyje debiutavo kaip vertėjas, išgarsėjo 1989 m., Rygos žurnale *Родник* (Šaltinis) išspausdinęs erotinį apsakymą „Электрическая Лиза“ (Elektrinė Liza). Nuo 1991 m. gyvena Maskvoje, publikuoja prozą žurnaluose ir leidžia atskiromis knygomis; literatūrinių premijų Antibukeris, Andrejaus Belo, I. P. Belkino bei žurnalo *Знамя* nominantas.

¹⁰⁸ Эргали Гер, „Неизвестней, чем Рихард Зорге“, in: Михаил Дидусенко, *Из нишенской руды*, Москва: Издательство Н. Филимонова, 2006, p. 5.

¹⁰⁹ Николай Копченков, *Улица добрых надежд*, Минск: Производственно-издательское предприятие «Маладзічок», 1997.

matyt, iš atminties rekonstruotas Didusenko romansas (žr. Priedą Nr. 3). Kitas nuplagijuotas tekstas, greičiausiai irgi netiksliai atkurtas iš atminties, – neoficialaus rusų poeto Aleksejaus Cvetkovo eilėraštis „Человек возвратился с попойки...“ (Žmogus sugrįžo po išgertuvių). Korčenovo plagiatas demonstruoja rašytojų ir skaitytojų aiškiai suvokiamus teksto statuso skirtumus savilaidoje ir oficialioje spaudoje. Savilaidos tekstai, daugelio mokami atmintinai, perrašinėjami, tampa savotiškais liaudies kūriniais, kuriuos lengviau pasisavinti, – yra tikimybė, kad pats autorius niekada jų oficialiai nepaskelbs.

1986 m. Didusenko dalyvavo Šiaurės Vakarų jaunųjų rašytojų konferencijoje¹¹⁰. Po dvejų metų, 1988 m., debiutinis jo poezijos rinkinys *Междуречье*¹¹¹ [Tarpupis / Tarpkalbis] išėjo „Vagos“ serijoje „Pirmoji knyga“. Tais pačiais metais pasirodė publikacija rinkinyje *Молодой Ленинград* (Jaunasis Leningradas). „Pradedančiajam“ rašytojui tuo metu buvo apie 37 m. 1989 m. Didusenko išleido eilėraščių knygą vaikams *Наш двор* (Mūsų kiemas)¹¹². Nepaisant išleistų knygų, dalyvavimo oficialiuose renginiuose, autoriteto tarp rašančiųjų, Didusenko niekada nebuvo Rašytojų sąjungos narys (kitaip nei kiti Vilniaus rusų rašytojai, su kuriais jis draugavo, – Viktoras Čiubarovas, Ergali Geras, Vitalijus Asovskis).

Didusenko gyvam esant daugiau jo knygų nebepasirodė; prieš pat atkuriant Nepriklausomybę jis išvažiavo į Rusiją, kur valkatavo ir girtuokliavo, nepritapo Maskvoje nei Peterburge (atrodo, neturėjo nei dokumentų, nei namų) ir galiausia apsigyveno Maskvos srityje, Rastorgujevo gyvenvietėje. Tačiau sostinėse liko Didusenko kūrybos gerbėjų ir propaguotojų – tarp jų, pavyzdžiui, žurnalo *Знамя* redaktorė Olga Jermolajeva. Didusenko buvo nuolatinis šio žurnalo autorius. Viena iš publikacijų net buvo nominuota

¹¹⁰ Алексей Давыденков, „Вдоль заброшенной границы (о Михаиле Дидусенко)“, *Зинзивер*, 2008 07 01, Nr. 3–4(11–12) (prieiga internetu: http://www.litafisha.ru/hall/?id=798&t=t&n_id=65; žiūrėta 2012 09 17).

¹¹¹ Михаил Дидусенко, *Междуречье*, Vilnius: Vaga, 1988.

¹¹² Idem, *Наш двор*, Vilnius: Vyturys, 1989.

premijai „Antibukeris“ (2000) – apie tai pats nominantas sužinojo žymiai vėliau.

1998 m. Peterburge Didusenko buvo parengęs savilaidos eilėraščių rinktinę *Желтым по белому* (Geltonai ant balto)¹¹³, kurią padovanojo Vitalijui Asovskiui (nežinoma, ar būta tik vieno, ar kelių šios rinktinės egzempliorių). Mašinraštis reikšmingas dėl autorinių paratekštų ir eilėraščių pateikimo tvarkos, nes žurnalinėse publikacijose dažnai tam dažnai turėdavo įtakos redaktoriai. Rinkinyje yra ir kitur neskelbtų eilėraščių.

Didusenko mirė Rastorgujeve 2003 m. spalio 26 d., kelias dienas gulėjo morge kaip „nežinomas vyras“. Rašytojas ir kritikas Ilja Falikovas konstatavo, kad Didusenko gyvam esant kritika neskyrė jo kūrybai ypatingo dėmesio¹¹⁴, tik, žurnale *Знамя* pasirodžius kelioms Didusenko publikacijoms, pats Falikovas rašęs apie naują įdomų poetą¹¹⁵. Dvi eilėraščių knygos, parengtos publikacijų periodikoje pagrindu ir papildytos keletu neskelbtų eilėraščių, išėjo po Didusenko mirties: *Полоса отчуждения* (Susvetimėjimo juosta)¹¹⁶ ir *Из нищенской руды* (Iš skurdžios rūdos)¹¹⁷. Pomirtinėms rinktinėms ir atsiminimams („Неизвестней, чем Рихард Зорге“, „Вдоль заброшенной границы“) parenkami pavadinimai pateikia ir savotišką Didusenko biografijos interpretaciją, pabrėždami visokeriopą kūrėjo distanciją su visuomene (susvetimėjimas, skurdas, nežinomumas ir t. t.). Štai kaip apie literatūrinį Didusenko (ne)pripažinimą samprotavo Ergali Geras:

¹¹³ Idem, *Желтым по белому*, Санкт-Петербург, 1998 (mašinraštis) [Vitalijaus Asovskio asmeninis archyvas].

¹¹⁴ Илья Фаликов, „Михаил Дидусенко. Полоса отчуждения“, *Знамя*, 2005, Nr. 5 (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/znamia/2005/5/fa17.html>; 2012 09 17).

¹¹⁵ Илья Фаликов, „Свежий оттиск“, *Арион*, 1999, Nr. 1 (prieiga internetu: <http://www.arion.ru/mcontent.php?year=1999&number=20&idx=216>; žiūrėta 2012 09 12).

¹¹⁶ Михаил Дидусенко, *Полоса отчуждения: избранные стихотворения*, Санкт-Петербург: Пушкинский фонд, 2004. Recenzijos: Илья Фаликов, „Михаил Дидусенко. Полоса отчуждения“, Михаил Сорин, *Зинзивер*, 2006, Nr. 1 (prieiga internetu: http://www.zinziver.ru/1_2006/sorin1.html; žiūrėta 2012 09 17).

¹¹⁷ Михаил Дидусенко, *Из нищенской руды*, Москва: Издательство Н. Филимонова, 2006. Recenzija: Елена Гродская, „Лайме и майле“, *Знамя*, 2007, Nr. 10 (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/znamia/2007/10/gro21.html>; 2012 09 17).

Būdamas jaunas maniau, kad tik bailumas trukdo Didusiui tapti dideliu, labai dideliu poetu. Visi kiti komponentai buvo. O ir eilės buvo nuostabios, bet vis dėlto, kaip man atrodė, – negarsios, kamerinės, be tos poetinės narsos, kuri suteikia poetui kvėpavimo laisvę, išvalgumo gylį ir kartu – savą poetiką, tokią pat unikalią kaip akies tinklainė arba pirštų atspaudai. Didusis klausėsi mano įžūlių argumentų, pikta blizgino akimis, bet prieštarauti bijojo. Jei pokalbis vyko prie vaišių – maukė patyliukais portveiną, apglostydavo barzdą, plastiškai persikūnydamas iš peterburgiško pavyzdžio literato į periferinį Katiną Bazilijų [...].

Jo eilės buvo daug geresnės už jo įpročius.¹¹⁸

Nelengvas poeto būdas aiškėja ir iš Aleksandro Davydenkovo atsiminimų, kuriuose jis aprašo, kaip Didusenko, neturėdamas kur gyventi, apsistodavo pas pažįstamus ir kartais jiems sukeldavo nemalonumų (pavyzdžiui, pats Davydenkovas buvo priverstas apnakvindinti Didusenko savo darbe, kur svečias netyčia sudaužė televizorių)¹¹⁹.

Didusenko atveju bene vienintelis prieinamas poeto autoreprezentacijų šaltinis yra kūryba. Nėra nei interviu su juo, nei jo parašytų prozinių tekstų apie save ir kūrybą ir pan. Vis dėlto jo kasdienis elgesys, nors ir pakankamai vienpusiškai aiškėjantis iš draugų pasakojimų, leidžia teigti, kad Didusenko gyvenimo būdas labiausiai suartėja su „prakeiktojo poeto“ (*Les Poètes maudits*) modeliu, kuris buvo artimas sovietmečio poetams nonkonformistams. Į šio modelio rėmus, atrodo, įsirašo ir kontrastiški rašytojo išvaizdos bruožai: aristokratiškumas ir valkataujančio žmogaus apsileidimas.

Didžioji dauguma Didusenko eilėraščių yra metaeilėraščiai – tai, iš dalies kompensuoja kitokios refleksijos stoką. Vienas svarbiausių ir visą kūrybą persmelkiančių jo poetinės savirefleksijos siužetų – polemika su Josifu Brodskiu. Šį siužetą verta pasirinkti analizei, nes jis puikiai iliustruoja teiginį, kad literatūrinės kovos nėra transcendentinės poezijos atžvilgiu, atvirkščiai,

¹¹⁸ Эргали Гер, *op. cit.*, p. 5–6.

¹¹⁹ Алексей Давыденков, *op. cit.*

tam tikra prasme jos yra pati poezijos šerdis. Verta pradėti nuo eilėraščio, kuriame polemika su Brodskiu akivaizdžiausia.

Я ныне вспомнил, как во время оно,
поэт, похожий на Трималхiona, –
короче, рожа не влезала в кадр, –
поскрипывая кожей милицейской,
шагал себе по луже веницейской,
и мне казался худшею из падл.

Беседуя с приятелем. Приятель
был худощав, по-бедному опрятен,
неговорлив... Читал свои стихи
немного в нос, в пещеры лобных
пазух,
и длился звук, а не терялся сразу
(так Окуджаве пели петухи).

И все их телевиденье снимало:
на площади, в кафешке у канала,
на катере и сызнава – в кафе.
Московская чувырла молодая,
руководила съемками, балдея
от пиетета, словно подшофэ.

И я балдел, на телевизор глядя,
беспомощнее привокзальной бляди:
всё понимал, не сознавая, что.
Мне было жалко: их, себя, Россию...
Всё, как всегда. Когда б меня
спросили:
а все-таки? – ответил бы: за то.

Nūdien atsiminiau, kaip anais laikais,
poetas, panašus į Trimalchioną, –
trumpai tariant, snukis netilpo į kadrą, –
girgžčiodamas milicine oda,
žingsniavo sau Venecijos bala,
ir man atrodė niekšų niekšas.

Kalbėdamas su draugeliu. Draugelis
buvo liesokas, neturtingai valyvas,
nekalbus... Skaitė savo eiles
šiek tiek per nosį, kaktinių užančių olon,
ir garsas tęsėsi, o ne iš karto
pasimesdavo
(taip Okudžavai dainavo gaidžiai).

Ir juos vis filmavo televizija:
aikštėje, kavinėje prie kanalo,
kateryje – ir vėl kavinėje.
Jauna čiuvyrla iš Maskvos,
vadovavo filmavimui, pakvaišusi
iš pieteto, nelyg išgėrusi.

Ir aš buvau pakvaišęs, žiūrėdamas
televizorių,
bejėgiškesnis už stoties kekšę:
viską supratau, nesuvokdamas ką.
Man buvo gaila: jų, savęs, Rusijos...
Viskas kaip visada. Jei manęs paklaustų:
o vis dėlto? – būčiau atsakęs: dėl to.

Казалось мне, я умираю снова,	Man atrodė, vėl mirštu,
пока вольноотпущенники слова,	kol žodžio atleistiniai,
один рисуясь, а другой – шутя,	vienas puikuodamasis, o kitas – juokais,
разыгрывали Касторы-Поллуксы	vaidino Kastorą ir Poluksą,
за гонорар, за номер в полулюксе,	už honorarą, už numerį pusiau liukse,
за право жить на свете, как дитя... ¹²⁰	už teisę gyventi pasauly kaip vaikui...

Eilėraščio hipotekstas – dokumentinis filmas „Pasivaikščiojimai su Brodskiu“, kurio veiksmo vieta – Venecija, o vienas iš siužetų – jaunystės draugų, dviejų poetų Josifo Brodskio ir Jevgenijaus Reino susitikimas.

Spendžiant iš Falikovo recenzijų (abiejose mini šį eilėraščių), jis manė, kad eilėraštis prasideda kritišku Brodskio aprašymu ir palyginimu su Trimalchionu, *Satyrikono* personažu, buvusiu vergu, praturtėjusiu ir gyvenančiu puošnioje beskonybėje, norinčiu atrodyti aristokratu. Tačiau kalbama greičiausiai apie Reiną – būtent jis filme vilki odine striuke ir šalia Brodskio atrodo apkūnesnis. Be to, tik Brodskis šiame filme skaito savo eilėraščius, ir Didusenko aprašo būtent Brodskio skaitymo manierą.

Falikovą greičiausiai suklaidino tai, kad pradedama nuo vieno poeto, o kitas pristatomas kaip „draugelis“. Kadangi literatūrinėje hierarchijoje Brodskis yra centrinė savo kartos figūra, o Reinas dažniausiai suvokiamas kaip jo draugas, hierarchijos „apvertimas“ eilėraštyje gali atrodyti keistas: atrodo, lyg pagrindinė figūra būtų Reinas, o Brodskis – kuklus jo draugas. Nors Brodskis šalia Reino iš pradžių pasirodo kaip teigiamas veikėjas, eilutė „taip Okudžavai dainavo gaidžiai“, kurioje slypi intertekstinė nuoroda, lyrinio subjekto santykius su Brodskiu komplikuoja. Tai nuoroda į Okudžavos tekstą „Visą naktį klykė gaidžiai...“:

Всю ночь кричали петухи	Visą naktį klykė gaidžiai
и шеями мотали,	ir kaklais mataravo,
как будто новые стихи,	tarsi naujas eiles

¹²⁰ Михаил Дидусенко, *Из нищенской руды*, p. 135.

закрыв глаза, читали.

užsimerkę skaitė.

Но было что-то в крике том
от едкой той кручины,
когда, согнувшись, входят в дом
постылые мужчины.

Bet buvo tame klyksme kažkas
iš kartaus sielvarto,
kai susilenkę į namus įeina
vyrai abejingi.

И был тот крик далек-далек
и падал так же мимо,
как глядят, глядя в потолок,
чужих и нелюбимых.

Ir buvo tas klyksmas tolimas tolimas
ir krito taip pat pro šalį,
kaip glamonėjami, žiūrint į lubas,
svetimi ir nemylimi.

Когда ласкать уже невмочь,
и отказаться трудно...
И потому всю ночь, всю ночь
не наступало утро.¹²¹

Kai jau glamonės nebepakenčiamos,
ir atsisakyti sunku...
Ir todėl visą naktį, visą naktį
rytas neaušo.

Okudžavos eilėraštyje gaidžių klyksmas lyginamas su naujų eilių skaitymu, o Didusenko eilėraščio subjektui Brodskio skaitymas primena dainuojančius Okudžavos gaidžius. Jų klyksme Okudžavos subjektas atpažįsta sielvartą, tačiau tas klyksmas suvokiamas kaip tolimas ir pašalinis (t. y. svetimas klausytojui?). Panašiai ir Brodskio skaitymas nors ir galėjo sukelti gailestį „jiems, sau, Rusijai“, tačiau vis dėlto buvo svetimas Didusenko eilėraščio subjektui.

Kita svarbi Okudžavos teksto izotopija: gaidžių (poeto) sielvartas lyginamas su „susilenkusių abejingų vyrų žengimu į namus“. Ši eilutė gali būti interpretuojama tolesnio Didusenko posmo kontekste – susilenkę ir abejingi (nesuprantantys esmės) tam tikra prasme yra filmavimo komandos nariai (*čiuvyrla molodaja*). Toks palyginimų daugiasluoksniškumas – Brodskio skaitymas kaip gaidžių klyksmas, kaip sielvartas – neleidžia vienareikšmiškai

¹²¹ Булат Окуджава, „Всю ночь кричали петухи...“, in: Булат Окуджава, *Стихотворения*, Санкт-Петербург: Академический проект, 2001, p. 218.

teigti, kam abejingi „ateiviai“ – ar Didusenko eilėraščio subjektui, ar pačiam Brodskiui, ar abiem (poeto ir minios priešprieša). Iš tos pačios nemylėjimo izotopijos ateinantis palyginimas: klyksmas tolimas ir krintantis pro šalį „kaip glamonėjami, žiūrint į lubas, svetimi“ tarsi apibūdina ir patį poetą (Brodskį? Didusenko? abu?) kaip abejingą savo klausytojui, kurio vis dėlto negalima atstumti.

Pirmieji Didusenko eilėraščio posmai supriešina du poetus – Brodskį ir Reiną, o tolesni sujungia juos įvardžiu „jie“. Paskutiniame posme vėl išryškinami tiek skirtumas tarp jų „vienas puikuodamasis, kitas – juokais“ (atrodo, kad ironiškas šiame filme būtent Brodskis, o Reinas – rimtas), tiek panašumas, vėlgi ambivalentiškas: viena vertus, jie lyginami su mitologiniais dvyniais Kastoru ir Poluksu, kita vertus – abu tik vaidina „brolius“ ir daro tai, lyrinio subjekto požiūriu, savanaudiškai, už honorarą, numerį pusiau liukse ir teisę gyventi kaip vaikai (neatsakingai?).

Didusenko pamąstymai apie Brodskio įvaizdį bei vietą panteone neapsiriboja aptartu eilėraščiu. Brodskiui mirus, jis parašė eilėrašį nekrologą:

И. Бродскому

J. Brodskiui

Трудно поверить, что окончена ваша пря
с российской мовой. Так, маленькие
победы
кончаются поражением. Но это не значит
– зря,
ведь кроме строк остаются еще пробелы,
остаётся возможность быть для царей
Царя
хотя бы отчимом... И какое дело,
кто их теперь разносит, твои прохоря!
Смерть, на поверку, желтее мела.

Sunku patikėti, kad pasibaigė jūsų
kivirčas
su rusų šnekta. Taip, mažos pergalės
baigiasi pralaimėjimu. Bet tai nereiškia
– veltui,
juk be eilučių dar lieka tarpai,
lieka galimybė būti Caro carams
bent jau patėviu... Ir koks skirtumas,
kas dabar pranešios juos, tavo
aulinukus!
Mirtis iš tiesų geltonesnė už kreidą.

Brodskio „kivirčas“ su rusų kalba vertinamas kaip pralaimėjimas, nepaisant ankstesnių „mažų pergalių“. Greičiausiai būtent mirtis suvokiama kaip paskutinis ir neišvengiamas pralaimėjimas poeto derybose su kalba. Kas gi lieka, anot Didusenko, mirus poetui? Be eilučių dar lieka tarpai („tarpus“ galima laikyti nuoroda į biografinį ir kultūrinį kontekstą, kuris kartais užpildo tekstinius tarpus), lieka galimybė „būti patėviu Caro carams“ (Caru veikiausiai vadinamas politinis valdovas, o už jį viršesni carai – tai „minčių valdovai“, poetai, kuriems miręs poetas yra „patėvis“ – t. y. netikras giminaitis, taigi lieka galimybė poetui išlikti kitų poetų kūryboje, kuri ne tik tęs pirmtako darbą (giminystė), bet ir kvestionuos ją (netikra giminystė).)

Eilutė „ir koks skirtumas, kas dabar pranešios tavo aulinukus“ greičiausiai numano pasekėjų ir mėgdžiotųjų profanuojamus Brodskio poetinius atradimus. Didusenko pačia eilėraščio nekrologo forma rodo, kaip nesunku perimti kai kuriuos Brodskio poetinio stiliaus bruožus: šiuo atveju tai sinkopinė eilėdara (daugiau nei 4 kirčiai) su itin dažnais anžambemais, kurią dažnai lydi karinė imperinė semantika (jos atgarsiai Didusenko eilėraštyje akivaizdūs), taip pat „epinė“ intonacija, kai vengiama kalbėti pirmuoju asmeniu¹²³.

Didusenko vartojamas rimas *прохоря – говоря* laikytinas struktūriniu citata, nurodančia į konkretų Brodskio eilėraščių „На смерть Жукова“ (Žukovo mirčiai): „Маршал! поглотит алчная Лета // эти слова и твои прахоря. // Все же, прими их – жалкая лепта // родину спасшему, вслух говоря“¹²⁴. Brodskio požiūris į Žukovą ambivalentiškas: eilėraštyje deklaruojama, kad nepaisant visko, neatiduoti duoklės šiai istorinei asmenybei negalima. Panašus, matyt, ir Didusenko reiškiamas požiūris į Brodskį.

¹²² Михаил Дидусенко, *op. cit.*, p. 104.

¹²³ Šiuos ir kitus „brodskiškojo stiliaus“ bruožus įvardijo filologas ir poetas Igoris Kručikas (Игорь Кручик, „Какие особенности поэтики Иосифа Бродского чаще всего используют его подражатели“, *Сетевая словесность*, 2002 11 12 (prieiga internetu: <http://www.netslova.ru/kruchik/brodsky.html>; žiūrėta 2012 09 17).

¹²⁴ Иосиф Бродский, „На смерть Жукова“, in: Иосиф Бродский, *op. cit.*, p. 45.

Brodskiui dedikuotą eilėraščių nekrologą logiškai pratęsia kitas eilėraštis, kuris tiek žurnale, tiek rankraštyje *Geltonai ant balto* spausdinamas iš karto po jo:

Утром выдохнул курильщик
свой последний хрипунец, –
объявился жук-точильщик,
и плывун, и плавунец.

Что с того, что этот голос
облетал картонный глобус,
что с того, что был он жив? –
современник будет лжив.

Будет плакать современник,
говоря, что – соименник,
со – и далее – племянник... –
соплеменник, не блажи!

Нет в поэзии соседства,
нет – и не было родства.
Только горькое юродство,
испытанье естества.¹²⁵

Ryte rūkalius iškvėpė
paskutinį karkalą, –
pasirodė vabalas skaptukas
ir vabalas plaukikas.

Kas iš to, kad šis balsas
apskriedavo kartoninį gaublį,
kas iš to, kad buvo gyvas? –
amžininkas primeluos.

Amžininkas ašaros,
sakydamas, kad – bendravardis,
bendra – ir toliau – sūnėnas... –
bendragenti, nepaikiok!

Nėra poezijoje kaimynystės,
Nėra – ir nebuvo giminystės.
Tik karti šventpaikšystė,
Išbandymas prigimties.

Šiame tekste „netikros giminystės“ izotopija tampa savarankiška tema, bet išvada lieka ta pati: poezijoje nėra giminių ir artimųjų. Nekrologas perauga į literatūros pasaulyje veikiančių dėsnių aptarimą ir savojo kūrybinio šūkio skelbimą. Kaip pagrįstai įžangoje į Marinos Cvetajevos eilėraščio „Naujametinis“ (parašyto sužinojus apie Rilke's mirtį) analizę teigė Brodskis

¹²⁵ Михаил Дидусенко, *op. cit.*, p. 105.

„kiekviename eilėraštyje ‘mirčiai’ yra autoportreto elementų“, o jei mirė poetas, autoportrete pasimatys kuriančio poeto bruožai¹²⁶.

Metrinė potekstė šiame eilėraštyje visai kitokia nei nekrologe. Eilėraštis parašytas keturpėdžiu chorėju, kurio semantinę aureolę, susiformavusią XIX a., rusų poezijoje tyrinėjo Michailas Gasparovas¹²⁷. Šis metrinis piešinys sunkiai leidžiasi siejamas su konkrečiu autoriumi ar semantiniu lauku, tačiau galbūt nereflektuojamu šio eilėraščio intertekstu gali būti laikoma ankstyvoji Nikolajaus Zabolockio kūryba. Įvairius vabzdžius tragikomiškuose eilėraščiuose itin mėgo *oberiutai*, kurių kūryba buvo svarbi daugeliui neoficialių sovietmečio poetų¹²⁸. Du skirtingi Didusenko nekrologai gali būti laikomi tos pačios temos (poetas rašo apie kito poeto mirtį) variantais, realizuotais skirtingomis metrinėmis (ir semantinėmis) tradicijomis.

Paskutinis Didusenko tekstas, kurį verta aptarti polemikos su Brodskiu kontekste, yra eilėraštis „Kaip jogas miegojau ant lentos su vinimis...“

Как йог, я спал на доске с гвоздями.	Kaip jogas miegojau ant lentos su vinimis.
На „Вы“ разговаривал с гостями.	Sakydavau „Jūs“ svečiams.
Пока обменивались новостями,	Kol vyko apsikeitimas naujienomis
Я думал, что я сдохну.	Maniau, kad nudvėsiu.
И долог был этот день вчерашний!	Ir ilga buvo ši vakardiena!
Они, как аисты, шли на пашню	Jie kaip gandrai ėjo į dirvą,
В надежде, что не просохну,	Tikėdamiesi, kad neprasiblaivysiu,
Что поделюсь, что налью грамулю,	Kad pasidalinsiu, įpilsiu gramelį,
Что жабка меня не задушит спьяну,	Kad rupūžė manęs nepasmaugs išgėrusio,
И бабу Ньюру, свою мамулю,	Ir bobą Niūrą, savo motulę,
Они вперёд пропускали. Пиано	Jie praleisdavo į priekį. Girtai
Текла беседа, и вот: „Неплохо б	Pašnekesys sruvo, ir štai: „Būtų neblogai

¹²⁶ Иосиф Бродский, „Об одном стихотворении“, in: *Бродский о Цветаевой*, Москва: Независимая газета, 1998, p. 78.

¹²⁷ Михаил Гаспаров, „Семантический ореол пушкинского четырехстопного хоря“, in: *Пушкинские чтения: сборник статей*, Таллин: Eesti Raamat, 1990, p. 5–14.

¹²⁸ Жг., ravyzdžiui, Leonido Aronzono eilėraštį „Сонет душе и трупу Н. Заболоцкого“, in: Леонид Аронзон, *Собрание произведений* 1, 2006, p. 163.

Уже и тяпнуть тебе с друзьями... “
 Я был бомжом, но я не был лохом,
 Послав их к Вивекананде Свами.
 Бомжуй, пока молодой, мальчик!
 Бомжуй, пока молодой... Так-то!
 А вам полтинник, и что там дальше?
 Ведь здесь не Нальчик и даже акта
 Зимой тебе не заполнят в морге —
 Звать никто и нигде есть я.
 Я неизвестней, чем Рихард Зорге,
 И чем дальше, тем неизвестней.
 Может, пойти да и на шпионить?
 „Юстас—Алексу“. На помойках
 Мелом писать: „Проблема Лимонии
 В человеко-койках“.
 Лезь на чердак и в подвал спускайся,
 Спи под кустом, отвечай наряду,
 Что ты бомж, и ни в чём не кайся:
 Тебя и даром ментам не надо.
 Разве что ляпнут: давай-ка к ТЮЗу,
 Там ваших ночью сегодня много...
 Костёр, да „синька“, да ходят юзом;
 Нету Бога, где нет порога, —
 Так и подумаешь. Ну и ладно.
 Пустые бутылки в сумку ссыпешь —
 И спать, и пусть поднимает кипеж
 Арабский бомж Усама бен Ладен.¹²⁹

Jau ir išgerti tau su draugais...“
 Būdamas bomžas, bet ne lochas,
 Juos nusiunčiau pas Svamį Vivekanandą.
 Bomžink kol jaunas, berniuk!
 Bomžink kol jaunas... Mat kaip!
 O jums penkiasdešimt, ir kas toliau?
 Juk čia ne Nalčikas ir net akto
 Tau žiemą neužpildys morge —
 Vardu niekas ir niekur esu aš.
 Aš nežinomesnis už Richardą Zorgę,
 Ir kuo toliau, tuo nežinomesnis.
 Galbūt nueiti ir pašnipinėti?
 „Justas – Aleksui“. Pamazgose
 Kreida rašyti: „Limonijos problema –
 Neužtenka lovų“.
 Kopk į palėpę ir leiskis į rūšį,
 Miegok po krūmu, atsakyk patruliui,
 Kad tu bomžas, ir neatgailauk:
 Tavęs ir dykai mentams nereikia.
 Nebent leptels: pirmyn prie tiuzo,
 Ten šianakt jūsiškių daug...
 Laužas ir gėralas, ir vaikšto siūbuodami;
 Nėra Dievo, kur slenksčio nėra, —
 Taip pagalvosi. Na ir tiek to.
 Sumesi į krepšį tuščius butelius —
 Ir miegoti, ir tegul kelia triukšmą
 Arabų bomžas Osama bin Ladenas.

Šis eilėraštis mezga dialogą su Brodskio tekstu „Я входил вместо дикого зверя в клетку...“ (Vietoj laukinio žvėries aš turėjau narve sėdėti¹³⁰), kur lyrinis subjektas atsirenka ir aprašo tam tikrus autobiografinius įvykius –

¹²⁹ Михаил Дидусенко, *op. cit.*, p. 222–223.

¹³⁰ Josif Brodskij, *Poezija / Поэзия*, vertė Sigitas Geda, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 25.

išbandymus (tremtis), socialinės patirties diapazoną (nuo barako prie „обедал черт знает с кем во фраке“ – su fraku pietavau velniaižin su kuo), amžių (keturiasdešimt), o pabaigoje teigiama, kad nors subjectas solidarus tik su sielvartu – iki pat mirties, jis vien už viską dėkos. Didusenko eilėraštyje netiesiogiai kviestionuojami Brodskio išbandymai. Aprašoma benamio butis, kuri, skirtingai nei Brodskio tremtis, nesibaigs „pietumis su frakais“, nes Didusenko likimo kontekste „gyvenimo dugnas“ neturi įvykinės priešpriešos, opozicija – tai pati poetinė laikysena, kreipimasis į atsitiktinius sugėrovus „Jūs“. Didusenko interpretuoja gyvenimiškus išbandymus kaip paties pasirinktą dvasinę kelionę, tuo tarpu Brodskio eilėraštyje žmogus yra įvykių auka ir jo požiūris į išbandymus – stojiškas dėkojimas už viską, kas buvo. Ši skirtis ryškiausiai matyti per vinies įvaizdį: Brodskio tekste vinis yra priemonė pranešti apie save, palikus užrašą ant barako sienos (viena vertus, tai būdas nepasiduoti aplinkybėms ir kovoti su užmarštimi, kita vertus, tą daro visi kaliniai), Didusenko eilėraštyje lyrinis subjektas „kaip jogas miega ant lentos su vinimis“ (lygina savęs ne su, pavyzdžiui, Kristumi – vinies įvaizdis perša ir tokią analogiją, – kuris priima kančias dėl kitų, bet su jogu, kuris savo valia miega ant vinių, kad užgrūdintų kūną ir dvasią).

Brodskio figūra Didusenko eilėraščiuose konstruojama kaip pripažįstamo, neaplenkiamo, bet svetimo poeto tipas, tuo tarpu poeto Dylano Thomo figūra pasirodo kaip jo *alter ego* (žr. eilėraščius „Жил валлиец Дилан Томас...“, „Дилан-то я Дилан, а всё не Томас“ – Dylanas tai aš Dylanas, bet vis tik ne Thomas). Kaip ir Brodskio atveju, Dylanas Thomas lyriniam subjektui labiausia rūpi kaip tam tikras poeto gyvenimo modelis.

Жил валлиец Дилан Томас,
был сквернавец и поэт,
а влюблялся – пыль клубилась
из-под штопанных штиблет.

Gyveno valas Dylanas Thomas,
buvo niekšas ir poetas,
o įsimylėdavo – dulkės sukuriuodavo
iš po nutryptų batukų.

Байки древнего Уэльса

Senovės Velso pokštai

у него на языке...
Так сказать, прыжком лосося
шел он жизни по реке.

И на пьянке, на гуляньи
был готов спустить штаны,
заявив честной компании,
что всё ему „на ны“.

Жил да был, друзей теряя,
замечательный поэт,
но однажды смерть увидел,
словно душу на просвет.

И тогда отца во память
насверлил он вилланель,
словно вытащил из воздуха
крестьянскую свирель.

С той поры мы повторяем
заповедные слова:
дескать, батя, всё нормально,
коль душа твоя жива.

Правда, в русском переводе,
ничего такого нет,
словно спутал переводчик
вилланель и вилайет.

Словно мало ты кудесил,
недостаточно – нахал,
чтоб какой-то переводчик

ant liežuvio jam...
Taip sakant, lašišos šuoliu
ėjo jis gyvenimo upe.

Ir išgertuvėse, ir vakaronėse
buvo pasiruošęs kelnes nuleist,
pareiškęs šauniai kompanijai,
kad viskas jam nuspjaut.

Kartą gyveno, praradinėdamas draugus,
poetas nuostabus,
bet sykį mirtį pamatė
kaip prošvaistėje sielą.

Ir tuomet tėvo atminimui
sugriežė vilanelą,
tarytum ištraukė iš oro
valstiečio švilpynę.

Nuo laiko to kartojam
šventus žodžius:
sako, tėti, viskas normalu,
jei siela tavo gyva.

Teisybė, rusų vertime
nieko panašaus nėra,
lyg vertėjas būtų sumaišęs
vilanelą su vilajetu.

Lyg per maža būtum šėlęs,
ir nachalas negana,

нашей музой трепыхал.¹³¹

kad kažin koksai vertėjas
mūsų plasčiotų mūza.

Asovskis pasakojo siūlęs Didusenko versti lietuvių poetus, bet šiam tai nebuvo įdomu. Didusenko strategijos ašis – būti tik poetu: „Я хочу сказать, что верю: / есть профессия – поэт“¹³² (Noriu pasakyti, kad tikiu – yra profesija: poetas“). Apsisprendimas būti tik poetu rizikingas, nes „profesionalumas“ dažniausia reiškia, kad šiam darbui žmogus skiria daugiausiai laiko ir iš to gyvena, o kadangi užsidirbti iš grynos poezijos neįmanoma, profesionaliam poetui reikia rasti kitokių pragyvenimo šaltinių. Dažnai gelbsti paraliteratūrinė veikla (vertimai, publicistika, kritika ir pan.), kuri naudinga dar ir tuo, jog leidžia net ir nespausdinamam rašytojui likti aktyviu literatūrinės bendruomenės nariu. Tačiau Didusenko atveju, ypač jam išvažiavus į Rusiją ir netekus dokumentų, „profesija poetas“ neturėjo jokių „bet“.

Rašytojas, išmanantis lauko istoriją ir pretenduojantis į vietą panteone, žino arba nujaučia, kad buvimas *tik poetu* reikalauja ne tik visiško nesuinteresuotumo, pasiaukojimo, bet ir atitinkamos biografijos (palankios mito-legendos sukūrimui) – nepripažinimas, kančia, pomirtinė kanonizacija. Teoriškai yra ir kitokia galimybė – išrasti kitokį būdą būti poetu, tačiau paradoksaliai, būti poetu *kitaip* įmanoma tik tuomet, jei per savo gyvenimą poetas sugeba šį naują būdą įtvirtinti, t. y. būti pripažintas. O nepripažintas autorius turi didesnę tikimybę būti prikeltas, jei jo trajektorija pasiduoda tam tikrai kultūros sankcionuotai interpretacijai.

¹³¹ Михаил Дидусенко, *op. cit.*, p. 98–99.

¹³² *Ibid.*, p. 133.

3. Apibendrinimas

Segmento struktūra sovietmečiu, jo dinamika ir galimybių erdvė

Lietuvos rusakalbė literatūra sovietmečiu turėjo aiškią paskirtį centralizuotame tarptautinės sovietinės literatūros projekte. Autoriams buvo keliama vienakrypčio tarpininkavimo užduotis: verstti, recenzuoti lietuvių rašytojų kūrybą, rašyti publicistiką literatūrinės draugystės temomis. Tarpininkavimo vienakryptiškumas numano, kad vietiniai rusų rašytojai rusų literatūros lauke atstovavo lietuvių rašytojams, tačiau neatstovavo rusų literatūrai lietuvių literatūros lauke.

Lietuvių literatūros lauko interesai vietinės rusakalbės literatūros atžvilgiu iš dalies atitiko centro programą. Mažiausiai patenkinti tokia padėtimi buvo patys rusakalbiai Lietuvos rašytojai, nes kai kuriems atrodė, kad literatūrinis tarpininkavimas rašytojui trukdo realizuotis rusų literatūros lauke. Priešingo požiūrio laikėsi sostinių literatai: jiems atrodė, kad vertėjas į rusų kalbą yra mielas tiems, ką verčia, turi daug pažinčių tautinės respublikos redakcijose, kur cenzūra ne tokia griežta, ir todėl turi daugiau galimybių spausdinti savo kūrybą (pavyzdžiui, Valerijaus Lipnevičiaus straipsnis „В Россию прорубай окно“¹³³). Tiek oficiali Dubasovo savilaida, tiek Grigorjevo *Rugpjūtis* paremia tezę, kad tam tikrais laikotarpiais net ir nelabai sovietinės valdžios požiūriu patikimiems Lietuvos rusų poetams paviešinti savo kūrybą buvo paprasčiau nei Maskvos ar Leningrado poetams. Kita vertus, toks paviešinimas nesukeldavo reakcijos literatūros lauke. Vietinėse leidyklose publikuoti Lietuvos rusakalbių rašytojų kūriniai paprastai nebūdavo recenzuojami centrinės kritikos. Nors knygos nukeliaudavo į didžiųjų miestų bibliotekas, tiražai vis dėlto nenumatė platinimo už respublikos ribų.

Teoriškai rusakalbis Lietuvos rašytojas galėjo sulaukti pripažinimo ir publikacijų centrinėse leidyklose – ten spausdinosi, pavyzdžiui, Vorobjovas, Metelskis. Tačiau sėkmingos sovietmečio Lietuvos rusakalbių rašytojų

¹³³ Валерий Липневич, „В Россию прорубай окно“, *Дружба народов*, 2002, Nr. 3 (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/druzhba/2002/3/lip.html>; žiūrėta 2012 09 17).

strategijos siejamos pirmiausia su prozininkų vardais – Vorobjovas, Kašnickis, Gelbachas, Metelskis. Vieni jų mirė sovietmečiu (Vorobjovas, Kašnickis), kiti sulaukė naujo įvertinimo (nuvertinimo) – Gelbachas, Metelskis¹³⁴. Poetai, įtraukiami į sovietmečio žodynus – tik Rybočkinas (atstovaujantis karo poezijai) ir Kobrinas (priklausantis „šestidesiatnikų“ kartai ir atstovaujantis oficialiai lyrinei „opozicijai“). Rybočkinas mirė sovietmečiu, o Kobrino strategija aptariama kitame disertacijos skyriuje tarp sėkmės scenarijų.

Trys analizuoti *pralaimėjimo siužetai* leido pastebėti sovietinės ideologijos netoleruojamo literatūrinio elgesio skirtumus tarp nepripažintų poetų, kurių kūrybos koncepcijos formavosi skirtingomis sociokultūrinėmis bei politinėmis aplinkybėmis: į karo metų poeziją ir jos Atlydžio metų reabilitaciją naiviai orientavosi Dubasovas (praktinė kūrybos koncepcija; menas skirtas įamžinti žygdarbiams ir individualaus gyvenimo pėdsakams); Atlydžio maištaujančia ir planetine dvasia persmelkta Grigorjevo kūryba (individualiai optimistinė kūrybos koncepcija; menas kaip išganymas); stagnacijos metų dainiaus Didusenko literatūrinė trajektorija realizuoja prakeiktojo poeto likimo siužetą (individualiai pesimistinė kūrybos koncepcija; aukojamasi dėl meno).

Visi šie atvejai rodo, kad rašytojo kūrybinės koncepcijos formavimosi bei debiuto laikas nepaprastai svarbūs, nes dažniausia net ir augant meistriškumui pati kūrybos samprata nesikeičia. Tokia ištikimybė sau ir sampratos apie visuomeninę bei egzistencinę kūrybos reikšmę pastovumas, viena vertus, gali neleisti autoriui prisitaikyti prie nuolat kintančių lauko aplinkybių, kita vertus, viena iš kultūros sankcionuotų poeto savybių – nepriklausomybė nuo madų – sudaro sąlygas vėliau (dažniausia po mirties) prikelti rašytojo vardą kultūroje; „nelankstumą“ interpretuoti kaip „nenorėjimą

¹³⁴ Georgij Metelskij rašė ir poeziją, ir prozą, kuri oficialioje žanrų hierarchijoje užėmė aukštesnę poziciją. 1938 m. debiutavo žurnale *Октябрь* eilėraščiu „Lietus“. Vilniuje gyveno nuo 1944 m. (buvo deleguotas į Vilnių dirbti laikraščio *Советская Литва* redakcijoje), rašė kandidato disertaciją. Nuo 1955 m. Rašytojų sąjungos narys. Nuo 1956 m. žurnalistinio darbo nebedirbo, tapo profesionaliu rašytoju, daug važinėjo po Sąjungą ir šiek tiek į užsienį. Jo bibliografija rodo, kaip po Sovietų Sąjungos žlugimo buvę sąjunginio masto rašytojai tampa regioninėmis tėviškės įžymybėmis, – paskutinės Metelskio knygos išleistos Brianske. Paskutiniais gyvenimo ir kūrybos metais Lietuvoje Metelskis jautėsi esąs neberekalingas, rašantis į stalčių, bet vis vien nenutraukė kūrybinio darbo ir mirė prie stalo.

prisitaikyti“, laikyti tai jo ištikimybės sau, savo pašaukimui įrodymu, o patirtus gyvenimo vargus – pomirtine šlove (šventybe) apdovanotinomis kančiomis.

Tačiau kūrybinės koncepcijos bei elgesio modelio pastovumas gali būti susietas ir su nekintančia rašytojo padėtimi literatūros lauke. Žvelgiant iš šios perspektyvos, nepripažinimas gali būti palankus kūrybinės koncepcijos vientisumui, tuo tarpu pripažinimas ir šlovė gali tapti tikru kūrybinės koncepcijos išbandymu.

II. Lietuvos rusų poetų strategijos posovietiniame literatūros lauke

1. Segmento struktūra ir kolektyvinės strategijos

1.1. Bendra posovietinio literatūros lauko charakteristika

Visų buvusių SSRS respublikų ir jos satelitų XX a. literatūros istorija bei periodizacija numato pertrūkį tarp sovietmečio ir posovietmečio. „Sovietmetis“ ir „posovietmetis“ yra jau tarsi savaime aiškos chronologinės kategorijos, nuolat vartojamos žurnalistiniame ir moksliniame diskursuose, tačiau bandant griežčiau jas apibrėžti konkrečiame tyrime iškyla keblumų. Vargu ar įmanoma sovietmečio pabaigą ir posovietmečio pradžią datuoti metų tikslumu – kasdienio gyvenimo požiūriu momentinio pertrūkio tarp sovietmečio ir posovietmečio nebuvo. Reikėtų kalbėti apie pereinamąjį laikotarpį, kurio ribos taip pat nelabai aiškos. Rusų literatūros periodizacijoje naujojo laikotarpio pradžia paprastai laikomas 9-ojo dešimtmečio vidurys (tai sutampa su Pertvarkos pradžia). Lietuvių kultūros periodizacijoje skiriamas Atgimimo laikotarpis, kurio pradžia dažniausiai nurodomi 1987 m. Reikšmingas jau pats laikotarpio pavadinimų skirtumas: „pertvarka“ numano pokyčius toje pat sistemoje, taigi chronologinį tęstinumą, o „atgimimas“ – ankstesnės sistemos sugrįžimą, tai yra ryšių su chronologiškai artimesne praeitimi nutraukimą. Taip tie patys Pertvarkos-Atgimimo metai Rusijos istorijos kontekste veikiau yra sovietmečio pabaiga, o Lietuvos kontekste Atgimimas greičiau yra naujojo, posovietinio laikotarpio pradžia. Kaipgi tuomet reikėtų suvokti šį laikotarpį, kalbant apie Lietuvos rusų literatūrą ir lietuvių–rusų literatūrų pasienį, jei šiam segmentui įtakos turėjo ir centro nurodymai bei įvykiai, ir Lietuvos atmosfera?

Pereinamojo laikotarpio pradžia galėtų būti laikomi bet kurie metai nuo 1985 iki 1990. Tuo metu suaktyvėja rusų poetų knygų leidimas tiek per valstybines institucijas, tiek už privačias lėšas, Rašytojų sąjunga pasipildo naujais nariais (1985 m. įstojo vertėjas Georgijus Jefremovas, 1987 m. – poetas Viktoras Čiubarovas). 1987 m. žurnalas *Литва литературная* keičia

periodiškumą (pradedamas leisti kas mėnesį) bei paskelbia apie naujo žurnalo istorijos laikotarpio pradžią (1988 m. keičiasi redaktorius, 1989 m. – pavadinimas). Tuo pat metu gausėja rusakalbių rašytojų knygų leidyba, pasirodo Kobrino eilėraščių vertimai į lietuvių kalbą *Gėlės ant akmenų* (1987, „Vaga“); Didusenko poezijos knyga *Междуречье* (1988, „Vaga“) bei eilėraščiai vaikams *Наш двор* (*Mūsų kiemas*, 1988, „Vyturys“); pirmoji Jefremovo poezijos knyga *Эти людные времена* (*Šie tirštai gyvenami laikai*, 1988, „Vaga“); trečioji Čiubarovo rinktinė *Висячие сады* (*Kabantys sodai*, 1989, „Vaga“); Dubasovo rinktinė *Москва–Берlynas* (1989, „Periodika“). Tai rekordinis rusakalbių rašytojų poezijos knygų, per kelerius metus išleistų „Vagos“ ir kitų leidyklų, skaičius. Disertacijoje posovietinio rusų literatūros Lietuvoje laikotarpio pradžia laikomi 1987 m., nes 1985 m. pokyčiai dar nelabai pastebimi, o nuo 1987 m. jų vis daugėja.

Pereinamuoju laikotarpiu galimybių erdvė itin išsiplėtė, nes dar sklandžiai veikė sovietiniai institutai, bet jau entuziastingai buvo naudojamosi ir kitokiomis galimybėmis – pavyzdžiui, publikuotis asmeninėmis lėšomis. Šis laikotarpis, remiantis Jurijumi Lotmanu¹ (kuris savo ruožtu remiasi Ilja Prigožinu), vadintinas „bifurkacijos“ tašku. Tai reikštų, kad tokiu istorijos periodu atsitiktiniai elementai, fliuktuacijos ir asmeniniai pasirinkimai vaidina pagrindinį vaidmenį, tuo tarpu kitu metu vyrauja deterministiniai aspektai².

Pereinamojo laikotarpio pabaigą žymi 1991–1994 metai. 1991 m. dar gausiai leistos vietinių rusų poetų knygos. „Vagos“ serijoje „Pirmoji knyga“ pasirodo debiutiniai kelių autorių eilėraščių rinkiniai: Aleksandro Veleckio *Permainų knyga* ir Sergejaus Lavrovo *Greitas laikas* (po vienu viršeliu, 1991, „Vaga“), tačiau tai paskutiniai šios serijos, nuo 1978 m. leidusios vietinius rusų autorius, metai. Kitose leidyklose pasirodo Kobrino eilėraščių rinkinys *Вильнюсский синдром* (*Vilniaus sindromas*, 1991, „Viltis“) ir Asovskio

¹ Юрий Лотман, „Изъявление Господне или азартная игра?“, *Vivos voco* (prieiga internetu: <http://vivovoco.rsl.ru/VV/PAPERS/LOTMAN/LOTMAN04.HTM>; žiūrėta 2012 09 17).

² Илья Пригожин, Изабелла Стенгерс, *Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой*, пер. Ю. А. Данилова, Москва: Прогресс, 1986, p. 54.

Вильнюсский диверτισмент (Vilniaus divertismentas, 1991, UAB „Lukas“). Žurnalas *Вильнюс* 1994 m. grįžta prie tokio periodiškumo, koks buvo iki Atgimimo pradžios, – ir ši data Lietuvos rusų literatūros segmente gali būti laikoma pereinamojo laikotarpio pabaiga.

Pereinamuoju laikotarpiu posovietinėse respublikose, pasitelkiant Dubino formuluotę, „valstybinį nomenklatūrinį kultūros ir literatūros valdymo modelį tam tikrose atkarpose keičia rinkos savireguliacijos mechanizmai“³. Svarbu ne tik tai, kad vieną modelį keičia kitas, bet ir tai, kad tai vyksta palaipsniui ir tik *tam tikrose atkarpose*. Taigi viena sistema, lėmusi ankstesnę lauko struktūrą, nyksta, bet lieka jos suformuoti lauko dalyviai, o kita sistema įsigali – bet ne iš karto ir ne visur. Ši Dubino mintis disertacijoje tampa atspirties tašku aiškinantis posovietinio literatūros lauko struktūrą.

Siekiant atskleisti rusų literatūros Lietuvoje egzistavimo sąlygas posovietmečiu, pirmiausia žiūrėta, ar jame tebeveikia sovietmečio literatūros lauko dalyviai. Taip pat, kaupiant medžiagą disertacijai, stengiasi atsekti literatūrinius neoficialiosios erdvės veikėjų likimus bei tyrinėti naujai atsirandančias kolektyvines ir individualias strategijas.

Išliko vienas svarbiausių sovietmečio literatūros lauko institutų – Lietuvos rašytojų sąjunga. Pakito jos struktūra (pavyzdžiui, panaikintos visos sekcijos, tarp jų ir rusų rašytojų), tačiau visi nariai išsaugojo sovietmečiu jiems suteiktą profesionalių kūrėjų statusą, nors daugelio padėtis literatūros lauke pasikeitė dėl įsigaliojusių naujų kūrybos bei literatūrinio elgesio vertinimo kriterijų.

Pirmąjį Lietuvos Nepriklausomybės dešimtmetį Rašytojų sąjungos periodinis leidinys rusų kalba neužleidžia pozicijų kaip pagrindinis literatūrinio pasienio dalyvis – nors nemažai rusakalbių autorių ir išvažiuoja, suyra mechanizmai, skatinę vietinius rusų rašytojus užsiimti vertimais, gludinti meistrystę. Taigi žurnale *Вильнюс* bendradarbiaujančių rašytojų ir vertėjų ratas

³ Борис Дубин, „Литературная культура сегодня. Социальные формы, знаковые фигуры, символические образцы“, *Знамя*, 2002, Nr. 12 (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/znamia/2002/12/dubin.html>; žiūrėta 2012 09 17).

nebeatsinaujina, o turint omenyje, kad lygiagrečiai prarandami skaitytojai už respublikos ribų ir mažinamas finansavimas, žurnalo egzistavimas vien iš (sovietmečio) inercijos pranašauja jam pasitraukimą iš kultūros arenos. Žurnalo istorija detaliau aptariama atskirame poskyryje.

1996 m. Vilniaus universiteto Rusų filologijos katedros bei laikraščio *Эхо Литвы* (Lietuvos Aidas) iniciatyva įkurtas literatūrinis sambūris „RusLO“ (РусЛО – *русское литературное объединение*; lietuviškai *русло* reiškia „vaga“). Šiam sambūriui, kuris jungė rusakalbius Lietuvos rašytojus iki 2000 m.⁴, vadovavo poetas, VU Rusų filologijos katedros docentas Aleksandras Lysovas (1947–2009), kadaise pats buvęs studentų kūrybinio būrelio, o nuo 2001 m. – Lietuvos rašytojų sąjungos narys. Dalyviai rinkdavosi Vilniaus universiteto patalpose. Būrelis rengė skaitymus, rūpinosi meniniu narių ugdymu, jų knygų leidyba ir pristatymu visuomenei, siekė bendradarbiauti su rusų autoriais iš kitų Lietuvos miestų. Dauguma „rusliečių“ vėliau įsitraukė į kitų būrelių veiklą. Nors šis sambūris buvo naujas darinys tiriamajame segmente, vis dėlto jis įkurtas pagal sovietmečio literatūrinių sekcijų modelį.

Išsekus „RusLO“ veiklai, naujai besikuriančių rašytojų grupių (tokių kaip „Плеяда“ (Plejada), „Созвучие“ (Sąskambis) ir kt.) nariai daugiausia buvo sovietmečiu socialiai subrendusios, pensinio amžiaus sulaukusios asmenybės. Dalis jų debiutavo sovietmečiu (pavyzdžiui, Ivanas Gažimonas), bet nesukaupė ypatingo simbolinio kapitalo, kiti savo literatūrinį pašaukimą suvokė jau Nepriklausomoje Lietuvoje. Šiuose sambūriuose labai nedaug jaunesniosios kartos atstovų (šiems rašytojo laurai nebeatrodo tokie patrauklūs, o jei jie ir imasi „plunksnos“, paprastai turi kitokį adresatą bei pasirenka modernesnę debiuto būdą – internetą). Šių grupių nariai linkę orientuotis į sovietmečiu susiformavusią literatūros lauko struktūrą bei specifinius jos įteisinimo būdus – popierines publikacijas, narystę profesinėse organizacijose,

⁴ Александр Лысов, „‘Пусть в начале было Слово...’. Труды и дни поэтов ‘Русла’ (К истории Русского литературного объединения Литвы)“, *Allwrite* (prieiga internetu: <http://allwrite.saszkoe.eu/>; žiūrėta 2012 09 17).

valstybinius pripažinimo ženklus. Įvairių profesinių rašytojų organizacijų nariams pripažįstamas didelis autoritetas. Paprastai šių grupių nariai yra naivūs literatūros lauko dalyviai, kurie renkasi neatsižvelgdami į šiuolaikinio literatūros lauko padėčių visumą ir naujai atsiradusių arba sovietmečio tradicijas tęsiančių organizacijų simbolinio kapitalo prigimtį.

Tokie susibūrimai neturi ambicingos estetinės programos ir siekio įvykdyti perversmą literatūroje, neseka šiuolaikinio literatūros proceso aktualijų. Dauguma jų atlieka ne tiek literatūrinę, kiek socialinę funkciją – buria žmones turiningam laisvalaikiui. Jų kūrybinei refleksijai būdinga idėja, mintį, intenciją vertinti labiau nei jos raišką.

Paprastai jie skelbia tikslą „išsaugoti rusų kultūrą Lietuvoje“ ir dėl to kartais susilaukia Rusijos bei Lietuvos valstybinių institucijų, atsakingų už mažumų politiką, dėmesio. 2004 m. Liudmilos Chorošilovos iniciatyva pirmą kartą surengtas „Respublikinis šiuolaikinės rusų poezijos konkursas ir festivalis“, vykęs ir vėliau – 2006, 2007, 2008 ir 2010 m. Šiuose renginiuose atrastų rašytojų kūryba leista kolektyviniuose poezijos rinkiniuose, pavyzdžiui, *Всё о любви!*⁵ (*Viskas apie meilę!*). Aktyviausiai šiuose konkursuose dalyvaudavo minėtųjų literatūrinių sambūrių nariai. Konkursą ir knygų leidybą rėmė ir palaikė valstybinės institucijos: pavyzdžiui, 2006 m. rinkinio įvadiniam žodyje dėkojama Lietuvos Tautinių mažumų departamentui, Rusijos Federacijos ambasada Lietuvoje, Lietuvos rusų kultūros fondui ir pan.

Didesnį simbolinį kapitalą sovietmečiu sukaupę oficialūs ir neoficialūs segmento dalyviai vienodai ironiškai žvelgia į naujus literatūrinius sambūrius. Juos jungiančios kolektyvinės iniciatyvos susijusios arba su Rašytojų sąjungos žurnalu, vėliau almanachu, *Вильнюс*, arba su bandymais kažkokiu būdu pratęsti su neoficialiąja erdve siejamas literatūrinės praktikas (pavyzdžiui, po 2000 m. Sergejaus Rapoporto parengtas vienkartinis almanachas *Saviesiems*) bei pasinaudoti naujomis technologinėmis galimybėmis.

⁵ *Все о любви! Сборник лирических стихов русскоязычных поэтов Литвы, Вильнюс: [leidykla nenurodyta], 2006.*

Tolesniuose poskyriuose analizuojamos kolektyvinės strategijos atskleidžia Lietuvos rusų literatūros kaip lauko segmento funkcionavimo konkretybę posovietmečiu. Iš pradžių aptariamas žurnalas *Вильнюс*, tęsiantis ir naujai įprasminantis sovietmečio paveldą, – jo istorija tampa pagrindu posovietinio segmento istorijos periodizacijai. Tuomet nagrinėjamas elektroninis leidinys *Индоевропейский диктант* (Indoeuropietiškas diktantas), liudijantis naujų galimybių poveikį Lietuvos rusų rašytojų literatūrinėms strategijoms.

1.2. Leidinys *Vilnius*: periodizacija ir strategijos

1987 m. padažnėjęs Rašytojų sąjungos leidinio periodiškumas (iki 1994 m. leistas kas mėnesį) sutampa su rusiškos bei lietuviškos kultūrinės periodikos „sprogimu“, kai dėl naujos medžiagos padidėjo leidinių apimtis, kiekis, išaugo tiražai. Įdomu, kad žurnalo tiražai beveik neišaugo periodikos „sprogimo“ metais (lyginami pirmieji kiekvienų metų numeriai):

Metai	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Tiražas	7085	6755	5775	5965	7385	7755

3 lentelė. Leidinio *Вильнюс* tiražas 1984–1989 m.

Palyginti: 1978 m. pirmojo numerio tiražas – 1900 egzempliorių, 1979 – 4320. Žurnalo istorija taip pat rodo, kad pokyčiai vyko palaipsniui: pradžioje 1987 m. žurnalas keičia periodiškumą, 1988 m. – redaktorių, 1989 m. – pavadinimą. 1995 m. žurnalas grįžo prie periodiškumo, kuris buvo iki 1987 m. (kas du mėnesius). Tiražas nebenurodomas, tačiau tikėtina, kad jis irgi sumažėjo. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę žurnalas platinamas tik Lietuvoje, potencialių skaitytojų ratas siaurėja. Daugelis sovietmečio Lietuvoje debiutavusių ir susiformavusių autorių paskutiniuoju XX a. dešimtmečiu emigravo (daugiausia į Rusiją ir Izraelį). Leidinys skiria daugiau vietos naujosios rusų mažumos problemoms.

10-ojo dešimtmečio pabaigoje *Вильнюс*, kaip ir daugelis kitų kultūros leidinių, sunkiai vertėsi finansiškai. 1999 m. žurnalo leidimas nutrauktas, o 2000 m. šviesą vėl išvydo kartą per metus rengiamas almanachas (2001–2002 m. jis vėl nebuvo leidžiamas). Pasak Asovskio, redaktoriai jau buvo pavargę vaikščioti po institucijas bandant atkreipti į save valdininkų dėmesį – tačiau almanachą atgaivinti padėjo laimingas „atsitiktinumas“:

Tuo metu Lietuva dar nebuvo Europos Sąjungos narė, bet aktyviai tam ruošėsi, ir mūsų valdžia reguliariai atsiskaitydavo Briuseliui, kad tautinių mažumų interesai Lietuvoje nepažeidžiami, ir kaip vieną iš pavyzdžių pateikė... žurnalą „Vilnius“ rusų kalba, kuris neva pasirodo kas mėnesį. Bet tai buvo grynu gryniausia dezinformacija. Žurnalas tuo metu išvis nebuvo leidžiamas.

Buvo parašytas laiškas šalies prezidentui, kurį pasirašė aštuoni žinomi rusų inteligentai, gyvenantys Lietuvoje. Tarp jų – poetas Jurijus Kobrinas, profesorius Jevgenijus Kostinas, filosofas Andrejus Konickis, poetas ir vertėjas Georgijus Jefremovas ir kiti. Aš asmeniškai nunešiau tą laišką į Prezidentūrą. Praėjo pusė metų, ir jokio atsakymo. Veikiausiai mūsų laišką tiesiog pametė. Surinkęs informaciją, taip pat ir apie dezinformuojantį pranešimą Europos Tarybai, jog žurnalas „Vilnius“ leidžiamas periodiškai, ir nesulaukęs jokio atsakymo į rusų inteligentų laišką, eiliniame Lietuvos Rašytojų sąjungos suvažiavime paprašiau žodžio ir papasakojau apie susiklosčiusią žurnalo rusų kalba padėtį. Ir valdininkai buvo priversti reaguoti. Po kurio laiko mūsų žurnalas vėl gavo paramą.⁶

Europos Sąjungos mažumų politikos dėka 2003 m.⁷ atgijusio almanacho strategija pasikeitė. Sumažėjo dažnumas ir apimtis, o per tuos metus, kai leidinys nebuvo pasirodęs, jis prarado ir iki tol negausius skaitytojus. Kadangi

⁶ „30 лет журналу «Вильнюс»“ [interview su Vitalijumi Asovskiu], *Экспресс-неделя*, 2008 06 24 (prieiga internetu: <http://www.nedelia.lt/rusworld/3221-30-let-zhurnal-vilnjus.html>; žiūrėta 2012 09 17).

⁷ Pažymėtina, kad tais pačiais metais poetui ir vertėjui Jurijui Kobrinui įteikiamas valstybinis apdovanojimas – Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Riterio kryžius už nuopelnus Lietuvos Respublikai.

jo platinimas specialiai neorganizuojamas, retas Lietuvos rusakalbis apskritai žino, kad tarp rusiškų Vilniaus leidinių yra ir literatūros almanachas. Dėl sumažėjusios apimties jame spausdinama daugiausia lietuvių rašytojų kūryba, šiek tiek kritikos, svarbiausių metinių literatūros įvykių apžvalgos bei vieno ar dviejų vietinių rusų rašytojų kūriniai (dažniausia tai vis nauji autoriai, nes apimtis ir periodiškumas tarsi neleidžia tam pačiam autoriui publikuoti dažniau nei kartą per kelerius metus). Bet žurnalas neatlieka ir naujų talentų paieškos bei pristatymo funkcijos: pavyzdžiui, pirmoji Lenos Eltang publikacija pasirodo autorei jau išgarsėjus rusų literatūros lauke. Taigi *Вильнюс* greičiau konstatuoja reputacijas nei jas sukuria.

Nuo 2005 iki 2011 m. almanachas leidžiamas kas pusmetį. Turint omenyje, kad leidinys nėra platinamas už Lietuvos ribų ir neturi atnaujinamos versijos internete, paradoksaliai atrodo, kad lietuvių rašytojų kūrinių vertimai į rusų kalbą adresuojami vien rusakalbiams Lietuvos skaitytojams: pagal sociologinių apklausų duomenis, tik išeinančios rusakalbių Lietuvos gyventojų kartos atstovai visiškai nemoka lietuvių kalbos, tad vargu ar lietuvių literatūra besidomintis rusakalbis Lietuvos pilietis nepajėgtų skaityti kūrinių valstybine kalba. Šiuo metu kultūroje leidinys gyvena vegetatyvinį gyvenimą – kol gauna finansavimo „injekcijas“. Jei jo strategija nepakis, iškeliavimas istorijos anapilin yra tik laiko klausimas. Tačiau kokios yra teorinės strategijos pokyčio galimybės?

Jei žurnalas norėtų išlikti nekeisdamas turinio, jis turėtų arba pasiekti už Lietuvos ribų gyvenančius rusų skaitytojus, arba bent jau pasirūpinti versija internete (kuri egzistuoja, bet jau kelerius metus nebeatnaujinama) bei jos reklama rusakalbiam tinkle. Kita išeitis, kurią siūlo pati žurnalo istorija (jo pradžia, prie kurios iš esmės sugrįžta, – vėl nežinomi skaitytojai, mažai vertėjų, abejojama meniniu rusakalbių rašytojų kūrinių lygiu), – leisti jam tapti visų pirma rusakalbės mažumos ir jų literatūros tribūna, nes taip gali atsirasti daugiau skaitytojų Lietuvoje. Bet tuomet lietuvių rašytojų kūrinių vertimai liktų tik priedas, o ne pagrindinis turinys. Teoriškai abi taktikas galima bandyti jungti, siekiant žurnalą padaryti įdomų ir vietiniams, ir užsienio skaitytojams.

Posovietinio dvidešimtmečio literatūrinio lietuvių–rusų pasienio periodizacija, kurią siūlo žurnalo istorijos peripetijos, leidžia skirti keturis laikotarpius:

- I. 1987–1994. Žurnalo istorijos pikas.
- II. 1995–1999. Naujos tapatybės paieškos.
- III. 2000–2004. Finansavimo problemos, išlikimo klausimas.
- IV. Po 2005 m. Vegetatyvinis gyvenimas.

Sovietmečiu dėl literatūros lauko centralizacijos leidinio istorija tapo patikimu segmento periodizacijos pagrindu, tuo tarpu daugiasluoksniė posovietmečio literatūros erdvė skatina atidžiau įsižiūrėti į alternatyvias kolektyvines strategijas.

1.3. Interneto projektas *Indoeuropietiškas diktantas*

Elektroninis leidinys *Индоевропейский диктант*⁸ pradėtas 1999 m. – jie buvo paskutiniai žurnalui *Вильнюс*, vėl tapusiam almanachu. Idėja sukurti interneto leidinį kilo rašytojui ir filosofui orientalistui Vladimirui Korobovui, ir šia mintimi jis pasidalijo su kolega ir draugu Pavelu Lavrinecu. Pastarasis atsimena, kad pats tokį leidinį įsivaizdavęs „tradiciškai, kad būtų aiški programa, rubrikos, redakcija“⁹, o Korobovas norėjęs sukurti kažką neįprasta. Naujos techninės interneto siūlomos galimybės buvo palankios eksperimentams. Leidinys nepasimetė tarp kitų rusiškojo interneto leidinių – 2000 m. jis apdovanotas antrąja vieta rusų internetinės literatūros konkurse „Teneta“ (kategorija „Elektroninis literatūros žurnalas arba laikraštis“).

Pavadinimą svetainė paveldėjo iš antroje 9-ojo dešimtmečio pusėje Korobovo ir Lavrineco sukurto eilėraščių ciklo, kuriame panaudota

⁸ *Индоевропейский диктант* (prieiga internetu: <http://www.russianresources.lt/dictant/>; žiūrėta 2012 09 17).

⁹ Čia ir toliau, jei nurodoma tik pavardė, cituojami Lavrineco atsakymai į mano pateiktą klausimyną. Atsakymai gauti el. paštu 2012 04 07.

„indoeuropietiška“ anagraminė poetika¹⁰. Verta paminėti, kad kūrybinis Korobovo ir Lavrineco bendradarbiavimas viešoje erdvėje pastebimas nuo 1991 m., kai serijoje „Pirmoji knyga“ pasirodė Aleksandro Veleckio eilėraščių rinkinys *Книга перемен* (Permainų knyga). Šie eilėraščiai, kaip ir „indoeuropietiškieji“, laikytini konceptualiais, nes yra sukurti (ar perkurti) bei sugrupuoti remiantis griežtu principu (Lavrineco pasakojimas):

Antroje 9-ojo dešimtmečio pusėje sukūriau eilėraščių, o gal du, „Indoeuropietiškojo diktanto“ tipo, be punktuacijos ir su anžambemais, parodžiau Korobovui, kuris po kelių dienų jį perrašė mašinėle su tarpais, sugrupavęs eilutes į šešias grupes, o parašėse sudėjo brūkšnius, vientisus ir nutrūkstančius, ir parodė man: išėjo tarsi viena iš I Czin heksagramų. Tuomet mano bei jo kuriamus eilėraščius, remiantis tema ar nuotaika, priskirdavome vienai ar kitai heksagramai. Be to, prie jų pridėjome mažiausiai vieną velionio Michailo Novopolskio ir mažiausiai vieną Tatjanos Korobovos eilėraščių. Autorystė mums nerūpėjo: pagal mūsų koncepciją, poetas – tik tarpininkas ir ryškintojas ir t. t. (žr. patį pavadinimą „Indoeuropietiškasis diktantas“). Viena vertus, kiekvienas eilėraštis turi atskirą autorių, kita vertus, tuo metu artimai bendravome ir eilės tam tikra prasme augo iš vienos dirvos. Dalis eilėraščių parinkti iš jau sukurtų, o kiti jau buvo parašyti taikantis prie nepanaudotų heksagramų. Pseudonimas atsirado berengiant publikaciją, sugalvojo jį, regis, Korobovas.

Taigi svetainės pavadinime slypi reikšminga nuoroda į pamatinę kūrybos sampratą, kuria remiasi leidinys, naudodamas jau anksčiau Korobovo ir Lavrineco parašytuose eilėraščiuose išbandytą bendraautorystės taktiką. Diktantas yra tai, kas parašyta kažkam diktuojant: diktavimo aktas atskiria rašymą nuo autorystės, teksto prasmė nebepriklauso tam, kas jį užrašė. Toks požiūris artimas Roland'o Barthes'o įžvalgoms, išsakytoms chrestomatiniame

¹⁰ Žr., pavyzdžiui: Вячеслав Иванов, „Изучение соотношения означающей и означаемой сторон языкового знака“, *Очерки по истории семиотики в СССР*, Москва: Наука, 1976 (prieiga internetu: http://philologos.narod.ru/semiotics/ivanov_gl4.htm; žiūrėta 2012 09 17).

straipsnyje „Autoriaus mirtis“¹¹. Svetainėje į šį Barthes'o tekstą yra ir tiesioginė nuoroda; žr. rubriką „autoriaus mirtis skaitymo rate“.

Autoriaus (autorystės) mirtį iškeliant kaip vieną iš kūrybinės koncepcijos aksiomų, tenka atsisakyti visų tradicinių rašymo tikslų, kad ir kokie jie būtų – nuo visuomenės auklėjimo iki egocentriškos saviraiškos, nes jokia raiška nebelaikoma patikimu tarpininku už teksto esančioms prasmėms perduoti. Jaučiant būtinybę formuluoti kitokį kūrybos tikslą, imamasi visokių gudrybių. Pagrindiniame leidinio puslapyje dėl padėties (viršuje, iš kairės, kur paprastai pradedama skaityti) bei vienintelio paveiksliuko skaitytojo dėmesį patraukia toks manifestas:

Mūsų tikslas nejuda

Streikuoja Rumunijos šachtininkai, klastingi maoistai grobsto Nepalo moksleivius, juodoji skylė surija vieną kitą reikalingą planetą – o mums tik duok ką paskaityti.

Tarsi nuo skaitymo kas nors gali pasikeisti.

Bet galbūt būtent todėl ir skaitome, kad nenorime, jog kas nors keistųsi. Tikėtina, kad dėl tos pačios priežasties dabar ir rašome.

Tai nėra „žanro“, stiliaus, teisingumo, „Aš“ ar tiesos paieškos, o kažkoks begalinis artėjimas prie ramybės, kartais meistriškai pridengtas sielvartingu ekspansionizmu [...]; kartais, kaip Lenos Eltang kūryboje [...], įgaunantis srauto mirties linkui pavidalą; kartais maskuojamas metaforų teroro [...].

Visų tikslas (objektyviai, deja) vienas¹², tačiau transporto priemonės, be abejo, skirtingos.

Autoironiškai pabrėžiamas *Diktanto* abejingumas aktualijoms, skaitymas suvokiamas kaip savaiminė vertybė, pastovumo ir ramybės garantas. Ramybę skelbiama esant pagrindiniu ir visus autorius vienijančiu tikslu, tačiau šis tikslas yra toks pat gudravimas kaip ir bandymas žmonijos vienybę pagrįsti

¹¹ Ролан Барт, „Смерть автора“, *Избранные работы: Семиотика. Поэтика*, Москва: Прогресс, 1994, p. 384–391.

¹² Žodis „vienas“ yra hipertekstinė nuoroda į virtualias Prahos radijo kapines.

ta aplinkybe, kad visi žmonės neva turi bendrą tikslą – numirti, skiriasi tik jų priemonės. Vis dėlto toks retorinis manevras leidžia konceptualiai užskleisti *Diktantą*, o skaitytoją ragina ieškoti sąsajų tarp kaimynystėje atsidūrusių autorių. Taip leidiniui suteikiamas savarankiško grožinio kūrinio statusas, kurio prasmė neišsemiamą, – kitaip skaitomas ir suvokiamas tradicinis periodinis leidinys, kuris paprastai yra tam tikros informacijos talpykla.

Kūrybinis manifestas, kuriame atsisakoma aktualumo, paprastai iškelia kokią nors kitą vertybę: pavyzdžiui, Rapoportui individualios, kasdieniškos būties chaosas yra vertingesnis už kūrybinės ambicijos, tuo tarpu *Diktantas*, regis, orientuotas į amžinybę – kad ir internetinę. Abiem atvejais sureikšminama kūrybinė atmosfera, kūrybiškumas kaip procesas, o ne kaip galutinis kūrybinio akto produktas. Pasak Lavrineco, neišlikusiame interviu Levui Pirogovui 2001 m. pabaigoje Svetlana Martynčik (Maks Frai), kalbėdama apie *Diktantą*, pasakė, kad, „neva skirtingai nei Rusijos kultūros centrų gyventojai, mes tiksliai žinome, kad niekam su savo rašiniais nereikalingi, todėl rašome dėl paties proceso“¹³.

Pagrindinio *Diktanto* puslapio apačioje yra kitas manifestą primenantis tekstas, tęsiantis žaidybišką autoreprezentaciją:

[Indoeuropietiškojo Diktanto tikrovė nesutampa (iš dalies ar visiškai) su jokiais kitomis įmanomomis tikrovėmis]

[redakcija neprisiima atsakomybės už staigų atsitiktinių asociacijų radimąsi ir dingimą]

[Indoeuropietiškas Diktantas nėra masinės informacijos priemonė]

[Indoeuropietiškas Diktantas išvis nėra priemonė]

[Čia nuolat viskas keičiasi]

¹³ Cituojami Lavrineco žodžiai iš atsakymų į klausimą, tačiau panašias mintis Maks Frai išsako esė „Niekam nereikalingumas“: Светлана Мартынчик, „Никому ненужность“, АРТ-АЗБУКА (prieiga internetu: <http://azbuka.gif.ru/alfabet/n/nikomunenuzhnost/>; žiūrėta 2012 09 17).

Taigi leidinys deklaruoja esąs savitiksliis (ne priemonė), sykiu nepastovus („čia nuolat viskas keičiasi“) ir pastovus („mūsų tikslas nejudą“). Dar kartą primenama, kad prasmė nebeprisiklauso užrašiusiajam tekstą: redakcija neprisiima atsakomybės už asociacijas. Redakcija iš viso neprisiima atsakomybės, nes niekur neparašyta, kas yra redaktoriai ir kaip su jais susisiekti.

Diktanto strategijos beveik neįmanoma retrospektyviai nagrinėti kaip proceso (skirtingai nei popierinių leidinių ar popierinio leidinio principu sudarytų internetinių), nes pokyčiai ir atnaujinimai nebeatsekami. Tad nors būtent procesualumą, neišbaigtumą *Diktantas* iškelia kaip svarbią leidinio ypatybę, nuo 2004 m. nebeatnaujinamas puslapis tampa paminklu sau pačiam; taisyklė „čia nuolat viskas keičiasi“ nebegalioja atnaujinimų prasme; diktantas, atrodytų, pagaliau pasiekė tobulą ramybės būseną. Vis dėlto nuolat atsinaujinanti aplinkinė interneto erdvė suteikia *Diktantui* dinamikos: nors jis ir neatsako už „atsitiktinių asociacijų radimąsi ir dingimą“, bet jų ir neatsisako.

Kadangi analizei prieinamas tik galutinis leidinio pavidalas, o ne jo tapsmas, disertacijoje imamas dvejopo skaitymo. Iš pradžių, priimant paties *Diktanto* pasiūlytas žaidimo taisykles, atliekama jo kaip „daikto savyje“ (nuo aplinkos atsiribojusio hiperteksto) analizė, o vėliau į šį leidinį žvelgiama kaip į kolektyvinę strategiją.

Diktantas kaip hipertekstinio skaitymo labirintas. Pagrindiniame svetainės puslapyje pateikiamos nuorodos į visus joje sudėtus kūrinius, kurie surūšiuoti į rubrikas: „nauji pranešimai apie daiktus“; „indoeuropietiški užrašai“, „tiesaus ištiesinimas“; „les plaisirs et les jours“; „kategorijų miškas“; „coito ergo sum“; „mananas – herojinis galindų-jotvingių epas“; „atoriaus mirtis skaitymo rate“, „tekstai“, „epistolis“, „vertimai“, „manifestacijos“, „medžiagos ir tyrimai“. Naudojantis elektroninės erdvės galimybėmis žaidžiama tekstu – tačiau tik iki tam tikros ribos. Išorinių nuorodų mažai, daugiausia jų įvadiname žodyje, o pačios svetainės struktūra organizuota taip, kad nuorodos į visus tinklalapius iškeliamos į pagrindinį. Taigi griežtąja prasme *Diktantas* nėra labirintas – visi keliai veda iš ir į pagrindinį puslapį,

nors nuorodos, leidžiančios keliauti, vietoje tradicinio „atgal“ arba „sugrįžti“ įgauna vis kitokią tekstinių pavidalą, kuris turi prasminių sąsajų su puslapio turiniu, pavyzdžiui: nuoroda „lyg į pradžią, bet iš tiesų...“ iš puslapio „Kova su diskursu“, nuoroda „O dabar eime čia“ iš puslapio „Naujos žinios apie daiktus (konkursas)“, nuoroda „Suvalgyk mane“ iš puslapio „Naujienos apie maistą“ ir pan. Tačiau skaitymo labirinto įspūdį sukelia žanrinis leidinio neapibrėžtumas¹⁴.

Persmelktas postmodernistinių žaidimų dvasios, *Diktantas* ištrina ribas tarp skirtingų diskursų – mokslinio, dokumentinio, grožinio – bei jų specifinių verčių. Greta patikimų archyvinių publikacijų ir vertimų yra ir tokių žanrine prasme sunkiai apibrėžiamų tekstų kaip „žinios apie daiktus“, kur kasdieniai daiktai ir dalykai aprašomi derinant mokslinę retoriką ir terminiją su grožinio diskurso priemonėmis: asociatyviniu mąstymu ir sukeistinančiu požiūriu į daiktus. Pavyzdžiui, fragmentas iš esė miniatiūros „Stiklinė“:

Dialektinio materializmo epochoje stiklinė akivaizdžiai neigdavo hipotezę apie formos ir turinio vienybę. Nes skysti kūnai į ją įpilami, o birūs įberiami be pasekmių užgriebiančiai formai. Įpylimas ir įbėrimas tampa įmanomi dėl apvalios stiklinės diametro dydžio angos. Ši konstrukcinė detalė taip pat leidžia atitinkamus kūnus išberti bei išpilti, bet tik jei nebuvo įpilta statybinių klijų. Stiklinė tinka bet kokiai rankai, o tai dar kartą patvirtina Visatos antropomorfiškumą.

Rubrikoje „kategorių miškas“ akivaizdžiai sekama garsiosios Jorge Luiso Borgeso „gyvūnų klasifikacijos“ pėdomis, kurią mini ir Michelis Foucault įvado į veikalą *Žodžiai ir daiktai: humanitarinių mokslų archeologija* (1966) pradžioje kaip pagrindinį savo įkvėpimo šaltinį. Tikėtina, kad leidinio autorius galėjo įkvėpti ne tik Borgeso kūryba, bet ir Foucault darbai.

¹⁴ Prie panašios išvados prieina ir Jelena Berns, kurdama tinklapio portretą: Елена Бернс, „Индоевропейский Диктант“ [портрет сайта], *RUSSIAN-CYBERSPACE.ORG* (prieiga internetu: http://www.ruhr-uni-bochum.de/russ-cyb/library/portraits/ru/portraits_diktant.htm; žiūrėta 2012 09 17).

Tarp įvairių eksperimentinių žanrų yra ir tokių, kurių precedentai ne visai aiškūs: pavyzdžiui, atskirą rubriką sudarantis herojinis galindų-jotvingių epas „Mananas“. Sumanymas, pasak Lavrineco, buvo toks:

Iš savo orientalistinių užsiėmimų Korobovas žinojo tokius epus kaip Heseriada, aš iš SSRS tautų literatūrų kurso turėjau supratimą apie visokius Manasus, ir abu gerai įsivaizdavome, kokie iš esmės naivūs ir juokingi jų herojai ir jų žygdarbiai, kaip lietuviams trūksta epo, kaip egzotiškai skamba „samprotavimas“, „kumpis“ ir „alus“ – ne prasčiau nei budistiniai ar tantristiniai terminai; kilo pagunda sukurti tekstą, kurio prasmė iš esmės skirtųsi priklausomai nuo to, ar žmogus moka lietuvių kalbą, ar ne, žino įvairiausių reminiscencijų pretekstus, pradedant ritminiais, ar ne. Mums, kiekvienam savaip, patiko tokie mitologiniai, etimologiniai ir kitokio pobūdžio tyrimai kaip Toporovo, Ivanovo, Civjan, Jelizarenkovos darbuose, ypač žavėjo įprotis esant progai atrasti pasaulio medį, klasifikacines schemas, dvynių mitą, [Griaustinių valdovą], mitologinių struktūrų Dostojevskio kūryboje, išvelgti panašumų tarp galindų migracijos krypties ir Goliadkino judėjimo. Šių tyrinėtojų darbuose įprastos gausios nuorodos į įvairiakalbius ir įvairiarūšius tekstus.

Taigi galindų-jotvingių epo pavadinimas „Mananas“ kilo iš Kirgizų herojinio epo „Manas“ pavadinimo, kur Manas – pagrindinis didvyris. Šis epas laikomas ilgiausiu iš žinomų pasaulio epų. Lingvistinis būdas, kuriuo iš Manaso sukuriamas galindų-jotvingių epo herojus, mano manymu, gali būti siejamas ir su kitu intertekstu – kultine 9-ojo dešimtmečio daina „Здравствуй, мальчик бананан“ (Sveikas, berniuk banananai), absurdiškas dainos turinys nesutrukdė „berniukui banananui“ tapti vienu iš laikmečio herojų (ši daina skambėjo ir kultiniame Sergejaus Solovjovo 1987 m. filme „Assa“).

Svarbus tekstinės epo strategijos lygmuo, kurį akcentuoja ir Lavrinecas, yra žaidimas teksto daugiaprasmiškumu, kuris sukuriamas per tarpkultūrinę ir tarpdisciplininę (nors kalbant apie mokslą ir literatūrą gal tiksliau būtų sakyti „tarpdiskursinę“) kūrėjų padėtį. Humanitarinio išsilavinimo žmogui,

mokančiam rusų ir lietuvių kalbas bei išmanančiam mokslinio diskurso taisykles, epo fragmentai su komentarais turėtų skambėti komiškai. Pavyzdžiui, 2 fragmentas (vienas trumpiausių):

Drąsiai *кымнuc* [1] griebė Mananasas,
Atsargiai išsitraukė *нулcтыкас* [2].
Virš kuklios jotvingių pirkis
Išdidžiai kabojo Darius ir Girėnas. [3]¹⁵

[1] Kalbama apie vyriškojo Kupalos pavidalo pagrobimą; siužetas sukėlė diskusiją apie seksualinę Mananaso orientaciją, kur jo heteroseksualumo teorijos šalininkai, ignoruodami etimologinius D. Razausko atradimus, buvo linkę įžvelgti *kumpyje* velniai žino ką (žr. žurnalą „Liaudies kultūra“, 1999, Nr. 1), tuo tarpu akivaizdus sakralinis semantinis šių daiktų (*kumpio* ir *pilstuko*) krūvis nekelia abejonių.

[2] Variantas: *pilnstukas*. Pasak žodinio padavimo, kuris išliko nutolusiuose Dzūkijos rajonuose ir Lietuvių kalbos ir tautosakos institute (Antakalnio g., 6, tel. 22 53 32), jaunystėje Mananasas atidavė Girėną šventosios išminties sergėtojui už žinojimo pilnatvę. Plg. „žinojimo medaus“ motyvas Vyresniojoje Edoje.

[3] Luigi Biagolli nustatė, kad „skraidančių“ brolių Dariaus ir Girėno įvaizdis yra archajiško indoeuropietiško dvynio mito refleksas (nepublikuotas pranešimas, skaitytas IV Pasauliniame galindistų kongrese, Liubliana, 1996). Simptomiška, kad rusiškajame substrate šis mitas transformavosi į siužetą apie vadinamuosius „brolius pilotus“.¹⁶

Sunku pasakyti, kokių prasmių šiame tekste galėtų išskaityti žmogus, kuris nemoka lietuvių kalbos, nėra filologas ar mokslininkas. Kitaip nei „kategorijų miškas“ ar „žinios apie daiktus“, epas nesinaudoja kasdienybės

¹⁵ Kadangi rusiškajame tekste lietuviški žodžiai transliteruojami ir rusų skaitytojui, nemokančiam lietuvių kalbos, neturi jokios reikšmės, lietuviškame vertime paliktas „originalus“ jų užrašymas, kad jie irgi sudarytų keistų ir nepažįstamų žodžių įspūdį.

¹⁶ „Фрагмент №2“, *Индоевропейский диктант* (prieiga internetu: <http://www.russianresources.lt/dictant/Mananas/Fragment2.html>; žiūrėta 2012 09 17).

medžiaga, kuri daugmaž vienodai pažįstama visiems, – įvairiausių intertekstinių nuorodų gausa nepasiruošusiam skaitytojui pasiūlo per daug tekstinių anomalijų, kad būtų galima, jas ignoruojant, skaitymo metu sukurti kokį nors kitą bendrą prasmę lauką, kur kiekvieną elementą būtų galima paaiškinti iš teksto visumos bei santykių su kitais elementais.

Iš viso epą sudaro 17 tokių fragmentų su komentarais bei įvadas, pasakojantis epo „atradimo“ istoriją ir „rekonstravimo“ aplinkybes:

Kaip žinoma, herojinio indoeuropiečių epo, sukurto galindų ir jotvingių tautos, tekstą „Mananasas“ netyčia atrado Aldona Sapiegovienė viešosios pirties palėpėje Kazlų Rūdos mieste. [...]

Šiuo metu prie fragmentų rekonstrukcijos, vadovaujami filosofijos daktarės Onutės Kugelienės, dirba 17 habilituotų daktarų iš įvairių visuomenės mokslų, 24 daktarai (iš jų 9 docentai), 19 vyresniųjų mokslo darbuotojų, 14 mokslo darbuotojų, 6 asistentai ir 32 doktorantai, „Greitosios pagalbos“ brigada, mokesčių inspekcijos inspektorius, vienas pensininkas entuziastas, dvi pensininkės – tikrosios entuziastės, jaunų krašto tyrėjų būrelis iš vidurinės mokyklos, kuri pageidavo likti nežinoma.

Deniso Jacutko recenzijoje užsimenama, kad *Diktantas* turėjo epigrafą (kurio dabartinėje svetainės versijoje nebėra) „Neaprepiama erdvė ir nieko šventa“¹⁷. Toks epigrafas kondensuotai charakterizavo interneto erdvę ir postmodernistinę diktantorių orientaciją. Galvojant apie įvairias mokslinio diskurso parodijas, galima būtų sutikti, kad „nėra nieko šventa“, – tačiau tai ne visai taip. Šventa atrodo pati teisė kūrybiškai žiūrėti į bet kokio diskurso taisykles ir, priklausomai nuo nuotaikos ir tikslų, šioms taisyklėms paklusti arba nepaklusti.

Diktantas kaip kolektyvinė strategija. Autorystė *Diktanto* teritorijoje nuolat krečia pokštus: administratoriai bei dalis autorių naudojami

¹⁷ Денис Яцутко, „Тонкая игра на грани прорыва“, *НГ EX LIBRIS*, 2002 02 14 (prieiga internetu: http://exlibris.ng.ru/internet/2002-02-14/2_game.html; žiūrėta 2012 09 17).

slapyvardžiais, todėl netgi tikri, bet egzotiškai skambantys vardai sudaro pseudonimų įspūdį (pavyzdžiui, Anri Ketegat).

Tikri leidinio redaktorių vardai niekur nenurodomi, tačiau smalsus skaitytojas nesunkiai juos rastų internete. *Diktanto* pasirodymo metais įkurta viešoji įstaiga „Baltijos rusų kūrybiniai ištekliai“, kurios pagrindinis tikslas – „taikant moderniąsias technologijas plėsti kūrybos išgales, kontaktus ir bendradarbiavimą kultūros, informacijos ir švietimo srityse“¹⁸. Šiai įstaigai atstovauja programų direktorius Vladimiras Korobovas, direktorius Pavelas Lavrinecas ir vyriausiasis analitikas Sergejus Rapoportas. *Diktantas* tapo vienu iš šios įstaigos vykdomų projektų greta „Baltijos archyvo“, „Trimitininko ant žirgo“ ir „XreNir“.

Pasak Lavrineco, užregistravus įstaigą „tapo įmanoma 1999 m. lapkritį pasirašyti sutartį su UAB ‘DBS.Ltd.Pte’ (dabar UAB ‘Skaitmeninio sertifikavimo centras’) dėl serverio suteikimo ir domeno vardo registravimo ir 2000 metams gauti finansinę Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondo bei Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie LR Vyriausybės paramą“. Tačiau *Diktanto* struktūra ir atnaujinimo dažnumas nebuvo palankūs atsiskaitymams už projektinį finansavimą. Ilgainiui viena iš *Diktanto* rubrikų (archyvinės publikacijos ir moksliniai straipsniai, skirti rusų kultūros Lietuvoje tyrimams) išaugo į savarankišką projektą „Baltijos archyvas“, kuris reguliariai atnaujinamas ir sėkmingai veikia iki šiol, – tačiau tai jau yra mokslinis ir dokumentinis, o ne kūrybinis projektas, publikuojantis XIX–XX a. pradžios Lietuvos rusų rašytojų kūrybą bei tyrimus. Taip *Diktanto* strategijoje kuriam laikui susijungė skirtingi jo iniciatorių interesai – mokslinės ir literatūrinės aspiracijos.

Leidinio literatūrinė strategija trisluoksnė: tiesioginių deklaracijų lygmenyje jo tikslas – skaitymo ramybė, tiesiogiai susieta su abejingumu aktualijoms. Paradoksaliai būtent interneto erdvės specifika tokiai

¹⁸ „Общественное учреждение ‘Русские творческие ресурсы Балтии’“, *Общественные организации российских соотечественников в Литве* (prieiga internetu: <http://www.rusorg.lt/rstrt/>; žiūrėta 2012 09 17).

nesuinteresuotumo išraiškai suteikia dviprasmiškumo: jei pavartojamas kažkoks žodžių junginys, jis leidžia paieškos programoms surasti puslapį. Taigi *Diktantas* smalsuoliui gali būti pasiūlytas tarp naujienų apie šachtininkus, maoistus ar juodąsias skyles. Tad vien minėdamas aktualius žodžius leidinys save aktualizuoja deklaruojamo abejingumo aktualijoms būdu.

Kaip kolektyvinė strategija *Diktantas* siekė sukurti tai, ko anksčiau nebuvo, naudodamasis grožinės kūrybos priemonėmis. Kodėl vyraujantis atrodo būtent grožinis, o ne, pavyzdžiui, mokslinis ar dokumentinis diskursas? Pirmiausia dėl paratekstinių ypatybių, kurios brėžia pageidaujamo skaitymo rėmus (plg. su mokslinio dokumentinio projekto pavadinimu „Baltijos archyvas“). Pasak Marco Angenot, literatūros diskursas skiriasi nuo kitų galimybė juos visus jungti, neprarandant savosios tapatybės¹⁹.

Taigi pagrindinis diskurso organizavimo principas *Diktante* yra grožinis, ir nors anoniminė redakcija tiesiogiai nekelia jokių literatūrinių tikslų, netiesiogiai orientacija į literatūrinę kokybę akivaizdi: „neturėjome tokių tikslų kaip iškovoti vietą literatūrinėje hierarchijoje, padaryti literatūrinę karjerą, įtvirtinti savo estetiką ir kūrybinį metodą, tuo labiau nė košmare nesapnavome pozicionuoti save kaip Lietuvos rusų literatūros organą“ (Lavrinec). Taigi, viena vertus, *Diktantas* siekia aiškiai atsiskirti nuo literatūrinių sambūrių (būtent jų kūryba paprastai siejama su Lietuvos rusų mažumos literatūra), kita vertus, atsisako kovoti dėl vietos profesionaliojoje literatūros hierarchijoje. Tačiau literatūros lauko istorijos požiūriu siekis sukurti naują literatūros apibrėžimą yra net ambicingesnis nei siekis įtvirtinti savo estetiką ar padaryti karjerą literatūroje.

Diktantas, viena vertus, tęsia neoficialiosios Vilniaus rusų literatūros tradiciją (neatsitiktinai vyriausiasis įstaigos analitikas yra Rapoportas). Su tryntravistais jį suartina tiek žaidybinės literatūros ir humanitaristikos formos, tiek pabrėžtinai nerimtas savęs pateikimas kultūros arenoje: jokių specifiškai literatūrinių tikslų, nors *Diktanto* atveju akivaizdžiai veikia neskelbiamas

¹⁹ Marc Angenot, „What Can Literature Do? From Literary Sociocriticism to a Critique of Social Discourse“, *The Yale Journal of Criticism*, 2004, Nr. 2, p. 217–231.

kokybės ir novatoriškumo kriterijus, o tarp tryntravistų – tam tikro elgesio kodeksas.

Net ir neturėdamas tokio tikslo, leidinys kuriam laikui prisiima ir savo pozicijas praradusio žurnalo *Вильнюс* funkciją – atstovauti Lietuvos rusakalbei literatūrai. Atstovavimas nebūtinai visada prisiimamas sąmoningai – kartais jis primetamas dėl atsivėrusios struktūrinės spragos. Įvairiuose elektroniniuose resursuose *Diktantas* dažnai pristatomas kaip „vienintelis elektroninis rusų literatūros leidinys Lietuvoje“ – tai lemia paratekstinės aplinkybės: domeno vardas (lt), viešosios įstaigos pavadinimas (Baltijos rusų kūrybiniai resursai), finansavimo šaltinis (Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas), mokslinių ir pseudomokslinių publikacijų kryptis, vertimai, publikuojama archyvinė medžiaga. Būtent šitame kontekste pašaliniam skaitytojui paprasčiau įprasminti leidinio strategiją. Pažymėtina, kad viena iš nuolatiniu *Diktanto* autorių buvo Lena Eltang, kurios kūrybos samprata ir padėtis lauke aptariami kitame disertacijos poskyryje. Jos literatūrinė strategija savotiškai – ir sėkmingai – tęsia *Diktanto* „kovą“ dėl tam tikro literatūros apibrėžimo.

2. Individualios strategijos: sėkmės scenarijai

Analizei pasirinkti trys rusakalbiai Lietuvos rašytojai, atstovaujantys skirtingoms kartoms: Jurijus Kobrinas (g. 1943), Georgijus Jefremovas (g. 1952) ir Lena Eltang (g. 1964). Juos suartina kadaise padarytas pasirinkimas – gyventi Lietuvoje bei kurti poeziją rusų kalba, o skiria debiuto laikas, simbolinio kapitalo pobūdis, pripažinimo ženklai. Šių labai skirtingų trajektorijų, strategijų ir padėčių analizė leidžia gan išsamiai atskleisti galimybių erdvę, atsiveriančią šiuolaikiniams rusų rašytojams Lietuvoje, o Kobrino ir Jefremovo atveju – kalbėti ir apie (po)sovietinius strategijų pokyčius.

2.1 Jurij Kobrin: „rusiškas Lietuvos žemės sūnus“

Poeto Jurijaus Kobrino, gimusio Černogorske 1943 m. karininko šeimoje ir nuo vaikystės gyvenančio Vilniuje, literatūrinė trajektorija intriguoja tuo, kad vėlyvuju sovietmečiu jis buvo pagrindinis oficialus rusakalbis Lietuvos poetas, įtraukiamas į žodynus bei enciklopedijas, o naujomis sociokultūrinėmis aplinkybėmis jo simbolinis kapitalas nenuvertėjo, kitaip nei daugelio kitų oficialių sovietmečio rašytojų: 2003 m. už nuopelnus Lietuvos Respublikai Kobrinas apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Riterio kryžiumi²⁰, 2005 m. paskelbtas „pripažintu Rusijos federacijos meno veikėju“²¹, o 2008 m. jam buvo įteiktas Draugystės ordinas už indėlį plėtojant ir stiprinant rusų–lietuvių kultūrinius ryšius²².

1961 m. Kobrinas debiutavo respublikinėje spaudoje (būtent toks debiutas buvo laikomas rašytojo karjeros pradžia sovietmečiu, nuo jo skaičiuotas „stažas“). Pirmoji jo knyga pasirodė po penkerių metų²³, kai autorius buvo dvidešimt trejų ir bebaigias Vilniaus pedagoginį institutą.

Almanache *Литва литературная* buvo spausdinami Kobrino vertimai iš lietuvių poezijos. Taigi Kobrino literatūrinė karjera prasidėjo panašiai kaip ir Jurijaus Grigorjevo: debiutas respublikinėje spaudoje, pirmoji knyga atlydžio pabaigoje (Grigorjevo rinkinys *Август* išėjo 1968 m.), „privalomieji“ vertimai. Nors galima teigti, kad Grigorjevo debiutas buvo ryškesnis, nes 1966 m. jo eilėraštis pasirodė centriniame storajame literatūros žurnale *Знамя*. Taip, savo ruožtu, įvyko dėl to, kad Grigorjevas mokėsi Gorkio literatūriniame institute. Tačiau pasibaigus atlydžiui, Grigorjevas spausdino vien vertimus bei neryškius eilėraščius periodikoje, tuo tarpu Kobrinas 1971 m. išleido antrąją poezijos knygą *Выздоровление* (Pasveikimas), o 1973 m. tapo Rašytojų sąjungos nariu.

²⁰ Dekretas dėl Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių piliečių apdovanojimo Lietuvos valstybės ordinais ir medaliais Vasario 16-osios – Lietuvos Valstybės atkūrimo dienos proga, 2003 02 03, Nr. 2042.

²¹ „Заслуженный деятель искусств Российской Федерации“.

²² Rusijos prezidento dekretas „О награждении государственными наградами Российской Федерации граждан Литовской Республики“, 2008 02 28, Nr. 264.

²³ Юрий Кобрин, *Очереди за небом*, Vilnius: Vaga, 1966.

Kaip pats Kobrinas pasakoja esė „Tarkovskio pamokos“, įstojimas užtruko. Arsenijus Tarkovskis, su kuriuo Kobrinas susipažino Vilniuje, dar 1966 m. parašė jam rekomendaciją, Kobrinas pateikė dokumentus, tačiau jokio atsakymo nebuvo, – nors kažkas iš pažįstamų jam buvo sakęs, kad reikalas aiškus ir problemų nekilsią. Praėjus keleriems metams ir pasirodžius antrajam eilėraščių rinkiniui, Kobrinas pasidomėjo savo dokumentų likimu, ir paaiškėjo, kad niekas jų nebuvo matęs – reikia pateikti iš naujo. Tarkovskis ir antrą kartą parašė rekomendaciją, o po kelerių metų savo dokumentus Kobrinas netyčia aptiko besikraustančio iš Rašytojų sąjungos į kitas patalpas žurnalo *Pergalė* redakcijos seife²⁴. Rašytojo autoreprezentacijos požiūriu įdomu pasvarstyti, kodėl ši istorija Kobrinui atrodė reikšminga ir verta papasakoti. Matyt, dėl to, kad ji akcentuoja „povandenines sroves“, kurios tarsi apsunkino oficialiąją Kobrino karjerą. Kobrino atsiminimai apie Tarkovskį parašyti ir išspausdinti posovietmečiu, kai oficialus pripažinimas tapo dviprasmiškas. Papasakojęs istoriją Kobrinas parodė, kad jo negalima visiškai tapatinti su oficialia erdve, nes jis nebuvo labai pageidaujamas Rašytojų sąjungos narys. Jį rekomendavęs Tarkovskis taip pat buvo ambivalentiška sovietmečio literatūros lauko figūra. Kaip poetas jis buvo žinomas ir vertinamas gana siaurame rate, nes jį mažai spausdino. Kita vertus, jis buvo Rašytojų sąjungos narys, garsus kaip vertėjas iš Rytų respublikų kalbų.

Vienos kartos atstovų trajektorijos turi bendrų reikšmingų taškų, pavyzdžiui, sovietmečiu tai pirmoji publikacija, pirmoji knyga, įstojimas į Rašytojų sąjungą arba pasitraukimas iš oficialiosios erdvės ir pan. Tačiau konkretaus rašytojo atveju visada atsiranda literatūrinei biografijai individualiai svarbių įvykių. Kobrinui tai pažintis su poetu ir vertėju Arsenijumi Tarkovskiu, kuris oficialiai rekomendavo jo kūrybą, tapo literatūrinio elgesio orientyru. Šis individualus įvykis priskirtinas tam tikrai įvykių grupei, kurią galima pavadinti „literatūrinė globa“, – tai mokymasis iš asmeninio (dažniausiai vyresnio ar bent jau pripažinto) kito poeto pavyzdžio. „Literatūrinė globa“ yra svarbus momentas daugelio rašytojų karjeroje.

²⁴ Юрий Кобрин, *Высокое давление*, Vilnius: Žuvėdra, 2006, p. 293–298.

Pavyzdžiui, Brodskiui tokia svarbi figūra, asmeninė jo sąsaja su ikisovietine rusų literatūros tradicija buvo Anna Achmatova; Georgijaus Jefremovo, kurio literatūrinė strategija aptariama kitame poskyryje, literatūros pasaulio vedlys buvo Davidas Samoilovas. Svarbu, kad literatūrinė globa numano ne tik simbolinį apdovanojimą ir ne tiek poetikos paveldėjimo galimybę, kiek „buvimo poetu“ mokyklą, todėl dažniausiai sekama būtent laikysenos pavyzdžiu ir / arba jam priešinamasi. Literatūrinės globos atveju vyresnysis (šiuo atveju svarbiau ne biologinis, o literatūrinis amžius) kolega paprastai paremia jaunesniuosius savo simboliniu kapitalu, todėl mokinių simbolinis kapitalas iš dalies priklauso nuo to, kokia yra mokytojo padėtis literatūros lauke.

Užtekstinė Kobrino poetinė laikysena iki šiol dažnai interpretuojama apeliuojant būtent į Tarkovskį. Štai kaip savo pažintį su Kobrinu aprašo poetas ir vertėjas Aleksandras Radaškevičius:

Susipažinome III Tarptautiniame rusų–guzinų poezijos festivalyje 2009 m. birželį ir iš karto „atpažinome“ vienas kitą ir susidraugavome, lyg visada būtume buvę pažįstami. [...]

Vyriškoji dalis skaitė dažniausiai aprintais džinsais, suglamžytais šortais, tenisininko ir net futbolininko marškinėliais. Ir štai išėjo jis, vasarišku popieriniu, smėlio spalvos švarku, su puikiai priderinta skara ant kaklo ir grakščiais mokasinais ant nuogos kojos, plieniniais, portretiškai sušukuotais žilais plaukais. Kas nors kitas tokiu džentelmenišku „rinkiniu“ būtų pasirodęs pižonas, o jis savo išvaizdą laikė natūraliai ir prigimtina, tarsi Romos senatorius togą. Jis buvo įrudęs ir santūrus, ir šypsojosi karčių lūpų krašteliais, skaitė susikaupęs ir labai rimtas. Vėliau, susipažinęs su Jurijaus Kobrino kūryba, supratau, kad, be įgimtos elegancijos, tai buvo būdinga dar jo mokytojui ir viso gyvenimo stabui Arsenijui Tarkovskiui, kurio iškalbingas išorinis įvaizdis neatskiriamas nuo jo pasaulėžiūros ir poetinės manieros [...].

O tuomet Gruzijoje, spinduliuojančios epinės jūros fone, atsiminiau Buniną, jo 1922 metų dienoraščio įrašą: „Tas, kas vadinamas ‘poetu’, turi būti jaučiamas kaip reto proto, skonio, siekių ir t. t. žmogus. Tik tokiu atveju galiu

klaustyti jo intymių, meilės [eilių] ir t. t. Kam gi man reikia durniaus, plebėjo, liokajaus sielos išsiliejimų, jei net fiziškai jis man atgrasus?“

Viskas manieroje, geste, savęs pateikime, vidinio ir išorinio, pasauliui.

Aristokratiškumas, įgimtas ir sėkmingai pasisavintas, – šiandien itin reta savybė, tokia pat reta ir tiesiogiai su juo susijusi, kaip mokykla, aukšta tradicija, ir tai visiškai priešinga niveliacijai, standartizacijai, tipizacijai, „demokratizacijai“, globalizacijai ir, galiausia, debilizacijai aplinkkultūrinės ir prošalliteratūrinės aplinkos. Būtent šia gera savybe dosniai apdovanotas Jurijus Kobrinas, kavalieriškas poetas, ordinonešis, žinomų literatūrinių premijų laureatas bei mokslinių ir kitokių titulų turėtojas – viso to, ką reikia ne tik nusipelnyti, bet ir mokėti labai garbingai ir kukliai nešioti.²⁵

Nekasdieniška poeto Kobrino išvaizda – labai svarbus jo įvaizdžio dėmuo, kurį neatsitiktinai fiksuoja Radaškevičius. Sovietmečiu rašytojų nuotraukų padėtis knygose buvo pakankamai griežtai reglamentuota: paprastai jos būdavo pateikiamos arba paskutiniame viršelyje (kaip „Vagos“ serijoje „Pirmoji knyga“), arba pirmuosiuose knygos puslapiuose. Po Nepriklausomybės atkūrimo pasirodžiusiuose Kobrino knygose poeto nuotrauka arba paveikslas dažnai pateikiami pirmajame viršelyje²⁶, tarsi pati poeto figūra būtų pagrindinis knygos pranešimas. Dauguma nuotraukų rodo tą pačią situaciją – progiškai apsirengęs (dažnai su ryškiais akcentais – pavyzdžiui, kaklaraštis su širdelėmis knygoje *Литовский акцент*) ir dailiai sušukuotas poetas „pagaunamas“ su cigarete, profiliu į žiūrovą. Pirmame knygos *Высокое давление / Laisvė pasirinkti* viršelyje reprodukuojamas paveikslas, sukurtas nuotraukos, spausdintos knygoje *Литовский акцент*, motyvais – poeto poza lieka ta pati, bet kinta fonas: vietoj nuotraukoje matomų medžių paveiksle atsiranda žydinčios alyvos (šis krūmas itin dažnai minimas

²⁵ Александр Радашкевич, „Юрий Кобрин: послесловие к себе“, *Зинзивер*, 2011, Nr. 2(22) (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/zin/2011/2/ra18.html>; žiūrėta 2012 09 17).

²⁶ Žr., pavyzdžiui: Юрий Кобрин, *Литовский акцент*, Vilnius: Vaga, 1996; Idem, *Высокое давление*; Idem, *Постскриптум*, Vilnius: Konstantino Vorobjevo fondas, 2010; taip pat asmeninę poeto svetainę *Сайт Юрия Кобрин* (prieiga internetu: <http://jurij-kobrin.narod.ru/>; žiūrėta 2012 09 17).

Kobrino eilėraščiuose), už kurių – dangaus fone – bažnyčios, kaklaraiščio širdelės įgauna abstraktesnio ornamento pavidalą. Knygos pradžioje dedama dar viena nuotrauka su autografu, čia jau poetas žiūri „į kamerą“. Juodai balta nuotrauka panaši į dokumentines, poetas nesišypso, o jo apranga vėl atkreipia į save dėmesį kontrastais – šviesus švarkas su tamsia skarele kišenėje, ryškūs ornamentuoti marškiniai. Taigi galima konstatuoti, kad poetas ne tik turi savo stilių, bet ir stengiasi, kad tai neliktų nepastebėta skaitytojų. Pabrėžtinai nekasdienė poeto išvaizda kaip literatūrinės strategijos dalis gali būti interpretuojama įvairiai: vieni, kaip Radaškevičius, mato čia pagarbą auditorijai, kitiems tai pozavimo, apgalvoto įvaizdžio kūrimo, tad ir neautentiškumo ženklas (neatsitiktinai Radaškevičius nejučia siekia apginti Kobriną nuo „pižono“ titulo ir bando įtikinti, kad jo aristokratiškumas autentiškas).

Viešojo poetro Kobrino laikysena aiškėja ir iš įvairių jo esė bei interviu: pavyzdžiui, 1986 m. *Tarybinių Lietuvių rašytojų autobiografijoms* parašytas tekstas išraiškingas kaip situatyvi savivokos raiška:

Prabėgus aštuoneriems metams po leidinio „Tarybų Lietuvos rašytojai“ išėjimo mano autobiografijoje esminių pasikeitimų neįvyko. Pasikeitė nebent tik bibliografinis sąrašas. Apie kita smalsus skaitytojas galės sužinoti iš minėtos knygos, o ieškantis, tikrai norintis suprasti literatūros gyvenimą skaitytojas – iš eilėraščių rinkinių „Širdies valanda“ (*Час сердца*, 1982), „Meilės dienoraštis“ (*Дневник любви*, 1986).

Mano požiūris į kūrybinį procesą nepasikeitė. Kaip ir seniau manau, kad mokėjimas sulaikyti bėgančią plunksną – tai poezijos, kuri, kaip žinoma, nepakenčia skubos, akumuliuojančios jėgos garantija.

Pastaraisiais metais lietuvių kalbos fonas ir fonetika daug davė mano poemai „Grindiniai“, kurių rašiau beveik dvidešimt metų. Tiesa, ji galų gale visai sutrumpėjo.

Kodėl labai daug? O todėl, kad į rusų kalbą išverčiau keletą tūkstančių lietuvių poezijos eilučių. Didžiuojuosi, kad man buvo patikėta išversti Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos himną, džiaugiuosi, kad rusų kalba

suskambo Justino Marcinkevičiaus poemos „Donelaitis“ ir „Pažinimo medis“, kad kelią į sąjunginį skaitytoją surado „Meilės poema“. Didelį kūrybinį pasitenkinimą suteikė Eduardo Mieželaičio ir Juozo Macevičiaus, Juozo Nekrošiaus ir Prano Raščiaus knygų vertimas. Nors ir nedrąsu imtis tokio darbo, esu laimingas versdamas į rusų kalbą Jurgio Baltrušaičio lietuviškus eilėraščius.

Kodėl poema „Grindiniai“ labai trumpa? Todėl, kad ji parašyta apie Vilnių, mano jaunystės miestą, ir, kaip senbuvis miestietis, aš Vilnių suvokiui tarsi eilėrašį. Kupiną ilgesio... Šiurkštą... Romantišką... Jis – kultūrų lydinys. Jame – laikas, kuris visada vaikšto po miestą. Ir čia ne vieta daugiažodžiauti.

Šioje autobiografijoje akivaizdi orientaciją į lietuvių skaitytojus bei oficialius rašytojo karjeros etapus kaip rašytojo biografijos karkasą – jokių per daug asmeniškų dalykų (jokių pokyčių per aštuonerius metus!), pasakoma tik tai, kas gali rūpėti kūrybos skaitytojams. Skaitant Kobrino tekstą greta kitų rašytojų autobiografijų (lietuvių ir rusų), sudėtų šioje knygoje, galima pastebėti, kad jo pasirinktas kalbėjimo būdas nebuvo vienintelis įmanomas (kitame disertacijos skyriuje analizuojama Georgijaus Jefremovo autobiografija, taip pat parašyta būtent šiam žodynui ir besiremianti visai kitais principais). Svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad čia kuriamas nedaugiažodžiaujančio žmogaus įvaizdis. Dažnas Kobrino interviu prasideda žodžiais: „Jurijus Kobrinas neduoda interviu, nors žmogus žinomas“²⁷. Gebėjimas „išlaikyti pauzę“²⁸ (įvairiomis prasmėmis), anot Kobrino, yra svarbi tikrojo poeto savybė, nebūdinga grafomanams, – apie poetines Kobrino kovas su grafomanais žr. toliau.

²⁷ Юрий Кобрин, „Подлинный мастер всегда осознает свое несовершенство“ [interviu], *Экспресс Неделя*, 2008 08 04 (prieiga internetu <http://www.nedelia.lt/news-lt/kultura/4007-podlinnyjj-master-vsegda-osoznaet-svoe.html>; žiūrėta 2012 09 17); Idem, „Внутри схватки“ [interviu], *Литературная Россия*, 2012 02 10, Nr. 6 (prieiga internetu: <http://www.litrossia.ru/2012/06/06804.html>; žiūrėta 2012 09 17).

²⁸ Юрий Кобрин, „Пауза“, in: Юрий Кобрин, *Постскриптум*, p. 24.

Paratekstinė taktika ir metapoezija. Apie Kobrino knygų paratekstus jau šiek tiek užsiminta kalbant apie poeto išvaizdos akcentavimo būdus. Tačiau verta aptarti ir kitus jo paratekstinės taktikos aspektus.

Sovietmečiu knygų leidimas buvo reglamentuotas, autoriai iki tam tikro literatūrinio amžiaus negalėjo leisti rinkinių, piktnaudžiauti pakartotinėmis kūrinių publikacijomis. Rinktinės bylojo apie literatūrinį stažą, pripažinimą, tai buvo klasikų prerogatyva. Sovietmečiu leistos Kobrino knygos daugiausia buvo naujų eilėraščių rinkiniai. Pavelo Lavrinco nuomone, Kobrino literatūrinės karjeros viršūnė laikytini 1987 m., kai prestižinėje Maskvos leidykloje „Советский писатель“ išėjo jo eilėraščių rinkinys *Дневник любви*, o „Vaga“ išleido eilėraščių vertimus į lietuvių kalbą (*Gėlės ant akmenų*).

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, rėmėjų lėšomis leidžiamas ir perleidžiamas Kobrino rinktinės didžiąja dalimi sudaro anksčiau parašyti ir spausdinti eilėraščiai; kartais nauja jų redakcija, kaip ir pati eilėraščių atranka, byloja apie kultūrinio ir politinio klimato pokyčius.

Posovietinės Kobrino knygos turi daug įvadinių tekstų – recenzijų ir jų ištraukų iš įvairių laikų ir autorių. Svarbu, kad ištraukos visada komplementarinės. Ši taktika dažnai naudojama spausdinant knygas asmeninėmis lėšomis (galima prisiminti Dubasovą). Kai leidykla nebegarantuoja skaitytojams knygos kokybės, rašytojas priverstas imtis kitų priemonių – pats pasirūpinti savo kūrybos vertės argumentais.

Paratekstinė Kobrino eilėraščių taktika labai nuosekli: visi eilėraščiai turi pavadinimus ir yra „klasikiniai“ (t. y. specialiai nežymimi kaip kūrybinės inovacijos teritorija, pavyzdžiui, kaip Eltang poezijoje). Visi eilėraščiai, kaip ir Dubasovo knygoje, kruopščiai datuojami (nors chronologijos rinktinėse nesilaikoma).

Dažnas Kobrino eilėraščių paratekstas – nuorodos-komentarai, paaiškinantys kai kuriuos istorijos faktus, specifinius lietuviškus ar žydiškus žodžius, kurie gali būti nepažįstami Rusijos skaitytojui. Neretai aiškinami išsilavinusiam skaitytojui žinomi dalykai, pavyzdžiui, išverčiamas lotyniškas pavadinimas „Exegi monumentum“, lotyniški žodžiai „ego“, „tempus fugit“,

„salve“, „homo homini“, „per aspera ad astra“, pranc. „la femme“, „mon amis“, aiškinama, kas yra Aidas (Hadas) ir taip toliau. Tokia strategija numano skaitytoją, kuris nežino pamatinių kultūros ir literatūros dalykų. Tai atskleidžia populistinį Kobrino strategijos aspektą.

Paratekstai leidžia pastebėti svarbiausius knygos kuriamo skaitytojo bruožus. Ji pirmiausia adresuota „paprastam skaitytojui“, neturinčiam specialaus filologinio išsilavinimo, nesiorientuojančiam literatūros lauke, neišmanančiam jo subtilybių (pateikiamos labai skirtingų metų ir skirtingų reputacijų kritikų atsiliepimai) bei neskaičiusiam ankstesnių Kobrino knygų (nes perleidžiami anksčiau parašyti eilėraščiai, vos pridėjus keletą naujų, kartojasi ir recenzijų ištraukos, tik auga jų skaičius).

Kobrino paratekstai įgalioja kalbėti apie autokanonizacinę rašytojo taktiką, kuri išryškėja ir jo metaeilėraščiuose. Vienas ryškiausių autokanonizacinės taktikos pavyzdžių – eilėraštis „Exegi monumentum“ iš ciklo „Vainikas Josifui [Brodskiu]“²⁹ (greta pateikiamas pažodinis vertimas):

EXEGI MONUMENTUM*

Глебу

Поминая Пушкина и Блока,
с юным Бродским, юный поддавал.
Говорили, спорили; эпоха
щами пахла, как столовый зал.
Я ещё застал такое время,
а не веришь, то перекрестись!
Мне стихи мои читал, добрея,
наизусть Красаускас Стасис...
Сам себе exegi monumentum.
Я с Тарковским знался в дождь и гром,
и Вильняле, пользуясь моментом,

EXEGI MONUMENTUM*

Glebui

Minėdamas Puškiną ir Bloką,
su jaunu Brodskiu, jaunas gėriau.
Kalbėjome, ginčijomės; epocha
kaip valgykla kvepėjo kopūstiene.
Aš dar užklupau tuos laikus,
o jei netiki, tai persižegnok!
Man skaitė gerėdamas mano eiles,
atmintinai Krasauskas Stasys...
Sau pačiam exegi monumentum.
Aš su Tarkovskiu pasižinojau
per lietų ir griaustinį,

²⁹ Юрий Кобрин, *Высокое давление*, p. 70.

в томик мой плеснула серебром.
Знаю сам замечен Кем, отмечен,
Кто велел, вода моим пером,
в затихающей российской речи
стать неразгибаемым звеном.

26.05.98

* Я памятник воздвиг (лат.)

ir Vilnelė, naudodamasi proga,
į mano tomelį papylė sidabro.
Pats žinau Kieno esu pastebėtas, pažymėtas,
Kas liepė, vedžiodamas mano plunksną,
tilstančioje rusų šnekoje
tapti nepertraukiama grandimi.

98 05 26

* Pasistačiau paminklą (lot.)

Eilėraštis „Exegi monumentum“ – akivaizdi nuoroda į tradiciją, kurios pradžia laikomas Horacijaus eilėraštis, cituojamas pavadinimu. Šiame eilėraštyje minimi du garsūs „paminklų sau“ architektai rusų poezijoje – Aleksandras Puškinas („Я памятник себе воздвиг нерукотворный...“) ir Josifas Brodskis („Я памятник воздвиг себе иной...“). Kaipgi čia veikia žanrinė atmintis ir kaip perprasminama tradicija?

„Exegi...“ žanro eilėraščiams (kurių istoriją rusų poezijoje šiai analizei aktualių aspektu apžvelgia, pavyzdžiui, A. A. Fokinas³⁰) būdingi keli „privalomi“ motyvai. Įvairiausiuose Horacijaus vertimuose ir perdirbiniuose kalbama, kad poetas pats susikuria paminklą, tvirtesnę nei iš kokios nors materialios medžiagos (varis Horacijaus, „nerukotvornyj“ Puškino), kuris yra aukštesnis už politinę valdžią simbolizuojančius pastatus (Horacijaus – piramides, Puškino „Aleksandrijos stulpą“); poetas pranašauja sau šlovę, kuri gyvuos, kol gyvuoja: valstybė (Horacijaus vertimuose), slavai (Deržavino), literatūra – Puškino. Tradiciškai kreipiamasi į mūzą (šiai tradicijai ištikimi ir Puškinas, ir Brodskis). Poetai taip pat dažniausiai mini, kodėl yra verti šlovės: ką naujo jie padarė, ko iki jų nebuvo. Be to, Puškinas bene pirmasis rusų poezijoje nereikalauja sau laurų vainiko, bet demonstratyviai jo atsisako, sakydamas, kad poetas turi vienodai santūriai priimti pagyrimus ir papeikimus.

³⁰ А. А. Фокин, „Новые ‘Заметки для памятника’“ (О стихотворении И. Бродского „Аere perennius“) (prieiga internetu: <http://krishnahouse.narod.ru/zam.html>; žiūrėta 2012 09 17).

Perskaitytas „Exegi monumetum“ žanro kontekste, Kobrino eilėraštis skamba naujoviškai ir keistai. Pirmiausia, jo paminklą tarsi laiko ant pečių kiti pripažinti kūrėjai-amžininkai (Brodskis, Krasauskas, Tarkovskis), kurie garantuoja kūrybos vertę; ką nauja iš tiesų įnešė poetas – nepasakoma. Stebina ir Vilnelė, „pasinaudojusi momentu“ ir įsiamžinusi poeto šešėlyje (o gal jos „sidabro papylimas į tomelį“ nėra vienareikšmis ir nurodo į pinigų „sidabrą“ už vertimus?). Taip pat paradoksaliai konstatuojama, kad poeto kūryba tapo „nepertraukiama grandimi“ rusų poetinėje tradicijoje, kuriai (tad ir poeto šlovei?) pranašaujama neilgai gyvuoti.

Kobrino eilėraštis turi dedikaciją – sūnui Glebui, kuri, nepaisant privačios formos (tik vardas arba tik inicialai paprastai žymi skaitytojams tarsi neturinčias rūpėti dedikacijas), vargu ar gali būti laikoma visiškai asmenine, nes Glebas Nagornas³¹ irgi yra pakankamai žinomas rašytojas (prozininkas, dramaturgas), nuo 2003 m. gyvenantis Maskvoje. Taigi eilėraščių galima suvokti ir kaip estafetinės literatūros lazdelės perdavimą sūnui (jei literatūra ir gyvuos neilgai, tai sūnaus kartai, jos turbūt dar užteks). Įdomu, kad sūnus, kaip kūrybinį vardą pasirinkęs mergautinę motinos pavardę, atsisakė galimybės tiesiogiai paveldėti simbolinį tėvo kapitalą.

Autokanonizacinė intencija Kobrino eilėraščiuose ne visada tokia tiesmuka kaip „Exegi monumentum“ atveju, – ji dažnai reiškiasi netiesioginės savosios padėties literatūros lauke refleksijos arba kovos su grafomais pavidalu. Atskirai verta aptarti eilėraščių „Tariamoji nuosaka“, kur brėžiami skirtumai tarp lietuvių rašytojo ir Lietuvos rusų rašytojo sąjunginės karjeros galimybių.

³¹ Giedrė Milkevičiūtė, „Kodėl poeto sūnus pakeitė pavardę?“, *Respublika*, 2011 02 08 (prieiga internetu: http://www.respublika.lt/lt/naujienos/kultura/kulturos_naujienos/kodel_poe_to_sunus_pakeite_pavarde/; žiūrėta 2012 09 17).

СОСЛАГАТЕЛЬНОЕ НАКЛОНЕНИЕ

Если б был литовским я поэтом,
то давно бы стал лауреатом...
Вволю покатался бы по свету
со своим коллегой, „старшим братом“.
Я бы толерантно вел на встречах,
виски отпивал бы в три глоточка,
рассуждал о дружбе, не переча
партии ни очно, ни заочно.
Я б растил дубы, янтарь бы славил,
эмигрантов звал бы к покаянью,
осудил все то, что сделал Сталин,
если б предложили на собрание.
Облик Ильича очеловечил,
под бревно – в стихах! – плечо б
подставил,
улыбнулся, возжигая свечи,
в Горках на гранитном пьедестале.
С русским братом я б принципиально
осудил бородача в Вермонте,
отстраняясь от речей опальных,
видя коммунизм на горизонте.
Я б писал и в рифму, и верлибром,
чтоб казаться в меру нетипичным,
жил бы в собственной усадьбе тигром
и котом в гостинице столичной.
Издавали б всякий год в „Совписе“
и переводили бы в „Прогрессе“...
Я бы излагал, как надо мысли,
все бы просчитав до грана, взвесив.
Ох, как жил бы я по-европейски
между третьим Римом и Нью-Йорком!

TARIAMOJI NUOSAKA

Jeigu būčiau lietuvių poetas,
seniai būčiau tapęs laureatu...
Prisivažinėjęs po pasaulį
su savo kolega, „vyresniuoju broliu“.
Būčiau tolerantiškas per susitikimus,
gurkšnočiau viską po tris gurkšnius,
samprotaučiau apie draugystę,
neprieštaraudamas
partijai nei į akis, nei už akių.
Auginčiau ąžuolus, šlovinčiau gintarą,
emigrantus kviesčiau atgailos,
pasmerkčiau viską, ką padarė Stalinas,
jei pasiūlytų per susirinkimą.
Iįjičių pavaizduočiau žmogiškesnį,
po rąstu – eilėse! – pakiščiau petį,
nusišypsočiau, uždegęs žvakes,
Gorkuose ant granito postamento.
Kartu su rusų broliu principingai
pasmerkčiau barzdočių Vermonte,
nusišalindamas nuo pavojingų kalbų,
matydamas horizonte komunizmą.
Rašyčiau rimais ir verlibrais,
kad atrodyčiau saikingai netipiškas,
gyvenčiau tigrų nuosavoje sodyboje
ir katinu sostinės viešbutyje.
Mane leistų kasmet „Sovpise“
ir verstų „Progrese“...
Aš reikščiau, kaip reikia, mintis,
viską iki smulkmenų apskaičiavęs,
pasvėręs.
Oi kaip europietiskai gyvenčiau

И слагал бы я к декадам песни,
и гордился Цвиркою и Горьким.
Только с рылом ли моим в калачный
ряд соваться, коль рожден в Сибири?
Иноходец... Вот и бесшабашно
в Вильнюсе сорвал струну на лире.
Не милы ни канклес и ни гусли,
все хочу иного, все пытаюсь...
Ничего на свете не боюсь я
и со временем не изменяюсь.
Что ж, не буду я лауреатом,
с Марковым* в президиум не сяду.
Лучше быть ни в чем не виноватым,
чем дырывать лацкан для награды.

1973–1978

* Многолетний первый секретарь ЦП
СССР³²

tarp trečiosios Romos ir Niujorko!
Ir dekadoms kurčiau dainas,
Ir didžiuočiausi Cvirka ir Gorkiu.
Bet ar su mano snukiu
kištis, jei gimiau Sibire?
Kitatautis... Štai ir nerūpestingai
Vilniuje nutraukiau lyros stygą.
Man nemielos nei kanklės, nei gyslės,
vis noriu kitko, vis bandau...
Nieko pasauly nebijau
ir su laiku nesikeičiu.
Ką gi, nebūsiu laureatas,
su Markovu* nesėsiu į prezidiumą.
Geriau nebūti dėl nieko kaltam,
nei durstyti atlapą apdovanojimui.

1973–1978

* Ilgametis SSRS RS pirmasis sekretorius

Nors šis eilėraštis Kobrino datuojamas 8-uoju dešimtmečiu, pirmą kartą jis publikuotas posovietmečiu, įtrauktas į 1996 m. rinktinę *Литовский акцент*, tačiau vėlesnėse rinktinėse nebepasirodė (*Высокое давление*, 2006; *Постскриптум*, 2010) – kaip ir dalis kitų eilėraščių bei paratekštų, reaguojančių į Pertvarkos, Atgimimo ir pirmojo Nepriklausomybės penkmečio politines aktualijas.

Šis eilėraštis mini svarbiausius sėkmingo oficialaus sovietmečio rašytojo bruožus, kurie tarsi nėra būdingi pačiai Kobrino poeto figūrai, nes jis, pirma, nėra lietuvių poetas, antra – nenori gauti jokių apdovanojimų. Jau minėta, kad Kobrinui vis dėlto teko priimti keletą valstybinių apdovanojimų iš Lietuvos bei Rusijos valdininkų, – galbūt todėl šis eilėraštis nebepasirodo

³² Юрий Кобрин, *Литовский акцент*, p. 153–154.

naujausiose rinktinėse, nes greta paratekstuose vardijamų regalių praranda įtaigumą.

Svarbus autokanonizacinių Kobrino eilėraščių ypatumas – arši kova su grafomanais:

НА ТРОПЕ

[...]

Сам-один в белонощной метели,
сам-один выкликаю звезду.
Как вы дружбы со мною хотели,
вместе выпить себе на беду!
Где иду, там разреженный воздух,
тени душ, бывших стран, мёртвых тел.
Ежедневье с прозрением грозным,
что уже я всё в жизни успел.
На тропе, устремлённой в небо,
на тропе, устремлённой к земле,
я гордыню измучен не был,
но и жить не хотел во мгле!
Ваша кровь без гемоглобина,
вот и дышите вы едва,
со смирением голубиным
никнет слабая голова...
До отчаянности пугливый,
озираясь из-за плеча,
вы несёте глагол молчаливый
в русскобуквенную печать.
А в эпитетах – серая скука
И такой безыскусный крахмал,
что обсыпанная пылью муха
сдохла. Кот лизнул и сблевал.
А статьишек тупые иголки,
полукрик, полувизг? Полный бзык.

ANT TAKO

[...]

Vienas pats baltos nakties pūgoje,
Vienas pats iššaukiu žvaigždę.
Kaip jūs norėjote mano draugystės,
Kartu išgerti savo nelaimei!
Kur einu, ten išretėjęs oras,
Dvasių, buvusių valstybių, negyvų kūnų
šešėliai.
Kasdienybė su grėsmingu praregėjimu,
Kad jau viską gyvenime spėjau.
Take, siekiančiame dangų,
Take, siekiančiame žemę,
Nebuvau išvargintas puikybės,
Bet ir gyventi nenorėjau migloje.
Jūsų kraujas be hemoglobino,
Štai ir kvėpuojate vos,
Su balandžio nuolankumu
Linksta silpna galva...
Ligi nevilties baikštus
Dirsčiodamas per petį,
Jūs nešate nebylų žodį
Į rusaraidę spaudą.
O epitetuose – pilkas nuobodulys
Ir toks nemeniškas krakmolas,
Kad dulkėmis apibirusi musė
Nudvėsė. Katinas nulaižė ir išvėmė.
O bukos straipsniūkščių adatos,

Мой катрен не разбить на осколки
в переводе на местный язык...
Путь во вьюге. И снег вам в ноздри!
Не увязывайтесь за мной.
Русской лирики льются звёзды,
ослепляя вечный конвой...
И у библиотечной полки,
где на „К“ взрастил колкий куст,
одиноким прилягу волком,
на дворняг сто раз огрызнусь.

01–03.01.99

Pusiau klyksmas, pusiau spiegame?
Visiška nesąmonė.
Mano katreno nesuskaldysi į duženas
Išvertęs į vietinę kalbą...
Kelias pūgoje. Ir sniegas jums į šnerves!
Neprisiplakite iš paskos.
Rusų lyrikos liejasi žvaigždės,
Akindamos amžiną konvojų...
Ir prie bibliotekos lentos,
Kur prie „K“ užauginau kandų krūmą,
Prigulsiu vienišu vilku,
Kiemsargiams šimtąkart atsikirsiu.

1999 01 01–03

Kova su grafomanais Kobrino poezijoje prasideda posovietmečiu. Kaip galima aiškinti tai, kad ši tema įgyja tokios svarbos? Greičiausiai taip nutinka dėl to, kad Kobrinas turi tuos pačius iš sovietmečio paveldėtus orientyrus kaip ir dauguma posovietinių rašytojų mėgėjų, apeliuoja į tuos pačius skaitytojus bei užima panašią pozą: nuolat pabrėžiamas moralinis poeto asmens dėmuo; literatūra nėra žaidimas, tai rimta; poezija tai tribūna, iš kurios pamokslaujama. Autokanonizacinė taktika ir pasitikinčio savimi poeto poza neišsenka – naujausioje eilėraščių publikacijoje almanache *Вильнюс*³³ tęsiasi kova už literatūrines ribas.

Vertimo patirties refleksijos Kobrino kūryboje dviprasmiškos: iškalbingas jo vertimų knygos pavadinimas *Аш Jus verčiau...* (Я Вас переводил...). Pavadinimo sintaksinė formulė primena garsųjį Aleksandro Puškino eilėrašį „Я Вас любил“ (*Аш Jus mylėjau...*), kurio pabaigoje mylimajai linkima būti mylimai kito.

³³ Юрий Кобрин, „Частное лицо. 6 июня“, „Творцы“, „Памятник“, „Награды“, *Вильнюс*, 2011, Nr. 181, p. 56–65.

Kobrino vertimų rinktinės turi epigrafą – citatą iš Arsenijaus Tarkovskio eilėraščio „Vertėjas“ (1960): „Для чего я лучшие годы / Продал за чужие слова? / Ах, восточные переводы, / как болит от вас голова.“ (Kam geriausiai metus pardaviau už svetimus žodžius? Ak, Rytų vertimai, kaip nuo jūsų skauda galva.) Originaliame Kobrino eilėraštyje tokiu pat pavadinimu „Vertėjas“ Tarkovskio mintis tarsi perpasakojama kitais žodžiais:

ПЕРЕВОДЧИК

VERTĖJAS

Поэт, что много переводит,
себя в чужом вине разводит,
в чужой крови, в чужом признании,
за что такое наказание?..

Poetas, kuris daug verčia,
atskiedžia save svetimam vyne,
svetimame kraujuje, svetimam pripažinime,
už ką tokia bausmė?..

А за презренную монету:
её в кармане часто нету.³⁴

O už niekingą monetą:
kišenėj dažnai jos nėra.

15.10.00

2000 10 15

Vertimas suvokiamas tik kaip darbas, kuris nesuteikia jokio kūrybinio pasitenkinimo. Poezijos vertimai yra atsakomybė: „Здесь я стихи перевожу, / стихи с литовского на русский, / и каждым словом дорожу, / двойную чувствуя нагрузку“³⁵ (Čia iš lietuvių į rusų verčiu eilėraščius ir branginu kiekvieną žodį, jausdamas dvigubą krūvį), o kartais ir pretekstas apkaltinti „išverstuosius“ abejingumu kultūriniam rusų palikimui Lietuvoje: „Пушкин сослан в Маркучай. И философски / те, кого перевел я, молчали“³⁶ (Puškinas ištremtas į Markučius. Ir filosofiškai tylėjo tie, kuriuos aš išverčiau). Tačiau pati dvikalbystės situacija Kobrino eilėraščiuose minima su pasitenkinimu: „Речь литовскую в свою перелагая, / городом без устали

³⁴ Юрий Кобрин, *Постскриптум*, p. 102.

³⁵ Юрий Кобрин, *Высокое давление*, p. 95.

³⁶ *Ibid.*, p. 94.

шараю“³⁷ (Lietuvių kalbą versdamas į savą, / nepavargdamas žingsniuotu miestu); „Я русский сын земли Литовской“ (Aš rusiškas Lietuvos žemės sūnus). Tam tikra prasme vertimų kaip netikros kūrybos pasmerkimas yra poetinė poza, būdinga ne tik Tarkovskio proteguojamam Kobrinui, bet ir, pavyzdžiui, Lenai Eltang.

Į lietuvių kalbą Kobrinas yra išvertęs Stasės Samulevičienės, Justino Marcinkevičiaus, Juozo Macevičiaus, Juozo Nekrošiaus, Prano Raščiaus, Ramutės Skučaitės, Eduardo Mieželaičio eilėraščių. Kobrino eilėraščius į lietuvių kalbą savo ruožtu vertė Albinas Bernotas, Alfonsas Bukontas, Aleksas Dabulskis, Antanas A. Jonynas, Robertas Keturakis, Juozas Macevičius, Justinas Marcinkevičius, Algimantas Mikuta, Violeta Palčinskaitė, Ramutė Skučaitė, Jonas Strielkūnas, Vladas Šimkus ir kt. – daugiausia tie, kuriuos vertė ir jis, su kuriais sieja „poetinė draugystė“, šiuo atveju dar vadintina „abipusiu kreditavimu“. 2002 m. parašytame vertimų rinktinės įvade savo vertimus Kobrinas vadina „skolos grąžinimu“, pradėdamas nuo to, kad jo kūryba didžiausio palaikymo sulaukė būtent iš lietuvių rašytojų, o ne Maskvos ar vietinių rusų kūrėjų, ir buvo „beveik tuo pat metu“ publikuojama gimtąja ir lietuvių kalbomis.

Atlydžio pabaigą ženklina trijų Lietuvos rusų poetų pirmųjų knygų leidimai: Jurijaus Dubasovo, Jurijaus Grigorjevo ir Jurijaus Kobrino. Pagal gimimo metus šie poetai atstovauja skirtingoms kartoms ir periodikoje debiutavo skirtingu metu, tačiau pirmoji knyga padaro juos socioliteratūriškai to paties amžiaus žmonėmis – poetas, išleidęs tik vieną knygą ir dar gyvas, patenka į pradedančiojo poeto kategoriją. Iš trijų Atlydžio metais debiutavusių Jurijų tik Kobrinas padarė oficialiąją literatūrinę karjerą – dar sovietmečiu tapo Rašytojų sąjungos nariu, buvo minimas žodynuose ir enciklopedijose.

„Sėkminga literato karjera“ Kobrino atveju reiškia, kad sovietmečiu jis nuolat spausdino knygas ir vertimus, o naujajame šimtmetyje pripažinti jo nuopelnai Lietuvos ir Rusijos kultūroms. Taip pat tarp jo regalijų minimi: Europos gamtos mokslų akademijos akademikas (Hannover, FRG),

³⁷ Юрий Кобрин, *Laisvė pasirinkti: eilėraščiai*, Vilnius: Žuvėdra, 2006, p. 337.

J. W. Goethe medalio laureatas (FRG, 2010), 2007 m. rusų užsienio poetas (Tarptautinė puškinistų bendrija, Niujorkas, JAV), Maskvos žurnalo *Смена* premijos laureatas. Kobrinas dažnai ir su dideliu noru atstovauja Lietuvos rusų literatūrai užsienyje bei būna įvairiausių vietinių poezijos konkursų arbitras.

Aršiai kovodamas su grafomanais, Kobrinas netiesiogiai skelbia, kad jo padėtis posovietiniame literatūros lauke yra pavojingai arti mėgėjų, – pirmiausia dėl to, kad kultūrinė modernizmo ir postmodernizmo patirtis beveik nepaliko pėdsakų jo kūryboje. Poetinės jo strategijos ašis – visada ir visur poetas („...давно за сорок, / но отдаться прозе – / признать, / что уступаешь молодым“³⁸) – nuo kaklaraiščio iki širdies gilumų. Poeto įvaizdis patyrė transformaciją – nuo „intymaus“ sovietinio poeto prie naujosios rusų mažumos balso, tačiau „nuoširdus“ kalbėjimas pirmuoju asmeniu, publicistinė, didaktinė retorika liko tos pačios.

Poeto polinkis į autokanonizaciją, orientacija į naivų skaitytoją, iš kitų laukų ateinantys pripažinimo ženklai (valstybiniai apdovanojimai) bei pati anachroniška poetinė Kobrino poza kompromituoja jį profesionalių tiek lietuvių, tiek rusų literatų akyse ir nulemia ironišką požiūrį į jo kūrybą. O tyli ironija literatūros lauke pavojingesnė nei vieši aršūs ginčai.

³⁸ Юрий Кобрин, *Литовский акцент*, p. 208.

2.2 Georgij Jefremov: „nepageidaujamas elementas“

Literatūrinė Kobrino strategija pelnė jam valstybinį pripažinimą bei vietą sovietinėse ir posovietinėse Lietuvos rašytojų enciklopedijose, tuo tarpu literatūriniai poeto ir vertėjo Georgijaus Jefremovo (g. 1952) nuopelnai kol kas viešai pripažinti gan siauroje kultūrinio lietuvių–rusų dialogo srityje: jis apdovanotas žurnalo *Дружба народов* premija už Justino Marcinkevičiaus ir Aido Marčėno eilėraščių vertimus (1999, Nr. 3, 8); 2006 m. – Jurgio Baltrušaičio premija už nuopelnus lietuvių ir rusų kultūroms; 2007 m. jam suteikta premija „Vertimo Metras“ už vertimus iš lietuvių kalbos (B. N. Jelcino fondas). Toks profesinis pripažinimas elitinės literatūros polaukyje vertinamas labiau nei iš kitų laukų ateinantys pripažinimo ženklai, todėl Jefremovo ir Kobrino „sėkmę“ būtų sunku matuoti vienu matu. Juos gretinti leidžia literatūrinės jų veiklos pobūdis (poezija, vertimas, veikimas kultūriniame lietuvių–rusų pasienyje), tačiau jų padėtys ir atitinkamai į jas atvedusios strategijos reikšmingai skiriasi.

Kitaip nei Kobrinas, kuris į Lietuvą atvyko kartu su tėvais, Jefremovas, gimęs ir vidurinį išsilavinimą įgijęs Maskvoje, į Lietuvą atvažiavo savo valia. Keli biografiniai faktai, bylojantys apie tam tikrus pasirinkimus, Jefremovo trajektorijos sovietmečiu atkarpą struktūriškai suartina su kitais neoficialiaisiais ar pusiau oficialiais rusų rašytojais: jau mokykloje jis buvo „nepageidaujamas elementas“³⁹; 1969–1971 m. studijavo rusų literatūrą Vilniaus pedagoginiame universitete, bet buvo pašalintas; nuo KGB dėmesio bėgo iš Vilniaus į Maskvą (Jefremovas rašo, kad jo tėvų ir vėliau jo paties namuose visada būta neoficialių leidinių), kur pusantro mėnesio išbuvo psichiatrinėje ligoninėje. Daugiausia dirbo vertėju, o pirmąją savo kūrybos knygą išleido žymiai vėliau, jau sulaukęs 30-ies. Šie faktai buvo palankūs kaupti neoficialiajam simboliniam kapitalui. Tačiau, be šių daugeliui

³⁹ Tai vieno iš Jefremovo eilėraščių bei jų rinkinio pavadinimas. Žr., pavyzdžiui: *Георгий Ефремов* [asmeninė rašytojo svetainė] (prieiga internetu: <http://www.jefremov.net/poems.html>; žiūrėta 2012 09 17).

Jefremovo kartos rašytojų bendrų biografijos faktų, literatūrinei jo trajektorijai ir savivokai svarbūs asmeniniai veiksniai – tėvų šeimos ir mokyklos atmosfera, kuri iš dalies sudarė sąlygas jo draugystei su Davidu Samoilovu bei meilė merginai iš Lietuvos, kuri paskatino domėtis lietuvių kalba, literatūra, kultūra, šalies likimu bei intensyvią veiklą literatūriniame lietuvių–rusų pasienyje.

Jefremovas debiutavo 1970 m. almanache *Литва литературная* kaip Jono Strielkūno eilėraščių vertėjas, būdamas 18 m. – tai gana ankstyvas debiutas, kurio aplinkybes jis glaustai aprašė memuariniame veikale *Желтая пыль* (Geltonos dulkės):

Žinojau, kad po mokyklos išvažiuosiu į Vilnių – arčiau savo aistros objekto. 1969 m. vasarą Davidas [Samoilovas] išlydėdamas patarė:

Vis vien versi. Tu susirask tokį Martinaitį – jis retas poetas, buvo atvažiavęs čia į jaunųjų rašytojų konferenciją. Ten vietinės leidyklos „Vaga“ rusų skyriuje šeiminkauja Alisa Berman⁴⁰. [...] Perduok jai mano linkėjimus. Ji tau padės.

Maždaug taip ir padariau. Atėjau, perdaviau linkėjimus ir pasiūliau leidiniui savo eiles. Po kokių dviejų savaitių Alisa man atsakė, kad eilės šiaip sau, vidutinės. O jei aš pasiruošęs versti – štai jauno poeto Jono Strielkūno eilėraščiai.⁴¹

Kitų metų almanache (1971) jau publikuoti ne tik Jefremovo atlikti Kazio Borutos eilėraščių vertimai, bet ir du originalūs eilėraščiai⁴². Jefremovo kaip vertėjo iš „broliškųjų respublikų kalbų“ padėtis, lyginant, pavyzdžiui, su vertėjo iš užsienio kalbų, sovietmečiu atverdavo galimybes vietiniuose rusakalbiuose leidiniuose greta vertimų spausdinti ir originalią kūrybą.

⁴⁰ Alisa Berman (1918–1993) 1947 m. gyveno Vilniuje, daugiau nei 20 metų vadovavo rusiškajai leidyklos „Vaga“ redakcijai. 1977 m. emigravo į Izraelį.

⁴¹ Георгий Ефремов, „Желтая пыль. Заметки о Давиде Самойлове“, *Дружба народов*, 2003, Nr. 10, 11 (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/druzhba/2003/10/efrem.html>; žiūrėta 2012 09 17).

⁴² Idem, „Зима“, „Как мне нужна твоя немая сила...“, *Литва литературная*, 1971, p. 109.

Jefremovo paveldėtas šeimos socialinių ryšių kapitalas sudarė sąlygas nuolat būti arti literatūros, t. y. būti literatūros lauke net ir neturint oficialaus kūrėjo statuso. 1973–1975 m. Jefremovas dirbo literatūriniu Davido Samoilovo sekretoriumi. Eiti šias pareigas Samoilovas pasiūlė, kai Jefremovas buvo priverstas nutraukti studijas, – kad galėtų užsidirbti ir nebūtų apkaltintas veltėdyste. Kai jau galėjo pakankamai užsidirbti pragyvenimui vertimais, liko Samoilovų šeimos draugas.

1975 m. pasirodė pirmoji Jefremovo vertimų knyga – Eduardo Mieželaičio *Mikropoemos*, o debiutinė originalių eilėraščių knyga išėjo tik 1984 m.⁴³ Tapęs Rašytojų sąjungos nariu (1985), Jefremovas, kaip ir dauguma kitų rašytojų, parašė autobiografiją atnaujintam *Rašytojų autobiografijų žodynui* (tekstas datuojamas 1986 02 11). Ši Jefremovo-rašytojo autobiografija pirmiausia prašosi būti skaitoma kaip situatyvi savo literatūrinės trajektorijos interpretacija:

Ankstyvoje jaunystėje svajoju būti lakūnu, garvežio mašinistu, vėliau – teatro aktoriumi ar bent režisieriumi. Žodžiu, troškau daugiau judėjimo ir garbės. Laikui bėgant, judėjimo reikėjo vis mažiau, o garbės vis daugiau. Bandau kurti eilėraščius nuo dvylikos metų. Ir vis dėlto nemanau, kad kada nors kas nors galės mane pavadinti literatu profesionalu. Ir tuo nesidžiaugiu.

„Pradėjau literatūrinį darbą“ ir „susijungiau su Lietuva“ beveik vienu metu: 1966 metų vasarą Nidoje įsimylėjau – ir labai stipriai. Prisipažinti bijojau. Pastebėjęs, kad mano išrinktajai niekas nerašo laiškų, įsidrąsinau ir, rodos, per tryliką puslapių atskleidžiau mane deginantį ir kaustantį jausmą. Atsakymo nesulaukiau. Praėjus dešimčiai dienų, aš virpančiu balsu paklausiau:

– Tu gavai mano laišką?

– Taip.

– ???

– Žinai, tau taip gerai išeina... tu rašyk, rašyk toliau...

⁴³ Idem, *На ветру. Стихотворения и поэма*, Vilnius: Vaga, 1984.

Prabėgus dar pusei metų, mokydamasis dešimtoje klasėje, parašiau rašinį apie V. Žalakevičiaus filmą „Niekas nenorėjo mirti“, apie Lietuvą, tuomet dar iki galo nenusikračiusią pokario sąstingio, apie tai, kaip su Rūta ėjome smėlėtu takeliu ir tyliai kalbėjomės apie keistus ir, atrodo, tolimus dalykus: karą, dievą, kaimą. Už šį rašinį gavau vienintelį tikrą penketą.

Daugeliui vadinamųjų kūrybinių natūrų anaipol nebūdingas drovumas. Mane tirštai apgaubusi „meilės migla, aistrų migla“ (Davido Samoilovo posakis) grindė daugelį kūrinių, kuriuos labai svajojau pavadinti literatūra! Kai kurie jausmų „išsiliejimai“ tęsėsi ir vėliau. Vis dėlto nemanau, kad apie tai verta rimtai ir ilgai kalbėti. [...]

Mėginu versti bičiulių lietuvių eilėraščius. Nelaimė, atsitiko taip, kad dažniausiai man pinigų moka už šiuos vertimus (jeigu juos taip galima pavadinti). Verčiau jau per dvidešimt metų ir turbūt šio to suspėjau išmokti. O apskritai manau, kad tai beviltiškas darbas, nors ir gražus, kaip ir visa, kas susiję su įkvėpimu.

Aš laimingas, kad artimai (kiek tai buvo man leista) pažinojau ir pažįstu tokius žmones kaip Jonas Strielkūnas, Marcelijus Martinaitis, Sigitas Geda, Leonardas Gutauskas, Laimonas Noreika, Valerijonas Dombrovskis...

Kaip, kuo, kada gražinti žmogiškumo skolas ir kuo atsakyti į išminties ir tyrumo pamokas?

Matyt, egzistuoja dalykai, kuriuos mes turime gražinti ne tiems, iš kurių pasiskolinome.

Dabar vis daugiau laiko praleidžiu Lietuvos kaime. Ir mirdamas norėčiau matyti rūką virš „savo“ ežero ir girdėti jo švendrių šnabždesį.

Aš įsitikinęs, kad būti rašytoju – gėda. Nenorėčiau juo vadintis.

Mokausi šį tą suprasti šiame vieninteliame ir nepaprastame gyvenime. Niekam nenoriu padaryti blogio. Stengiuosi tramdyti save ir nesiklausyti „savojo balso“. Juk beveik viskas mano gyvenime – tai ne aš. Norėčiau dar, kad ir neilgai, pagyventi.

Šį Jefremovo tekstą suvokiant kaip savosios literatūrinės trajektorijos interpretaciją ir padėties išraišką konkrečiu metu (Jefremovas tik įstojo į Rašytojų sąjungą, neseniai išleido pirmąją poezijos rinkinį) ir konkrečiame

kontekste (tekstas parašytas specialiai šiam leidiniui ir skirtas lietuvių skaitytojams), svarbu atkreipti dėmesį į tai, kokie gyvenimo literatūroje faktai Jefremovui atrodė svarbūs ir verti paminėti: kūrybinio gyvenimo pradžia (vaikiški eilėraščiai, meilės laiškas, rašinėlis), „pirmoji“ meilė ir asmenišką santykį su Lietuva, tėvai-mokytojai, vertimai „iš meilės“, gyvenimas kaime. Šie „literatūriniai faktai“, matomi pro privataus gyvenimo prizmę, kuria įtampą tarp rašytojo autobiografijos ir standartizuotų sovietinių rašytojų biografijų, pateikiamų žodynuose: gimimo data ir vieta, išsilavinimas, darbovietės, debiutas respublikinėje spaudoje, knygų bibliografija, įstojimo į Rašytojų sąjungą data. Iš oficialios pozicijos parašytos autobiografijos skaitytojai taip pat galėtų tikėtis informacijos apie literatūrinius orientyrus ir mokytojus, kūrybinius planus, santykį su tradicija, požiūrį į literatūrą. Būtent tokį žanrą pasirinko, pavyzdžiui, Kobrinas, rašydamas šiam leidiniui autobiografiją.

Vyraujantis Jefremovo kalbėjimo apie save kaip rašytoją modalumas – kuklumas (kartais ties saviniekos riba): „bandau kurti“, „nemanau, kad kada nors kas nors galės mane pavadinti literatu profesionalu“, „kūrinių, kuriuos labai svajoju pavadinti literatūra“, „nemanau, kad apie tai vėliau rimtai ir ilgai kalbėti“, „mėginu versti“ ir t. t. Tačiau šis modalumas nėra visiškai nuoseklus (vis dėlto Jefremovas nebuvo vienas iš tų, kurie atsisakė parašyti autobiografiją šiam žodynui kaip, pavyzdžiui, Ričardas Gavelis). Po „mėginu versti“ konstatuojama, kad verčiama jau dvidešimt metų ir šio to išmoka; pačioje pradžioje prisipažįstama, kad vaikystėje trokšta garbės, kad kūrybinėms natūroms (prie kurių turbūt save priskiria ir teksto autorius) anaipol nebūdingas drovumas, kad savas neprofesionalumas nedžiugina. Taigi retorinės abejonės nepaslepia turimos literatūrinės patirties ir nesutrukdo subtiliai pademonstruoti literatūrinių draugysčių kapitalo.

Šių savivokos prieštaravimų ir apskritai leidinio, reprezentuojančio profesionalius kūrėjus, kontekste netikėtai suskamba kategoriška formuluotė, panaši į rašytojo *credo*: „Aš įsitikinęs, kad būti rašytoju – gėda. Nenorėčiau juo vadintis“. Savo minties rašytojas neišplečia, todėl galima tik spėti, kuo jo akyse rašytojai taip susikompromitavo. Pirmiausia kyla mintis, kurią, atrodytų, tik

patvirtina „nepavyzdinga“ Jefremovo biografija: pati sovietinė santvarka sukompromitavo rašytojo vardą ir statusą visuomenėje. Tačiau atsižvelgiant į pagarbą draugams rašytojams (tiek rusų, tiek lietuvių, kurių daugelis visgi buvo oficialiai pripažinti), vargu ar dėsniis „būti rašytoju – gėda“ Jefremovo taikomas visiems be išimties. Tikėtina, kad už šio *credo* vis dėlto slypi asmeninio nesuderinamumo su rašytojo vaidmeniu pojūtis.

Paklaustas, ką jis turėjo omenyje sakydamas „būti rašytoju – gėda“, Jefremovas atsakė:

Aš jau nelabai tiksliai atsimenu, ką ir kaip kalbėjau ir rašiau 1986 metais. [...] Ko gero, turėjau omenyje pasternakišką „быть знаменитым некрасиво“ [būti žinomam negražu] arba kažką panašaus. Aš ir šiandien manau, kad tai ne [mano] reikalas – vertinti save, savo statusą ir priskyrimą. Tomas Venclova kadaise parašė: „Pasakyti apie save ‘aš poetas’ – maždaug tas pats, kaip pasivadinti ‘šventuoju’“. Pats tiksliausias žodis: literatas (arba kūrėjas).⁴⁴

Sudėtingas Jefremovo santykis su rašytojo (ypač poeto) vaidmeniu nuolat juntamas įvairiausiuose jo tekstuose. Pavyzdžiui, 2000 m. publikuojamai esė apie Pirmąjį tarptautinį poetų festivalį Maskvoje Jefremovas pasirenka epigrafą, kuris nuteikia ironiškai: „Nemėgstu visokios šitos poezijos...“ (cituojamas Michailo Zošenkos apsakymas „Liūdnos akys“) Ironiška gaida prasideda ir pats pasakojimas apie festivalį:

Poetai turi tokią tradiciją: kurti eilėraščius ir liūdėti vienvėję. O čia geri žmonės nusprendė surinkti Maskvoje daug daug poetų, pavalgydinti juos ir pagirdyti, priglausti juos ir palinksminti. Leido mums paskaityti ir paklausyti. Už kitus nepasakysiu, bet mano [savęs vertinimas] tikrai išaugo.⁴⁵

⁴⁴ Iš Jefremovo laiško disertacijos autorei, 2012 02 25.

⁴⁵ Георгий Ефремов, „Первый московский международный фестиваль поэтов“, *Знамя*, 2000, Nr. 2 (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/znamia/2000/2/efremov.html>; žiūrėta 2012 09 17).

Tokiu būdu šitas nuolat įvairiais būdais reiškiamas probleminis santykis su poeto titulu tampa svarbiu literatūrinės Jefremovo strategijos dėmeniu. Jo literatūrinis *taktas* visiškai priešingas Kobrino autokanonizecinei *taktikai*. Tačiau jei autorius atsisako laikyti save poetu ir kovoti dėl pripažinimo, bet sykiu nėra visiškai pasitraukęs iš literatūros lauko, jo kaip lauko dalyvio savivokos pamatu turi būti kažkokia kita veikla.

Vertimo strategija. Jefremovo nuostata vertimo atžvilgiu taip pat ryškiai skiriasi nuo ambivalentiško Kobrino požiūrio: jis nuolat pabrėžia, kad yra vertėjas „iš meilės“, o ne „dėl pinigų“. Tai patvirtina ir jo sovietinė bei posovietinė veikla – jis yra vertęs lietuvių pagrindžio leidinius į rusų kalbą, taip pat Sąjūdžio spaudą, o naujausią poezijos vertimų rinktinę *Iš pradžių – skruzdėlė...*⁴⁶, nesulaukęs nei Lietuvos, nei Rusijos finansinio palaikymo, išleido už savo bei anonimais pageidavusių likti draugų lėšas.

Jefremovas vertė Algimanto Baltakio, Vytauto P. Bložės, Algimanto Bučio, Sigitos Gedos, Vinco Giedros, Juliaus Janonio, Stasio Jonausko, Mariaus Ivaškevičiaus, Jono Kalinausko, Kosto Korsako, Jurgio Kunčino, Maironio, Alfonso Maldonio, Justino Marcinkevičiaus, Aido Marčėno, Marcelijaus Martinaičio, Eduardo Mieželaičio, Vinco Mykolaičio-Putino, Salomėjos Nėries, Jono Strielkūno, Martyno Vainilaičio, Rimanto Vanago, Juliaus Anusavičiaus, Kazio Binkio, Vinco Kudirkos, Balio Sruogos, Vinco Stonio, Antano Vienažindžio ir daugelio kitų (ne tik lietuvių) rašytojų kūrybą. Tarp sovietmečiu verstų autorių yra ir socrealizmo klasikų, ir modernėjančios lietuvių poezijos atstovų. Turint omenyje, kad sovietmečiu vertimai buvo užsakomi, kyla klausimas: kiek iš tiesų buvo įmanoma „versti iš meilės“? Akivaizdu, jog vertėjas nelabai galėjo siūlyti, – bet jis galėjo sutikti arba atsisakyti, ir tokiu atveju, atrodo, reikėtų pripažinti, kad visi Jefremovo išversti autoriai versti „iš meilės“. Tačiau tarp savo draugų ir žmonių, kuriems jaučiasi dėkingas bei skolingas, jis vis dėlto mini ne visus išverstus autorius: „Aš laimingas, kad artimai (kiek tai buvo man leista) pažinojau ir pažįstu tokius

⁴⁶ Idem, *В начале – муравей: избранные переводы из литовской поэзии*, Москва: Пробел-2000, 2012.

žmonės kaip Jonas Strielkūnas, Marcelijus Martinaitis, Sigitas Geda, Leonardas Gutauskas, Laimonas Noreika, Valerijonas Dombrovskis...“ Tad veikiausiai galima kalbėti apie svarbų laikysenos bruožą – neatsižadėti jokių savo darbų ir pasirinkimų, nors ne visi rašytojui atrodo vienodai reikšmingi.

Nors Lietuvoje Jefremovas labiausiai žinomas kaip lietuvių literatūros vertėjas, profesinio pripažinimo jis sulaukė kaip vertėjas iš slavų kalbų. O vėliau Alfonso Maldonio buvo paragintas susikonsultuoti į vertimus iš lietuvių kalbos (būtent Maldonis rekomendavo Jefremovą Rašytojų sąjungai).

Kaip vienas pagrindinių literatūrinio pasienio tarpininkų, vertėjas neišvengiamai prisideda prie literatūrinių hierarchijų kūrimo ir transliavimo. Kartais iš pirmo žvilgsnio grynai stilistiniai pasirinkimai tampa ir „poziciniais“, kaip paaiškėja toliau nagrinėjant Aido Marčėno eilėraščių ir Jefremovo atliktą jo vertimą.

Marčėno eilėraštis „Sena nakvynė Leningrade: improvyzas“ iš rinkinio *Vargšas Jorikas*⁴⁷ itin parankus kalbėti apie tarpkultūrinės erdvės galimybes, nes jis atskleidžia lietuvių–rusų literatūrinio pasienio ir literatūrinių hierarchijų formavimosi ypatumus. Jefremovo vertimas parodo, kas gali nutikti tautinėms literatūrinėms hierarchijoms, peržengiant į kitos kalbos ir kultūros erdves. Be to, šis atvejis pakankamai iškalbingai perteikia Jefremovo vertimo filosofiją, principus, pasirenkamas dominantes.

SENA NAKVYNĖ LENINGRADE:

IMPROVYZAS

John Donne užmigo

Josif Brodskij. Didžioji elegija

Neva, mėnulis ir koketės,

tabletės, vynas, cigaretės,

švilpias virtuvėj virdulys.

Ir dar tyliau nei žiedui skleistis,

į sodą leista snaigėms leistis,

užsnigti avilius, medžius,

tamsoj medžiojančius ežius,

gražiai meluojančius žodžius,

kur bandė teisintis ir teisti.

Atleisk.

Į šitą rytą blausų

⁴⁷ Aidas Marčėnas, *Vargšas Jorikas*, Vilnius: Vaga, 1998, p. 134–136.

Aš nugrimztu ir abejingas
neriu į tamsią, slėpiną
kelionę ilgą, pavojingą –
eilėm prekiaujantis pirklys.

„Šaunieji riteriai! Karaliai!
Aš jūsų pažadėtai šaliai
ieškosiu Rakto, Kodo, Gralio, –
mieste vienatvės ir mirties.“
Ir nebijodamas lemties
neriu gilyn ir, po paraliais, –
iš čia nėra jau išeities.

Morfenas šoka Terpsichorės šokį,
gėlėm Tanato vainikuoti
aplinkui hipsteriai durnoki,
į ausį šnabždantys kažką.
Ir kambarys, ir miestas šoka,
ir nieks paaiškinti nemoka,
ką reiškia ši šviesi ranka,

nakty pražydusi šaka, –
skaidrus eilėraštis Buroko.
Nuo čia takelis sodan suka,
mėnulis plaukia ir pro rūką
po visą dangų išsibarstę
aukštybėj spindi šviesuliai.

Sapnuoja rožės rojų, tarsi
pabūgę mano žingsnių, garsiai
nei grumstai, byrantys ant karsto,
į naktį dunksi obuoliai.
Ir sodo žemėje giliai

lai moteriškė įsiklauso –

suspurda vaisius po širdim.
Aš nubundu ir su manim
nubunda Brodskij ritmas, rimas,
galvoj kirilicos raidynas,
skurdus žodynas, ištvirkimas,
degtinė, Venclovos vertimas,
dangus, tėvynė po žolynais,
ledynas – grįžtantis naktin.

Lietus virš įlankos, minutės,
pieštukas, laikrodžių gegutės,
paminklas Pėtei, atvirutės,
nebedarbingos prostitutės,
balti girtuoklio kliedesiai,

jūreivių žvaigždės, vėjų burės,
langai, užuolaidėlės, durys,
šakutės, šaukštai ir keptuvės,
vagių liepsnojančios kepurės
ir mano kaimo vieversiai.

John Donne nubunda: Leningradas...
Hipių komunos durnas vadas
nei peiliais blyksteli protu –
aguonų išmintim – kretu,
lyg švirkštas venoje nakties.
Ir nebėra tam senaties.
Ir nebėra...

šaknim belaisvį kūną varsto
rožynas. Krebžda aviliai.

Marčėno eilėraštis turi dvigubą pavadinimą, nurodantį į veiksmo vietą (Leningradas), laiką (senai, nakvynė) ir žanrą (improvizacija), bei epigrafą – tai ištrauka iš Brodskio eilėraščio apie Johną Donne'ą, tiksliau, iš šio eilėraščio vertimo, atlikto Tomo Venclovos. Iš pirmo žvilgsnio būtent šis tekstas pateikiamas kaip svarbiausias intertekstas, tačiau žymiai gilesnis dialogas užsimezga su Tomo Venclovos eilėraščiu „Poeto atminimui. Variantas“⁴⁸ iš rinkinio *Kalbos ženklas* (1972).

Donne'as šiame tekste yra tarsi dekoratyvinis rėminamasis elementas: užmigęs pradžioje ir atsibudęs pabaigoje, jis pramiegojo visą eilėraščio „veiksmą“, kurio pagrindiniai veikėjai – neoficialiosios rusų ir lietuvių kultūros epochos simboliai Brodskis, Venclova ir Rimas Burokas (svarbi bohemiškojo Vilniaus gyvenimo figūra, sistemos auka. Jis mirė kalėjime 1980 m., būdamas 27-erių)⁴⁹. Venclovos eilėraštis „Poeto atminimui. Variantas“, kuris yra svarbiausias, bet neakivaizdus Marčėno eilėraščio intertekstas, irgi turi dvigubą pavadinimą bei epigrafą iš Osipo Mandelštamo eilėraščio (cituojama irgi iš pirmos eilėraščio eilutės, – skirtumas tik tas, kad Venclova cituoja originalą). Tarp šių eilėraščių rasime begalę įvairių sąsajų: būtų galima daug kalbėti apie Marčėno polemiką su poetinėmis Venclovos maksimomis – „išsenka melas, lieka menas“, o Marčėnui „menas yra gražus melas“; apie jų santykį su Leningradu-Peterburgu, rusų kalba ir rusų poetine tradicija (neatsitiktinai Marčėnas epigrafe cituoja ne originalą, o vertimą ir pabrėžia sudėtingą savo santykį su kirilica – „galvoj kirilicos raidynas, skurdus žodynas, ištvirkimas“). Tačiau disertacijos tikslais svarbiau atkreipti dėmesį į tai, kad Venclovos eilėraštis Mandelštamo atminimui tęsia tam tikro poezijos žanro tradiciją – tai eilėraščiai mirusių (ypač tragiškai žuvusių poetų) garbei; rusų tradicijoje žinomiausias būtų Lermontovo eilėraštis apie Puškiną „На смерть поэта“ (Poeto mirtis). Taigi Marčėno eilėraštis, kuriantis dialogą su šiuo Venclovos

⁴⁸ Tomas Venclova, *Pašnekesys žiemą. Eilėraščiai. Vertimai*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 90–91.

⁴⁹ Rimas Burokas, *(Ne)gyvenimo fragmentai: eilėraščiai, šviesraščiai, sugrįžimai*, Kaunas: Kitos knygos, 2008.

тексту, taip pat gali būti perskaitytas šios tradicijos kontekste (tuomet nuoroda į Brodskio eilėraščių apie Donne'ą irgi interpretuotina kaip žanrinė užuomina).

Marčėno eilėraštyje tragiškai žuvęs poetas – tai Rimas Burokas. Šalia Venclovos, kuris minimas tik kaip vertėjas („degtinė, Venclovos vertimas“) ir Brodskio, kuris pasirodo kaip būdvardis prie tam tikro ritmo ir rimo: „nubunda Brodskij ritmas, rimas“), bei dekoratyvinio Johno Donne'o, kuris tiek ir nuveikė, kad epigrafe užmigo, o eilėraščio pabaigoje nubudo, Burokas yra vienintelis „tikras“ poetas, kuris sulaukia tik netiesioginės ironijos: hipsteriai eilėraštyje minimi dukart, ir abu kartus vadinami durnais (durnokais).

Eilėraščio struktūros ir kompozicijos atžvilgiu Buroko vardas yra kertinis momentas, kai tarsi atsiveria kelias į kitas erdves: „nuo čia takelis sodan suka“. Turint galvoje ironiškas Marčėno replikas periodikoje Venclovos kaip Brodskio draugo adresu, priešprieša tarp Brodskio vertėjo Venclovos ir skaidrių eilių autoriaus Buroko svarbi; šios pavardės atitinkamai siejasi su skirtingomis erdvėmis: miestas – sodas, gyvenimas – mirtis.

Ši trumpa aspektinė eilėraščio analizė skirta pagrįsti teiginiui, kad Buroko vardas yra nepaprastai svarbus šio eilėraščio prasmei suvokti. Tai konstatavus, galima pereiti prie Marčėno eilėraščio vertimo į rusų kalbą. Šis Jefremovo vertimas publikuotas dvikalbiame rinkinyje *Turto deklaravimas*⁵⁰.

ДАВНЯЯ НОЧЬ В ЛЕНИНГРАДЕ:
ИМПРОВИЗО

Джон Донн уснул
Иосиф Бродский. Большая
элегия

Нева, таблетка полнолуния,
окурки, пьяная шалунья,

Но тише процветанья сада
седая пряжа снегопада –
запорошенные межи,
где ночью ежатся ежи,
и красота словесной лжи:
ей нападать и падать надо.
Прости.
И на заре блаженствуй
в своей осмысленности женской –

⁵⁰ Айдас Марченас, *Декларация об имуществе*, Москва: Объединенное гуманитарное издательство, 2002.

свистает чайник от тоски.

Я, равнодушный и ничейный,
ныряю в полумрак вечерний,
в тот город, полный приключений, –
торговец, чей товар стихи.

„О рыцари! Не на привале –
я вечно в поиске: пера ли,
Ключа, Пароля и Грааля!
Но я найду, я дал обет.“

Бегу, не опасаясь бед,
плыву и, черти бы побрали, –
назад уже возврата нет.

Там Терпсихора в сонном танце,
в Танатовом цветочном глянце
хиппующие оборванцы
мне шепчут на ухо „пока“.
И комната, и город пляшет
и всё равно никто не скажет,
чья это светлая рука,

зачем ночной порыв цветка, –
но это дивно в строчку ляжет.
Отсюда в сад сбегает тропка,
луна верху тверда, как пробка,
всё в темноте сияет ровно –
от светляка до той звезды.

А розам снится рай. Подробно
шаги мои грохочут. Громко,
как комья о поверхность гроба,
на землю сыплются плоды.

под сердцем шевельнулся плод.

А я уже не сплю – и вот
проснулся Бродский, ритмы, рифма,
кириллица необорима,
слюна неудобоварима,
и Венцлова, и перевод,
и родина в лохмотьях дыма,
и надвигающийся лёд.

Над бухтой дождь, воронья стая,
Кресты, кукушка часовая,
Железный Петя, суки, сутки,
скучающие проститутки,
похмельный белоснежный бред,

суда, курсанты-малолетки,
гардины, лестничные клетки,
прелестницы старинной лепки,
горящие блатные кепки,
и жаворонки юных лет.

John Donne проспался, видит: Питер...
лохматый неформальный лидер
внизу острит – под стать ножу
над нежным цветником – дрожу,
как шприц внутри зари венозной.
И это никогда не поздно.
И никогда...

И корни рвут из-под плиты
пустое тело. Спит утроба
розария. Шуршат сады.

Vertime minimi Donne'as, Brodskis, Venclova, – bet visiškai pradingsta Burokas. Šiokį tokį paaiškinimą siūlo pats tekstas: toje vietoje, kur turėjo būti Burokas, atsiranda žodžiai: „но это дивно в строчку ляжет“ (bet tai nuostabiai suguls į eilutę). Taigi išeina, kad Burokas nepakankamai „nuostabiai gulėsi į eilutę“. Tekstas, atrodo, sąmoningai nuslepia Buroką – tačiau vargu ar kuris kitas vardas iš šio vertimo būtų galėjęs pradingti. Greičiausiai Buroką buvo galima paaukoti, nes jo vardas mažai ką sako rusų skaitytojams – kitaip nei Donne'as, Brodskis ar Venclova. Kadangi Buroko vardas Marčėno eilėraštyje yra savotiška kultūrinė alternatyva ir „žanrinis žymiklis“, jo dingimas iš vertimo keičia prasmę: vietoj polemikos su tam tikra tradicija ir jos hierarchijomis atsiranda šios hierarchijos įtvirtinimas.

Jei iš vertimo dingsta reikšmingas žodis, tai paprastai reiškia, kad jis aukojamas dėl kitų eilėraščio prasmei svarbių dalykų, – šiuo atveju Buroko vardas rusų tekste būtų sunkiai derėjęs su metru ir ritmu. Eilutė „skaidrus eilėraštis Buroko“ yra keturskiemenis jambas su pirichiu trečiajame skiemenyje ir moterišku rimu, tuo tarpu rusų kalba vien žodžių derinys „eilėraštis Buroko“ turi 10 skiemenų: „стихотворение Бурокаса“, be to, jei būtų siekiama vertime išsaugoti tiek Buroko vardą, tiek metrą ir rimą, stipriojoje (rimuojamoje) padėtyje Burokas būtų galėjęs atsirasti tik vardininko linksniu: visuose kituose linksniuose jis turi formą U-UU, taigi tobulai tinka užimti tik antrojo kirčiuoto ir trečiojo (pirichio) eilutės skiemenų pozicijas. Jefremovo pasirinktas šios eilutės analogas („но это дивно в строчку ляжет“) išsaugo moterišką rimą ir keturskiemenį jambą, kurio schema tampa „ideali“ (be pirichio).

Verta paminėti, kad per Jefremovo vakarą Rašytojų klube (2012), kur buvo pristatyta vertimų rinktinė *В начале – муравей*, Marčėnas pasakė, kad jam eilėraštis „Sena nakvynė Leningrade“ jau buvo „miręs“. Turbūt tai reiškia,

kad autorius nelaiko jo labai vykusiu: po *Vargšo Joriko* jis nebepasirodo Marčėno rinktinėse. Marčėno įsitikinimu, „mirusiam“ tekstui Jefremovas įkvėpė į naują gyvybę. Šis pasakojo, kad versdamas konsultavosi su Marčėnu ir paaukoti Buroką autorius leido, taigi Marčėnui šis vardas nebuvo eilėraščio dominantė, arba jis pritarė esminiam nemielo eilėraščio perkūrimui, nes „nauja gyvybė“ šiuo atveju reiškia naują prasmę.

Aptartąjį originalo ir Jefremovo vertimo santykį įdomu palyginti su kitu atveju – Vlado Šimkaus eilėraščio motyvais parašytu Jefremovo eilėraščiu, kuris skatina probleminti ribą tarp vertimo ir originalios kūrybos:

СОВЕРШЕНСТВО (Георгий Ефремов) TOBULAS EILĖRAŠTIS (Vladas Šimkus)
Из Вл. Шимкуса

Вдыхаю предрассветный пар,
Шепчу: *О дерева, о травы!*
Не выношу семейных пар,
Все их отвары и отравы.

Vosilką rankoje laikai
visai kitaip, negu po karo.
Atėjo nuostabūs laikai.
Miške rasos žemčiūgai karo.

Вбираю предвечерний чад
И вижу хуже, слышу туже,
Но знаю: миллионы чад
Дудят в дуду одну и ту же.

Iš laimės, ne nuo pagirių
parkristum į gėlėtą veją!..
O virš gimtųjų pagirių
vėjelis debesėlį veja.

Хотя сбивает с толку мир,
Стремлюсь к таинственному трону –
Но рассыпается кумир
Едва его руками трону.

Kasdien ką nors vis pamatai,
į sielą krinta gėrio grūdas.
Čia naujo namo pamatai,
ten į teatrą žmonės grūdas.

Не надо весел и багров,
Плыву в ночи по воле лодки.
А месяц, весел и багров,
Дрожит, как сердце у молодки.

Ir plaukia į marias galias
Šventosios upė kaip ir plaukus,
ne bombos byra, o giles
tau barsto ažuolas į plaukus.

Нет ни удилиц, ни острог,
Наверняка пробито днище.
В итоге всех острот – острог.
На свете холодно и нище...

Pasiklausai dainos, kuri
galulaukėj pabaido kiškį,
ir tobulas eiles kuri,
kurias kur nori, ten ir kiški.⁵²

Победа в рифменной войне!
Мое творенье совершенно!
Жаль, что бессмысленно вдвойне
И бесполезно совершенно.⁵¹

Šis Šimkaus eilėraštis ypatingas tuo, kad jo neįmanoma išversti įprastine prasme (jei vertimą suprastume pagal Umberto Eco, kuris siūlo „objektyvų“ vertimo kriterijų: kad verčiant „atgal“ eilėraštis būtų atpažintas): tobulą eilėraščio konstrukciją kuria tobuli rimai – homonimai, kuriems itin sunku rasti atitikmenų kitoje kalboje. Vertėjas, ribojamas kitos kalbos homonimų porų, turi arba aukoti leksinį lygmenį, arba bandyti kurti tobulą konstrukciją kitokiomis priemonėmis. Jefremovas renkasi pirmąjį būdą ir, išsaugodamas homoniminius rimus, bando perteikti pagrindinį eilėraščio pranešimą visai kitokiais žodžiais. Šimkaus eilėraštyje žaidžiama tarpukario populiariosios kultūros štampais⁵³, tačiau vertime šio prasminio pjūvio nebelieka, nes vartojama kitokia leksika ir kitame kultūriniame kontekste. Iš vertimo aiškėja, kad pagrindiniu „Tobulo eilėraščio“ pranešimu laikoma demonstruojama poetinė technika bei ironiškas požiūris į savitiksę poetinę meistrystę. Jefremovo tekste tobulumas įgauna abstraktesnę (tai pabrėžia ir pavadinimas) ir sykiu subjektyvesnę reikšmę: Šimkaus tekste vengiama vartoti pirmojo asmens veiksmažodžius ir taip ryškinama distancija tarp kalbančiojo subjekto

⁵¹ Георгий Ефремов, *Не надо справедливости. Достучаться до рая. И др.*, Вильнюс: [leidykla nenurodyta], 2002, p. 28–29.

⁵² Vladas Šimkus, *Po žeme ir dangum*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p. 144.

⁵³ Dėkoju Daliai Satkauskytei, atkreipusiai mano dėmesį į šios izotopijos svarbą.

ir jo vartojamų šampų, tuo tarpu Jefremovo subjektas kalba pirmuoju asmeniu ir su didesniu patosu konstatuoja beprasmi savo kūrinio tobulumą.

Jefremovo vertimuose dažnai būtent forma pasirenkama kaip vertimo dominantė – kaip parodo Marčėno „improvizuoto“ eilėraščio analizė, tai ne visada pasiteisina (šio Marčėno eilėraščio konstrukcija nėra griežta, o improvizacijos žanras, kaip atrodo, išlaisvina nuo įsipareigojimų eilučių skaičiui ir rimui). Tuo tarpu Šimkaus eilėraščio perkūrimas, kuris net nėra pateikiamas kaip vertimas, gali būti laikomas adekvačiu vertimu, nes išsaugo svarbiausią pranešimą: metaeilėraštis, sukonstruotas rimų homonimijos principu, ironiškai reflektuoja savo tobulumą.

Šimkaus eilėraščio vertimo-perkūrimo atveju paantraštė „Iš Šimkaus“ nurodo į laisvą vertimą, tačiau nėra visai aišku, kaip tą pačią formulę reikėtų suvokti kitame Jefremovo tekste:

ИЗ РАННЕГО БРОДСКОГО

Нет воли даже на чепуху,
тем более на стихи,
куртка на соловьином пуху –
такие вот пустяки.

Не знаю неба, кроме Литвы,
а как мне его прочесть?
и почему-то ищу любви,
которая есть и есть.

Март 2003⁵⁴

IŠ ANKSTYVOJO BRODSKIO

Valios nėra net nesąmonėms,
eilėraščiams tuo labiau,
striukė su lakštingalų pūkais –
tokie mat niekai.

Nežinau dangaus, tik Lietuvos,
o kaip man jį perskaityt?
ir kažkodėl ieškojau meilės,
kurios vis yra ir yra.

2003 m. kovas

⁵⁴ Георгий Ефремов [asmeninė svetainė] (prieiga internetu: <http://www.jefremov.net/poems/is-brodskogo.htm>; žiūrėta 2012 09 17).

Akivaizdu, kad tai ne vertimas, nes ankstyvasis Brodskis kūrė tik rusų kalba. Tuomet galima būtų pagalvoti, kad „iš (kažko)“ gali reikšti ir stiliaus ar laikysenos mėgdžiojimą bei tam tikrą kaukę, kurios praktinė prasmė įvairuoja. Pavyzdžiui, chrestomatiname Aleksandro Puškino eilėraštyje „Из Пиндемонти“ (Iš Pindemončio, pavadinimo variantas: „Iš Alfredo Musset“) nuoroda į neegzistuojantį originalą leidžia poetui apgauti cenzorius ir pasakyti jam rūpimus dalykus: kad poetas neturi būti priklausomas nei nuo caro, nei nuo tautos malonės ir tik sau pačiam privalo atsiskaityti. Taip formuluotė „Iš [kažko]“ leidžia akcentuoti nuotolį tarp lyrinio subjekto ir autoriaus, nes tarp jų įsiterpia dar vienas „pasakotojas“. Jefremovo eilėraščio pavadinimas taip pat uždraudžia tapatinti autorių ir eilėraščio lyrinį subjektą, kaip kaukę įterpdamas „ankstyvąjį Brodskį“. Bet kokių prasmių ši kaukė įneša į tekstą? Tai eilėraštis, kurį tarsi būtų galėjęs parašyti ankstyvasis Brodskis (vadinasi, įsivaizduojama, kad šis eilėraštis neprieštarauja kūrybos sampratai, išreikštai ankstyvojo Brodskio eilėraščiais – tiek išraiškos, tiek požiūrio taško plotmėse). Manau, šitaip netiesiogiai išryškinamos Jefremovo ir Brodskio padėčių paralelės – pavyzdžiui, simpatijos Lietuvai, kurios dangus artimas, bet visgi neperskaitomas; nepraktiškumas (striukė, prikimšta lakštingalų pūkų, – kažin, ar šilta) ir t. t.

Aptartieji tekstai rodo, kaip natūraliai ir neišskiriamai Jefremovo literatūrinėje strategijoje suauga vertimai ir originali kūryba. Iš dalies tai paaiškina, kodėl Jefremovo poezijoje beveik nėra jokių vertėjo patirties refleksijų, nes, pavyzdžiui, Kobrino literatūrinėje strategijoje buvo brėžiama griežta riba tarp savos kūrybos ir vertimų, todėl ji probleminama ir reflektuojama: vertimai atima jėgas ir laiką, kuriuos galima būtų skirti originaliai kūrybai.

Požiūris į vertimą implikuoja santykį tarp vertėjo ir verčiamų autorių padėčių. Jei rašytojui gaila laiko vertimams, vadinasi, savo originalius tekstus jis laiko vertingesniais už vertimus arba nemano, kad verčiami autoriai yra gera meistriškumo pamoka. Akivaizdu, kad Kobrino atveju vertimas yra greičiau ekonomiškai arba simboliškai pelninga pareiga, o ne vidinis poreikis

(reikšminga, kad jo globėjas ir laikysenos orientyras Tarkovskis sielvartauja dėl laiko, sugaišto vertimams iš Rytų kalbų, kurių literatūrinis prestižas mažesnis nei Vakarų ar rusų).

Jefremovui, nedrįstančiam vadintis poetu (jam šis žodis implikuoja vertybines prasmes), vertimas tampa profesinės savivokos atrama. Sovietmečiu iš vertimų buvo galima užsidirbti, o štai posovietmečiu ši veikla tampa tokia pat sunkiai pakaltinama savanaudiškumu kaip ir poezija. Tačiau tapti profesionaliu vertėju vis dėlto paprasčiau nei profesionaliu poetu: poezija jos šiuolaikiniame etape nuolat kvestionuoja savo buvimo pasaulyje būdą, verčia kaskart iš naujo aiškintis, ką reiškia būti poetu.

Pastaruoju metu vertimus ir originalias knygas Jefremovas vis dažniau pasirašo Juros Zbarskio vardu. Zbarskij – tai Jefremovo tėvo pavardė, o Jura – savotiška Georgijaus santrumpa. Paklaustas, kas paskatino jį publikuoti eilėraščius ir vertimus slapyvardžiu, jei jo vardas yra žinomas skaitytojui, Jefremovas atsakė, kad mėgsta įvairias literatūrines mistifikacijas. Šis žingsnis literatūrinės Jefremovo strategijos kontekste taip pat gali būti suprastas kaip eilinis pasipriešinimas vardo simbolinio kapitalo kaupimuisi bei kaip nenoras keisti padėtį literatūros lauke.

2.3 Lena Eltang: „šilkverpė“

Lenai Eltang, gimusiai 1964 m. Leningrade, kaip ir Kobrinui bei Jefremovui, Lietuva nėra gimtinė. Baigusi Irkutsko universiteto žurnalistikos ir filologijos fakultetą, nuo 1988 m. ji gyveno Europoje. Į Vilnių apie 1990 m. atvedė santuoka, ir būtent čia prasidėjo literatūrinė Eltang karjera. Nors pagal amžių rašytoja galėtų priklausyti sovietmečiu (oficialiai ar ne) debiutavusių rašytojų kartai, tačiau gana vėlyvo jos debiuto aplinkybės buvo kitokios.

Apie 2000 m. skaitytojų ir redaktorių dėmesio sulaukė Eltang eilėraščiai, skelbti internete, – iš pradžių portale su laisva registracija *Stihi.ru*⁵⁵, vėliau – redaguojamose svetainėse *Сетевая словесность*⁵⁶, *Вечерний гондольер*⁵⁷, *Пиитер*⁵⁸, *Литературный арьергард*⁵⁹, *Индоевропейский диктант*⁶⁰. 2002 m. pasirodė pirmoji Eltang publikacija „storajame žurnale“ *Знамя*⁶¹, netrukus ir žurnale *Октябрь*⁶². Po šių publikacijų portalas *Вечерний гондольер* publikavo Alma Paterio (Pavelo Lavrineco) pokalbį su Eltang, kuriame ji bene pirmą kartą viešai reflektavo savo kūrybinę trajektoriją⁶³. Viena svarbiausių Eltang strategijai debiuto aplinkybių, išryškėjanti ne tik šiame, bet ir vėlesniuose jos interviu, – tai, kad patys redaktoriai susiranda rašytoją, šiai vos paviešinus kūrinius:

⁵⁵ „Lena Eltang“, *Стихи.ру – национальный сервер современной поэзии* (prieiga internetu: <http://www.stihi.ru/avtor/nutlet>; žiūrėta 2012 09 17).

⁵⁶ „Лена Элтанг“, *Сетевая словесность* (prieiga internetu: <http://www.netslova.ru/eltang/>; žiūrėta 2012 09 17).

⁵⁷ Елена Элтанг, „Стихотворения“, *Вечерний гондольер* (prieiga internetu: http://gondola.zamok.net/100/100eltang_1.html; žiūrėta 2012 09 17).

⁵⁸ „Гостиный двор“, *Литературное общество „Пиитер“* (prieiga internetu: <http://www.piiter.ru/gd.php>; žiūrėta 2012 09 17).

⁵⁹ Елена Элтанг, [Стихи], *Литературный арьергард*, 2002 (prieiga internetu: <http://poetry.liter.net/jun02elt.html>; žiūrėta 2012 09 17).

⁶⁰ Лена Элтанг, „La vie privée“, *Индоевропейский диктант*, 2003 (prieiga internetu: <http://www.russianresources.lt/dictant/Plaisirs/Eltang.html>; žiūrėta 2012 09 17).

⁶¹ Idem, „Побег капитана. Стихи“, *Знамя*, 2002, Nr. 11 (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/znamia/2002/11/eltang.html>; žiūrėta 2012 09 17).

⁶² Idem, [Стихи], *Октябрь*, 2003, Nr. 12 (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/october/2003/12/i15.html>; žiūrėta 2012 09 17).

⁶³ Альма Патер [Павел Лавринец], Лена Элтанг, „Как нам обустроить космос“, *Вечерний гондольер* (prieiga internetu: http://gondola.zamok.net/145/145lepater_1.html; žiūrėta 2012 09 17).

Stihi.ru – milžiniškas skaičius autorių: buvo įdomu, ką žmonės Rusijoje rašo. Užtaikiau ant kažkokių labai gerų tekstų, tiesiog pasisekė – perskaičiau du tris padorius autorius, vardai buvo visiškai man nepažįstami [...]. Ten laisva registracija ir publikacija, aš iš karto užsiregistravau ir paviešinau keletą tekstų. Mane užgriuvo visa banga laiškų, atsiliepimų, sėdėjau keletą savaitių, tik atsakinėjau į laiškus, visiškai įsiutau, nustojau ten dažniau publikuotis, nes neįmanoma visiems atrašyti. O vėliau per *Stihi.ru* mane išgaudydavo patys redaktoriai. Gavau laišką iš Georgijaus Žerdevo iš *Сетевая словесность*, nuo *Тенета*, kuriai mane nominavo Dmitrijus Legošinas, aš net nežinojau, kas tai per žmogus buvo... Žodžiu, mane įtraukė į internetinį literatūrinį gyvenimą labai greitai, net nereikėjo ypatingai stengtis. Na, o tada sunkia Komandoro eiseną atėjo Heruka [rašytojo Vladimiro Korobovo pseudonimas – TL] ir pačius geriausius tekstus paėmė į *Indoeuropietiškoji diktantų*.

Pirmoji Eltang knyga *Eilės (Смеху)* išspausdinta Kaliningrade 2003 m.⁶⁴ Tai gana vėlyvas debiutas, nes autorei jau buvo beveik keturiasdešimt. Tačiau Eltang ne tik nedramatizuoja savo vėlyvo debiuto, bet, atvirkščiai, linkusi čia išvelgti teigiamą pusę – pirmosios knygos dažnai būna nevykusios. Ir savo pirmąją knygą Eltang vertina kritiškai (cituojama iš Eltang interviu kanalui „Klasika“, 2010 01 15, Santara):

Leidėjas pats mane surado. Leidykla buvo provincionali, kaliningradietiška; ir pasiūlė išleisti rinkinį. Bet dar įdomesnė buvo ta aplinkybė, kad kai jis pradėjo ieškoti rinkiniui dailininko, eilėraščius atidavė nuostabiam dailininkui iš Piterio – Traugotui, kuris buvo mano mėgstamiausias dailininkas vaikystėje, – jis iliustravo Anderseną. [...]

Ir štai išėjo toks tarsi bendras mūsų rinkinys, nes jo grafika [...] nusveria poezijos vertę [...], bet aš tada buvo bepradedanti; šito rinkinio nesigėdiju: pirmoji knyga yra pirmoji knyga, nerinksiu ir nedeginsiu tiražų, kaip daro kai kurie poetai, kai tampa žinomesni [...]. Bet Traugoto dėka ši

⁶⁴ Лена Элтанг, *Стихи*, Калининград: Янтарный сказ, 2003 (įžanginiai žodžiai: Tomas Venclova, Sveta Litvak; iliustracijos: Aleksandras ir Valerijus Traugotai).

knyga yra retenybė, t. y. šios nuostabios jo iliustracijos, palaiko knygos vertę, – tad tegul gyvena.⁶⁵

Deja, šiame interviu nebuvo užsiminta apie tai, kas ir kodėl pasiūlė rinkinio pratarinių autorių – Tomą Venclovą ir Maskvos poetę postkonceptualistę Svetą Litvak. Tačiau šis pasirinkimas svarbus keliais aspektais: pirma, tokio literatūrinio masto figūros liudija provincialioje leidykloje leidžiamos debiutinės knygos neprovincianalumą; antra, išryškinamas geokultūrinis momentas – Tomas Venclova, ir pats būdamas šiuo metu bene labiausiai simboliškai apdovanota literatūrinio lietuvių–rusų pasienio figūra, Eltang priskiria prie įsivaizduojamos Peterburgo–Vilniaus poetinės tradicijos, tuo tarpu Sveta Litvak pabrėžia kitokias, postkonceptualistams aktualesnes Eltang poezijos ypatybes (įtemptus autoriaus ir lyrinio herojaus santykius).

Ši knyga nebuvo gausiai recenzuojama (ypač lyginant su vėliau pasirodžiusiomis Eltang knygomis), tačiau neliko ir visiškai nepastebėta. Į knygos pasirodymą, pavyzdžiui, atsiliepė žurnalas *Знамя*, kuriame Eltang daugiausia publikuodavo eilėraščių⁶⁶. Valerijos Pustavajos recenzijoje knyga buvo vertinama kaip debiutinė – šiek tiek „iš aukšto“ nužymint jos privalumus ir trūkumus:

Knygoje yra dar apie dešimt ar penkiolika eilėraščių-eskizų, kuriuos verta pažymėti. Jų grožio paslaptis – kuriamo įvaizdžio vientisumas, pilnai išskleista tema. Poezija – daugelio atžvilgiu tikslios asociacijos menas, o Lenai Eltang, deja, ne visada pavyksta savo eilėse išsaugoti metaforų eilės vientisumą. Dažnai įvaizdžių grandinės nutrūksta, ir apie pusė eilių rinkinyje – tai išardytas konstruktorius iš pabirų minčių su vienu kitu atsitiktinai gražiu elementų deriniu.

⁶⁵ Kanalas „Klasika“, Santara, 2010 01 15 15 val.

⁶⁶ Валерия Пустовая, „Двойник на картоне“, *Знамя*, 2004, Nr. 3 (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/znamia/2004/3/pu15.html>; žiūrėta 2012 09 17).

Disertacijai nėra labai svarbu, kiek teisingos ir pagrįstos recenzentės pastabos (gali būti, kad ir Eltang, kritiškai vertinanti savo pirmąją knygą, su jomis sutiktų). Strategijos analizei svarbesnis pats recenzijos pasirodymo faktas, jos tonas bei joje konstruojama poetės (ir kritikės) pozicija. Eltang įtvirtinama kaip poetė naujokė (kitoks įmanomas variantas būtų, pavyzdžiui, konstatuoti, kad debiutuoja jau susiformavęs autorius ir meistras, arba analizuoti autoriaus raidą, rinkinio koncepciją, jo vietą bendroje poetinėje situacijoje ir pan.). Kalbant apie pozicijas literatūros lauke ir jų sandūras, būtų svarbu pasakyti, kad pati Valerija Pustovaja (g. 1982) yra profesionali kritikė, baigusi atitinkamą specialybę ir sugebėjusi susikurti vardą grynai kritine veikla, publikuodama manifestus, straipsnius, kuriuose kategoriškai, dažnai su patosu, reiškiamas vertinimas, ir taip dažnai provokuodama diskusijas bei ginčus. Apie prozą ji rašo žymiai daugiau nei apie poeziją.

Eltang kaip literatūrinio pakraščio bei pasienio figūros poziciją fiksuoja dvi 2004 m. pasirodžiusios knygos. Pirmoji – Taline išleistas keturių poetų rinkinys *Kitos galimybės*⁶⁷, kuriame Eltang „kaimynais“ tampa irgi internete išgarsėję autoriai Aleksandras Kabanovas iš Kijevo, Michailas Gofaizenas iš Talino, Genadijus Kanevskis iš Maskvos. Antroji – antologija *Išlaisvintas Ulisas. Šiuolaikinė rusų poezija už Rusijos ribų*⁶⁸, kurioje Eltang vienintelė atstovauja Lietuvos rusų poezijai.

Greta eilėraščių Eltang rašo ir prozą, nuo 2004 m. spausdinamą Makso Frajaus⁶⁹ antologijose. 2006 m. Sankt Peterburge pasirodė pirmasis jos romanas *Побег куманики* (Gervuogės metūgė), patekęs į kelių prestižinių

⁶⁷ Лена Элтанг, Александр Кabanов, Геннадий Каневский, Михаил Гофайзен, *Другие возможности*, Таллин: Agia Triada, 2004.

⁶⁸ *Освобожденный Улисс. Современная русская поэзия за пределами России*, Москва: Новое литературное обозрение, 2004.

⁶⁹ Maks Frai (Макс Фрай) – virtuali literatūrinė asmenybė. Vardas, sukurtas pagal analogiją su „alcohol frei“ („frei“ vok. – laisvas), reiškia „be Makso“. Šiuo vardu buvo pasirašomos recenzijos, apžvalgos ir literatūriniai kūriniai, greitai tapę bestseleriais. Garsiausi iš jų tie, kur veikia autoriaus *alter ego* seras Maksas. Tikroji kūrinių autorė – menininkė ir rašytoja Svetlana Martynčik (kai kurių knygų bendraautoris yra Igoris Stiopinas). Dalyvaudamas leidybos projekte *Fram* su Sankt Peterburgo leidykla „Amfora“, Maksas Frajus tapo savotišku literatūriniu prekinio ženklu. Nuo 2004 m. Svetlana Martynčik gyvena Vilniuje. Makso Frajaus knygų yra išversta į lietuvių kalbą.

Rusijos premijų (Nacionalinis bestseleris, Andrejaus Belo) trumpuosius sąrašus. 2008 m. Maskvos leidykla publikavo antrąjį Eltang romaną *Каменные клёны* (Akmeniniai klevai) bei pataisytą ir papildytą pirmojo romano variantą. *Akmeniniai klevai* tapo pirmuoju premijos „NOS“ (*Новая словесность*) laimėtoju ir jau yra Vlodo Braziūno išversti į lietuvių kalbą⁷⁰.

Antrąją, ir šiuo metu paskutinę, Eltang poezijos knygą išleido Puškino fondas 2007 m.⁷¹ Eltang poezija nesulaukė tokio didelio atgarsio kaip proza⁷². Tai gali būti aiškinama tiek pačių žanrų hierarchija šiuolaikiniame literatūros lauke, tiek poetine autorės strategija. Nominacijų paskatinti gausūs atsiliepimai apie Eltang romanus įtvirtino rašytoją kaip tarpkultūrinės erdvės veikėją:

Eltang prozos pobūdis atspindi jos biografijos parabolę: rusakalbis rašytojas, gyvenantis mieste, kadaise buvusiame vakariniu sovietų imperijos pakraščiu, o dabar esančiame rytiniu Europos Sąjungos pakraščiu, ko gero, ir turi rašyti kaip oras lengva, pusiau permatoma kalba, beveik netekusi savotiškos kalbinės „mėsos“, distiliuota kalba, kurioje atrodo neįmanomi keiksmažodžiai ir šnekta. Ir, ko gero, jo veikėjai ir turėtų gyventi tokioje istorinėje ir geografinėje erdvėje, kuri yra maksimaliai nutolusi tiek nuo Rusijos, tiek nuo dabartinės gyvenamosios vietos. Paprasčiausia būtų šią vietą įvardyti „niekur“ – juk ir pats rašytojas iš esmės gyvena tokiaime „niekur“.⁷³

⁷⁰ Lena Eltang, *Akmeniniai klevai: romanas*, vertė Vladas Braziūnas, Vilnius: Vaga, 2012.

⁷¹ Лена Элтанг, *О чем пировать*, Санкт-Петербург: Пушкинский фонд, 2007.

⁷² Be pratarinių galima paminėti vos keletą recenzijų bei interpretacijų: Валерия Пустовая, „Двойник на картоне“; Андрей Коровин, „Лена Элтанг. О чем пировать“, *Дети Ра*, 2008, Nr. 4(42) (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/ra/2008/4/ko32.html>; žiūrėta 2012 00 17); Евгений Никитин, „Пространство условности. О Лене Элтанг и Михаиле Квадратове“, *Сетевая словесность*, 2005 12 07 (prieiga internetu: http://серепапура.рф/nikitin_e/prostranstvo.html; žiūrėta 2012 09 17); Taisija Laukkonen, „Lenos Eltang eilėraščių ‘Vasarotoja’ semiotinė analizė“, *Literatūra*, 2009, Nr. 51(2), p. 107–113.

⁷³ Андрей Урицкий, „Переводные картинки, или борьба с небытием“, *Новое литературное обозрение*, 2010, Nr. 104, (prieiga internetu: <http://www.nlobooks.ru/rus/magazines/nlo/196/1953/1979/>; žiūrėta 2012 09 17).

Nors Eltang kūrybinių į lietuvių kalbą versta ir anksčiau (apsakymo „Nolio miesto pasakos“ vertimas spausdintas *Literatūroje ir mene* 2004 m.⁷⁴; eilėraščių vertė Vladas Braziūnas, jie publikuoti Poetinio Druskininkų rudens almanache 2008 m.⁷⁵ bei daugiakalbėje antologijoje *Magnus Ducatus Poesis* 2010 m.⁷⁶), domėjimasis kūryba ir asmenybe išaugo jai sulaukus pripažinimo Rusijoje. Lietuvos periodikoje vis dažniau pasirodo pokalbių su Eltang bei jos darbus ir nuopelnus pristatančių straipsnių⁷⁷. 2011 m. pradžioje vyko keli dvikalbiai renginiai, skirti su rašytoja ir jos kūryba supažindinti Vilniaus publiką: sausio 24 d. Rašytojų klube surengtas Eltang kūrybos vakaras (dalyvavo aktorė Jolanta Dapkūnaitė, poetas ir vertėjas Vladas Braziūnas, muzikantas Petras Vyšniauskas), vasario 10 d. klube „Jazz Kablys“ – Vyšniausko organizuotas vakaras su rašytojais Eltang ir Braziūnu.

Pagrindiniai Eltang autoreprezentacijos bruožai: nesuinteresuotumas išoriniais pripažinimo ženklais, profesionalus požiūris – literatūros procesas jai yra darbas nuo ryto iki vakaro. Žiūrovams ir skaitytojams būna sudėtinga nepastebėti neeilinio rašytojos išvaizdumo, stiliaus, manierų, kalbinių kompetencijų. Visi šitie bruožai būdingi ir jos ankstyvoje poezijoje kuriamai lyrinei herojei.

Eilėraščių paratekstai. Eltang kūryba yra akivaizdus literatūrinės daugiakalbystės atvejis. Jos poezijoje gausu kitakalbių inkrustacijų ne tik teksto, bet ir paratekstų lygmenyje. Eilėraščiams suteikiamos antraštės prancūzų, italų, ispanų, anglų, lotynų kalbomis. Anot Sergejaus Nikolajevo,

⁷⁴ Lena Eltang, „Nolio miesto pasakos“, vertė *jonka*, *Literatūra ir menas*, 2004 07 09, Nr. 28(3009), p. 18–19.

⁷⁵ *Poetinis Druskininkų ruduo 2008*, sud. Kornelijus Platelis, Vilnius: VO „Poetinis Druskininkų ruduo“, 2008, p. 70–81.

⁷⁶ *Magnus Ducatus Poesis: ribų įveika: 2008–2009*, sud. Vladas Braziūnas, Vilnius: VĮ „Vilnius“, 2010, p. 122–127.

⁷⁷ „Troliai, Dante, internetas. Pažintis su poete Lena Eltang“, kalbėjosi Pavel Lavrinec, *7 meno dienos*, 2004 01 16, Nr. 2(597), p. 4–5; Lilija Duoblienė, „Pabėgimas pagal Leną Eltang“, *Šiaurės Atėnai*, 2007 06 02, Nr. 21(847), p. 9; Vladas Braziūnas, „Atrasti Leną Eltang“, *Literatūra ir menas*, 2010 02 12, Nr. 7(3271), p. 16; Emeritus, „Vilnietė – Rusijos literatūros žvaigždė“, *Delfi tinklaraštis*, 2010 08 16 (prieiga internetu: <http://blog.delfi.lt/emmeritus/7688/>; žiūrėta 2012 09 17); Virginija Majorovienė, „Kodėl Lietuvoje gyvena garsiausia rusų rašytoja?“, *Moteris*, 2010 11 12; „Reti susitikimai: paslaptis, vardu Lena Eltang“, *Verslo žinios*, 2011 01 21.

literatūrinė daugiakalbystė beveik visada gali būti vadinama dvikalbyste, nes dažniausia kitų kalbų hierarchijoje dominuoja viena kalba. Eltang atveju – prancūzų: tai matyti iš žemiau pateikiamos kitakalbių pavadinimų, išrinktų iš įvairių publikacijų, lentelės⁷⁸:

prancūzų (40)	se contredire, coupe de foudre, billet-doux, choisie, petites misères, correspondance suivie, la chanson grise, tranquille, angoisse, que faire?, à livre ouvert, hiver, faute de mieux, depause, cavamadame, dedoublement, enfin, la dentellière pour bahit, cafe paradeisios, la perche, le frelon pour joan, tout court, quartiers d’hiver, mise au point, flûte à bec, orage, coupe de foudre, hipocrisie, par hasard, la chansonnette simple, la communication, chez lui, fatigue, mensonge vital, la chanson grise, du dernier ridicule, tableaux vivants, cinema, si je les quitte toutes, la vie privéé, humilité
italų (11)	si non e vero, in modo dubbio, tutti i versi sono faisi, ritardando, d’addio, ladri di biciclette, cigno, chinotto, il disio, abitato, all’alba, utopico
anglų (7)	Central Park, fascia (fancy free), getting flu, pepper’s lonely days [variantas: pepper’s lonely hearts], check me out, indian summer, пушкин trip
ispanų (5)	ventisquero, sombra, as muy difícil, el cuento eléctrico, teléfono sin hilos
lotynų (2)	historia arkana, usque ad finem, in absentia

4 lentelė. Kitakalbiai Lenos Eltang eilėraščių pavadinimai

Prancūzų kalba gali būti vadinama „antrąja“ Eltang tekstų kalbų hierarchijoje ne tik todėl, kad ja pavadinta daugiausia eilėraščių, bet ir todėl, kad knygų skyriams bei eilėraščių publikacijoms internete kartais suteikiamos kitakalbės antraštės būna tik prancūziškos. Pavyzdžiui, pirmąjį rinkinį „Eilės“

⁷⁸ Pavadinimai pateikiami tokia forma, kokia yra Eltang publikacijose (knygose ir internete). Juose yra klaidų, bet šios sąmoningai netaisomos.

sudaro trys skyriai, iš kurių du turi prancūziškus pavadinimus: *Se contredire* (prieštarauti sau), *Correspondance suivie* (nuolatinis susirašinėjimas).

Apžvelgdamas kitakalbių pavadinimų rusų poezijoje istoriją, Nikolajevs pastebi, kad XVIII a. poetai, siejami su poetinės rusų tradicijos ištakomis, juos vartojo retai (nors ir orientavosi į Vakarų Europos ir antikinės poezijos pavyzdžius bei dažniausiai gerai mokėjo graikų, lotynų, prancūzų kalbas), tačiau mėgo kitakalbius epigrafus – ypač lotynų ir prancūzų. Nikolajevs daro išvadą, kad rusų poetai iki Aleksandro Puškino netoleravo „kalbų maišaties“ pagrindinėje, autorinėje teksto dalyje, tuo tarpu epigrafas buvo suvokiamas kaip pavyzdys, orientyras – bet toli gražu ne integralus kūrinio komponentas⁷⁹. Kitakalbiai pavadinimai XIX a. pabaigoje tampa madingi tarp simbolistų, Nikolajevs tai sieja su ypatingu dėmesiu formaliajai eilėraščio pusei (tiek garsiniam, tiek grafiniam jų pavidalui). Tokių pavadinimų rasime daugelio autorių, priskiriamų rusų sidabro amžiui, poezijoje (Konstantino Balmonto, Igorio Severianino, Osipo Mandelštamo ir kt.). Nikolajevs pabrėžia tokius dalykus: kitakalbių pavadinimų mažiau tų autorių kūryboje, kurie pabrėžtinai orientuojasi į rusų kultūrą, tautosaką (Sergejus Jeseninas, Nikolajus Kliujevas); jų dažnai pasitaiko autorių emigrantų kūryboje (Vladimiro Nabokovo, Josifo Brodskio), tačiau tai ne dėsnis, o tik tam tikra tendencija. Kartais vienetinių kitakalbių pavadinimų aptinkame ten, kur galėtume tikėtis jų rasti daugiau, pavyzdžiui, Nikolajaus Gumiliovo kūryboje.

Dėl akivaizdžių priežasčių kitakalbiai pavadinimai nebuvo labai populiarūs tarp sovietinių poetų. Šiuolaikinė poezija daug eksperimentuoja įvairiausiomis kryptimis, taip pat ir su kalba, tačiau net ir jos fone kitakalbių pavadinimų Eltang poezijoje gausa yra ypatingas atvejis (jei ne kokybiškai, tai kiekybiškai).

⁷⁹ Сергей Николаев, *Феноменология билингвизма в творчестве русских поэтов* [диссертация], Ростов-на-Дону: Кубанский государственный университет, 2006 (prieiga internetu: <http://31f.ru/dissertation/57-dissertaciya-fenomenologiya-bilingvizma-v-tvorchestve.html>; žiūrėta 2012 09 17); skyrius 3.3.: „Корреляция смысла и функций иноязычного заглавия в русской поэзии XVIII, XIX и XX вв.“.

Pagrindinė eilėraščio pavadinimo funkcija – pakreipti skaitymą tam tikra linkme, todėl dažnai jame įvardijamas žanras, tema ar „poetinė situacija“. Svarbu, kad rusų ir nerusų kalbomis Eltang poezijoje įvardijamos skirtingos situacijos. Rusiški pavadinimai emociškai nuspalvinti labai silpnai. Dažniausiai tai daiktavardžiai arba bevardės giminės būdvardžiai, žymintys vietą, žanrą, kokią nors eilėraščio sukūrimo aplinkybę arba paties eilėraščio ypatybę (pavyzdžiui: *встречное, станционное, ответное*).

Prancūziški pavadinimai kuria kiek kitokią atmosferą: nuovargis, gyvenimui svarbi išmonė, išgertuvių dainelė, smulkūs nemalonumai, žaibų taurė, meilės raštelis, išrinktasis, visiškai juokinga, nuolatinis susirašinėjimas, noras, gyvieji paveikslai. Galima teigti, jog pirmajame eilėraščių rinkinyje kita kalba (prancūzų) daugiausia funkcionuoja kaip jausmų kalba ir privataus gyvenimo ženklas, taigi – kaip nuoroda į XIX a. „aristokratiškosios“ rusų literatūros tradiciją.

Eltang eilėraščių pavadinimai neišplėtoti, taupūs, linkę žymėti vieną prasminį vienetą. Retais atvejais susideda iš kelių žodžių ir, jei tie žodžiai nesudaro idiomos, dažniausiai kuria savarankišką „poetinį“ tekstą – per kalbinį žaismą, aliteracijas, metaforas. Pavyzdžiui, *энтомология местонаменуй* (įvardžių entomologija): šiuos žodžius jungia ne ti(e)k prasmė, kiek garsų struktūra, ritmas (beveik metras). Kitas pavyzdys: *fascia* (*fancy-free*) – žodis *fascia* anglų kalboje turi keletą reikšmių – ko gero, turėtume jį versti kaip „iškabą“; antroji dalis *fancy-free* reiškia „laisvas nuo išmonės“, galbūt „neišradingas“. Perskaičius eilėraštį, kuriame kelis syk minima Kalėdų eglutė, pavadinime galima įskaityti ir paslėptą prasmę „fancy-tree“ – kalėdinis medelis. Čia taip pat yra papildomas „garsinis efektas“ – visi žodžiai prasideda raide *f*.

Šie pavyzdžiai teikia papildomų argumentų teiginiui, kad Eltang poezijoje pavadinimas suvokiamas kaip savarankiškas poetinis vienetas. Net ir cituodami „populiarius“ tekstus, Eltang pavadinimai nebūna banalūs, todėl galima sakyti, kad jiems keliama originalumo užduotis: pavyzdžiui, kas pasikeičia, kai vietoj *zuma* eilėraštis pavadinamas *hiver* (ta pati žiema, tik

prancūziškai)? Pirmuoju atveju eilėraštis atsistoja į begalinę rusų eilėraščių tuo pačiu pavadinimu (ar ta tema) gretą. Prancūziškas pavadinimas leidžia nurodyti reikiamą dominantę, bet sykiu „apvalo“ skaitytojo suvokimą, paruošia jį naujiems išpūdžiams. Galima pateikti dar vieną tokio nuo nebūtinų aliuzijų „apvalančio“ pavadinimo pavyzdį: „que faire?“ (ką daryti?) rusų kalba toks pavadinimas (*что делать?*) verčia prisiminti Nikolajaus Černyševskio romaną bei tai, kad aliuziją į jį nuvalkiojo žurnalistinis diskursas.

Kai kurie kitakalbiai pavadinimai Eltang poezijoje migruoja: pavyzdžiui, vienoje publikacijoje *tranquille* (pranc. „tylus“, „ramus“) pavadinamas eilėraštis „ты нынче прилюдно ль, келейно ль“, o kitoje – eilėraštis „в кармане старого пальто“. Tokie pavadinimai labiau susiję ne su konkrečiu tekstu, bet su tam tikra autoriaus nuotaika. Šiai praktikai turi įtakos interneto tinklaraščio patirtis, kuri Eltang labai svarbi – pirmasis jos romanas gimė iš tinklaraštinio išgalvoto personažo užrašų, be to, autorė ilgai rašė ir asmeninį tinklaraštį, kuriame atskiri užrašai (nesvarbu, ar jų turinį sudaro skelbimai, eseistinio pobūdžio tekstai, buitinės replikos ar eilėraščiai) dažnai turi kitakalbius pavadinimus.

Esama nuomonės, kad pagrindinė kitakalbių fragmentų pavadinime funkcija yra intertekstinė nuoroda⁸⁰. Eltang poezijoje kitakalbiai pavadinimai retai kada nurodo į konkretų tekstą. Kai nurodo, lieka neaišku, ar būtina prisitraukti šį tekstą, ar užtenka žodyno. Pavyzdžiui, pavadinimas *pepper's lonely hearts* (variantas: *pepper's lonely days*) nurodo į kultinį grupės *The Beatles* albumą „Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band“ (1967), o gal ir į to paties pavadinimo filmą (1978). Seržantas Pepperis primena personažą, kurio vardą visi žino, bet kuris nėra siejamas su konkrečiu „objektu“. Taigi kiekvienas užpildo šią formą savo nuožiūra – štai 2004 m. pasirodžiusiame filme *Seržantas Pepperis* šis vardas atitenka šuniui. Už Seržanto Pepperio vardo slypinčios prasmės paieškos kituose tekstuose leidžia suprasti, kad

⁸⁰ О. Тищенко, Н. Фатеева, „Иноязычные элементы в составе заголовочного комплекса и способы их взаимодействия с текстом (на материале русской поэзии XX века)“, *Российский государственный гуманитарный университет*, 2006 06 09 (prieiga internetu: <http://science.rggu.ru/article.html?id=51179>; žiūrėta 2011 09 17).

Pepperio vardas ir yra pats Pepperis, o jo fikcinę prigimtį išryškina paskutinės Eltang eilėraščio eilutės: „убит сержант по кличке пеппер / но жив по правилам игры“ (nužudytas seržantas, pravardžiuojamas peperiu / bet pagal žaidimo taisyklės tebegyvas). Taigi iš esmės viskas, ką skaitytojas turi žinoti apie Pepperį, kad suprastų tekstą, yra pačiame tekste, – tačiau tai suprasti galima tik apėjus „intertekstinį ratą“.

Kitas intertekstinio pavadinimo pavyzdys – eilėraštis „Historia arkana“ (Slaptoji istorija). Taip pavadintas Bizantijos istoriko Prokopijaus Cezariečio veikalas, tačiau eilėraščiui svarbus ne pats veikalas, o jo pavadinimas: kalbama apie vaiko užkastus „turtus“. Šis masto neatitikimas (nuoroda į klasikinį veikalą ir didžiąją istoriją, už kurios slepiasi pabrėžtinai asmeninė vaikystės istorija) kuria ironijos efektą.

Dar viena pavadinimą cituojanti kitakalbė antraštė – *ladri di biciclette* („Dviračių vagys“, 1948, – garsus italų režisieriaus Vittorio De Sica filmas). Eilėraštį su antrašte sieja „veiksmo vieta“ – Roma – bei pavogto dviračio motyvas. Kreipinys į intertekstą vėlgi parodo, kad ir be šios nuorodos įmanoma suprasti eilėraštį bei paaiškinti jo ryšį su pavadinimu (pačiame tekste pakanka ženklų, leidžiančių suprasti, kad kalbama apie Romą: minima Palatino kalva, architekto Giovanni Lorenzo Bernini vardas). Pavogto dviračio motyvas neturi sąsajų su filmo siužetu ar veikėjais, tad svarbesnė yra ne nuoroda, o tiesioginė pavadinimo žodžių reikšmė.

Kitoks citatinio pobūdžio pavadinimas „si non e vero“ – italų posakio „Se non è vero, è ben trovato“ (net jei tai netiesa, tai gerai sugalvota) fragmentas. Šis pavadinimas pagal atliekamą funkciją artėja prie epigrafo, nes ne tiek „įvardija situaciją“, kiek komentuoja eilėraštį: pasiūlo žiūrėti į jį kaip į gerai sukonstruotą ir sau pakankamą melą.

Taigi Eltang pavadinimai, kuriuos galima laikyti intertekstiniais, dažniausiai cituoja įvairių meno rūšių ir žanrų klasikinių ar kultinių kūrinių pavadinimus bei gerai žinomus posakius. Siekiant geriau suvokti kitakalbių pavadinimų funkcionavimo sąlygas bei jų specifiką, vertėtų pasižiūrėti, kaip kitakalbiai tarpai veikia pačiuose tekstuose.

Netransliteruotų kitakalbių intarpų, palyginti su transliteruotais, Eltang tekstuose nedaug. Pirmajame rinkinyje: *code de femme* (p. 108); *Rach – man – in – off* (p. 136); rinkinyje *Kitos galimybės*: *mon Dieu, Gainsbourg* (p. 18), *summer* (p. 23), *do not bother do not ask* (p. 25), *Arial Black* (p. 36), *la vie privee* (p. 43); rinkinyje *ką švęsti*: *check me out* (p. 5), *east, west* (p. 7), *attach* (p. 10), *capitano, sole sole*, (p. 11), *glue, vata* (p. 14). Įdomu, jog vyrauja anglų kalbos žodžiai – paprasti ir daugumai neanglakalbių žmonių pažįstami (kompiuterinė leksika: *Arial Black*, *attach* bei žodžiai ir frazės iš „turisto žodyno“: *east, west, summer, check me out* ir pan.).

Tradiciškai kitakalbiai intarpai poezijoje funkcionuoja kaip kitos kultūros ženklai (siekiant perteikti „vietinį koloritą“) arba kuriant komišką efektą (vadinamosios „makaroninės“ eilės). Bene vienintelis „makaroninis“ Eltang eilėraštis yra *неаполитанская песенка* (neapolietiška dainelė), tačiau panašią paskirtį kitakalbiai intarpai turi ir kituose eilėraščiuose (pavyzdžiui, eilėraštis *навломахия*). Kitos kultūros ženklų funkcijas atliekančių pavyzdžių rasti irgi nesunku (pavyzdžiui, eilėraščiai *faute de mieux, ventisquero, венеция*), bet svarbiausia, kad tomis tradicinėmis funkcijomis tekstai nesiriboja.

Viena iš retesnių funkcijų, kurias gali atlikti kitakalbis intarpas, yra kalbinis žaismas: pavyzdžiui, eilutė „*поэзия должна быть glue поэзия должна быть vata*“ iš eilėraščio *пушкин trip* („kelionė puškinu“ arba „puškino kelionė“). Čia permąstomas žymus Puškino posakis „*поэзия должна быть глуповата*“ (poezija turėtų būti kvailoka), teigiama, kad poezija turėtų būti „kliajai“ (angl. *glue* skamba panašiai į rus. *глу*) ir „vata“, toliau ši metafora plėtojama (bet lieka neaišku – ar poezija turėtų dar būti ir *Poe*?). Kitas pavyzdys: *Rach-man-in-off* (eilėraštis „*виолончели яблочный бочок*“) – pavardės užrašymas anglų kalba leidžia padalyti žodį į atskirus prasmingus žodžius ir atveria erdvę interpretacijoms. Šią funkciją kitakalbiai žodžiai atlieka retai. Atrodo, kad dažniau jie pasirodo tuomet, kai transliteruotas užrašymas veda prie nepageidaujamos homonimijos, pavyzdžiui: *code de femme, check me out, sole sole*. Kai kitakalbį fragmentą sudaro keli žodžiai, jų

užrašymas originalo kalba ypač „laiko“ juos kartu, skatina suvokti juos kaip prasminį vienetą.

Pirmoji Eltang eilėraščių kalba, be abejo, rusų, antroji – prancūzų, o trečioji veikiausiai anglų: tekstuose ji dominuoja tarp kitakalbių intarpų ir per kalbinius žaidimus itin glaudžiai suauga su pagrindine kalba. Taip svarstant būtina atkreipti dėmesį į tai, kad, nors Eltang pozicija literatūros lauke siejama su konkrečiu rusų ir lietuvių kultūros paribiu, eilėraščiuose nėra fragmentų lietuvių kalba (nors lietuviškų realių esama, o ir pati lyrinė herojė kartais lyg koketuodama pasivadina „litvinka“). „Vilnietiškam koloritui“ būdingi lenkų ir žydų kalbų intarpai aptinkami tik teksto, bet ne paratekstu, lygmenyje.

Esminis skirtumas tarp kitakalbių intarpų tekstuose ir pavadinimuose tas, jog pačiame tekste toks žodis yra dar ryškesnis svetimkūnis (nes apsuptas kitos kalbos), – neatsitiktinai kitos kalbos žodžiai tekstuose dažnai transliteruojami (tai neleidžia žlugti metrui ir ritmui), o jų pateikimas lotyniškais rašmenimis visada turi konkrečių priežasčių (pavyzdžiui, taip išvengiama nepageidaujamos homonimijos). Kitaip yra su kitakalbiais parateksta: jų fakultatyvumas (kitakalbiai pavadinimai, kaip jau minėta, dingsta iš vėlesnių publikacijų – o žodžio iš eilėraščio taip lengvai neišmesti) numano, kad jie yra „visiška autoriaus savivalė“.

Aptartieji kitakalbių pavadinimų atvejai, jų sistema ir funkcijos leidžia daryti išvadą, kad Eltang poezijoje vienas svarbiausių kitakalbio pavadinimo atliekamų vaidmenų – distancijos tarp autoriaus (kuris yra ir pavadinimo autorius – vadinasi, aprėpia eilėraščių kaip visumą ir diriguoja jo suvokimui) ir eilėraščio subjekto („gimstančio“ sulig pirmąja eilute ir „miršančio“ paskutinėje) išryškinimas. Debiutiniame eilėraščių rinkinyje atotrūkis tarp autorės ir lyrinės herojės buvo žymimas ir kitokiomis paratekstinėmis priemonėmis. Rinkinį įrėmina du tekstai: knygą pradedantis eilėraštis, savotiška pratarinė („от автора: его души потемки“), ir eilėraštis, išspausdintas ketvirtajame viršelyje („легко отречься от долгов“). Abu jie reflektuoja kūrybos procesą.

* * *

от автора: его души потемки
свет амальгама темпера картон
и вот – двойник подрагивает ртом
и как пеленки теребит тесемки
холщевой папки с надписью эскиз
он перерос рассеянность наброска
и хочет вон и смотрит сверху вниз
и строит мину хмурого подростка
чем не смущает автора ничуть –
вторую жизнь живя на даровщинку
тот выпрямляет лишнюю морщинку
по свежей краске пальцем как-нибудь

* * *

легко отречься от долгов
снести в заклад кресты и шпагу
шутя отведать батогов
украва чернила и бумагу
тянуть среди брусничных мхов
житье кабальное без толку
не зная собственных стихов
как шелкопряд не знает шелка

* * *

nuo autoriaus: patamsyje jo sielos
kartonas tempera amalgama
ir va – dvynys jo virpanti burna
ir vejami lyg vystyklai raišteliai
drobinio aplanko su užrašu эскиз
jis apmatą dar apgrabą praaugo
ir drąsiai iš viršaus jau žvelgia jis
nutaíso miną paauglišką niaukią
bet nesutrikdo autoriaus visai –
gyvendamas jau antrąkart už dyka
išlygina atliekamą raukšlikę
pirštu per šviežią dažą kad ir kaip⁸¹

* * *

lengvai atsižegnot skolų
kaip užstatą palikti kardą
juokais pavogus rašalų
ir popieriaus patirti vargo
tarp spanguolinių samanų
be ryšio tęsti būvį šitą
nežinant net savų eilių –
kaip šilkverpis nežino šilko

Pirmajame eilėraštyje autorius pasirodo kaip visagalis ir nepasiekiamas per savo antrininką, o antrajame – kaip nusimanantis apie savo „mirtį“, t. y. deklaruojantis, kad jam nebepriklauso galutinė kūrinio prasmė: jam priklauso kūrinys kaip procesas (šilkverpystė), bet ne kūrinys kaip rezultatas (šilkas). Kūrybos kaip šilkverpystės metafora yra viena kertinių Eltang poezijoje. „шелкопряды как мы“ (šilkverpiai kaip mes) – taip pavadinta viena eilėraščių

⁸¹ Šį eilėraštį vertė Vladas Braziūnas: Lena Eltang, „nuo autoriaus: patamsyje jo sielos“, in: *Poetinis Druskininkų ruduo 2008*, p. 71.

publikacija periodikoje⁸². Į pavadinimą iškeltas fragmentas iš eilėraščio „приходи я хочу показать тебя кактусу“ (ateik, aš noriu tave parodyti kaktusui): „шелкопряды как мы золотые непарные / всё одно доплетают своё волокно“ (šilkverpiai kaip mes auksiniai neporiniai / vis vien pabaigia austi savo audinį). Gamtoje šilką verpia tik tam tikra šių vabzdžių rūšis, o neporiniais vadinama visai kita, kuri neverpia šilko ir net laikoma parazitais. Neporiniais šie vabzdžiai vadinami todėl, kad patinas ir patelė labai skirtingi, tačiau metafora, be abejo, neprivalo paisyti visų biologinių niuansų. Kūrėjas yra ne tik šilkverpis, bet ir neporinis; greičiausiai tai reiktų suprasti tiesiogine prasme – negali turėti poros. Eilėraštyje *нушкун trip* kūrėjo-šilkverpio metafora skleidžiasi kita linkme: „и то что держишь ты за нить о шелкопрядка бедолага / не удержать не удлинить а дальше чистая бумага“ (ir to ką tu laikai siūlu o šilkverpe vargšele / neišlaikyti nepailginti o toliau švarus popierius).

Kartais poezijos paratekstų tyrinėtojai kalba ne apie pavadinimą, bet apie „pavadinimo kompleksą“, į kurį įeina epigrafai ir dedikacijos. Epigrafų Eltang poezijoje pasitaiko retai, o jų pasirodymas turi atsitiktinumo bruožų: vienas epigrafas aptinkamas pirmojoje knygoje (eilėraštis *сказочка*), dar keli – interneto publikacijose ir dingsta iš vėlesnių „popierinių“. Pirmajame rinkinyje yra kelios neeksplikuotos dedikacijos-adresavimai (*В. К., С. Таску, А. А., К., Йонасу, Н. Л., Пуме, Давиду Герингасу*), tačiau jų visai nėra jungtiniame rinkinyje *Kitos galimybės*. Puškino fondo išleistoje knygoje tėra viena dedikacija pozicijos prasme (l.: eilėraštis „как ртуть по кухонному полу“) ir dar šešios pavadinimo vietoje: *Б.К., Хирургу Б., С. С., Томасу Венцлове, Л. С., ЮА*. Šias dedikacijas pagal formaliuosius požymius galima skirti į dvi grupes: 1. pabrėžtinai asmeninės – tik vardas (pravardė) arba tik inicialai (inicialas); 2. viešos – vardas (arba jo raidė) ir pavardė. Antruoju atveju numanoma, kad pavardė skaitytojui pažįstama. Įdomu, jog visi „viešieji“ adresatai veikia tarptautinėje kultūros arenoje: Tomas Venclova, Sergejus

⁸² Лена Элтанг, „шелкопряды как мы“, *Знамя*, Nr. 12, 2006 (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/znamia/2006/12/el3.html>; žiūrėta 2012 09 17).

Taskas (rusų rašytojas, į kurį pirmiausia apeliuojama kaip į vertėją iš anglų kalbos); Vokietijoje gyvenantis lietuvių violončelininkas ir dirigentas Dovydas Geringas.

Dauguma pirmojo rinkinio eilėraščių (35) pavadinimų neturi, 17 eilėraščių turi rusiškus pavadinimus, 15 – kitomis kalbomis. Jungtiniame rinkinyje *Kitos galimybės* Eltang rinktinė vadinasi (kaip ir viena iš knygos dalių) *Fauno eisena*, tačiau ji papildyta kitais eilėraščiais. Iš viso joje 20 eilėraščių be pavadinimo, 8 turi rusiškus pavadinimus ir 17 – kitomis kalbomis. Tuo tarpu 2008 m. Puškino fondo išleistame rinkinyje „ką švęsti“ kitakalbius pavadinimus turi tik 6 eilėraščiai (rusiškus – 11 eilėraščių; 20 eilėraščių yra be pavadinimų). Atrodytų, esama pagrindo kalbėti apie poetikos evoliuciją ir literatūrinės strategijos transformaciją. Tačiau, jei atkreipsime dėmesį ne tik į atskiromis knygomis išleistus rinkinius, bet ir į publikacijas periodikoje, pastebėsime, kad debiutinėje publikacijoje „storajame“ žurnale nėra nei vieno pavadinimo kita kalba⁸³, tuo tarpu tie patys eilėraščiai interneto publikacijose turi kitakalbes antraštes⁸⁴. Vėliau tame pačiame „storajame“ žurnale spausdinamose rinktinėse kitakalbių pavadinimų tai labai daug, tai išvis nėra. Taigi negalima atmesti ir publikacijos konteksto bei kompozicinių sumetimų reikšmės renkantis eilėraščių paratekstinę taktiką.

Paratekstiniuose sprendimuose pastebima tokia tendencija: atsisakoma epigrafų, daugelio pavadinimų, dedikacijų kaip atskiro elemento (jie susilieja su pavadinimais). Tai itin įdomu Eltang poeziją lyginant su proza, kurioje nedidelių skyrius, dažniausiai imituojančius dienoraščio užrašus ar laiškus, nuolat lydi kitakalbiai pavadinimai (romanas *Gervuogės metūgė*, apsakymas

⁸³ Idem, „Побег капитана“, *Знамя*, 2002, Nr. 11 (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/znamia/2002/11/eltang.html>; žiūrėta 2012 09 17).

⁸⁴ Idem, „se contredire“, *Сетевая словесность*, 2002 07 31 (prieiga internetu: <http://www.netslova.ru/eltang/stihi.html>; žiūrėta 2012 09 17).

*Vėlyvieji laisvalaikiai*⁸⁵) arba epigrafai (romanas *Akmeniniai klevai*, apsakymas *Kitokie būgnai*⁸⁶).

Kitakalbis fragmentas yra tekstinė anomalija, kurios nepastebėti (kaip citatos su kabutėmis) skaitytojas negali. Iškeltas į pavadinimą, toks fragmentas tampa „dvigubai žymėtu“, svarbiu poetikos ir autorinės strategijos bruožu, kuris skaitytojo atžvilgiu yra ne tik slenkstis, bet ir savotiškas išbandymas. Tokia paratekstinė taktika skatina samprotauti apie implikuotą skaitytoją poliglota.

Sykiu matyti, jog kitakalbiai pavadinimai dingsta ir atsiranda priklausomai nuo publikavimo aplinkybių, tad žiūrint iš autoriaus pozicijos šis elementas nėra būtinas tekstui suvokti – tai pastebėjęs, skaitytojas gali ramiausiai peržengti kitakalbį slenkstį ir atidėti jo vertimą ateičiai. Šis Eltang strategijos aspektas aiškėja ir iš jos interviu:

Gyvenu šioje kosmopolitinėje polifonijoje, tad kodėl turėčiau pati save nugenėti bijodama, kad skaitytojas manęs nesupras? Kitos kalbos žodis man dažniausiai yra postūmis, pageidaujamos asociacijų grandinės pradžia. Man paprasčiau pasakyti *in modo dubbio*, nei ieškoti rusiško atitikmens ir aiškinti skaitytojui, kad leidžiamės pragaro ratais. Skaitytojas gali neatpažinti nuorodos į Dante, tačiau nieko nepraras, – jis paprasčiausiai pasuks kitu keliu. [...]

Tai kaip spektaklyje: visą veiksmą scenoje kabo šautuvas, bet iš teatro išeinantis žiūrovas neklausia savęs, kodėl jis ten kabojo. Pamanykit, neiššovė. Tačiau kitam žiūrovui šautuvas iššovė, jis atkreips dėmesį ir į tai, kas kabo scenoje. Kai tekstas įtraukia kaip verpetas, kai leki ta spirale nesuvokdamas, kaip ir kodėl tai įvyko, tai atrodo tarsi prestidžižitacija: iš dėžutės išsoko triušis, tu negali atplėšti nuo jo akių – o iš kur jis atsirado, kokie čia veidrodžiai ar

⁸⁵ Idem, „Поздние досуги“, *Октябрь*, 2010, Nr. 11 (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/october/2010/11/el7.html>; žiūrėta 2011 02 11).

⁸⁶ Idem, „Другие барабаны“, *Сетевая словесность*, 2006 08 24 (prieiga internetu: <http://www.netslova.ru/eltang/barabany.html>; žiūrėta 2011 02 11).

virvutės, tau nesvarbu. Štai kokį įsivaizduoju idealų skaitytoją – visai ne tą, kuris įžvelgia nuorodą į Dante Alighieri.⁸⁷

Taigi skaitytojas-poliglotas nėra vienintelis tokio pobūdžio teksto kuriamas skaitytojo tipas. Kitas – „ezoterinės“ poezijos koncepcijos šalininkas, kitaip tariant – tas, kuris *sutinka nesuprasti*, nes gali mėgautis ir nesuprasdamas arba turi filologo gyslelę ir yra pasiruošęs ieškoti raktų tekstui atrakinti.

Viso pavadinimo komplekso atsisakymas (ryškėja būtent ši tendencija) padaro tekstą prieinamesnį skaitytojui, tai savotiškos *visiems atviros durys*, o tai ypač kontrastuoja su kitakalbio pavadinimo ar kitokio į save dėmesį atkreipiančio *slenksčio* „kvalifikaciniu išbandymu“. Šį pokytį galima aiškinti tuo, kad tam tikrą poziciją literatūros lauke Eltang jau užėmė: autoriaus vardas žinomas ir pats kaupia simbolinį kapitalą, todėl nebereikia papildomų paratekstinių efektų.

Eltang eilėraščių pavadinimuose jungiasi klasikinės rusų poezijos tradicija (pirmiausia turima omenyje XIX a. ir jo rusų–prancūzų dvikalbystė bei į pasaulinę kultūrą atsigrėžęs rusų modernizmas) ir šiuolaikinis požiūris į paratekstą kaip į visavertę autoriaus individualumo raiškos areną. Kritikai, norėdami klasifikuoti Eltang fenomeną ir apibrėžti jo vietą literatūros lauke per santykį su kitais literatūros reiškiniiais, dažnai teigia, kad Eltang proza įveikė postmodernizmą. Pati autorė pritaria tokiam požiūriui ir prisipažįsta, kad dar iki galo „neišrovė“ iš savęs „šios ligos“⁸⁸. Iš tiesų, kai kurie dalykai Eltang eilėraščius sieja su konceptualistine ir postkonceptualistine rusų poezija: stilistiškai skirtingų žodžių jungimas, įvairių kalbų nuotrupos, „autoriaus mirties“ idėjos pėdsakai (galime prisiminti, jog vienos iš knygos „Eilės“ pratarinių autorė yra poetė konceptualistė Sveta Litvak). Tačiau Eltang visiškai svetima pagrindinė konceptualistų nuostata, apimanti visus poetinio teksto

⁸⁷ „Troliai, Dante, internetas. Pažintis su poete Lena Eltang“.

⁸⁸ Дмитрий Волчек, „Лена Элтанг представляет роман ‘Тавромахия’“, *Радио Свобода*, 2010 03 04 (prieiga internetu: <http://www.svobodanews.ru/content/Transcript/1509078.html>; žiūrėta 2012 09 17).

lygmenis bei pasireiškianti knygos paratekstuose⁸⁹, – abejonė originalios poetikos įmanomumu. Savo kalbiniuose ir kitokiuose žaidimuose Eltang lieka prie modernistinės kūrybos koncepcijos.

Tad nenuostabu, kad Eltang poezija ir proza sudaro tam tikrą kontinuumą (prozoje yra autocitatų iš poezijos, o poezijoje – aliuzijų į romanus) – tai yra skirtingos vienės literatūrinės strategijos apraiškos, o ne atskiros strategijos. Rašytojos proza daugelio atžvilgiu lieka poetinė: apie tai byloja išradingi ir poetiški romanų bei jų skyrių pavadinimai, taip pat ir pačios autorės vardas, jos daniška pavardė, turinti egzotikos atspalvį, bei „suredaguotas“ (regis, vadovaujantis poetine logika) vardas *Lena* vietoje *Jelena* – taip autoriaus vardas tampa „metrizuotas“.

Šiuo metu Lena Eltang yra pagrindinė Lietuvos rusakalbės literatūros atstovė rusų literatūros lauke – nors šis atstovavimas labiau primetamas nei pačios prisiimtas. Pavyzdžiui, viename iš 2010 m. interviu paklausta, ar Vilniuje esama kokios nors „rusakalbės aplinkos“, „kitų rusakalbių rašytojų, literatų, redaktorių, žurnalistų“, ji atsako: „Manęs dažnai apie tai klausia, tačiau aš galiu Jums pasakyti tą patį, ką, deja, sakau, ir kitiems – kad rašytojų aš nemėgstu“⁹⁰.

Neatsitiktinai Eltang poezijoje nėra lietuviškų pavadinimų, nors pati autorė laisvai bendrauja lietuvių kalba. Greičiausiai taip yra dėl to, kad tokia poetinė dvikalbystė, kitaip nei rusų–prancūzų ar rusų–anglų, neturi precedento – numanoma, kad potencialus eilėraščių skaitytojas šios kalbos neatpažins. Tačiau literatūrinė Eltang strategija neprieštarauja savotiškai lietuviškai „literatūrinei registracijai“, nors rašytojos pozicija konstruojama ne tiek konkrečiame paribyje, kiek mažiau apibrėžtoje tarpkultūrinėje erdvėje.

Nauja literatūrinė laikysena (pirmiausia turint omenyje žanrinius sprendimus bei stiliaus ypatumus), kuri buvo atpažinta pasirodžius Eltang

⁸⁹ Pavyzdžiui, Ирина Саморукова, „Концептуалистская стратегия заглавия (на примере поэзии Светы Литвак)“, *Новая литературная карта России*, 2008 09 29 (prieiga internetu: http://www.litkarta.ru/dossier/strat-zagl/dossier_2174/; žiūrėta 2012 09 17).

⁹⁰ Анна Строганова, „Фасетчатый взгляд Лены Элтанг“ [interviu], *Новая литературная карта России*, 2010 06 14 (prieiga internetu: http://www.litkarta.ru/dossier/fasetchaty-vzgliad/dossier_1621/; žiūrėta 2012 09 17).

romanams, leido rašytojai „vienu šuoliu“ atsidurti šiuolaikinių rusų prozininkų panteone (nominacijos Nacionalinio bestselerio, Andrejaus Belo premijoms). Atrodo dėsninga ir tai, kad Eltang proza, būdama labai svarbus, bet marginalus reiškiny, šių premijų, turinčių savas tradicijas, negavo – bet tapo pirmąją ką tik įsteigtos premijos „NOS“, ieškojusios savojo veido, laureate.

3. Apibendrinimas

Posovietinio pasienio struktūriniai pokyčiai ir galimybių erdvė

Žemiau siūloma pereinamojo ir posovietinio laikotarpio periodizacija remiasi žurnalo *Вильнюс* istorijos etapais, bet yra patikslinta atsižvelgiant ir į kitus veiksnius – leidybos rodiklius, naujai atsiveriančias galimybių erdves:

- I. 1987–1994. Pereinamasis laikotarpis („bifurkacijos taškas“). Išsiplečia galimybių erdvė, koegzistuoja įvairiausios strategijos.
- II. 1995–2003. Naujų tapatybių paieškos laikotarpis. Suaktyvėja nauji kolektyviniai segmento dalyviai.
- III. 2004–(2011). Naujausias laikotarpis. Įsitvirtina ir stabilizuojasi posovietinės Lietuvos rusų literatūros egzistavimo formos.

Pereinamuoju laikotarpiu Lietuvos rusų literatūrinis gyvenimas išgyveno pakilimą, kuris pastebimas tuo metu tiek lietuvių, tiek rusų literatūros lauke. Šį pakilimą atspindi žurnalo *Литва литературная / Вильнюс* istorija, pagausėjęs vietinių rusų rašytojų knygų leidimas bei strategijų įvairovė.

Antruoju laikotarpiu sovietmetis jau pradedamas suvokti kaip praeitis (pavyzdžiui, praeities refleksijos almanache *Saviesiems*, 2001), dalyviai išgyvena tapatybės krizę, kuri skatina naujų savivokų paieškas ir kolektyvinių strategijų radimąsi. Aktualizuojama rusų mažumos tema. Mažinama piniginė parama leidiniui *Вильнюс*, nebefinansuojama rusų rašytojų knygų leidyba, tačiau atsiranda naujų iniciatyvų: literatūriniai sambūriai, interneto leidinys *Индоевропейский диктант*. Internetas perima nebeegzistuojančių institucijų

funkciją: čia publikuojami debiutantų kūriniai, klostosi naujos reputacijos (pavyzdžiui, Lenos Eltang, Vladimiro Tablerio).

Lietuvai tapus ES nare, dėl ES mažumų politikos atsinaujina almanacho *Вильнюс* leidimas, stabilizuojasi jo periodiškumas (kartą per pusmetį). Nebenauginamas elektroninis leidinys *Индоевропейский диктант* – tai sutampa su profesionalių rašytojų nusivylimu interneto erdve, kurią masiškai apgyvendina rašytojai mėgėjai. Į literatūrą ateina nauja karta. Maks Frai apsigyvenus Vilniuje bei debiutavus Lenai Eltang, pagyvėja Vilniaus rusų literatūrinis gyvenimas, o pastarajai sulaukus pripažinimo, į šį literatūros lauko segmentą atkreipiamas dėmesys tiek lietuvių, tiek rusų literatūros lauke. Profesionalūs rašytojai nebekuria kolektyvinių strategijų (jie jau arba sulaukė pripažinimo, arba prarado entuziazmą), bet mėgėjų grupių nariai įsitraukia į užsienio rusų rašytojus jungiančių organizacijų veiklą (MAPP, Baltijos poetų gildija ir pan), formuojasi regioninė (Baltijos) rusų rašytojų tapatybė.

Tarpliteratūrinė padėtis posovietmečiu sudarė sąlygas vietiniams rašytojams būti ne tik lietuvių kultūros atstovais rusų literatūros lauke, bet ir atvirkščiai. Pavyzdžiui, 2000 m. išleistoje vertimų rinktinėje *Rusų meilės lyrika*⁹¹ Jefremovo ir Kobrino eilėraščiai spausdinami greta rusų XIX ir XX a. klasikų, ir gana akivaizdu kodėl – tiesiog esama nemažai jų vertimų į lietuvių kalbą. Tai yra vienas esminių skirtumų nuo vienakrypčio sovietmečio tarpininkavimo. Kitas svarbus skirtumas: pasienis, kaip ir pati literatūros erdvė, nebėra centralizuotas, todėl sudėtinga susidaryti jo visumos vaizdą.

Analizuojant rašytojų strategijas bei bandant suvokti tyrinėjamo literatūros lauko segmento struktūrą, ne mažiau nei įgyvendintomis galimybėmis buvo domimasi ir įvairiais literatūrinės buities faktais, kuriuose dažnai slypi alternatyvios literatūros lauko galimybės (neaktualizuotos poetikos, neviešintos refleksijos, neaiškūs likimai ir pan.) Žvelgiant į Lietuvos rusų literatūros segmentą sovietmečiu ir posovietmečiu, galima išryškinti

⁹¹ *Rusų meilės lyrika 2: Su mylimaisiais nesiskirkit...*, sud. Julius Jasaitis, Vilnius: Žuvėdra, 2000.

keletą nerealizuotų galimybių, kurios išsipildė kituose pasieniuose ir padarė juos „matomais“ literatūros faktais:

- a) neoficialioji Vilniaus rusų literatūra užėmė aiškią poziciją „neišlįsti iš pogrindžio“. Rapoportas, Grigorjevas, Landmanas – kiekvienas savaip, bet visi atsisako kovoti dėl „vardo kultūroje“. Todėl rusų literatūros centrams neoficialusis rusakalbis Vilnius kaip literatūros lauko istorijos dalis neegzistuoja – kitaip nei, pavyzdžiui, Ryga⁹².
- b) neoficialių kūrėjų vizitai netapo tyrinėjamais literatūros istorijos faktais galbūt dėl to, kad nebuvo kontaktų su lietuvių literatūra, o jeigu ir buvo, juos užgožė „nobeliškoji“ Brodskio ir Venclovos draugystė. Kitaip yra, pavyzdžiui, Estijoje⁹³.
- c) prasidėjusi vėlyvuju sovietmečiu debiutavusios poetų kartos autorefleksija (minėti Fleišmano, Izegovo straipsniai) taip ir nebuvo paviešinta – tai reikšmingai skiria Lietuvos rusų literatūrą nuo Latvijos bei Estijos situacijos, kur posovietinė karta turi „po kojomis“ ir kitokią tradiciją nei diskvalifikuotą sovietinę, kuri galėtų paremti pretenzijas į vietinę tapatybę. Neatsitiktinai *Diktanto* tapatybės paieškos eina „Baltijos archyvo“, t. y. ikisovietinės Rusų kultūros Lietuvoje tyrimų, linkme.
- d) vietinė rusų literatūra nepatyrė pastebimo lietuvių literatūros poveikio, kad ši būtų galėjusi padėti sustiprinti jos vietinę tapatybę, išskirti tarp periferinių literatūros reiškinių, kaip tai įvyko Rygoje. Tačiau ir tokių galimybių užuomazgų būta: Vasilijus Pachomovas, Borisas Lazukinas.
- e) literatūrinį lietuvių–rusų pasienį pabrėžianti padėtis, ryškiausia Jefremovo bei Kobrino atveju, dėl specifinių šių dviejų autorių strategijų nėra „paveldima“. Kobrinas perdėm orientuojasi į autokanonizaciją, o Jefremovas visiškai jos atsisako ir net nesiryžta

⁹² Илья Кукулин, „Фотография внутренностей кофейной чашки“, *Новое литературное обозрение*, 2002, № 54, p. 262–282.

⁹³ Аурика Меймре, *Топография культуры: деятели русской культуры – дачники в Эстонии*, Москва: Флинта, Наука, 2011.

vadintis poetu (nes jam tai tebėra ne profesinis, o vertybinis apibrėžimas). Didžiausio atgarsio sulaukusi Lenos Eltang kūryba irgi netapo Lietuvos rusų literatūrą aktualizuojančiu įvykiu, nes rašytoja nėra suinteresuota atstovauti periferiniam segmentui.

IŠVADOS

Lietuvos rusų literatūra kaip literatūros lauko segmentas turi nevienareikšmį statusą, kuris sąlygoja jo struktūros bei galimybių erdvės ypatumus. Rusų literatūros lauko kontekste tai geografiškai ir istoriškai periferinis segmentas; lietuvių literatūros lauko atžvilgiu tai geografiškai ir istoriškai artimas, bet kalbos požiūriu periferinis segmentas. Tačiau svaresnę reikšmę šis segmentas įgyja abiejuose nacionaliniuose laukuose, kai yra aktualizuojamas kaip dviejų nacionalinių literatūros ir kultūros laukų pasienis bei tarptautinės literatūros erdvės dalis.

Sovietmečio Lietuvos rusų literatūrai įtaką darė tos pačios metropolijos jėgos, kurios veikė rusakalbius ir kitų tautinių SSRS respublikų segmentus. Galimybių erdvė, atsiverianti vietiniams rusakalbiams rašytojams, ribojosi veikla konkrečiame literatūriniame pasienyje. Šis reikalavimas atitiko ir lietuvių literatūros lauko interesus (tarptautinė sklaida ir pripažinimas), o tai sudarė palankias sąlygas ne tik formaliai laikytis šio reikalavimo.

Sovietmečiu segmentui oficialiai priskirtas literatūrinio tarpininko vaidmuo numanė vienakryptiškumą: vietiniai rusų rašytojai vertimais bei recenzijomis atstovavo lietuvių literatūrai rusų literatūros lauke, tačiau Lietuvoje nebuvo laikomi „didžiosios“ rusų literatūros atstovais. Kontaktai su rusų literatūros centru – Maskva – buvo mezgami tiesiogiai (komunikaciją palengvino priverstinis rusų kalbos ir literatūros mokymas). Kadangi „iš viršaus“ buvo itin rūpinamasi sovietinės rusų literatūros bei legituotos klasikos vertimu į lietuvių kalbą, o vietinių rusų rašytojų kuriama literatūra laikyta provincialia (kol jos nespausdino centro leidyklos), išskirtinio domėjimosi vietine rusų literatūra lietuvių literatūros lauke nebuvo. Tai susiję ir su tuo, kad nesusikūrė įtakingesnis neoficialiosios lietuvių literatūros polaukis, kuris būtų siekęs ryšių su neoficialiaja kitų respublikų literatūra.

Nors Lietuvos rusų literatūrai ir dirigavo Maskva, vis dėlto negalima tvirtinti, kad visi rusakalbiai segmentai kitatautėse SSRS respublikose plėtojosi pagal tą patį scenarijų. Lietuvių literatūros lauko išsaugota dalinė autonomija

nuo sovietinio rusų literatūros lauko, kuriai buvo palankus kalbos barjeras ir egzistuojantis nacionalinės literatūros kanonas (kitai buvo tose SSRS respublikose, kur raštija atsirado tik sovietmečiu), sudarė sąlygas ir vietiniams rusų rašytojams pasinaudoti didesne laisve – taip 1966–1968 m. Vilniuje buvo išspausdinta kūrinių, kurie nebūtų galėję tuo metu pasirodyti Rusijoje, o gal ir kitose SSRS respublikose. Disertacijoje pasiūlyta segmento periodizacija sovietmečiu (žurnalo *Советская Литва / Литва литературная* istorijos pagrindu) atskleidžia tiek jo priklausomybę nuo centro nurodymų, tiek specifiką, sietiną su lietuvių literatūros lauko funkcionavimo ypatumais.

Sovietmečio Lietuvos rusų literatūros segmentas turėjo pagrindines padėtis, būdingas ir rusų literatūros laukui: karo rašytojus, ištikimus valdžiai rašytojus, Atlydžio metų legalizuotus „maištautojus“, pusiau oficialius rašytojus-vertėjus bei pogrindį, kurio dalis pavėluotai debiutavo sovietmečio pabaigoje, o kita dalis taip ir neišėjo iš už kultūros užkulisių. Retrospektyviai atrandamas net savas „Brodskis“ – Jurijus Grigorjevas. Tačiau segmentas nebuvo tik struktūrinė rusų literatūros lauko miniatiūra. Geografinė rašytojų padėtis veikė jų tapatybę ir savivoką, skatino sąmoningai ar nesąmoningai aiškintis kultūros pasienio ir provincialumo problemas (ryškiausias pavyzdys – sociokultūrinė Sergejaus Rapoporto eseistika), prisiimti (kaip Georgijus Jefremovas) ar atmesti (kaip Michailas Didusenko) vertėjo bei tarpininko vaidmenį.

Po rimtų struktūrinių pokyčių, kurie vėlyvuju sovietmečiu ir posovietmečiu įvyko nacionaliniuose laukuose, lokalinės jų pasienio dalyvių dilemos iš esmės liko tos pačios, nors ir įgijo naujų atspalvių. Prasiplėtus galimybių erdvei, tapo įmanoma ne tik prisiimti ar atmesti tarpininko vaidmenį, bet ir pasirinkti tarpininkavimo kryptį: pavyzdžiui, Lena Eltang neverčia lietuvių rašytojų ir atsisako atstovauti lietuvių literatūrai (bei vietinei rusų literatūrai) rusų literatūros lauke, tačiau, sulaukusi pripažinimo rusų kultūros sostinėse, mielai atstovauja Lietuvoje „didžiajai“ rusų literatūrai, tuo tarpu Georgijus Jefremovas mielai atstovauja lietuvių literatūrai gausiai versdamas bei leisdamas vertimų rinktines savo lėšomis ir, nors ir turi Rusijos

literatūros sostinės gyventojų simbolinį kapitalą, atsisako pateikti save kaip profesionalų rusų rašytoją. Savo ruožtu visiems ir visur noriai atstovaujančio Jurijaus Kobrino literatūrinėje veikloje daugiau dėmesio skiriama ne grožinei kūrybai (publikuojamos rinktinės su vos keliais naujais eilėraščiais, beveik nepasirodo naujų vertimų), o viešoms autoreprezentacijoms.

Posovietmečių segmento sociokultūrinis vaidmuo nėra griežtai apibrėžtas. Priklausomai nuo dalyvių padėties formuojasi skirtingos, dažnai tarpusavyje konfliktuojančios savivokos. Segmento struktūra yra tokia pat daugiasluoksnė kaip ir šiuolaikiniai lietuvių bei rusų literatūros laukai. Ilgainiui pradeda veikti naujos jėgos: ekonominės (rinkos dėsniai), technologinės (internetas), politinės (mažumų politika), kurios perstruktūroja šiam literatūros lauko segmentui istoriškai būdingas priešpriešas ir įtampas: sovietinis – antisovietinis, profesionalas – mėgėjas, vyraujanti kultūra – mažumos kultūra ir t. t. Nors sovietmečio institutai buvo panaikinti arba transformavosi, o rašytojų reputacijos iš naujo apsvarstytos, vis dėlto tam tikri legitimavimo mechanizmai išliko gyvybingi (kad jie veiktų, labiausiai suinteresuoti tie, kurie patys yra jų legitimuoti). Šiuos mechanizmus dažniausiai ignoruoja tie dalyviai, kurie savo tapatybę sieja su neoficialiaja sovietmečio (Sergejus Rapoportas) ar tarpkultūrine (Lena Eltang) literatūros erdve.

Lietuvos rusų rašytojų kolektyvinės strategijos paprastai turi mažumos ar diasporos tapatybės požymių (dažniausiai tam turi įtakos finansavimo šaltiniai ar kitokia grupėms bei leidiniams reikalinga materialinė bazė), tuo tarpu individualūs segmento dalyviai sukuria ir kitokių, dažnai unikalių lokalių tapatybių: jie mažiau įsipareigoję institucijoms, programoms bei manifestams. Geriausiai šį teiginį iliustruoja leidinio *Индоевропейский диктант* istorija, kurioje jaučiama įtampa tarp individualaus meninio projekto ir kolektyvinės strategijos, tarp kūrybinės novatoriaus laisvės ir būtinybės už suteiktą paramą atsiskaityti fondui.

Įvairovės ir reprezentatyvumo dėlei pasirinkus skirtingus dalyvius, jų strategijų tyrimas atskleidė konkrečius padėčių santykius, literatūros

apibrėžimų ir rašytojo vaidmens suvokimo konfliktus. Tai, jog visos šios padėtys gali būti apibrėžtos vienos per kitas, leidžia teigti, kad jos sudaro vieną sistemą, o tai savo ruožtu patvirtina tyrimo pradžios prielaidą, kad Lietuvos rusų literatūra yra toks literatūros lauko segmentas, kuris gali būti išskirtas kaip savarankiškas tyrimo objektas, nes esama pakankamai specifinių veiksmų, veikiančių visus segmento dalyvius.

Dažnai tyrimo metu atrandama ne (vien) tai, ko buvo ieškota. Tai ypač būdinga humanitariniams mokslams, kur rašymas yra ne tik rezultatų pristatymas ir argumentų išdėstymas, bet iš dalies – ir pats tyrimo procesas. Disertacijoje siekta pasirinkti kuo labiau vieną nuo kitos literatūros lauke nutolusias dalyvių padėtis; papildomi atrankos kriterijai buvo kartos bei sėkmės aspektai. Tačiau retrospektyviai paaiškėja, kad neatsitiktinės ir, pavyzdžiui, lyčių proporcijos. Nuošalią rašytojų moterų padėtį sovietmečio literatūros lauke atspindi jų nebuvimas tarp analizuojamų trajektorijų. Tarp „pralaimėjimo siužetų“ nei vieno moteriško disertacijoje nėra ne todėl, kad rašytojos padarydavo sėkmingas karjeras, bet todėl, kad lauke jos apskritai dalyvavo epizodiškai. 1978 m. Rašytojų žodyne tarp aštuonių rusų literatų – Rašytojų sąjungos narių yra tik viena moteris – vertėja Dalija Epšteinaitė-Kyjv. Tais pačiais metais startavusioje serijoje „Pirmoji knyga“ rašytojos debiutuoja tik nuo 1989 m. Tuo tarpu posovietmečiu moteriškos figūros išeina į avansceną – Maks Frai (Svetlana Martynčik), Lena Eltang ir kt. Ši tendencija būdinga ir kitiems posovietiniams laukams, todėl pati savaime nėra atradimas, tačiau verta pastabos, nes lyginamoji segmentų analizė galėtų atskleisti Lietuvos rusų literatūros specifiką ir šiuo aspektu.

Disertacijos kompozicija siūlo struktūrinių analogijų, kurios nebuvo numatytos iš anksto. Pavyzdžiui, sovietmečio dalis prasideda Dubasovo, o posovietmečio – Kobrino trajektorijų ir strategijų analizėmis. Nors autoriai atstovauja skirtingoms kartoms, kūrybos sampratoms bei literatūriniais likimams, aiškėja, kad tiek Dubasovui, tiek Kobrinui būdingos autokanonizacinės taktikos, abu jie jaučia, kad riba tarp tikrosios ir netikrosios literatūros eina per juos (literatūrinės instancijos tiesiog ignoruoja Dubasovą, o

Kobrinas savo eilėraščiuose nuolat kovoja su grafomanais, kurie visiškai nerūpi nė vienam iš kitų aptariamų poetų). Be to, jų abiejų poezija turi publicistikos bruožų: yra socialiai angažuota ir neproblemina lyrinio subjekto.

Atsiranda paralelių ir tarp Jurijaus Grigorjevo bei Georgijaus Jefremovo padėčių: abiejų kūryba vertinama profesionalios bendruomenės, bet įvykiu literatūros lauke netampa. Tačiau negalima nepastebėti, kad profesionalus abiejų autorių požiūris į literatūrinę veiklą, noras savo profesinį gyvenimą sieti būtent su šia erdve, polinkis kurti lokalią tapatybę, nepaisant galimybių įsitvirtinti „centre“, palankūs jų kaip vertėjų tapatybės formavimuisi.

Didusenko ir Eltang – šiuolaikinės rusų literatūros lauke įvertinti aukščiausiai; originali jų kūryba susilaukia daugiausia tyrinėtojų dėmesio, ir – ko gero, neatsitiktinai – jie ne iš tų, kurie pasiryžtų skirti laiko lietuvių literatūros vertimams. Nors jiems irgi būdingi tarpkultūrinės tapatybės bruožai, ši tapatybė praauga konkreta literatūrinio pasienio ribas.

Kitas netikėtai atrastas literatūros pasaulio dėsnis, atsiskleidęs tiriant strategijas, – tai, kad kūrybinei rašytojo koncepcijai ir literatūrinei strategijai didžiausią reikšmę turi padėčių ir jėgų konfigūracija jo debiuto (t. y. sąmoningo įžengimo į lauką) metu. Vėliau kūrybinė koncepcija yra bene pastoviausias rašytojo strategijos dėmuo, iki jo padėtį lauke išrinka radikalūs pokyčiai, pavyzdžiui: neeilinė sėkmė (paskelbimas gyvuoju klasiku, tautos šaukliu, žvaigžde); išskirtinė nesėkmė (viešas pasmerkimas ar tylus lauko ignoravimas, tremtis); struktūriniai lauko pokyčiai, skatinantys iš esmės pertvarkyti literatūrines hierarchijas.

Disertacijoje analizuotos poeziją kuriančių rašytojų strategijos, nes pastebėta, kad dažniausiai būtent poetai atstovauja šiuolaikinei Lietuvos rusų literatūrai. Remtasi prielaida, jog poezija yra arčiau autonomiško lauko poliaus, todėl joje labiau išryškėja konfliktai dėl apibrėžimų. Galiausia kolektyvinių ir individualių strategijų analizės skyriai sudarė savotišką literatūrinių laikysenų galeriją, kuri galėtų būti perskaityta kaip siužetas apie poeto sociokultūrinio vaidmens kaitą.

Sovietmečiu rašytojo padėtis visuomenėje buvo privilegijuota, ir tai sudarė sąlygas formuotis savimi pasitikinčio poeto laikysenai. Poezijos populiarumas ypač išaugo Atlydžio metais, pasipildė sovietinių poetų laikysenų repertuaras. Poeto „šestidesiatniko“ įvaizdis skyrėsi tiek nuo ideologijos ruporo, tiek nuo karo poeto laikysenos. Į šį įvaizdį aiškiai orientavosi Jurijus Kobrinas, pabrėžtinai kalbantis savo vardu tarsi tik apie jam asmeniškai rūpimus dalykus. Dalis šiuolaikinio lauko dalyvių į šią laikyseną vis dar orientuojasi, nors jai priešinosi ir alternatyvas kūrė jau tos pačios kartos poetai nonkonformistai. Iš sovietmečio paveldėtos laikysenos gyvybingos daugelio lauko naujokų strategijose, kurie dar nežino, kad poetas, pretenduojantis į vietą literatūros olimpe, turi sukurti ir naują buvimo poetu būdą.

Kita iš sovietmečio paveldėta laikysena, kuri yra priešprieša tiek savimi pasitikinčio ir valstybės palaikomo poeto, tiek savo pašaukimu įsitikinusio poeto nonkonformisto įvaizdžiui – atsisakymas laikyti save poetu net ir sulaukus pripažinimo bei įgijus profesionalaus rašytojo statusą. Numanoma, kad poetas yra kur kas daugiau nei tiesiog tas, kuris rašo eiles, ir net daugiau nei žmogus, pripažintas kaip profesionalus rašytojas. Tokia poetinė savivoka svetima daugeliui naujos (posovietmečiu debiutavusios) kartos atstovų, kuriems žodis „poetas“ yra neutralus, o ne vertybinis.

Poezija paprastai siejama su įkvėpimu, o ne su nuosekliu darbu, tad jos vertinimo skalė dažniausiai neturi tarpinės padalos tarp genijaus ir grafomano. Dauguma literatūros lauko naujokų save pirmiausia išbando būtent poezijoje, nes kultūrinis poeto prestižas tiek Lietuvoje, tiek Rusijoje ilgą laiką buvo itin aukštas. Tačiau tik naujokui poezija sudaro trumpiausio kelio į literatūros olimpą išpūdį. Iš tiesų poeto padėtis literatūros lauke, ypač posovietmečiu, kai poeto prestižo neberemia valstybė, atrodo labai nepatvari palyginti su vertėjo ar prozininko, nes pastarųjų veikla gali turėti ryškesnių amato bruožų ir būti gerbiama kaip darbas (ir apmokama), o profesiją „poetas“ reikia kaskart išrasti iš naujo.

Rengiant disertaciją išryškėjo kelios tolesnių tyrimų kryptys:

1. Sovietmečio Lietuvos literatūros istoriją praturtintų leidinio *Советская Литва / Литва литературная / Вильнюс* strategijos tyrimas analogiškų SSRS leidinių ir apskritai SSRS literatūrinės politikos kontekste. Pavadinimo inversija leidžia įtarti, kad jis turėjo ypatumų, sąlygotų sovietinės Lietuvos specifikos, tačiau juos gerai suvokti įmanu tik leidinio istoriją panardinus į platesnį kontekstą.
2. Literatūrinė sovietmečio kasdienybė ir Vilniaus bohemos gyvenimas visai netyrinėti tarpkultūriškumo, literatūrinės daugiakalbystės, geografinės vaizduotės aspektu – nors pati medžiaga atrodo labai palanki tokiai analizei.
3. Stinga Vilniaus ir Lietuvos įvaizdžio tyrimų sovietmečio oficialiųjų ir neoficialiųjų rusų kultūros veikėjų sąmonėje (literatūroje, memuaristikoje, egodokumentikoje), išskyrus išsamiai aprašytą literatūrinį Josifo Brodskio ir Tomo Venclovos dialogą bei jo biografinį kontekstą.

Greta pagrindinių praktinių disertacijos tyrimo tikslų buvo keliamas papildomas teorinis uždavinys – išbandyti metodologinę prieigą, kuri padėtų apibrėžti poetinio teksto vietą analizuojant rašytojo strategiją ir jo padėtį literatūros lauke bei sukurti universalų modelį tarpkultūrinio pobūdžio literatūros reiškiniams tirti. Toks analizės kelias buvo sukurtas teoriškai ir išbandytas praktiškai, Pierre'o Bourdieu literatūros lauko sociologiją derinant su, viena vertus, rusų formalistų ir semiotikų bei prancūzų (post)struktūralistų ir sociokritikų įžvalgomis, kita vertus – su Pascale Casanovos tarptautinės literatūros erdvės koncepcija. Atlikus tyrimą galima konstatuoti, kad toks sintetinis požiūris leido pamatyti, jog labai skirtingų rašytojų strategijose vienodai neišskiriamai susiplaka grožinių tekstų visumos kuriama poeto figūra, į literatūros lauko situaciją ir padėčių išsidėstymą orientuoti tekstiniai ir užtekstiniai rašytojo gestai bei geo-bio-grafinių aplinkybių sąlygotos prievolės. Rašytojo strategijos socialumo ieškota keliuose grožinio teksto sluoksniuose:

paratekstuose, pasaulio modelyje bei įvairiose tekstinėse anomalijose, skaitytojo dėmesį kreipiančiose į teksto „tekstiškumą“. Būtent šių sluoksnių pasirinkimas analizuoti pasiteisino, nes labai skirtingų estetinių pažiūrų, išsilavinimo, laikmečio, talento poetų kūryboje jie vienodai iškalbingai liudijo literatūrinę strategiją.

Tarptautinės literatūros erdvės koncepcija nacionalinių laukų nesureikšminamo periferinio segmento struktūroje padėjo išvelgti pagrindines patiems laukams būdingas įtampas: tarp vietinio (nacionalinio) ir išorinio (tarptautinio) pripažinimo; tarp vidinių (autentiškumo, novatoriškumo) ir išorinių (paklausos) literatūrinės kokybės matų; tarp literatūros amatininkų, verslininkų ir pomirtinės šlovės vardan rizikuojančių poetų. Pasaulinis kontekstas paskatino atkreipti dėmesį į tokių aplinkybių, kurios ne visada priklauso nuo paties rašytojo, kaip kūrybos kalba ir gyvenamoji vieta, svarbą literatūriniam likimui. „Pasaulio literatūros respublikoje“ nacionalinės lietuvių bei rusų literatūros tėra nedidelės provincijos – o ką jau kalbėti apie mažos Lietuvos mikroskopinę rusų poeziją? „Mikroskopiniu rusų poetu“ viename iš eilėraščių save pavadino vėlyvuoju sovietmečiu Lietuvoje gyvenęs poetas Viktoras Čiubarovas. Tačiau kaip kiekvienoje kūno lastelėje yra užkoduota informacija apie būtybės visumą, taip ir smulkiausiame, jei nors kiek savarankiškame, literatūros lauko segmente slypi struktūrinės nuorodos į neaprepiamą pasaulinį literatūros kūną, kurį galbūt tik taip ir tegalima pažinti.

PRIEDAI

Nr. 1. Almanachas Saviesiems, 2001. Įžanginis S. Rapoportas žodis

Šešiasdešimtaisiais Vilniuje sėbravo tokia apsvaigusi jauna gaujelė, ir šis svaigulys buvo tarsi kilęs iš ateities, bet – paaiškėjo – jokios ateities ir nereikėjo, tai buvo jaunystė kartą ir visam laikui. Sala – vidury svetimo gyvenimo, bendro kolektyvinio mūsų likimo ilgumo, kur laiko matuoti nėra prasmės. [O likęs laikas, kuriam tas pats, – sukaišiojo mus ką kur]

Štai šie puslapiai – tai būdas susirinkti ir pabandyti įjungti – atmintyje – anuometinės šaunios karuselės balsus ir sceneles.

Yra dvi gyvenimo teritorijos: istorija, susidedanti iš SVETIMŲ vardų, įvykių ir bevardžio masių maišalo, ir už-istorijos-tvoros – tai SAVIEJI, prie pat – visu ūgiu – gyvi. Tai balsai, figūros, akys, gestai ir įvykiai, kurių neperteikia jokios „publikacijos“ – tik vos nuženklinti šių tekstų – išspausdinti manyje, mumyse, tebegyvenančių tiražu (tiražas išsenka); bet kol lieka bent vienas iš dalyvių su atmintimi – visi autoriai gyvutėliai.

Šie tekstai buvo rašomi kaip tuometinio mūsų buities stiliaus dalis – sau, saviems, tariamai literatūrai, neturėjusiai nieko bendra su ofialiaja; jokio poreikio turėti anoniminį adresatą, kaip nepretenduoja į juos ir šis rinkinys; o saviems nereikia jokių paaiškinimų ar pasiteisinimų. Pasirodo, visiems mūsų tekstams ir kitiems meniniams poelgiams ir nestigo kokybės mato, nes jie buvo tiesiog gyvenimo dokumentai-faktai, ir nėra šiandien prasmės jų vertinti vėlyvomis akimis ir, tarkime, „gerinti“.

Mūsų būrys buvo sulipdytas iš labai skirtingų žmonių; visus juos jungė stilius – aišku, „bohemiškas“, numanantis pajuokiamą santykį su svetimu išoriniu pasauliu (ne tiek dėl politinių, kiek dėl estetinių priežasčių). Į **artimąjį foną** kartais buvo nukreiptas stilizuotas pozavimas – kai mūsų chebra įsitaisydavo kavinėje ir kitose viešose įstaigose. **Tolimasis fonas** buvo nervingai ironiški santykiai su oficialiuoju pasauliu – GB, tarnyba, mokymosi

įstaigomis ir t. t. (Smagu, kad neseniai atsidariusiuose KGB archyvuose mūsų gaujos elgesys buvo užfiksuotas kaip „tryntravistų grupė“.)

Audringas buvo mišinys: ir gėrimo, ir dykinėjimo, ir visokių cinizmų, ir kūrybos, ir pozų, ir didybės manijų... Įžengimo cenzas – būti nepanašiam į išorinius – buvo būtinas ir snobiškas: ir profesionalūs bepročiai, prijaukinti mūsų kompanijos, ir originalūs nusikaltėliai, ir dainiai, ir literatai.

Pagaliau, buvo mūsų gretose ir „tarpinių“ personažų – manančių, kad jų buvimas mūsų tarpe yra biografiškai laikinas, prieš šuolį į didelę karjerą kultūroje. Tai traumuoti kultūra – trokštantys vardo: oficialioji kultūra turėjo priimti ir pripažinti jų dovaną ir išvilkti iš bevardystės ir „mirtingumo“. Trumpai tariant: jiems nepasisėkė; kapanojosi, bet atkrisdavo atgal – į privatų gyvenimą, kuriam nerūpi istorinis laikas: ir vietoje mirties siūlomas atsitiktinumo chaosas ir normalus visuotinis dingimas iš laiko-erdvės – su visa sala.

Nr. 2. Jurijaus Grigorjevo eilėraštis „Meno esmė“ iš rinkinio Август, 1968.

СУЩНОСТЬ ИСКУССТВА

MENO ESMĖ

«Несмотря на свое добродушие,
он часто подвергался покушениям.
Охота за ним приобрела нездоровый,
азартный характер».
(Гай Светоний Транквилл)

„Nepaisant jo geraširdiškumo,
dažnai buvo kėsiamasi į jo gyvybę.
Jo persekiojimas įgavo nesveiką,
azartinį charakterį“.
(Gajus Svetonijus Trankvilas)

Свеча. Портъера
Сдвинулась дрожа.
За нею – тень бандитского ножа.

Žvakė. Portjera
Pasislinko virpėdama.
Už jos – banditiško peilio šešėlis.

Владыка Рима Тит Домициан
Опять не спит. Не то, чтобы боится.
Проворнее нубийских обезьян,
За ним по следу тянутся убийцы.

Romos valdovas Titas Domicianas
Vėl nemiega. Ne tai kad bijo.
Miklesni už Nubijos beždžionės
Paskui jį seka žudikai.

За каждым поворотом – человек,
Рука в плаще, в руке – приспособленье
Для перемены способа правленья,
Короче, что-то, чем – по голове...

Už kiekvieno posūkio – žmogus,
Ranka apsiauste, rankoje – prietaisas,
Kuriuo keičiama valdysena,
Žodžiu, kažkas, kuo – per galvą...

Все стены в залах мрамором обшиты,
Затем, чтоб там, в зеркальной глубине,
Любая тень от кошки до бандита
Была бы различаема вполне.

Visos sienos salėse apmuštos marmuru,
Kad ten, veidrodinėje gilumoje,
Bet koks šešėlis nuo katės iki bandito
Būtų pakankamai atpažįstamas.

А зеркало темно и непонятно –
Ведь мрамор жизнью собственной
живет:

O veidrodis tamsus ir nesuprantamas –
Juk marmuras gyvena savo gyvenimą:
Praskleisk užuolaidą – prasprūs

Открой завесу – лучик проскользнет:
По полчаса отплясывают пятна.

А ночь – как нож. А может быть,
проверить
Каменотеса? Может, он подлец?
– Люциния! – кричит он наконец.
По сумраку прохлопывают двери,

Два окрика встречают на пороге
Каменотеса, скромного, как мышь:
– Что с зеркалом, мерзавец? – (это
строгий)
И трафаретный возглас: – Как стоишь?

И в доску перепуганный Люциний,
Вздыхнув, подходит к мраморной
доске:
– Тит! – говорит он. – В мраморном
куске
Таится чудо оживленья линий.

Обтесанный, он поглощает свет
И излучает под влияньем света:
Так оживает неживой предмет –
Искусство все построено на этом:

Феб-Аполлон в возделанное русло...
Но тут владыка гаркнул во всю грудь:
– Ты что считаешь сущностью
искусства?
Чтоб не давать правителям заснуть?

spindulys:
Kas pusvalandį kertą šoki dėmės.

O naktis – kaip peilis. O gal, patikrinti
Akmentašį? Galbūt jis niekšas?
– Liucinių! – šaukia jis pagaliau.
Prietemoj trenkiasi durys,

Du riktėlėjimai sutinka ant slenksčio
Akmentašį, kuklų kaip pelė:
– Kas veidrodžiui, bjaurybe? – (tai
griežtas)
Ir trafaretinis šūksnis: – Kaip stovi?

Ir visiškai persigandęs Liucinijus
Atsidusęs prieina prie marmuro lentos:
– Titai! – sako jis. – Marmuro gabalas
Slepia linijų atgaivinimo stebuklą.

Apdirbtas, jis sugeria šviesą
Ir šios šviesos dėka spinduliuoja:
Taip negyvas daiktas atgyja –
Visas menas remiasi šituo:

Febas-Apolonas į apdirbtą vagą...
Bet čia valdovas užriko visa krūtine:
– Tu ką, manai, kad meno esmė –
Neduoti valdovams užmigti?

Kokia man nauda, durniau, iš tavo
šedevro?

Man reikėjo sargybinio, o ne dievo!
Spjūvis į dėmę, spjūvis į Liucinių,

Какой мне толк, дурак, в твоём
шедевре?

Мне нужен был охранник, а не бог!
Плевок в пятно, в Люциния плевков,
Звонок в руке – преторианец в двери.

– Гней Фульвий Крисп! Яви свое
искусство:

Избей мерзавца до потери чувства!

Тащи его сейчас за занавеску:

Пусть он визжит и рвется, как змея.

Разделать ему задницу до блеска –

Ты понял, Гней? До мраморного
блеска.

Чтоб он хоть ночь не выспался. Как я.

Skambutis rankoje – duryse pretorietis.

– Gnėjau Fulvijau Krispai!

Parodyk savo meną:

Sumušk niekšą, kol nieko nebejaus!

Tempk jį dabar už užuolaidos:

Tegul jis spiegia ir plėšosi, kaip gyvatė.

Apdorok jam užpakalį iki blizgesio –

Supratai, Gnėjau? Iki marmurinio

blizgesio.

Kad jis bent naktį neišsimiegotų. Kaip aš.

*Nr. 3. Nikolajaus Kopčėnovo eilėraštis „Gegužės pirmoji“ (1997) ir
jame plagijuojamas Michailo Didusėnko romansas*

Kopčėnovo eilėraštis „Первомай“¹

Тяжелые медные трубы,
Поднимут усталые губы,
Под треск барабанной команды
Начнет собираться толпа.
А дождики после парада?
Об этом сегодня – не надо.
О дождике после парада
Сегодня поется сглупа.
Покинув родные насесты,
Спешат полковые невесты,
Колышутся флаги и фляги,
Гремит первомайский оркестр.
Бредут под трибуной бедняги,
Подвыпившие работяги
Промокли под дождиком флаги
И все в транспарантах окрест.
... Тяжелые медные трубы
Поднимут промокшие губы,
Под треск барабанной команды
Ликует «под мухой» толпа!
А дождик во время парада?
Об этом, дружище, не надо.
Про дождик во время парада
Сегодня поется сглупа!

Didusėnko romansas, užrašytas Juriiaus
Šiuckio ²

Большие парадные трубы
поднимут тяжелые губы,
под дробь барабанной команды
начнет собираться³ толпа.

Сегодня поется баллада,
поется простая баллада,
о дождике после парада
сегодня поется сглупа.

Покинув родные насесты,
летят полковые оркестры,
колышутся флаги, и фляги
приносят домой удалыцы.

Сегодня поется баллада
о дождике после парада,
из слов создается ограда,
и прячутся в воду концы.

Как только она допоеется
и жизнью твоей назовется
баллада о юной, веселой,
солдатской работе воды –

¹ Николай Копченев, *Улица добрых надежд*, р. 8.

² Aktoriaus ir poeto Juriiaus Šiuckio (Юрий Щуцкий) tinklaraštis, 2007 07 03 (prieiga internetu: <http://fimackij.livejournal.com/503.html>, žiūrėta 2012 09 17).

³ Asovskis atsimena, kad šioje vietoje buvo veiksmazodis „шевелиться“.

Когда допоеется баллада,
попробуй сказать, что не надо,
что нет никакого с ней сладу,
совсем как с дождем молодым.

*Nikolajaus Kopčėnovo eilėraštis „Situacija A...“ ir plagijuojamas
Aleksejaus Cvetkovo eilėraštis „Situacija A...“*

Николай Копченев

* * *

Ситуация „А“: человек возвратился с попойки
В свой заброшенный дом, на простор незастеленной койки.
Он спустился, как лампа спускается в душный забой.
Он к окну подойдет, где свинцовые тучи навывлет,
Сигарету зажжет, бельевою веревку намылит
И неловко повиснет, скрипя потолочной скобой.
Ситуация „В“: продолжая отцовский обычай,
Он пройдет до конца по тропе орденов и отличий.
Но проснется ДУША, словно осенью выводок птичий...
Он привычно умрет на обычной садовой скамье...
Что он выиграл, бедный, с невольною болью в лице?!
Ситуация „А“, „В“, „С“ ...⁴

⁴ Николай Копченев, *Улица добрых надежд*, р. 10.

Алексей Цветков

* * *

Ситуация А. Человек возвратился с попойки
В свой покинутый дом, на простор незастеленной койки,
Как шахтерская смена спускается в душный забой.
Он подобен корове в канун обязательной дойки,
Но доярка в запое, и что ему делать с собой?
Он прикроет окно, где свинцовые звезды навывлет,
Сигарету зажжет, бельевою веревку намылит
И неловко повиснет, скрипя потолочной скобой.

Ситуация В. Соблюдая отцовский обычай
Он пройдет до конца по тропе орденов и отличий,
Приумножит почет и пристойный достаток в семье.
Но проснется душа, словно осенью выводок птичий,
И останется плоть остывать на садовой скамье.
Он ложится навек под ковер замерзающих пашен,
Погребальный пиджак орденами богато украшен.
Что он выиграл, бедный, с нетронутой болью в лице?
Ситуация А. Ситуация В. Ситуация С...⁵

⁵ Алексей Цветков, *Письма на волю*, Ann Arbor: Ardis, 1981 (prieiga internetu: <http://modernpoetry.ru/main/aleksey-cvetkov-stihi-1970-77-godov>; žiūrėta 2012 09 17).

Literatūros sąrašas

Literatūros sociologija, sociokritika bei kiti darbai, svarbūs teorinių aspektų

- Angenot, Marc, „What can Literature Do? From Literary Sociocriticism to a Critique of Social Discourse“, *The Yale Journal of Criticism*, trans. Robert F. Barsky, 2004, Nr. 2, p. 217–231.
- Barbérís, Pierre, *René, un nouveau roman*, Paris: Larousse, 1972.
- Barbérís, Pierre, „Sociokritika“, in: Daniel Bergez, Pierre Barbérís, Pierre-Marc de Biasi, Marcelle Marini, Gisèle Valency, *Literatūros analizės kritinių metodų pagrindai*, vertė Jūratė Skersytė ir kt., Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 129–164.
- Biron, Michel, „Sociocriticism“, *Encyclopedia of Contemporary Literary Theory: approaches, scholars, terms*, ed. Irena R. Makaryk, Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 1993, p. 189–193.
- Bourdieu, Pierre, *The Rules of Art: genesis and structure of the literary field*, trans. Susan Emanuel, Stanford: Stanford University Press, 1996.
- Bourdieu, Pierre, „O kas gi sukūrė kūrėjus?“, vertė Karolina Jakaitė, *Šiaurės Atėnai*, 1999 08 07, Nr. 30(471), p. 1, 10.
- Bourdieu, Pierre, „Kas gi sukūrė menininkus?“, vertė Odeta Žukauskienė, *Metai*, 2000, Nr. 7, p. 123–129.
- Bourdieu, Pierre; Loïc J. D. Wacquant, *Įvadas į refleksyviąją sociologiją*, vertė Vilija Poviliūnienė, Vilnius: Baltos lankos, 2003.
- Bourdieu, Pierre, „Apie meno sociologiją“, vertė Žilvinė Gaižutytė, in: *Estetikos ir meno filosofijos teritorijų kaita*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006, p. 544–554.
- Bourdieu, Pierre, „Kultūros produkcijos laukas“, vertė Loreta Jakonytė, *XX amžiaus literatūros teorijos: chrestomatija aukštųjų mokyklų studentams 1*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 273–327.
- Casanova, Pascale, *The World Republic of Letters*, trans. M. B. DeBevoise, London: Harvard University Press, 2007.
- Chinn, Jeff; Robert Kaiser, *Russians as the New Minority: Ethnicity and Nationalism in the Soviet Successor States*, Boulder, CO: Westview Press, 1996.
- Clark, Katerina, *The Soviet Novel: history as ritual*, Chicago, London: The University of Chicago Press, 1981.

- Cros, Edmond, *Theory and Practice of Sociocriticism*, trans. Jerome Schwartz, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1988.
- Česnuitytė, Vida, „Matrimonialinės elgsenos strategijos šiandieninėje Lietuvoje: atspindys žiniasklaidoje“, *Socialinis darbas*, 2008, Nr. 7(2), p. 35–43.
- David, Jérôme, „On an Enigmatic Text by Pierre Bourdieu“, *Paragraph*, 2012, Nr. 35, p. 115–130.
- De Certeau, Michel, „Foucault and Bourdieu“, in: Michel de Certeau, *The Practice of Everyday Life*, Berkley, Los Angeles: University of California Press, 1984, p. 45–60.
- Dumont, François, *Usages de la poésie. Le discours des poètes québécois sur la fonction de la poésie*, Québec: Les Presses de l'Université Laval, 1993.
- Escarpit, Robert, *Sociologie de la littérature, Que sais-je?*, Paris: Presses Universitaires de France, 1958.
- Gaižutytė-Filipavičienė, Žilvinė, *Pierre'as Bourdieu ir socialiniai meno žaidimai*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005.
- Gečienė, Ingrida, „The notion of power in the theories of Bourdieu, Foucault ir Baudrillard“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2002, Nr. 2, p. 116–124.
- Genette, Gérard, *Paratexts: Thresholds of interpretation*, trans. Jane E. Lewin, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Jakonytė, Loreta, „Pierre'o Bourdieu literatūros sociologija“, *Literatūra*, 2005, Nr. 47(1), p. 57–72.
- Jakonytė, Loreta, *Rašytojo socialumas. Lietuvių rašytojų savivoka XX amžiaus 10-ajame dešimtmetyje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.
- Intercultural spaces: Language, Culture, Identity*, ed. Aileen Pearson-Evans, Angela Leahy, New York: Peter Lang, 2007.
- Komaromi, Ann, „The Unofficial Field of Late Soviet Culture“, *Slavic Review*, 2007, Nr. 4(66), p. 605–629.
- Leenhard, Jacques, *Lecture politique du roman „La Jalousie“ d'Alain Robbe-Grillet*, Paris: Éditions de Minuit, 1973.
- Lewin, Kurt, *Lauko teorija socialiniuose moksluose: rinktiniai teoriniai straipsniai*, vertė U. Lembutytė, Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2007.

- Matonytė, Irmina, „Socialinis kapitalas: nuo mokslinių tyrimo perspektyvų prie empirinių pastebėjimų. Gero valdymo klausimas“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2004, Nr. 1, p. 22–37.
- Mouillaud, Geneviève, *Stendhal „Le Rouge et le noir“, le roman possible*, Paris: Larousse, 1973.
- Pelletier, Jacques, „La fonction sociale de la poésie“, *Voix et Images*, 1993, Nr. 1(55), p. 188–197.
- Popovic, Pierre, *La Contradiction du poème. Poésie et discours social au Québec de 1948 à 1953*, Candiac: Les Éditions Balzac, 1992.
- Stepšys, Juozas, *Poezijos socialumas*, Vilnius: Vaga, 1986.
- Šidlauskas, Marijus, „Rašytojo socialumo briaunos“, *Knygų aidai*, 2006, Nr. 4, p. 11–15.
- Tötösy de Zepetnek, Steven, „Literary Theory, Ethnic Minority Writing, and the Systemic and Empirical Approach“, *Canadian Ethnic Studies. Literary Theory and Ethnic Minority Writing*, 1996, Nr. 3, p. 100–106.
- Trilupaitytė, Skaidra, „Meninė produkcija ir socialinė erdvė Pierre'o Bourdieu meninio lauko teorijoje“, *Menotyra*, 2000, Nr. 1(18), p. 26–29.
- Žukauskienė, Odeta, „Modernios prancūzų meno sociologijos metodologinės metamorfozės (P. Francastelis ir P. Bourdieu)“, *Humanistica*, 2000, Nr. 2(8), p. 73–78.
- Барт, Ролан, „Смерть автора“, *Избранные работы: Семиотика. Поэтика*, Москва: Прогресс, 1994, p. 384–391.
- Берг, Михаил, *Литературократия. Проблема присвоения и перераспределения власти в литературе*, Москва: Новое литературное обозрение, 2000.
- Бикбов, Александр, „Социоанализ культуры: внутренние принципы и внешняя критика“, *Новое литературное обозрение*, 2003, Nr. 60, p. 38–53.
- Бурдьё, Пьер, „Физическое и социальное пространства: проникновение и присвоение“, in: Пьер Бурдьё, *Социология политики*, Москва: Socio-Logos, 1993, p. 35–52.
- Бурдьё, Пьер, *Начала*, перевод Н. А. Шматко, Москва: Socio-Logos, 1994.
- Бурдьё, Пьер, „Формы капитала“, *Экономическая социология*, 2005, Nr. 3(6), p. 60–74.

- Гаспаров, Михаил, „Семантический ореол пушкинского четырехстопного хорея“, in: *Пушкинские чтения: Сборник статей*, Таллин: Eesti Raamat, 1990, p. 5–14.
- Гаспаров, Михаил, „К статье М. Берга Гамбургский счет“, *Новое литературное обозрение*, 1998, Nr. 34, p. 110–111.
- Добренко, Евгений, *Метафора власти: литература сталинской эпохи в историческом освещении*, München: Verlag Otto Sagner, 1993.
- Дубин, Борис, *Слово – письмо – литература. Очерки по социологии современной культуры*, Москва: Новое литературное обозрение, 2001.
- Дубин, Борис, „Литературная культура сегодня. Социальные формы, знаковые фигуры, символические образцы“, *Знамя*, 2002, Nr. 12 (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/znamia/2002/12/dubin.html>; žiūrėta 2012 09 17).
- Дубин, Борис; Гудков, Лев, *Интеллигенция: Заметки о литературно-политических иллюзиях*, Санкт-Петербург: Издательство Ивана Лимбаха, 2009.
- Дюше, Клод, „К теории социоkritики, или вариации вокруг одного зачина“, перевод С. Зенкина, *Новое литературное обозрение*, 1995, Nr. 13, p. 120–129.
- Дюше, Клод, „1995 год. Результаты ревизии“, *Новое литературное обозрение*, 1995, Nr. 13, p. 130–132.
- Жолковский, Александр, „Инварианты Пушкина“, *Труды по знаковым системам 11: Семиотика текста*, ред. И. Чернов, Тарту: Тартуский государственный университет, 1979, p. 3–25.
- Жолковский, Александр, *Избранные статьи о русской поэзии: инварианты, структуры, стратегии, интертексты*, Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 2005.
- Зенкин, Сергей, „Теория писательства и письмо теории, или Филология после Бурдье“, *Новое литературное обозрение*, 2003, Nr. 60, p. 30–37.
- Иванов, Вячеслав, *Очерки по истории семиотики в СССР*, Москва: Наука, 1976.
- Лавриненц, Павел, „Русская литература Литвы в 1918–1940 гг.: Объем понятия“, in: *Русские в Литве (1918–1940): определение проблемы*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2001, p. 62–77.

- Лотман, Юрий, „Изъявление Господне или азартная игра?“, *Vivos voco* (prieiga internetu: <http://vivovoco.rsl.ru/VV/PAPERS/LOTMAN/LOTMAN04.HTM>; žiūrėta 2012 09 17).
- Паперный, Владимир, *Культура Два*, Москва: Новое литературное обозрение, 2007.
- Пригожин, Илья; Изабелла Стенгерс, *Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой*, перевод Ю. А. Данилова, Москва: Прогресс, 1986.
- Савицкий, Станислав, *Андеграунд: История и мифы ленинградской неофициальной литературы*, Москва: Новое литературное обозрение, 2002.
- Социологическое пространство Пьера Бурдьё* (prieiga internetu: <http://bourdieu.name/>; žiūrėta 2012 09 17).
- „Социология литературного успеха“, *Новое литературное обозрение*, 1998, Nr. 34, p. 109–124.
- Тынянов, Юрий, „Литературный факт“, in: Юрий Тынянов, *Поэтика. История литературы. Кино*, Москва: Наука, 1977, p. 255–270.
- Эйхенбаум, Борис, „Литературный быт“, in: Борис Эйхенбаум, *Мой современник. Маршрут в бессмертие*, Москва: Аграф, 2001, p. 49–59.

Lietuvos rusų literatūros ir tarpkultūrinių pasienių tyrimai

- Campt, Tina, „The Crowded Space of Diaspora: Intercultural Address and the Tensions of Diasporic Relation“, *Radical History Review*, Nr. 83, 2002, p. 94–113.
- Griffin, Farah Jasmine, „Thirty Years of Black American Literature and Literary Studies: a review“, *Journal of Black Studies*, 2004, Nr. 2, p. 165–174.
- Kvietkauskas, Mindaugas, *Vilniaus literatūrų kontrapunktai. Ankstyvasis modernizmas / 1904–1915*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007.
- Lavrinecas, Pavelas, „Lietuvis rusų literatūroje: Su lokena ant pečių“, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2008, Nr. 3, p. 107–112.
- Lavrinecas, Pavelas, „Rusiškas Vilniaus tekstas“, *Naujasis Vilniaus perskaitymas: didieji Lietuvos pasakojimai ir daugiakultūrinis miesto paveldas*, sud. A. Bumblauskas, Š. Liekis, G. Potašenko, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 258–277.

- Lee, A. Robert, *Multicultural American literature: comparative Black, Native, Latino/a and Asian American fictions*, Edinburgh: University Press of Mississippi, 2003.
- Literatūra ir kalba 18: Literatūriniai ryšiai*, vyr. red. K. Korsakas, Vilnius: Vaga, 1985.
- Potašenko, Grigorijus, „Istorijos kultūra šiuolaikinėje Lietuvoje: daugiakultūriškumo samprata visuomenėje ir LDK tyrimuose“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir tautiniai naratyvai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 275–299.
- Sakalavičiūtė, Kristina, „Konstantino Balmonto ir Vinco Krėvės literatūriniai ryšiai“, *Žmogus ir žodis*, Nr. 2(8), 2006, p. 41–48.
- Sakalavičiūtė, Kristina, *Konstantinas Balmontas ir Lietuva. Poezijos vertimų studijos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
- Spivak, Gayatri Chakravorty; Sneja Gunew, „Questions of multiculturalism“, *The Cultural Studies Reader*, New York: Routledge, 1994, p. 193–202.
- Tötösy de Zepetnek, Steven; Asma Sayed; Domenic A. Beneventi, „Selected Bibliography of Work on Canadian Ethnic Minority Writing“, CLCWeb: Comparative Literature and Culture (Library), 2011 (prieiga internetu: <http://docs.lib.purdue.edu/clcweblibrary/canadianethnicbibliography>; žiūrėta 2012 09 17).
- Vasilevičiūtė, Ingrida, „Skaitytojo vaizdinys Jurgio Baltrušaičio poezijoje“, *Žmogus ir žodis*, 2005, Nr. 2(7), p. 51–55.
- Vasilevičiūtė, Ingrida, „Jurgio Baltrušaičio poezija kaip (ne)galimas literatūros daugiatautiškumo tyrinėjimo objektas“, *Respectus Philologicus*, 2007, Nr. 11(16), p. 91–96.
- Venclova, Tomas, „Vilnius/Wilno/Vilna: the Myth of Division and the Myth of Connection“, trans. Tatyana Buzina, *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: junctures and disjunctures in the 19th and 20th centuries 2*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2006, p. 11–27.
- Vidugirytė, Inga, *Balmonto Lietuva: kultūrų dialogo interpretacija*, Kaunas: Santara, 2005.

- Viliūnas, Giedrius, *Literatūrinis gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940)*, Vilnius: Alma littera, 1998.
- Видугирите, Инга, „Константин Бальмонт и Людас Гира. Из истории русско–литовских литературных связей“, *Literatūra*, 1994, Nr. 36(2), p. 46–57.
- Коварскене, Вида, „А. П. Чехов в литовском литературоведении и критике“, *Literatūra*, 1991, Nr. 33(2), p. 12–27.
- Ковтун, Асия, „Миколас Банявичюс о русской литературе“, *Балтийский Архив: русская культура в прибалтике* 7, сост. П. Лавринец, Вильнюс: Русские творческие ресурсы Балтии, Žvaigždžių miestas, 2002 (prieiga internetu: http://www.russianresources.lt/archive/Banevich/Ban_7.html; žiūrėta 2012 09 17).
- Ковтун, Асия, „Традиции культурного диалога в преподавании русской литературы в Литве“, in: *Русистика и современность. Материалы VII международной научно-практической конференции, 17–18 сентября 2004 г.* 2, Санкт-Петербург: РГПУ им. А.И. Герцена, 2005, p. 222–227.
- Лавринец, Павел, „‘Вильнюс’ Евгения Рейна и ‘Вильнюсский текст’ русской поэзии“, *Literatūra*, 1997, Nr. 37(2), p. 103–112.
- Лавринец, Павел, *Русская литература Литвы (XIX – первая половина XX века). Учебно-методическое пособие*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999.
- Лавринец, Павел, „Статус русского эмигрантского писателя и ‘лимитрофная’ литература“, in: *Блоковский сборник 17: Русский модернизм и литература XX века*, Тарту: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2006, p. 175–194.
- Лавринец, Павел, „К истории Виленского содружества поэтов“, *Literatūra*, 2008, Nr. 50(1), p. 63–76.
- Лавринец, Павел, *Евгений Шкляр: жизненный путь скитальца*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.
- Лавринец, Павел, „Жагаристы и русская литературная среда“, *Literatūra*, 2010, Nr. 52(2), p. 102–112.
- Лавринец, Павел, „Статус писателя в диалоге культур: казус Алексиса Раннита“, in: *Блоковский сборник 18: Россия и Эстония в XX веке: диалог культур*, Тарту: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2010, p. 137–151.

- Масионене, Бируте, „Творчество Ф. М. Достоевского в контексте литовской культуры XX века“, *Literatūra*, 1992, Nr. 33(2), p. 22–29.
- Меймре, Аурика, *Топография культуры: деятели русской культуры – дачники в Эстонии*, Москва: Флинта, Наука, 2011.
- Мельникова, Наталия, „Александр Блок и Литва. Поэма Александра Блока ‘Соловьиный сад’ в переводе на литовский язык“, *Literatūra*, 1992, Nr. 33(2), p. 41–50.
- Мержвинските, Бируте, „Литовская тематика в творческом наследии Вяч. Иванова“, *Литература*, 1990, Nr. 32(2), p. 19–28.
- Мержвинските, Бируте, „Юргис Балтрушайтис и Константин Бальмонт (Из истории русского символизма)“, *Literatūra*, 1991, Nr. 33(2), p. 3–11.
- Мержвинските, Бируте, „Юргис Балтрушайтис и Андрей Белый. Формы житнетворчества в символизме“, *Literatūra*, 1992, Nr. 33(2), p. 30–40.
- Михайлова, Галина, „‘Переводить стихи – вещь трудная, мои – особенно’. Владимир Маяковский по-литовски“, *Literatūra*, 1992, Nr. 33(2), p. 61–72.
- Поташенко, Григорий, *Староверие в Литве: вторая половина XVII – начало XIX вв.: исследования, документы и материалы*, Vilnius: Aidai, 2006.
- Романенкова, Марина, „‘Европейско’ и ‘национальное’ в эмигрантском романе: ‘Жизнь Арсеньева’ Ивана Бунина и ‘Ушедшие не возвращаются’ Марюса Катилишкиса“, *Literatūra*, 2004, Nr. 46(2), p. 1–14.
- Романенкова, Марина, „Онегинская строфа Юргиса Балтрушайтиса как феномен межкультурной коммуникации“, *Žmogus ir žodis*, 2005, Nr. 2, p. 45–50.
- Русские в истории и культуре Литвы: историко-биографические очерки*, сост. Инесса Маковская, Андрей Фомин, Vilnius: Vaga, 2008.
- Сидеравичюс, Римантас, *Пушкин и Литва*, Vilnius: Petro ofsetas, 1999.
- Сидеравичюс, Римантас, А. С. *Пушкин в литовском литературоведении*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1999.

Strategijų analizės medžiaga

- Bagušauskas, Juozapas Romualdas, *Lietuvos jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui ir jo slopinimas*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1999.

- Baltic Memory: Processes of Modernisation in Lithuanian, Latvian and Estonian Literature of the Soviet Period*, ed. Elena Baliutytė, Donata Mitaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
- Braziūnas, Vladas, „Atrasti Leną Eltang“, *Literatūra ir menas*, 2010 02 12, Nr. 7(3271), p. 16.
- Brodskij, Josif, *Poezija / Поэзия*, vertė Sigitas Geda, Vilnius: Baltos lankos, 2001.
- Burokas, Rimas, *(Ne)gyvenimo fragmentai: eilėraščiai, šviesraščiai, sugrįžimai*, Kaunas: Kitos knygos, 2008.
- Geda, Sigitas, „Dainos, kurių išmokė motina“ [2007], *Šiaurės Atėnai*, 2010 02 26, Nr. 8(978), p. 5.
- Gelbakas, Povilas, „Keletas pastabų apie rusų pradedančiųjų rašytojų sekciją“, *Literatūra ir menas*, 1949 01 09, Nr. 2(120), p. 3.
- Genzelis, Bronius; Aurimas Švedas, „Man marksizmas rūpėjo kaip istorinis fenomenas“ [interviu], *Naujasis Židinys-Aidai*, 2009, Nr. 3–4, p. 108–113.
- Duoblienė, Lilija, „Pabėgimas pagal Leną Eltang“, *Šiaurės Atėnai*, 2007 06 02, Nr. 21(847), p. 9.
- Eltang, Lena, „Nolio miesto pasakos“, vertė jonka, *Literatūra ir menas*, 2004 07 09, Nr. 28(3009), p. 18–19.
- Eltang, Lena, „Troliai, Dante, internetas. Pažintis su poete Lena Eltang“, kalbėjosi Pavel Lavrinec, *7 meno dienos*, 2004 01 16, Nr. 2(597), p. 4–5.
- Eltang, Lena, [eilėraščiai], vertė V. Braziūnas, in: *Poetinis Druskininkų ruduo 2008*, sud. Kornelijus Platelis, Vilnius: VO „Poetinis Druskininkų ruduo“, 2008, p. 70–81.
- Eltang, Lena, *Akmeniniai klevai: romanas*, vertė V. Braziūnas, Vilnius: Vaga, 2012.
- Emeritus, „Vilnietė – Rusijos literatūros žvaigždė“, *Delfi tinklaraštis*, 2010 08 16 (prieiga internetu: <http://blog.delfi.lt/emertus/7688/>; žiūrėta 2012 09 17).
- Kmita, Rimantas, *Ištrūkimas iš fabriko. Modernėjanti lietuvių poezija XX amžiaus 7–9 dešimtmečiais*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.
- Lietuvių literatūros enciklopedija*, red. V. Kubilius, V. Rakauskas, V. Vanagas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
- Literatūra 1940–1960: Dokumentų rinkinys*, sud. Jonas Vosylis, Vilnius: Academia, 1992.

- Magnus Ducatus Poesis: ribų įveika: 2008–2009*, sud. V. Braziūnas, Vilnius: VĮ „Vilnius“, 2010.
- Majorovienė, Virginija, „Kodėl Lietuvoje gyvena garsiausia rusų rašytoja?“, *Moteris*, 2010 11 12.
- Marčėnas, Aidas, *Vargšas Jorikas*, Vilnius: Vaga, 1998.
- Marčėnas, Aidas, *Būtieji kartiniai: apžvalgos, įžvalgos, peržvalgos*, Vilnius: Apostrofa, 2008.
- Milkevičiūtė, Giedrė, „Kodėl poeto sūnus pakeitė pavardę?“, *Respublika*, 2011 02 08 (prieiga internetu: http://www.respublika.lt/lt/naujienos/kultura/kulturos_naujienos/kodel_poeto_sunus_pakeite_pavarde/; žiūrėta 2012 09 17).
- Ozerovas, Levas, *Dar ne vakaras. Lyrika*, Vilnius: Vaga, 1975.
- Rapoportas, Sergejus, *Vilniaus snobai (VII–VIII dešimtmetis)*, Vilnius: Unitas, 1994. [Redakcijos žodis], *Советская Литва*, 1954, Nr. 1, p. 3.
- „Reti susitikimai: paslaptis, vardu Lena Eltang“, *Verslo žinios*, 2011 01 21.
- Rusų meilės lyrika 2: Su mylimaisiais nesiskirkit...*, sud. Julius Jasaitis, Vilnius: Žuvėdra, 2000.
- Šimkus, Vladas, *Po žeme ir dangum*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.
- Tarybinių lietuvių rašytojų autobiografijos*, sud. Aldona Mickienė, Vilnius: Vaga, 1989.
- Venclova, Tomas, *Pašnekesys žiemą. Eilėraščiai. Vertimai*, Vilnius: Vaga, 1991.
- Venclova, Tomas, „Bergždžios pastangos: kunigaikščio Andrejaus Kurbskio istorija“, *Vilties formos: eseistika ir publicistika*, vertė A. Danielius; A. Kalėda, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1992, p. 384–393.
- Аронзон, Леонид, *Собрание произведений в 2-х томах*, Санкт-Петербург: Издательство Ивана Лимбаха, 2006.
- Асовский, Виталий, *Воздушная тропа: стихотворения*, Vilnius: Vaga, 1987.
- Асовский, Виталий, „30 лет журналу ‘Вильнюс’“ [interviu], *Экспресс-неделя*, 2008 06 24 (prieiga internetu: <http://www.nedelia.lt/rusworld/3221-30-let-zhurnalu-vilnjus.html>; žiūrėta 2012 09 17).
- Барановский, Василий, *Утренний возок: повесть и рассказы*, Vilnius: Vaga, 1978.

- Бернс, Елена, „Индоевропейский Диктант“ [портрет сайта], *Russian cyberspace.org* (prieiga internetu: http://www.ruhr-uni-bochum.de/russ-cyb/library/portraits/ru/portraits_diktant.htm; žiūrėta 2012 09 17).
- Бойм, Светлана, *Общие места: мифология повседневной жизни*, Москва: Новое литературное обозрение, 2002.
- Браженас, Пятрас, „Как хлеб насущный...“, *Литва литературная*, 1976, р. 3–5.
- Бродский о Цветаевой, Москва: Независимая газета, 1998.
- Бродский, Иосиф, *Часть речи. Стихотворения 1972–1976*, сост. В. Марамзин; Л. Лосев, Ann Arbor: Ardis, 1977.
- Бродский, Иосиф, *Бог сохраняет все*, сост. В. Куллэ, Москва: Миф, 1992.
- Велецкий, Александр [Владимир Коробов; Павел Лавринец], *Книга перемен: стихи*; Сергей Лавров, *Срок быстротечный: стихи*, Vilnius: Vaga, 1991.
- Волчек, Дмитрий, „Лена Элтанг представляет роман ‘Тавромахия’“ *Радио Свобода*, 2010 03 04 (prieiga internetu: <http://www.svobodanews.ru/content/Transcript/1509078.html>; žiūrėta 2012 09 17).
- „Время. Творчество. Счастье“, *Tarybinis studentas*, 1964 12 31, Nr. 41(510), р. 6.
- Все о любви! Сборник лирических стихов русскоязычных поэтов Литвы*, Vilnius: [leidykla nenurodyta], 2006.
- Гажимон, Иван, *Тихое цветение: стихи*, Vilnius: Vaga, 1982.
- Гандлевский, Сергей, „Безумных лет угасшее веселье“ (О письмах А. Сопровского ко мне), *Петр Образцов. Персональный сайт*, 2009 04 09 (prieiga internetu: http://www.grazhdane.ru/friends/sergejj_gandlevskijj/1239/; žiūrėta 2012 09 17).
- Гельбах, Павел, *Срочно в набор. Записки старого журналиста*, Vilnius: Mintis, 1984.
- Георгий Ефремов* [asmeninė svetainė] (prieiga internetu: <http://www.jefremov.net/>; žiūrėta 2012 09 17).
- Григорьев, Юрий, „Дом дорожного мастера“, *Знамя*, 1966, Nr. 6, р. 159.
- Григорьев, Юрий, „Песня о вересковом меде“, „Жатва“, *Литва литературная*, 1967, р. 66–67.
- Григорьев, Юрий, *Август*, Vilnius: Vaga, 1968.
- Григорьев, Юрий, „В деревне Барейкишкес“, „Желание“, *Литва литературная*, 1971, р. 93.

- Григорьев, Юрий, „Чардаш-1848“, „Шуточные стихи“, *Литва литературная*, 1974, p. 57–58.
- Григорьев, Юрий, *Кошкина азбука*, Vilnius: Vaga, 1976.
- Гродская, Елена, „Лайме и маяйле“, *Знамя*, 2007, Nr. 10 (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/znamia/2007/10/gro21.html>; žiūrėta 2012 09 17).
- Давыденков, Алексей, „Вдоль заброшенной границы (о Михаиле Дидусенко)“, *Зинзивер*, 2008 07 01, Nr. 3–4(11–12) (prieiga internetu: http://www.litafisha.ru/hall/?id=798&t=t&n_id=65; žiūrėta 2012 09 17).
- Двинский, Михаил, *Букет крапивы: сатирические и пародийные стихи*, Vilnius: Vaga, 1980.
- Дидусенко, Михаил, *Междуречье: стихи*, Vilnius: Vaga, 1988.
- Дидусенко, Михаил, *Наш двор*, Vilnius: Vyturys, 1989.
- Дидусенко, Михаил, *Желтым по белому* (машинопись), Санкт-Петербург, 1998 [Vitalijaus Asovskio asmeninis archyvas].
- Дидусенко, Михаил, *Полоса отчуждения: избранные стихотворения*, Санкт-Петербург: Пушкинский фонд, 2004.
- Дидусенко, Михаил, *Из нищенской руды*, Москва: Издательство Н. Филимонова, 2006.
- Долинин, Вячеслав; Дмитрий Северюхин, *Преодоление немоты: Ленинградский самиздат в контексте независимого культурного движения 1953–1991*, Санкт-Петербург: Издательство им. Новикова, 2003.
- Дубасов, Юрий, *Западный фронт*, Вильнюс: Вильнюсский гарнизонный Дом офицеров Советской армии, 1966.
- Дубасов, Юрий, *От Волги до Эльбы*, Вильнюс: Вильнюсский гарнизонный Дом офицеров Советской армии, 1966.
- Дубасов, Юрий, *Москва–Берлин. Фронтовые и послевоенные стихи 1941–1988 годов*, Вильнюс: Периодика, 1989.
- Егоров, Борис, „Малый, то есть Кляйн...“, *Крокодил*, 1967, Nr. 13, p. 8.
- Ефремов, Георгий, „Зима“, „Как мне нужна твоя немая сила...“, *Литва литературная*, 1971, p. 109.
- Ефремов, Георгий, *На ветру. Стихотворения и поэма*, Vilnius: Vaga, 1984.

- Ефремов, Георгий, „Первый московский международный фестиваль поэтов“, *Знамя*, 2000, Nr. 2 (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/znamia/2000/2/efremov.html>; žiūrėta 2012 09 17).
- Ефремов, Георгий, *Не надо справедливости. Достучаться до рая. И др.*, Вильнюс: [leidykla nenurodyta], 2002.
- Ефремов, Георгий, „Желтая пыль. Заметки о Давиде Самойлове“, *Дружба народов*, 2003, Nr. 10, 11 (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/druzhba/2003/10/efrem.html>; žiūrėta 2012 09 17).
- Ефремов, Георгий, *В начале – муравей: избранные переводы из литовской поэзии*, Москва: Пробел-2000, 2012.
- Жолковский, Александр, „Графоманство как прием (Лебядкин, Хлебников, Лимонов и другие)“, in: Александр Жолковский, *Блуждающие сны и другие работы*, Москва: Наука, 1994, p. 54–68.
- Земляная, Ольга [Veraleek], „Как нужно писать стихи (разбор стихотворения Л. Элтанг)“, 2009 10 26 (prieiga internetu: <http://veraalek.livejournal.com/88193.html>; žiūrėta 2012 09 17).
- Зильберман, Рина, *Голубая нить: стихи*, Vilnius: Vaga, 1989.
- Игнатова, Елена, „Кто мы? Ленинградский андеграунд семидесятых“, *Интерпоэзия*, 2010, Nr. 3 (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/interpoezia/2010/3/ig11.html>, žiūrėta 2012 09 17).
- Изегов, Валерий, „Честный человек во времена застоя. [Заметки] о молодой русской поэзии в Литве“ (mašinėraštis, nedatuotas) [Vitalijaus Asovskio asmeninis archyvas].
- Индоевропейский диктант*
(prieiga internetu: <http://www.russianresources.lt/dictant/>; žiūrėta 2012 09 17).
- Кашницкий, Игорь, „Единая, многонациональная“, *Литва литературная*, 1967, p. 3–7.
- Клоц, Яков, *Иосиф Бродский в Литве*, Санкт-Петербург: Perlov Design Center, 2010.
- Кобрин, Юрий, *Очереди за небом*, Vilnius: Vaga, 1966.
- Кобрин, Юрий, *Литовский акцент*, Vilnius: Vaga, 1996.
- Кобрин, Юрий, *Высокое давление*; Jurijus Kobrinas, *Laisvė pasirinkti. Eilėraščiai*, Vilnius: Žuvėdra, 2006.

- Кобрин, Юрий, „Подлинный мастер всегда осознает свое несовершенство“ [interviu], *Экспресс Неделя*, 2008 08 04 (prieiga internetu: <http://www.nedelia.lt/news-lt/kultura/4007-podlinnyjj-master-vsegda-osoznaet-svoe.html>; žiūrėta 2012 09 17).
- Кобрин, Юрий, *Постскриптум*, Vilnius: Konstantino Vorobjovo fondas, 2010.
- Кобрин, Юрий, „Частное лицо. 6 июня“, „Творцы“, „Памятник“, „Награды“, *Вильнюс*, 2011, Nr. 181, p. 56–65.
- Кобрин, Юрий, „Внутри схватки“ [interviu], *Литературная Россия*, 2012 02 10, Nr. 6 (prieiga internetu: <http://www.litrossia.ru/2012/06/06804.html>; žiūrėta 2012 09 17).
- Копченков, Николай, *Улица добрых надежд*, Минск: Производственно-издательское предприятие „Маладзічок“, 1997.
- Коровин, Андрей, „Лена Элтанг. ‘О чем пировать’“, *Дети Ра*, 2008, Nr. 4(42) (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/ra/2008/4/ko32.html>; žiūrėta 2012 09 17).
- Кривулин, Виктор, „Леонид Аронзон – соперник Иосифа Бродского“, *REFLECT... КУАДУСЕШИЦТ*, 2004, Nr. 17(24) (prieiga internetu: <http://polutona.ru/?show=reflect&id=106>; žiūrėta 2012 09 17).
- Кручик, Игорь, „Какие особенности поэтики Иосифа Бродского чаще всего используют его подражатели“, *Сетевая словесность*, 2002 11 12 (prieiga internetu: <http://www.netslova.ru/kruchik/brodsky.html>; žiūrėta 2012 09 17).
- Кузьминский, Константин, „От составителя“, *Антология новейшей русской поэзии „У Голубой лагуны“* 1, 1980 (prieiga internetu: <http://kkk-bluelagoon.nm.ru/tom1/prev.htm#1>; žiūrėta 2012 09 17).
- Кузьминский, Константин; Данас Березницкас, *Литовский дивертисмент, или три поэмы антисемитизма*, 2002 (prieiga internetu: http://kkk-bluelagoon.ru/Litovskij-Divertisment_web_version.pdf; žiūrėta 2012 09 17).
- Кукулин, Илья, „Фотография внутренностей кофейной чашки“, *Новое литературное обозрение*, 2002, Nr. 54, p. 262–282.
- Липневич, Валерий, „В Россию прорубай окно“, *Дружба народов*, 2002, Nr. 3 (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/druzhba/2002/3/lip.html>; žiūrėta 2012 09 17).

- „Литературная страничка“, *Tarybinis studentas*, 1964 11 19, Nr. 35–36(504–505), р. 4.
- Лысов, Александр, „Пусть в начале было Слово...“. Труды и дни поэтов ‘Русла’ (К истории Русского литературного объединения Литвы)“, *Allwrite* (prieiga internetu: <http://allwrite.saszko.eu/>; žiūrėta 2012 09 17).
- Малдонис, Альфонсас, „Крупинка янтаря и шар планеты“, *Литва литературная*, 1978, Nr. 1, р. 3–8.
- Мартынчик, Светлана, „Никому ненужность“, *АРТ-АЗБУКА* (prieiga internetu: <http://azbuka.gif.ru/alfabet/n/nikomunenuzhnost/>; žiūrėta 2012 09 17).
- Марченас, Айдас, *Декларация об имуществе*, Москва: Объединенное гуманитарное издательство, 2002.
- Мацявичюс, Юозас, „Гордость и ответственность“, *Литва литературная*, 1966, р. 3–6.
- Никитин, Евгений, „Пространство условности. О Лене Элтанг и Михаиле Квадратове“, *Сетевая словесность*, 2005 12 07 (prieiga internetu: http://www.netslova.ru/nikitin_e/prostranstvo.html; žiūrėta 2012 09 17).
- Николаев, Сергей, *Феноменология билингвизма в творчестве русских поэтов* (диссертация), Ростов-на-Дону: Кубанский государственный университет, 2006 (prieiga internetu: <http://31f.ru/dissertation/57-dissertaciya-fenomenologiya-bilingvizma-v-tvorchestve.html>; žiūrėta 2012 09 17).
- Новая литературная карта России* (prieiga internetu: <http://www.litkarta.ru/>; žiūrėta 2012 09 17).
- Окуджава, Булат, *Стихотворения*, Санкт-Петербург: Академический проект, 2001, р. 218.
- Озеров, Григорий, *Такие вот мгновения: рассказы*, Vilnius: Vaga, 1979.
- Освобожденный Улисс. Современная русская поэзия за пределами России*, сост. Д. Кузьмин, Москва: Новое литературное обозрение, 2004.
- Пахомов, Василий, [Стихи], *Литва литературная*, 1972, р. 136.
- Писатели Советской Литвы*, ред. В. Коновалов, Vilnius: Vaga, 1978.
- Пустовая, Валерия, „Двойник на картоне“, *Знамя*, 2004, Nr. 3 (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/znamia/2004/3/pu15.html>; žiūrėta 2012 09 17).

- Радашкевич, Александр, „Юрий Кобрин: послесловие к себе“, *Зинзивер*, 2011, Nr. 2(22) (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/zin/2011/2/ra18.html>; žiūrėta 2012 09 17).
- Радайтис, Витаутас, „Вступая в новый этап“, *Литва литературная*, 1987, Nr. 1(52), p. 3–9.
- Рапопорт, Сергей, „Интеллигентские позы (Вильнюс, сезоны 60–70-х годов)“, *Вильнюс*, 1997, Nr. 1, p. 119–136; Nr. 2, p. 91–111.
- Русская литература в Литве: XIV–XX вв. Хрестоматия*, сост. П. Ивинский, Б. Масионене, Б. Мержвинскайте, Р. Сидеравичюс, П. Лавринец, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998.
- Русская премия* (prieiga internetu: <http://www.russpremia.ru/>; žiūrėta 2012 09 17).
- Сайт Юрий Кобрин* [asmeninė svetainė] (prieiga internetu: <http://juriy-kobrin.narod.ru/>; žiūrėta 2012 09 17).
- Саморукова, Ирина, „Концептуалистская стратегия заглавия (на примере поэзии Светы Литвак)“, *Новая литературная карта России*, 2008 09 19 (prieiga internetu: http://www.litkarta.ru/dossier/strat-zagl/dossier_2174/; žiūrėta 2012 09 17).
- Синявский, Андрей [Абрам Терц], *Фантастические повести*, Paris, New York: Interlanguage Literary Associates, 1967.
- Синявский, Андрей [Абрам Терц], „Что такое социалистический реализм?“, *Антология самиздата*, сост. Марк Барбакадзе (prieiga internetu: <http://antology.igrunov.ru/authors/synyavsky/1059651903.htm>; žiūrėta 2012 09 17).
- Соколовский, Александр, *Искрящееся дерево: стихи*, Vilnius: Vaga, 1986.
- Сорин, Михаил, „Михаил Дидусенко. Полоса отчуждения“, *Зинзивер*, 2006, Nr. 1 (prieiga internetu: http://www.zinziver.ru/1_2006/sorin1.html; žiūrėta 2012 09 17).
- Справка „О враждебных и других идеологически вредных явлениях среди молодежи“ на 11 листах, Nr. 2/2-3619, 1964 12 31. LYA, f. K-1, ap. 3, b. 627, l. 337.
- Строганова, Анна, „Фасетчатый взгляд Лены Элтанг“ [interviu], *Новая литературная карта России*, 2010 06 14 (prieiga internetu:

- http://www.litkarta.ru/dossier/fasetchaty-vzgliad/dossier_1621/;
žiūrėta 2012 09 17).
- Стефанович, Эрнест, *Высокая форсировка: стихи*, Vilnius: Vaga, 1983.
- Стяпшис, Юозас, „Поэтическая лениниана Литвы“, *Литва литературная*, 1970, р. 104–107.
- Тарасов, Владимир, *Трио*, Vilnius: Baltos lankos, 1998.
- Тарасов, Владимир, *Трио*, Москва: Новое литературное обозрение, 2004.
- Тимонин, Виктор, *На краю ночи: стихи*; Яблонская, Тамара, *Вечные предметы: стихи*, Vilnius: Vaga, 1990.
- Тищенко, О., Н. Фатеева, „Иноязычные элементы в составе заголовочного комплекса и способы их взаимодействия с текстом (на материале русской поэзии XX века)“, *Российский государственный гуманитарный университет*, 2006 06 09 (prieiga internetu: <http://science.rggu.ru/article.html?id=51179>; žiūrėta 2012 09 17).
- Трауберг, Наталия, *Сама жизнь*, Санкт-Петербург: Издательство Ивана Лимбаха, 2008.
- Урицкий, Андрей, „Переводные картинки, или борьба с небытием“, *Новое литературное обозрение*, 2010, Nr. 104 (prieiga internetu: <http://www.nlobooks.ru/rus/magazines/nlo/196/1953/1979/>; žiūrėta 2012 09 17).
- Фаликов, Илья, „Свежий оттиск“, *Арион*, 1999, Nr.1 (prieiga internetu: <http://www.arion.ru/mcontent.php?year=1999&number=20&idx=216>; žiūrėta 2012 09 12).
- Фаликов, Илья, „Михаил Дидусенко. Полоса отчуждения“, *Знамя*, 2005, Nr. 5 (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/znamia/2005/5/fa17.html>; žiūrėta 2012 09 17).
- Фокин, А., Новые „Заметки для памятника“ (О стихотворении И. Бродского „Aere perennius“), *Alex Fokin*, (prieiga internetu: <http://krishnahouse.narod.ru/zam.html>; žiūrėta 2012 09 17).
- Ханан, Владимир, *Однодневный гость. Стихотворения и поэмы*, Иерусалим: Библиотека Матвея Черного, 2001.
- Ханан, Владимир, *Вверх по лестнице, ведущей на подоконник*, Иерусалим, Москва: Даат, Знание, 2006.

- Цветков, Алексей, *Письма на волю*, Ann Arbor: Ardis, 1981.
- Чубаров, Виктор, *Встречное движение: стихи*, Vilnius: Vaga, 1981.
- Шмелев, В. [Владимир Шмерлинг], „Книга первая“, *Советская Литва*, 1954 08 31 (prieiga internetu: <http://vlshmerling.narod.ru/ar/0096.htm>; žiūrėta 2012 09 17).
- Элтанг, Лена, „Побег капитана“, *Знамя*, 2002, Nr. 11 (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/znamia/2002/11/eltang.html>; žiūrėta 2012 09 17).
- Элтанг, Лена, „se contredire“, *Сетевая словесность*, 2002 07 31 (prieiga internetu: <http://www.netslova.ru/eltang/stihi.html>; žiūrėta 2012 09 17).
- Элтанг, Елена, [Стихи], *Литературный арьергард*, 2002 (prieiga internetu: <http://poetry.liter.net/jun02elt.html>; žiūrėta 2012 09 17).
- Элтанг, Лена, *Стихи*, Калининград: Янтарный сказ, 2003.
- Элтанг, Лена, „La vie privée“, *Индоевропейский диктант*, 2003 (prieiga internetu: <http://www.russianresources.lt/dictant/Plaisirs/Eltang.html>; žiūrėta 2012 09 17).
- Элтанг, Лена, [Стихи], *Октябрь*, 2003, Nr. 12 (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/october/2003/12/i15.html>; žiūrėta 2012 09 17).
- Элтанг, Лена; Александр Кабанов; Геннадий Каневский; Михаил Гофайзен, *Другие возможности*, Таллин: Agia Triada, 2004.
- Элтанг, Лена, „Другие барабаны“, *Сетевая словесность*, 2006 08 24 (prieiga internetu: <http://www.netslova.ru/eltang/barabany.html>; žiūrėta 2012 09 17).
- Элтанг, Лена, „шелкопряды как мы“, *Знамя*, 2006, Nr. 12 (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/znamia/2006/12/el3.html>; žiūrėta 2012 09 17).
- Элтанг, Лена, *О чем пировать*, Санкт-Петербург: Пушкинский фонд, 2007.
- Элтанг, Лена, „Поздние досуги“, *Октябрь*, 2010, Nr. 11 (prieiga internetu: <http://magazines.russ.ru/october/2010/11/el7.html>; žiūrėta 2011 02 11).
- Элтанг, Лена; Альма Патер [Павел Лавринец], „Как нам обустроить космос“, *Вечерний гондольер* (prieiga internetu: http://gondola.zamok.net/145/145lepater_1.html; žiūrėta 2012 09 17).
- [Элтанг, Лена], *Литературное общество „Пиитер“* (prieiga internetu: <http://www.piiter.ru/gd.php>; žiūrėta 2012 09 17).
- Элтанг, Елена, „Стихотворения“, *Вечерний гондольер* (prieiga internetu: http://gondola.zamok.net/100/100eltang_1.html; žiūrėta 2012 09 17).

Эрль, Владимир, „Ю. А. Дубасов – поэт“, *Митин журнал*, 1985, Nr. 3 (prieiga internetu: <http://kolonna.mitin.com/archive.php?address=http://kolonna.mitin.com/archive/mj03/dubasov.shtml>; žiūrėta 2012 09 17).

Эрль, Владимир, „Вступительная статейка Хеленуктов“, in: Владимир Эрль, *Книга хеленуктизм: стихи, драматургия, полемика*, Санкт-Петербург: Издательство „Призма-15“, 1993.

Яцутко, Денис, „Тонкая игра на грани прорыва“, *НГ EX LIBRIS*, 2002 02 14 (prieiga internetu: http://exlibris.ng.ru/internet/2002-02-14/2_game.html; žiūrėta 2012 09 17).